215
I512.45/21

ئۇاق يېغىن

(سوۋېت) تۇرغان توختەموۋ

سلاۋىيان يېزىغىدىن كۆچۈرگۈچى: دەريا ھەسەن

21500006001

مىللەتلەر نەشرىياتى

本书根据苏联阿拉木图“作家”出版社1980年维吾尔文（斯拉夫文字）版转写排印。这次出版时对部分名词进行了修改或加以注释。

بۇ كىتاپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئالمۇتا "يازغۇچىلار" نەشرىياتى تەرىپىدىن 1980 ـ يىلى سلاۋىيان يېزىغىدا نەشر قىلىنغان نۇسخىسىدىن كۆچۈرۈپ نەشر قىلىندى، مەتبەئەگە بېرىش ئالدىدا قىسمەن ئاتالغۇلارغا تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى ياكى مۇناسىپ ئىزاھلار بېرىلدى.

مەسئۇل مۇھەررىرى: رەقىپ ۋاھاپ
مەسئۇل كورېكتور: رىشىت ۋاھىدى

ئاق بېغىن
[سوۋېت ئىتتىپاقى] تۇرغان توختەموۋ
مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1985 ـ يىل 6 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1985 ـ يىل 6 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 1.70 يۈەن

1

سىملداپ يېغىۋاتقان يامغۇر توختار ئەمەس. يامغۇر تامچىلاشقا باشلىغاندا، تونۇر بېشىغا يىغىپ قويغان كۆكۈمگە يوغان داسنى ياپقان پاتەمخان موماي ئۆتۈپ كېتەر دەپ ئېرەن قىلمىغان ئىدى. ئەمدى مانا ئىككى كۈندىن بېرى كۈننىڭ كۆزى كۆرۈنمىۋىدى، كۆڭلى بىئارام بولۇپ، تەشۋىشتە قالدى. كونىلارنىڭ "سىم-سىم يامغۇر جاندىن ئۆتەر" دىگەن سۆزىمۇ راست ئىكەن. قاياققىلا قارىما چىكىلداپ تامچىلاۋاتقان يامغۇرنىڭ يېقىمسىز ئۈنى ئاڭلىنىدۇ. ئۈستىگە تال شېخى سېلىنىپ، سامان بىلەن يېپىلغان ئېغىل بىلەن لەمپىنىڭ ئاستىغا كىرىش مۇمكىن ئەمەس. پاتەمخان موماي تېخى ئىككى كۈن ئىلگىرىلا قىشچە بالىلار ئولتۇرۇپ ئاغزىنى بۇزۇۋەتكەن تونۇرنىڭ چەت-چۆرىسىنى سېغىز لاي بىلەن سۇۋاپ، تونۇر سىياقىغا كىرگۈزۈپ قويۇۋىدى، ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك، يامغۇر يېغىپ، ھەممىنى بۇزۇۋەتتى...

تالادىكى تىرىكچىلىگى ھەققىدە ئويلاپ ئولتۇرغان پاتەمخان مومانىڭ ئوچاققا ئوتنى قانچە ئۇلۇغ قالىسىمۇ، تىزى قىزىغىنى بىلەن غولى كىرىشىپ، تېنى شۇركۈنۈپ، ئىچى زادى ئىسسىمايتتى. چۆرىسىگە كىگىز مىخلاپ ھەم يېپىلغان ئىشىكتىن گۈكىرەپ سوغاق شامال ئۇرۇۋاتقاندەك قىلىپ تۇراتتى. شۇنچە سوغاق، قاراڭغۇ

قىشلاردىمۇ موماي مۇنچىلىك مۇزلىمىغان. ياكى يوروق دۇنيادا ياشايدىغان ۋاقتى ـ سائىتى تۈگەپ، تىنىنىڭ بىر چەتتىن قۇرۇپ، ئىسسىق پەقەت مۇشۇ ئوچاقتىكى ئوتنىڭ تەپتى ئۇرۇۋاتقان كۆكرد- گىدىلا قالغان پەيتىمىكىن.

ئادەمنىڭ بېشىغا مۇشۇنداق ئەسكى ئويلار كەلگەن چاغدا، قېشىدا خىيالىنى بۆلگۈدەك بىرەرسى بولمىسىمۇ تەس ئىكەن. باشقا ۋاقىتلاردا بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقاندا، مومانىڭ ئىتىگىگە ئورۇلۇپ، پۇتلىكاشاك بولۇپ يۈرىدىغان خۇلۇم ـ خوشنىلارنىڭ بالـ- لىرىمۇ بۇگۈن يوق. ئۇلارنىڭ ھەممىسى، ئۇچەككە كىرىپ كەتكەن- دەك، كاڭنىڭ بوغۇزىدا ياتسا كېرەك. جۇدۇن ـ چاپقۇندا كاڭنىڭ بوغۇزىغا نىمە يەتسۇن! مومای كاڭ ھەققىدە ئويلىغاندا، خوشنىلارنىڭ بالىلىرىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى.

ئادەملەر ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق ئۆيلەردە تۇرىمىز دەپ، كاڭ- لارنىمۇ يوق قىلىپ بولدى، ئەمما ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتى مۇشۇنداق پەيتلەردە بىلىنىدىكەن. تاختايلىق ئۆيدە بىر تۇتام قوراينى قالاپ، دەرھال جانغا راھەت بېغىشلىغۇدەك كاڭلىق ئوچاق بولمىغاندىن كېيىن، قالىغاچنىڭ بالىلىرىغا ئوخشاش يالىڭاچ يۈرگەن نارەسىدىلەر- نىڭ ئىچىنى دەرھال ئىسسىق باسسۇنمۇ؟! پاتەمخان خوشنىلارنىڭ، خۇددى بىر باراڭدا چۈشكەن قاپاقلارغا ئوخشاش، بىر بىرىگە ئوخشايدىغان سويما باش بالىلىرىنى ئەسكە ئالدى. ھىلىمۇ ئاشۇلار- نىڭ بولغانلىغى. بولمىسا تۆت تامغا قاراپ ئولتۇرۇپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەكمۇ قىيىن... بىر ھىساپتىمىغۇ، يامغۇر يېغىپ، بالىلار بۇرۇن- قۇدەك جىمىقتى. بولمىسا ئۇلار قاماقلىرىنى سۆرەشتۈرۈپ، ئۆسەك تەرەپكە كېتەتتى. ئۇ چاغدا موماي ئۆتكەن يىلقىغا ئوخشاش يەنە

بىرى سۇغا ئېقىپ كەتمىسە بولاتتى دەپ تېخىمۇ ئەندىشە قىلىدۇ. زادى پاتەمخانىنىڭ ئەمدىكى بىردىن-بىر تەشۋىشى — ئۆسەك دەريا سىنىڭ سۈيى. باشقىلار ئۇنى ماختىشىپ، بىكار ۋاقتى بولسىلا دەريانىڭ بويىدا دەم ئېلىشنى ياخشى كۆرىدىغان، ھەمومايزە "بۇ قانلىق سۇ، ھەر يىلى بىر ئادەمنىڭ بېشىنى يىمەي قالمايدۇ" دەپ، سۇنىڭ يېنىغا ئۆزى تۇرماق، خۇلۇم-خوشنىلىرىنىڭ ئۇششاق بالىلىرىنىمۇ ئەۋەتمەيتتى. ئاتا-ئانىلىرى ئېتىزغا كەتكەن بالىلارغا مالغا قارىغاندەكلا قاراپ يۈرمىسە، ئۇلار سۇغا چېنىدەك ئامراق.

ھەر ھالدا ئاشۇ بالىلارنىڭ غېمىنى يەپ، ئۇلارنىڭ كەيىنىدىن سەكپارە بولۇپ يۈرگىنىنىڭ ئۆزى غەنىمەت ئوخشايدۇ. مانا ئىككى كۈندىن بېرى ئۆيگە سولىنىپ قالغاندا، يالغۇزچىلىق ئالايىتەنلا سېزىلىپ كەتتى. بولۇپمۇ ئادەم قېرىغاندا، ھۇقۇشتەك ھۇلاپ يالغۇز قالىدىغاندىن خۇدا ساقلىسۇن.

ئۆيدىكى جىمجىتلىقنى ئۆگزىدىن چىك-چىك قىلىپ بىر خىل تامچىلاۋاتقان يامغۇر تامچىسى بۇزۇپ تۇرىدۇ. بۇ تۈشمۇ مومانىنىڭ قەلبىدە قانداقتۇر تەشۋىشلىك ھىس-تۇيغۇلارنى كۈچەيتكەندەك.

مومانىنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ ئەندىشىگە سېلىپ، تورۇستىن يامغۇر ئېقىشقا باشلىدى. ئۆزى ئولتۇرغان مانتا ئوچاقنىڭ ئۈستىدىن تامچا ئۆتمەكتە. ئۇ ئىسسىق كاڭغا چىقىپ، پۇت-قوللىنى يىغىشتۇرۇپ، باش قويدى. ھاۋا بۇزۇلۇشقا باشلىغاندا، پۇت-قوللىرىنىڭ ئۆگە-ئۆگىسى خۇددى بىرسى يىگىنە سانچىۋاتقاندەك سىقراپ ئاغرىيدىغان مومای جۇدۇن-چاپقۇن كۈنلىرى خېمىرغا ئوخشاش ئېزىلىپ، يېنى يەرگە تارتىپلا تۇراتتى. بىراق ياتسام يېتىپلا قالماي دەپ ئۆزىنى زورلاپ ئۆرە يۈرەتتى، ئەمما بۇگۈن تەكىگە باش قويغان بىلەنمۇ،

كۆڭلى ئەمىن تىپىپ، ئارام خۇدا ياتار ئەمەس. ئۇ يەنە بېشىنى تەكىدىن كۆتىرىپ تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. قازانغا يېپىلغان ياغاچ تۇۋاق ئۈستىدىن يامغۇر ئۆتۈۋېتىپتۇ. چاچرىغان سۇ قازان بېشىنى هۆل قىلىپ ئېقىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، پاتەمخان نىمە قىلارىنى بىلمەي، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ، ئۇھ تارتتى... ئۆپچۆرىسىگە قارىغىنى بىلەن كىچىكىرەك هىچ نەرسە تاپالمىغانلىقتىن، تاپسىدىكى چىلەكنى ئېلىپ، تامچا ئېقىۋاتقان يەرگە قويۇشقا مەجبۇر بولدى.

ئۆتكەن يازدا ئۈرۈك قېقىنى يېيىپ، قۇرۇتىمەن دەپ، ئۆگزىگە چىقىپ يۇرۇپ. ئۇنىڭدىن يامغۇر ئۆتىدىغان بولۇپ قېپتۇ. "يامغۇر ياغماستىن ئىلگىرى ئويۇلۇپ كەتكەن يەرلەرگە بىر-ئىككى داس كۈل قۇيۇۋەتسەم بولغان ئىكەن" دەپ ئويلىدى مومای.

ئەتىگەندىن بېرى تونۇرغا نان يېقىۋالاي دەپ لەمپىنىڭ ئاستىغا يىغىپ قويغان قوراي بىلەن ئوچۇقچىلىقتىكى كۈكۈمنىڭ ئەندىشىسىنى قىلىۋاتقان مومانىڭ ۋايىمىغا بىرىنى قاچا قويۇپ توختاتسا، بىرى باشلىنىۋاتقان يامغۇر تامچىلىرى ۋايىم قوشماقتا. بىر تۇرۇپ، ئۆتكەن كۈزدە بىرىگادىر "ئۆگزەڭگە لاي سالدۇرۇپ بېرەيلى دىگەندە ئۇنىمىغاندىن كېيىن ماڭىمۇ ئاز" دەپ ئۆزىنى تىللايدۇ. مۇنچىلىك جاپاغا قالارىنى بىلسە، بىرىگادىرنى ئاۋارە قىلماي، ئۆزىلا خۇلۇم-خوشنىلارنى يىغىپ لاي سالغۇزۇۋالمايتتىمۇ.

مومانىڭ ئويىنى بۆلەكچەرەك چىكىلدىغان بىر ئاۋاز بۆلۈۋەتتى، كىگىزگە يامغۇر تامچىلاشقا باشلاپتۇ. ئۇ هۆل كىگىزنى قايرىۋېتىپ، تامچا چۈشكەن يەرگە يوغان كۆك كوردىنى قويدى. پاتەمخانغا بۇ چىك-چاكتىن زادى هىچ ياققا قېچىپ قۇتۇلۇشنىڭ ئامالى يوقتەك بىلىنەتتى، سىملداپ يېغىۋاتقان يامغۇرنىڭ توختايدىغان تۈرى يوق.

مومای بوسۇغددىكى مەسە كالىچىنى كىيىپ، تالاغا چىقتى. يازدا قۇشقاچ ئۇۋا سېلىپ ئويۇۋەتكەن چەكزىنىڭ ئاستىدىن ئاققان سۇ تامنى ئويۇپ چۈشۈۋېتىپتۇ.

ئۇ خوشنىسىنىڭ شىفىر بىلەن يېپىلغان ئۆيىگە بىر قاراپ قويدى-دە، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى. مۇنداق چاغدا ئادەم ئۇلارنى كۆرمىسىلا ياخشى؛ كۆرگەندىن كېيىن تېخىمۇ روھسىزلىنىپ، يوق يەردىن ساپ-ساق بېشىغا ئاغرىق تېپىۋالىدۇ. ئۇ ئۆيىگە چاپسانلا قايتىپ كىرىپ، مەيدىسىنى ئوچاقتىكى ئوتقا قاخلىدى.

2

ــ ئەسسالام، قانداق ئەھۋالىڭ، موما؟

پاتەمخانىغا يېزىدىكى ياشلارنىڭ ھەممىسى تونۇش. ئەمما ئاتام زاماندا ياسالغان كىچىك دەرىزىگە تىزىلغان قاچا گۈللەر ئۇنىڭسىزمۇ قاراڭغۇ ئۆيىنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ تۇرغاچقا، ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ كىرگەن يىگىتنى بىردىن بايقالمىدى. يىگىت پۇتىغا رېزىنكە ئۆتۈك، ئۇچىسىغا ھازىر ھەممە ياشلار بىر بىرىنى دورىغاندەك كىيىپ يۈردىدىغان شالدۇر ـ شۇلدۇر كۆك چاپان كىيىۋاپتۇ، چېچى يۈز ـ كۆزىنى باسقان، يالاڭۇاشتاق. يىگىت چاپىننىڭ ياقىسىنى چۈشۈرۈپ، ئىنچىكە، ئۇزۇن بوينىنى تۈزەپ، سۈپىغا ئولتۇرغاندىلا موماي بۇ ساي بويىدىكى سالامەتخاننىڭ ئۆتكەن كۈزدە ئارمىيىدىن قايتقان ئوغلى غۇلام ئىكەنلىگىنى تونۇدى. ئۇ قىشتا تۈگمەندىن ئىككى مىشكاپ ئۇن تارتىپ ئېلىپ كەلگەندە، مومايىنىڭ ئېتىۋاتقان چېيىغا قارىماي چىقىپ كېتىۋىدى، شۇنىڭدىن كېيىن كىرمىگەن. "جۇدۇن ـ چاپقۇندا ئادەم ئۆز دەردىنى تارتالمايۋاتسا، بۇنىڭغا نىمە يوقتۇ. ئىسىق ئۆيىدە ئولتۇرسا بولمامدۇ. ياكى بىرەر شۇم خەۋەر ئېلىپ كەلمىگەندۇ؟" دەپ تەشۋىشلەندى موماي.

ــ ئاسماندىن چۈشكەندەك كىرىپ كېپىسەنغۇ، بالام، ئۆي ئىچىڭ تېچىلىقمۇ؟ ــ يىگىت ئەھۋالىنى ئېيتقىچە موماي تاقەت قىلالمىدي.

ــ تېچلىق. باشقا چاغدا كېلىپ، ئەھۋالىڭنى بىلىپ كېتەي دىسەم ۋاقىت يوق. بۇگۈن يامغۇر ـ يېشىندا قانداق قىلىۋاتىدىكىن دەپ ھال سوراپ كەلدىم.

ــ تىلىڭدىن ئايلىنىپ كېتەي، بالام! كەلگىنىڭگە رەھمەت.

كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يىتىمسىرەپ ئولتۇرغان موماي يىگىننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئۆگە ـ ئۆگىسى بوشاپ، كۆزىگە ياش ئېلىشقا ئازلا قالدى. باياتىن بېرى مەيدىسىنى ئوتقا قانچە قاخلىسىمۇ تېخى ئىسسىمايۋاتقان موماي يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئىچىگە بىر پارچە چوغ چۈشكەندەك بولدى.

ــ شەماخۇننىڭ ئېتىزىنى كۆمىمە قوناق تېرىغىلى تۇزلەپ، تەكشىلەۋاتىمىز ئەمەسمۇ، كېلىشكە زادى قولۇم تەگمەيدۇ، مۇشۇنداق يامغۇر ـ يېشىن كۈنلىرى ئۆيگە كېلىپ قالمىساق باشقا چاغدا ۋاقىت يوق.

ــ ھە، ئۇ يەرگە سەن كۆمىمە قوناق تېرىغىلىۋاتامسەن؟ ــ موماي ئېيتماقچى بولغان سۆزىنى ئۇنتۇپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش بىرئاز ۋاقىت جىم تۇرۇپ قالدى. باشتا، بەلكى يالغان ئېيتىۋاتىدىغاندۇ دىگەندەك، يىگىتنىڭ سۆزىگە ئىشەنگۈسى كەلمىدى، ــ يانتۇ يەر ئەمەسمۇ، سۇنى تەكشى تارقىتىپ، توغانلارنى يېقىن ـ يېقىن ئېلىپ، ئاۋايلاپ سۇغارماققا چاپسانلا يار ئېلىپ كېتىدۇ.

قولىدىن كەتمەننى تاشلىغىچە ئاشۇ يەردە ئاشلىق ئۆستۈرگەن پاتەمخان شەماخۇننىڭ ئېتىزىنىڭ ئويمان ـ چوڭقۇرىنى بەش قولىدەك بىلەتتى. بىر تۇرۇپ، ئۇ "مۇنۇ يىگىت سۇغىرىمەن دەپ يەرنى بۇزۇۋالمىسا بولاتتىغۇ، بىرىگادىر بۇ يىگىتتىن كۆرە يەرنىڭ ئېپى ـ چىپىنى بىلىدىغان تەجرىبىلىك دىخانلارنىڭ بىرىگە بەرسە ياخشى

ئىدى. مۇنۇ بالا بىر-ئىككى يىلدىن كېيىن، ئۇ يەردە ئاشلىق تۇرماق قوراي ئۆسىمەس قىلىۋېتىمدىكىن؟" دەپ يالغۇز بۇلاقنىڭ ئاستىدىكى ئېتىزنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، يۈرىگى سانچىغاندەك بولدى.

— ئۆگزىكىزدىن يامغۇر ئۆتۈپ كېتىپتىغۇ، كۈن ئىسسىغاندا كولخوز رەئىسىگە ئېيتىپ ريمونت قىلدۇرۇپ، ئۈستىگە شىفىر يايتۇرۇۋالساڭ بولىدۇ. هازىر كولخوز ساڭا ئوخشاش قېرىلارنىڭ هەممىسىنىڭ ئۆيلىرىنى ياساپ بېرىۋاتىدىغۇ.

مومايغۇلام نىمە دىسىمۇ، زادى ئۆگزىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتكەنلىگى هەققىدە پاراڭ قىلمىسىكەن دەپ تىلەپ ئولتۇراتتى، ئەمما مۇنۇ چۆپ-چۆپ هۆل بولۇپ كەتكەن بالا ئەتەي ئۇنىڭ يېغىرىغا تۇز سەپكەندەك، شۇ گەپنى قوزغىۋىدى، پاتەمخان قىسلىپ قالدى.

باشتا بۇ يىگىتنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ، ئىككى كۈندىن بېرى كۆڭلىنى بىئارام قىلىۋاتقان نەرسىنى ئويلىماي، بىر پەس هاردۇق ئالمىغۇ دىگەن مومايىنىڭ كەيپىياتى يىڭىۋاشتىن بۇزۇلدى. ئۇ "سەن ئۇگەتمىسەڭمۇ كىمدىن نىمە سورايدىغانلىغىمنى بىلىمەنۇي"، دىگەندەك غۇلامغا خوشياقمىغان هالدا قاراپ قويۇاتتى.

— ۋاي ئوغلۇم، هازىرقى ئۆيلىرىڭنى قويساڭ، ئۈستىدىن يامغۇر ئۆتمىگىنى بىلەن، بىر غېرىچ ئاراش تاختاينىڭ ئاستىدىن بوران گۈكىرەپ چىقىپ تۇرىدىغان ئوخشايدۇ. هىلىقى ئوت قالىسا ئىككى-ئۈچ سائەتتە ئاران ئىسسىيدىغان پېچىدىن خۇدا ساقلىسۇن. قوراي-چوگا بىر چەتتە تۇرسۇن هەتتا قاتتىق ئوتۇن قالىسىمۇ تۈزۈك ئىسسىمايدىكەن. بىزنىڭ كاڭلىق قازان-ئوچاققا نىمە يەتسۇن،

بالام. ئىككى تۇتام پاخال تىقىپ قويساڭ، دەرھال جېنىڭغا ئەسقاتىدۇ. سەن كىرىشتىن ئىلگىرى ئىسسىق ئوچاقنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، خوشنىلارنىڭ بالىلىرىنى ئەسلەۋاتاتتىم. ئۇ بىچارىلەر ئىسسىنايلى دىسە، دەرھال جېنىغا ئەسقاتقۇدەك كېڭى يوق، سوغاقتا سىرتىق تۈكلىرى ئۆرلەپ، دۈگدەرىشىپ ئولتۇرىدىغاندۇ.

پاتەمخان ئۆز كۆڭلىنى ئۆزى ياساپ، خاپىچىلىغىنى بىلىندۈرمەسكە تىرىشقان بىلەنمۇ ئىككىسىنىڭ پارىڭى ئۈزۈلۈپ قالسىلا، ئۆي ئىچىدىكى يامغۇر تامچىسىنىڭ چىكىلدىشى ھەممىنى ئېيتىپ، سۆزلەۋاتقاندەك سېزىلەتتى.

ــ پەقەت كۈزدە ئۆگزىگە لاي سالغۇزمىۋىدىم، يامغۇر سەل ئۆتىدىغان بولۇپ قېپتۇ. بولمىسا مۇنداق ئىسسىق ئۆي نەدە. قانچە قىلغان بىلەنمۇ ئوغلۇم ئارمىيىگە ماڭىدىغان يىلى ئۆزى ياسىغان ئەمەسمۇ. شۇنىڭدىن بېرى ئوتتۇز بەش يىل ئۆتسىمۇ تاملىرى مۇزدەك تۇرىدۇ. ھازىرقى تاملىرىڭ تام بولامدۇ، بۇگۈن سوقسا، ئەتىسى ئۇۋۇلۇپ چۈشۈۋاتقان.

غۇلام ئۆيگە كىرگەندىن بېرى مومايىنىڭ ئوغلى ھەققىدە قانداق گەپ تېشىشنى بىلمەي ئولتۇراتتى. پاتەمخانىنىڭ ئېيتقىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا سۆز سالغاندەك بولدى.

ــ موما، بۇ يىل بىزنىڭ كولخوز كومسومول ياشلىرى ئۆزلىرى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىتلەر ئۈچۈن ئىشلەشكە ۋەدە بەردى. مەن سېنىڭ ئوغلۇڭ ــ شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلىسەم دەيمەن. مەن باشقۇرغان زۋېنو كۆمىمە قوناق تېرىغىلىۋاتقان يەردە ئىلگىرى سېنىڭ ئوغلۇڭ ئاشلىق ئۆستۈرگەن دىيىشىدۇ. ماڭا ئۆز بالاڭ توغرىلىق سۆزلەپ بەرسەڭ؟

موماي دېمى ئىچگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش، ئوچاق-تىكى ئوتنى كوچىلىغان پېتىچە سۆز قىلماي، جىم ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ رېزىنكە ئۆتۈگىنىڭ قونچىسىنى قايرىپ كېيگەن، يالاڭئاشتاق يىگىتنىڭ ئاغزىدىن ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى راست ئاڭلىدىممۇ، يالغانمۇ دىگەندەك تېڭىرقاپ تۇرماقتا. "ئوغلۇمنىڭ ھايات ئىكەنلىگى ھەقىقىدە بىرەر يەردىن خەۋەر كەلدىمىكىن، ھازىر ئوقۇغۇچىلار جاھاننىڭ ھەممە جايلىرىغا خەت ئەۋەتىپ، خەۋەرسىز يوقاپ كەتكەن ئادەملەرنى تېپىۋاتقۇدەك دىيىشىدۇ، بەلكىم بار، شۇلار بىلەن بىللە مېنىڭ قۇلۇنۇممۇ تېپىلىپ قالغاندۇ"، دىگەن ئوي كەلدى ئۇنىڭ بېشىغا. بىرى مومانىڭ تىپ-تىچ تۇرغان كۆڭلىنى چايقاپ، قەلبىدىكى كۆيۈك ئوتنى يېڭىۋاشتىن تۇتاشتۇرۇۋەتكەندەك بولدى. بىر تۇرۇپ باشقىچە ئويلايدۇ. "ئوغلۇم ئۈچۈن ئىشلىگىنى نىمىسى؟ ھەي، بۇ يىگىتمۇ ئويىغا كەلگەن سارايىنى سالدىكەن. مۇشۇنداق جۇدۇن-چاپقۇندا قىلىدىغان قىلىق تاپالمىغاندەك، مېنىڭ تىپ-تىچ ياتقان ئوغلۇمنىڭ روھىنى قوزغاۋاتقىنىنى قارا. يېزىدىكى چاچلىرىنى پاخپايتقان بالىلارمۇ ھەددىدىن تاشقىرى بۇزۇلۇپ كېتىپ بارامدۇ نىمە؟ ئەلۋەتتە، ئاق-قارىنى كۆرگەن ئادەم بولسا، چۆچۈگەندەك بۇ پاراڭنى قىلماس ئىدى".

پاتەمخان ياش يىگىتكە يا رەنجىشنى، يا يالغۇز مۇڭىيىپ ئولتۇرغاندا ھال-ئەھۋالنى سوراپ كەلگىنىگە خوشال بولۇشنى بىلمەيتتى. "بىدەل پادىشادەك يوق پاراڭنى قىلماي، كۆڭلۈمگە ئارام بەرگىنە"، دەپ غۇلامغا قاتتىقراق پاراڭ ئېيتاي دىدى-دە، يەنە بىرئاز كۈندە "باغدىكى بىدىنى ئورۇۋەت"، دەپ مۇشۇلارنىڭ ئالدىغا يالۋۇرۇپ بارىدىغانلىغىنى ئېسىگە ئېلىپ، سەۋرى-تاقەت قىلدى.

ـــ هەي بالام، كومسومولللار دىگەن بوش ۋاقتىدا كۇلۇپتا دۇتار-تەمبۇر چېلىپ، ئويۇن تەيىارلايدىغان. بۇ سىلەرنىڭ ئۆلگەنلەر ئۈچۈن ئىشلەيمىز دىگىنىڭلار نىمىسى؟ ئۆزەڭلەر ئۈچۈن ئىشلىسەڭلەرمۇ يەتمەمدۇ؟ زادى، تىپ-تىچ ياتقان ئەرۋاھلارنىڭ روھىنى قوزغاپ نىمە قىلاتتىڭلار؟

باياتىن موماينى نىمە دەيدىكىن دەپ تېڭىرقاپ ئولتۇرغان غۇلام ئەمدى كومسومول تەشكىلاتىدا ئاڭلىغان سۆزلىرىنى ئۆزىچە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

ـــ بىلەمسەن، موما، مەسىلەن، مەن ئىلگىرى بىر ئىسمىنىدا بىر يېرىم گېكتار يەرنى ئوسا قىلسام، ئەمدى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۈچۈن ئىشلەپ، ئۈچ گېكتار يەر سۇغىرىمەن. سېنىڭ ئوغلۇڭنى بىزنىڭ زاۋىنونىڭ رەسمىي ئەزاسى رېتىدە قوبۇل قىلىمىز. ئۇ يازا بويى بىز بىلەن بىللە كۆممە قوناق ئۆستۈردۇ.

ـــ ئۆلۈپ كەتكەنلەرنى ئىشلەتمىسەڭلەرمۇ، تىرىكلەر يېتىدىغۇ، بالام. ئەمدى ئۇلارنى قارا يەردە ئارام-خۇدا ئۇخلىغىلى قويۇڭلار، ئىككى ئادەم ئۈچۈن ئىشلىگىچە ئاۋۇ هاراق ئىچىۋېلىپ، ئادەملەر بىلەن كەچكىچە سوقۇشۇپ يۈرىدىغان ئوسمان باخشىنى ئېتىزغا ئېپىبېرىپ سۇ تۇتقۇزۇڭلارا، زادى.

غۇلام پەشمىتىنىڭ تۇگىمىلىرىنى ئېچىۋېتىپ، دائىم ماڭلىيىنى يېپىپ تۇرىدىغان چېچىنى بىر يېنىغا قايرىپ قويدى.

ـــ ئۇلارنىڭمۇ بىزگە ئوخشاش ئارمانلىرى كۆپ ئىدى. هەممىسى ئويلىغان مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي، هايات بىلەن خوشلاشتى. ئەمما ئۇلار قوللىرىغا مىلتىق تۇتۇپ، جەڭگە كىرگەندە ئۆزلىرى ئۆلۈپ كەتسىمۇ، باشلىغان ئىشلىرىنى بىزگە ئوخشاش كېيىنكى ئەۋلاتلار

داۋام قىلدۇرىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن.

ــ راست ئېيتىسەن، مېنىڭ بالامنىڭمۇ ئارمانلىرى كۆپ ئىدى، ــ باشتا تىك ئولتۇرغان پاتەمخان موماي ئۇلۇغ تىنىپ ئۆزىنى لاسسىدە قويۇۋەتكەندە، غۇلامغا تېخىمۇ مۇكچىيىپ، پاكارلاپ قالغاندەك كۆرۈنۈدى. ــ ئەمما ئۇ ئارمانلىرىنىڭ ھىچقايسىسىغا يېتەلمىدى. ئۇرۇش باشلانغان يىلى سەن كۆممە قوناق تېرىغىلىۋاتقان ئېتىزدا، ھاياتىدا دەسلەپكى قېتىم بۇغداي تېرىپ قايتقان بالامنىڭ خوشال بولغىنى ھازىرمۇ كۆز ئالدىمدا. ئاندىن كېينكى كۈنلىرى ئۇ بۇغدىيىنىڭ تەكشى ئۈنۈپ چىقىپ، شامالدا قانداق چايقىلىپ ئۆسۈۋاتقانلىغىنى ئېيتىپ كېلەتتى. ئەمما بالامغا ئەمگىگىنىڭ مىۋىسىنى كۆرۈشكە نېسىپ بولمىغان ئىكەن... بۇغداي چۈرۈش بولۇپ، ئوغلۇم ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا خامان تەييارلاپ، ئومىنى مانا باشلايمىز، ئەنە باشلايمىز دەپ، ئات لوبوگرىيىكىسىنى① ئېتىز بېشىغا ئېلىپ چىققان كۈننىڭ ئەتىسىلا گېرمان ئۇرۇشى باشلىنىپ كەتتى... ئاردىدىن بىر ھەپتە ئۆتە ـ ئۆتمەيلا، شەماخۇنمۇ فۇرونتىقا ئاتلاندى... ئۆتكەن كۈنلەرنى ئەسكە چۈشۈرمەي، قىزىق پاراڭ سالساڭ، بالام. ئۇنىڭدىن كۆرە، ياخشىراق ئويۇن تەييارلاپ، بىزگە ئوخشاش قېرىلارنى كۈلۈپقا چاقىرمامسىلەر... سەن قاچان ئۆيۈڭگە كېلىن ئېپكېلىپ، ئاپاڭنىڭ قولىنى ئىشتىن بوشتىسەن؟ ــ دەپ پاتەمخان يىگىتتىن ھەر نەرسىنى بىر سوراشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسىنىڭ پاردىگى چاپسان ـ چاپسان ئۈزۈلۈپ، ئانچىلا قىزىمىدى.

ــ قېنى ئاران بىر كەلگەندە، تۆرگە ئۆتۈپ، چاي ئىچىپ

---

① لوبوگرىيىكا ــ بىر خىل ئورۇش ماشىنىسى. ــ تەھرىردىن.

68938585

كەتكىن، ــ موماي يىغىشتۇرۇۋەتكەن كىگىزنىڭ بىر چېتىنى ئېچىپ، جوزا قويدى. ئۇ ئۆيىگە ئايدا-يىلدا بىر كىرىدىغان يىگىتكە نىمە بېرىشنى بىلمەي پايپىتەك بولماقتا.

ــ نانىڭ قېتىپ كەتكىنىنى قارا. ئېپكەل چىنەكگە سېلىپ قويماي. جىقراقلا يېقىپ قويسام ئاشۇنداق قېتىپ كېتىدۇ. يالغۇز ئادەمگە كۆپ كېرەك دەمسەن. بىرئاز توغاچ يېقىپ قويماي دىسەم، قېرىشقاندەك يامغۇر يېغىپ كەتكىنىنى قارىغىنا.

ئۇلار چايغا ئولتۇرغاندىمۇ ئىككىسى مۇڭدىشىپ كېتەلمىدى. ئۆي ئىچىدە جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرسىلا تورۇستىن ئېقىۋاتقان يامغۇر تامچىسىنىڭ ئاۋازى بۆلەكچىلا ئاشكارا ئاڭلىنىدۇ. بەزىدە غۇلام بورا بىلەن يېپىلغان تورۇستا بىر يەرگە يىغىلىپ، بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، سوزۇلۇپ يەرگە تامچىلاۋاتقان يامغۇر سۈيىگە قاراپ قالاتتى.

ــ ئۆگزەكنى شىغىر بىلەن يېپىۋەتمىسە، بولمايدىكەن موما، كولخوز جۆندەپ بەرمىسە، كۆمىمە قوناق تېرىپ بولغاندا، ئۆزەم شىغىرلىۋېتىمەن ــ دىدى ئالدىراقسانلىق بىلەن چاينى سۈمۈرۈپ ئىچىۋاتقان يىگىت.

ــ بىر قولۇكنى ئىككى قىلالمايۋاتقاندا، ئاۋاره بولمايلا قوي. كۈزلۈككە ياخشىلاپ لاي سالدۇرۇۋالسام بولدى.

ــ يامغۇر توختىغىچە بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ تۇرامسەنكىن؟

ــ شۇنداق دىگىنىڭگىمۇ رەهمەت، بالام، هاۋانىڭ كەينى سۈزۈلۈپ ئېچىلىۋاتىدىغۇ. يامغۇر توختاپ قالار.

غۇلام قارا نىلوندىن تىكىلگەن پەشمىتىنىڭ ياقىسىنى كۆتىرىپ، چىقىپ كەتتى. بايا ئۇ كىرگەندە قەدىمقىدەك ئىسسىپ قالغان ئۆينىڭ ئىچىنى يېڭىۋاشتىن جىمجىتلىق باسماقتا. موماي ئىسسىق

چاي ئىچىپ، كاڭىنىڭ بوغۇزىدا ئورۇلۇپ ياتسىمۇ، غولى كىرىشىپ، پىيى لوقۇلداپ ئاغرىشقا باشلىدى. ئۇ بايا غۇلامنى "ئالدىراش ئىشىڭ يوق بولسا، پاراڭ سېلىپ ئولتۇر"، دىمىگىنىگە پۇشايمان قىلماقتا، نە كاشكى يىگىت ئۆيىگە تەكلىپ قىلغاندا، بىللە بېرىپ، سالامەتخانىنىڭ دائىم ھۇممەل سېلىپ ئېتىدىغان چېيىنى ئىچىپ، مۇڭدىشىپ قايتقان بولسىچۇ. ئادەمنى ئۆيدە يالغۇزدىن-يالغۇز تۆت تامغا قارىتىپ ئولتۇرغۇزۇۋېپ قويغانمۇ چوڭ جازا ئىكەن...

ئۇ ئەمدى يېنىپ-يېنىپلا غۇلامنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەيتتى. "ئۇلارنىڭ ئۆلگەنلەر بىلەن نىمە ئىشى بارىكەن-تاڭ، ئەرۋاھلارنىمۇ تىنچ ياتقۇزمايدىغان چېغى"، دەپ ئاشۇ يىگىتنىڭ يوق يەردىن ئۆلگەنلەرنى ئېسىغا سېلىپ، كۆڭلىنى بۇزۇۋەتكىنىگە رەنجىيدۇ. قانچە ئويلىماي دىسىمۇ بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلى ئېسىغا چۈشتى. مانا ئۇ ھەقتە تالاي قېتىم ياش تۆكۈپ، تالاي قېتىم يۇرىگىنى مۇجۇتقاشقىمۇ، ئەمدى چانىغىغا ئولتۇرۇشۇپ، گۆھىرى ئۆچۈشكە باشلىغان كۆزلىرى قۇرۇق. ئىلگىرىكىدەك چوڭقۇر نەپەس ئېلىپمۇ تىنمايدۇ. ئۇ خۇددى جېنى قىلغا ئىلىشىپ قالغان ئادەمگە ئوخشايتتى. پەقەت ئىچى كۆيگەندەك قىلدۇ. "مېنىڭ ئوغلۇممۇ ئۇرۇشقا ماڭغاندا بوي تۇرقى غۇلامدەك ئىدى. ئىلاھىم، غۇلامنىڭ بويى ئوخشىسىمۇ، ئۆمرى ئوخشىمىسۇن.

*　　*　　*

بۇگۈنكىگە ئوخشاش ئەتىيازنىڭ جۇدۇن-چاپقۇنلۇق كۈنى ئىدى، ئېتىزدىن ھېرىپ قايتقان شەماخۇن ئۆيگە كۆڭۈللۈك كىرىپ كەلدى-دە، "ئاپا، بۇ يىل كولخوزىمىزدا كومسومول ياشلار زۇپىنوسىنى قۇرۇپ، ئىشلەيدىغان بولدۇق، ئەتىدىن باشلاپ يەرنى ئوسا قىلىشقا

كىرىشىمىز"، دىدى.

ئارىدا تالاي يىل ئۆتسىمۇ، ئوغلىنىڭ شۇ كۈنكى قىياپىتى خۇددى رەسىمگە چۈشۈرۈۋالغاندەك، ئاننىڭ ھىلىمۇ كۆز ئالدىدا. ئېيتقان سۆزلىرىمۇ قۇلۇغىدا جاراڭلايدۇ. ئۇ كۈنى شەماخۇن يەرنى قانداق ئوسا قىلىپ، بۇغداي تېرىيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، يېرىم كېچىگىچە پاراڭ سالدى. تېرىم ئىشلىرى باشلانغاندا، ئېتىزدىن كەلمەي، قونۇپ-يېتىپ يۈرۈپ ئىشلىگەن. ئانىسى بىلەن دىدارلاشقاندا، ئېتىزدا قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى مەمنۇنىيەت بىلەن ھىكايە قىلىپ بېرىدىغان شەماخۇننىڭ تېرىغان بۇغدىيى ئۈنۈپ چىققاندا خوشال بولغىنىچۇ تېخى. شۇ چاغدا ئۆستۈرۈۋاتقان بۇغدىيىنى ئانىسىغا كۆرسىتەي دەپ قانچە تەمشەلسىمۇ، زادىلا ئېپى كەلمىگەن. بۇگۈن بېرىپ كۆرىمىز، ئەتە بېرىپ كۆرىمىز دەپ يۈرگەندە، تۇيۇقسىز ئۇرۇش باشلىنىپ كەتتى-دە، بۇ تەۋەدە شەماخۇننىڭ ئانىسى بىلەن ئۆسەك دەريا-سىنىڭ ياقىسىدىكى، خۇددى كۆچكەن بۇلۇتقا ئوخشاش، ئۆسكەن بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ قېشىغا تېرىغان بۇغدىيىلا قالدى، خالاس.

ئانا ئوغلىنى فۇرونتقا ئۇزىتىۋەتكەن كۈنىنىڭ ئەتىسى ئالدى بىلەن ئاشۇ قارىياغاچلىققا، ئاندىن شەماخۇن كۈتۈپ باققان بۇغدايلىققا كەلدى. چۈرۈش بولۇپ قالغان بۇغداي خۇددى يىتىمسىرىگەندەك، چاناقلىرىغا پاتماي ئولغان باشاقلىرىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ تۇرغىنىنى كۆرگەندە، ئانىنىڭ يۈرەك-باغرى سېرىلىپ، ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋەتكەن ئىدى. "بۇغدايمۇ مۇنداق بولىدىكەن! يامانلارنىڭ تىلى تەگسە كېرەك بالامغا"، دەپمۇ ئويلىدى ئانا.

ئانا پۇتلىرىنى ئاستا بېسىپ، قارىياغاچلىققا كېلىپ، ئۇنىڭ ئوتتۇ-رىسىدىكى قەۋرە ئالدىدا قوللىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ، ئىچىدە بىر

نەرسلەرنی ئوقۇدی ـ دە، ئاندىن دەریا یاقلاپ مېڭىپ كەتتى.

ئوغلى ئۈچۈن ئىشلىگىلى كەلگەن پاتەمخان ئەتىسىمۇ ئۆيىگە قايتمىدى. ئۇ شەماخۇن ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۇ قويۇپ، ئەمدى ياساشقا كىرىشكەن خاماننى چىڭداپ تەييارلىغاندىن كېيىن، ئاياللار بىلەن ئات لوبوگرىيىكىسىدا ئورۇلغان بۇغداينى تېرىپ يىغدى. بۇ ئانىغا بۇغداي ئەمەس، كۆز يېشى سىڭگەن كىرپىكلەر كەبى ئىدى. ئاشۇ بىر تۈپ قارىياغاچ ئوتتۇرىسىدىكى قەۋرە پەيدا بولغاندىن بېرى ئانا، مۈمكىن قەدەر، بۇ ئەتراپقا كەلمەسكە تىرىشاتتى، كەلسە ـ ئۆتكەن كۈن كۆز ئالدىغا كېلىپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يەنە ئىلگىرىكى يۈرەك ئاغرىغى كۈچىيەتتى. ئەمدى مانا ئوغلى كەتكەندە، بۇ يەر پۈتۈنلەيلا ئۆزىگە قالدى. باشقا كەلسە باتۇر ئىكەن. پاتەمخان دەسلەپكى كۈنى سەل ئەيمەنسىمۇ، كېيىن ئۈگىنىشىپ كەتتى. ئۇنىڭغا مۇشۇ يەر ئۆزىنىڭ قايغۇ ـ مۇڭىغا ئورتاقتەك بىلىنەتتى. ئانا ئوغلىنىڭ كەتمىنىنى قولىغا تۇتۇپ، ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرسا، بىر خىل چىقىدىغان شامال خۇددى ئۇنىڭ قۇلىغىغا تونۇشلا بىر ئۈننى ئېپكەلگەندەك بولىدۇ. تۆۋەن ساڭگىلىغان باشاقلار ئادەمنىڭ كۆڭلىنى مۇڭغا تولدۇرىدۇ. ئانا ئوغلىنىڭ ئۈننى ئاڭلاپ، بۇغداي بىلەن مۇڭداشقاندەك بولاتتى. بەزىدە بۇغدايلارغا قاراپ ئولتۇرۇپ ئۆزدىچىلا بىر نەرسىلەرنى سۆزلەپ كېتەتتى.

ئۇ بۇ يەرگە كەلگەندە، يېزىدىكى تاداەملەرنىڭ ئاھ ـ زارىدىن بىرئاز نېرى بولۇپ، كۆڭلى ئارام ئېلىپ قالغاندەك سېزەتتى ئۆزىنى. دەسلەپكى يىلى ئاياللار بىلەن ئوغلى ئۆستۈرگەن بۇغداينى ئورۇپ، كالا ھارۋىسىدا خامانغا توشۇپ، تازىلىغىچە ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمىدى.

ـــ ئەتىيازلىققا شەماخۇن ئاشلىق تېرىغان ئېتىزنى بىرسىگە بېرىۋېتىپ يۈرمە، ئۇ يەرگە ئوغلۇم كەلگىچە ئۆزەم ئاشلىق تېرىيمەن، ـــ دەپ قىش ئايلىرىدا ئاشۇ ئۇچاستىكىنى ئۆزىگە بېكىتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى ئانا بىرىگادىردىن.

شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى ئۆسەك دەريا سىنى ياقىلاپ كەتكەن يالغۇز ئاياق يول ئېپىباراتتى. بۇ يولنى دەسلەپتە شەماخۇن سالغان. ئاندىن كېيىن پاتەمخانىمۇ قار ئېرىپ، ئەتىياز كېلىشى بىلەنلا، ئاشۇ يولدا مېڭىپ يۈردى. ھەر كۈنى تاڭنىڭ كەينى قىزىرىشقا باشلىغاندا، ئورنىدىن تۇرۇپ، كالىسىنى ساغاتتى ـ دە، ئۆينى ئاندا ـ مۇندا بېشىقتۇرۇپ، يېزىدىن چىقىپ كېتەتتى، پەقەت غول ئېرىقتىن ئۆتكەندىن كېيىنلا، كۈن ساغۇچ نۇرىنى دەسلەپ ئاشۇ شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى بىر تۈپ قارىياغاچقا، ئاندىن كەڭ ئېتىزلىققا چېچىپ، دالانى يورۇتۇشقا باشلايدۇ، ئانا شۇ غول ئېرىقنى ياقىلاپ مېڭىپ يۈرۈپ يىللارنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەي قېپتۇ.

ئۇ مۇشۇ ئېتىزلىقتا ئىشلەپ يۈرۈپ ئوغلىدىن تەشۋىش قىلسىمۇ، لېكىن ئۆلۈپ كېتىدىغۇ دەپ ھەرگىز ئويلىمىغان، ئۇ: "بەربىر ئوغلۇم قايتىپ كەلگەندە ئۆزىنىڭ ئېتىزىنى ئۆتكۈزۈۋالىدىغۇ"، دەپ ئىشەنچلىك يۈرەتتى. ئەمما ئۈمىدى ئۇنى ئالدىغان ئىكەن...

3

بىر ھەپتە ياققان يامغۇر جۈمە كۈنى توختىدى. ئاخشام يوتقان-كۆپىسىنى كاڭنىڭ بوغۇزىدىكى توقۇمىنىڭ ئورنىدەك قۇرۇق يەرگە سالغان پاتەمخان ئۈستۈمىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كېتەرمىكىن دەپ ياتقاچقىمۇ، كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالماستىن، پەقەت تاڭغا يېقىن كۆز ئىلغان ئىدى، تاشتەك قېتىپ ئۇخلاپلا كېتىپتۇ. كىگىزنى قايرىپ، قاتار قويۇۋۇتكەن قاچىلارغا تاڭ ئاتقىچە يامغۇر سۈيى تولۇپتۇ، ئەمما تەلىيىگە يارىشا، تۈنۈگۈن ئوچاق ئالدىغا ئېپكىرىپ قويغان بىر قۇچاق قورىيى ئەكچىپ قالغان ئىكەن.

بۈگۈنمۇ ئۇ بېلىنى يەل چىرماپ، ئورنىدىن ئارانلا تۇردى. باشقىلارغا ئوخشاش ئالدىدا كېلىنى خىزمەت قىلىپ يۈرگەن بولسىغۇ، تەكىدىن باش كۆتەرمەي يېتىۋىرەتتى. پاتەمخان موما "كۈن چىققىچە ئۇخلىغان ئادەم قېنىغا چىلىنىپ ياتقان بىلەن تەڭ"، دىگەن ھىكمەتكە ئىشىنەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۆزى ئۆمرىدە بىر قېتىم كۈن ئۇيۇقتىن كۆتىرىلگىچە ئورنىدا ياتقان بەندە ئەمەس، بۈگۈن زەي تارتىپ كەتكەن ئۆيدە يېتىپ، تېخى خېمىردەك ئېزىلىپ كەتسىمۇ ئورنىدىن تېز تۇردى. بىر پەس بېشى قېيىپ، ئۆگە-ئۆگىسى بوشاپ، خېلى ۋاقىتچە تالاغا چىقالماي، سۈپىدا ئولتۇردى. تاڭ ئاتقىچە ھەر نەرسىنى بىر ئويلاپ چىققاچقا، بېشى قاپاقتەك بولۇپ كېتىپتۇ. بىر

تۇرۇپ ئادەمنىڭ خىيالىدا يوق نەرسىنى ئەسكە سالغاندەك سالامەت-خاننىڭ ئوغلى غۇلامغا رەنجىيدۇ. ئاشۇ بالا كىرمىگەن بولسا، مۇنچىلىك ئوي-خىيالغا بېرىلىپ، ھالسىراپ كەتمەيتتى. باشتا شۇنچە كۈندىن بېرى توختماي ياققان يامغۇرنى تىللاشقا باشلىغان موماي ئەمدى غۇلامغا كايىماقتا. ئۇ مۇنۇ يامغۇرغا ئوخشاش گەپنى ياغدۇرۇۋېتىپ چىقىپ كەتتى، ئەمدى پاتەمخان بولسا، ئۇنىڭ كەيىنىدىن روھسىز ئازاپقا چۆكمەكتە، گەپ دىگەننى شامالدا ئۇچۇرغاندەك، كەلسە-كەلمەس ۋاقىتتا ئېغىزدىن چىقىرىۋەتسە، ئادەمنىڭ قىرىق يىللىق ئاغرىغىنى قوزغىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ.

موماي ئىلگىرى مۇنچىلىك مىسكىن بولۇپ كەتمەيتتى، لېكىن بۇگۈن نىمىشقىمۇ كۆڭلى بۆلەكچە بۇزۇلدى. ئۇ ھەر كۈنكى ئادەتتىكى بويىچە ئالدى بىلەن كاتەكنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، توخۇلارنى چىقىرىپ، دان چېچىشقا ئالدىرىمىدى، تالاغا چىقىپ، تۇنۇگۈن مومايغا بۇنىڭدىن كېيىن ئۆمۈر-باقى ئېچىلمايدىغاندەك سېزىلگەن ئاسمان ئېچىلىپ كېتىپتۇ. تاغ تىزمىلىرى كەينىگە مۆكۈپ ئۇلگۈرمىگەن پارچە بۇلۇتلار ئاستا ئۈزۈلۈپ، غەرپكە كېتىپ باراتتى. دەل-دەرەخلەر خۇددى بىرسى يۇيۇپ قويغاندەك پاكىز. كېچىچە ئۆگزىدىن تامچا ئېقىپ، زەي پۇراپ كەتكەن ئۆينىڭ نەم ھاۋاسىدا دەم ئېلىپ، دېمى قىسىلغان ئانا يامغۇردىن كېيىنكى ساپ ھاۋاغا چىقىقاندا، سەگىپ قالغاندەك سەزدى ئۆزىنى.

يامغۇردىن كېيىن، مومانىڭ ھىچ نەرسىگە خوشتى يوق. ئەتىراپقا، خۇددى بىپەرۋا ئادەمگە ئوخشاش قاراپ قويىدۇ، ئېغىل تەرەپتىن تاڭ ئاتقىچە چىلىدە يېتىپ، بىر يېنى چۆپ-چۆپ ھۆل بولۇپ كەتكەن ئالا سىير يارەم سورىغاندەك مۆرىدى، ئۇنىڭ ئۈنى

ئاجايىپ ئىنچىكە چىقاتتى. ئىلگىرى ئورنىدىن تۇرغاندا، ئەڭ ئالدى بىلەن مال-ۋاران، توخۇ-تۇمانلىرىنى كۆزدىن كەچۈرىدىغان موماي، بۇ قېتىم دۇگدەرەپ كەتكەن كالىسىغىمۇ قارىغىنى يوق. ئۇ پاتقاقنى ئاستا بېسىپ، باغ تەرەپكە ماڭدى، ئەتىمالىم، ئىگىسىنى تۇيسا كېرەك، كاتەكتىكى توخۇلار قاقاقلاشتى. پاتەمخان موماي ئۇلارنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىمىغان ئادەمدەك شۇ ماڭغان پېتى بېغىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئۆستەڭ تەرەپكە كەتتى. ھەتتا ئۇ ئىتىگىگە ئورۇلۇپ، ئەركىلەپ كېلىۋاتقان ئىتىنىمۇ بايقىمىغاندەك باراتتى.

موماي يۈزىنى يۇيۇپ، بىسمىللا دەپ بىر ئوچۇم سوغاق سۇ ئىچىكەندىن كېيىنلا، مەيدىسى بوشاپ، ئىچى يورۇغاندەك ھىس قىلدى.

ئۆستەڭدىن قايتىپ ھويلىغا كىرگەن مومايىنى قاتتىق سىگنال بېرىپ، قورانىڭ قېشىدا توختىغان قىزىل ماشىنا چۆچۈتۈۋەتتى.

— قانداق ئەھۋالىڭ، موما؟ — پاتەمخان نىمە دېيىشنى بىلمەي ھودۇقۇپ قالدى-دە، پەقەت ماشىنا ئىچىدە كولخوزدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەيدىغان ۋېلاخۇن ئۇلىتۇرغانلىغىنى كۆرگەندە، چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— ھە، سەنمىدىڭ؟ ياخشىغۇ، تاڭ ئاتماي نىمە قىلىپ يۈرىسەن؟

— ئاپام جۇمەدە مومايلارنى چايغا چاقىرغان ئىكەن، سېنىمۇ چۈشكە يېقىن كېلىپ ئولىتۇرۇپ كەتسۇن دەيدۇ. — باشقا ۋاقىت بولسا، پاتەمخان يىگىتنى ئوچۇق چىراي قارشى ئالار ئىدى، ئەمما بۇ قېتىم تۇزۇكرەكمۇ سالاملاشمىدى.

— ئۆزەم ئاغرىپ يۈرىمەن، تاۋۇم يوق. ئاپاڭغا ئېيت، بارالمايمەن.

ۋېلاخۇنمۇ كۆپ تۇرمىدى. مومانىڭ سۆزى پۈتە-پۈتمەستىنلا ماشىنىنى ئوت ئالدۇردى-دە، كوچىغا پاتقاق چاچرىتىپ، قانداق

ئىشتىك كەلگەن بولسا، شۇنداق مېڭىپ كەتتى. مومايىنىڭ يۈرىگى سانچىپ ئاغرىشقا باشلىدى

يامغۇر هەممە نەرسىنى يوق قىلۋەتكەندەك هويلا بۆلەكچە جىمجىت. ئۆي ئىچىنى سەرەمجان قىلىپ، كالىسىنى پادىغا قوشۇۋەتكەن پاتەمخان، شۇاق سۈپۈرگىسىنى ئېلىپ سەل ئەكچىپ قالغان هويلىسىنى سۈپۈرۈشكە كىرىشتى. كەڭ هويلىنى مۈكچەرەپ ئولتۇرۇپ سۈپۈرۈپ چىقماقنىڭ تەسلىگى.

ئوغلۇم هويلىنى نىمانچە كەڭ ياسۋىدىكىن، "ئوت-چۆپ ئېپكەلسەك، هارۋا ئايلىنالمايدۇ، توي قىلساقمۇ، كەڭ تاشا بولغىنى ياخشى" دەپ كېتىۋىدى، لېكىن ئۆزىگە ئولتۇرۇشقا نىسىپ بولمىغان ئىكەن.

ئۆز زامانىسىدا يېزىدا بۇنىڭدىن ياخشى ئۆي يوق ئىدى. ئەمدى ئۇ پاتەمخان بىلەن تەڭ مۈكچەرەپ ئۈستى قەلەي بىلەن يېپىلغان ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدا تەنها قالدى. لېكىن شۇنداقتىمۇ مومايغا بۇنىڭدەك ئىللىق ئۆي يوقتەك سېزىلەتتى. ئىلگىرى هىچكىمنىڭ تىرىكچىلىگى بىلەن ئىشى يوق موماي پەقەت بىر جۈمە ياقتان يامغۇردىن كېيىن، خوشنىلىرىنىڭ داڭدارىغان شىپىرلىق ئۆيلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تاملىرى ئويۇلۇپ ئۆگزىدىن تامچا ئېقىۋاتقان ئۆيىنى كۆرگەندە، يەنە كۆڭلى بىر تۈرلۈك بولۇپ قالدۇ. بايا مومايىنىڭ ئۆيىنى تەڭسىتمىگەندەك ماشىنىدىن چۈشمەيلا چايغا ئېيتقان رابىگۈلنىڭ ئوغلىنى ئېسىگە ئالدى. "بەزىلەر تىرىكچىلىگى ئوڭشىلىپ، ئىشى ئوڭغا تارتىپ قالسا، ئەس-هۇشنى بىلمەي، تاراقلاپ كېتىدىكەن..." دەپ ئويلىدى پاتەمخان. ئۇ ئىشىك تۈۋىگە كەلگەن ۋېلاخۇنىنىڭ هەتتا ماشىنىسىدىن چۈشۈپ، ئەھۋال سورىشىقا ئېرىنگىنىنى كۆز

ئالدىغا گەلتۈرگەندە، ئىختىيارسىز ھالدا، ئاۋۇ كۈنى ئۆيگە كىرىپ، كۆپ سۆزلىگەن غۇلامنى يەنە ئەسلىدى. ۋېلاخۇن ھەتتا ئاشۇ كىچىك بالىچىلىكمۇ بولمىدى. يامغۇردا قانداق قىلىۋاتىسەن دىسە، ئاغزىنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلۇپ قالماس ئىدى، سالامەتنىڭ ئۇرۇقچىدەك بالىسى "كۆممە قوناقنى تېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆيمگىنى شىغىرلاپ بېرىمەن"، دەپ كۆڭلىنى خوش قىلغاندا، ئۇرۇش يىللىرىنىڭ قىينچىلىق كۈنلىرى ئالقاندا پەپىلەپ ئۆستۈرگەن ۋېلاخۇننىڭ ھەتتا تۈزۈك ھال-ئەھۋال سورىماي كەتكىنىگە خاپا بولاتتى مومای.

"ۋېلاخۇنغا تاۋۇم يوق، بارالمايمەن دەپ ياخشى قىلغان ئىكەنمەن. ئۇلار ئۆزلىرىچە پاتەمخان چاقىرغان يەرگە بېرىۋېرىدۇ دەپ ئويلايدىغان ئوخشايدۇ، ھازىر ئايالىلارنى چايغا چاقىرسىلا بېرىۋەرمەيدۇ. ئۇلارمۇ ھال تارتىپ، ئادىمىگە قاراپ كېلىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى...توقچىلىق زامانىدا...مېنىڭ بالا-چاقام يوق بولغىنى بىلەن باشقىلاردىن نەرىم كەم؟" دەيتتى مومای. ئەمما ئۇ بوغالتىردىن خاپا بولغىنى بىلەن يۈرتتىن بەك رازى. بىر ياخشىسى — ھەرقانداق ئايال تۆت ئادەمگە بىر چىنە چاي قۇيسا، پاتەمخاننى ئايرىمايدۇ. مومای تاڭ ئاتماي بالىسىنى ئەۋەتكەن رابىگۈلدىن خاپا ئەمەس. پەقەت ۋېلاخۇننىڭ ماشىنىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئارانلا سالاملاشقىنىنى ئەسلىسە، ئۇلارنىڭ بوسۇغىسىنى باسقۇسى يوق. رابىگۈلمۇ ئوغلى كولخوزدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلىگەندىن بېرى ئىككى كۈننىڭ بىرىدىلا خوتۇنلارنى چاقىرىدىغان بولۇۋالدى. ئەسلىدە، ھازىر زامان تېچ، قوساق توق، بەس-بەس دۇنيا ئوخشايدۇ. بولمىسا بىر زامانلاردا رابىگۈل نىمىلەرنى كۆرمىگەن...

ـــ پاھ-پاھ، بۇ قېتىم يامغۇر ئالامەت ئۇزاق ياغدى-دە. سلەرنىڭ ئۆينى رەسۋالا قىلۋەتكىنى بىلەن بىزنىڭ شىپىرلىق ئۆيلەرگۇ ھىچ ئەرسە بولمىدى. مۇشۇنداق يامغۇر-يېشىندىغۇ شىپىر-لىق ئۆي دىگىنىڭىز بىيىش ئىكەن، ھىر جۇمە ياققان يامغۇر بىزگە بىر كۇنچە بىلىنمىدا...

پاتەمخاننىڭ ئەزەلدىنلا مۇشۇ ئۇننى ئاڭلىغاندا يۇرىگى جىغىلداپ، نىمىشقىدۇ، تېنىنى تىترەك باساتتى. ئۇ خۇددى جان ئالدىغان "جەبرائىلنىڭ" ئۇندەك ئاڭلىنىدۇ مومايغا. ئەكۋەر بوۋاينىڭ، خۇددى كىكىرتىگىنى كەتمەن بىلەن چىپىپ ئاچقاندەك، بەكمۇ غورۇڭلاپ چىقىدىغان ئۇنى مانا يېرىم ئەسىردىن بېرى ئۇنى چۆچۈتۈپ كەلمەكتە. بىراق ئۇنىڭدىن گۇمان قىلسىمۇ، شۇنچە يىل كول-خوزدا ئىشلەپ، ئابروي-ئاتاققا ئىگە بولغان ئادەمنى قارىلاپ ئاۋۇ يىلى يولدىشىنىڭ پۇت-قولىنى باغلاپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان باندىتلارنىڭ ئارىسىدا مۇشۇ ئادەمنى بار دىيىشكە تىلى بارمايدۇ؛ كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى ۋېلاخۇنىنى كۆيوغۇل قىلىپ، رەئىس بىلەن ئاپاق-چاپاق ياشاۋاتقان ئەكۋەر بوۋايغا بۇ مومانىڭ تۇرماق كولخوزدىكى مەن-مەن دىگەن ئاكتىپنىڭ چامىسى كەلمەس. بۇ ھەقتە پاراڭ قىلسا، ئۇلار مومايىنى يەپلا قويار. بۇگۇنمۇ پاتەمخان ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، قولىدىكى سۈپۈرگىسى چۈشۈپ كەتتى، ئىنچىكە، ئۇزۇن مويلاۋلىرىنى يۇقۇرى قايرىغان، ئىگىز بويلۇق ئەكۋەر بوۋاي دائىم قولىدا تۇتۇپ يۈرىدىغان ھاسا تايىغىغا تايىنىپ، كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. نەچچە كۈندىن بېرى يامغۇردا تالاغا چىقماي ئىچى پۇشقان بوۋاي، ئەتىگەندە پاراڭ سالىدىغان ئادەم تاپالماي، زېرىكىپ قالسا كېرەك. ئۇ مومايىنىڭ ئۆيىگە قاراپ تۇرۇپ ئىچى

ئاغرىغاندەك:

ــ ئۆينى شىغىرلىتىۋالمىسىڭىز بولماپتۇ، پاتەم، بىر كۈنى يەنە سىزنى تام بىسىۋېلىپ يۈرمىسۇن، ــ دىدى.

مومای ئەكۆەر بوۋاينىڭ كۆپ سۆزلىمەي چاپسانراق كېتىپ قېلىشىنى تىلەپ تۇراتتى. ئادەم قىرىغانسىرى بەك سۆزمەن بولۇپ كېتەمدۇ ياكى ئۆزى دىمەتلىكلەرنىڭ ھەممىسى دىگۈدەك ئۆلۈپ پەقەت كۈننىڭ كۆزى بولۇپ ئەكۆەر بوۋاي قالغانلىقتىنمىكىن، ئۇ خۇددى زاماناشلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئېيتالمىغان سۆزلىرىنى ئېيتىۋالاي دىگەندەك، ھەددىدىن تاشقىرى كۆپ پاراڭ قىلىدىغان بوۋاينىڭ سۆزىنى ئۇنىڭ كەينىدىن كەلگەن ئايالى جەنىنەت بۇۋۇدىنىڭ خۇش خۇي ئۈنى بۆلۈۋەتتى.

ــ بۇ يەردە تۇرۇپ قېپتىلىغۇ...

ــ ھە، قارىمامسەن، پاتەمخانغا ئۇۋال بوپتۇ.

ئىگىز بويلۇق سىمىز كەلگەن ئاق يۈزلۈك ئايال يوغان قارا كەشمىر ياغلىغىنى تۈزەپ قويۇپ، مومايىنىڭ ئۆيىگە تەڭسىتمىگەندەك قاراۋېتىپ پاتەمخاننى كۆرۈپ قالدى.

ــ ۋىيەي، پاتەمخىنده، ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ كېتەيلا دەپ قېپتۇ. يامغۇر ـ يېشىندا قىينالغىچە ئىشىك ـ تۈڭلۈكنى ئېتىۋېتىپلا، بىزنىڭكىگە كەتسىڭىز بولغان، مۇشۇنداقمۇ ئۆيدە ياشىغان بارمۇ؟

ئۇنىڭسىزمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ تۇرغان مومايغا دۇتارچى جەننەت بۇۋۇنىڭ سۆزى خۇددى ئاغرىۋاتقان جاراھىتىگە تۇز سەپكەندەك تەسىر قىلدى.

مومای "ئۆزەمنىڭ دەردى يېتىپ ئېشىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ گېپىنى تىڭشاپ، دەردىمگە دەرت قوشۇۋالماي" دىدىمۇ، ئىككىسىنىڭ قېشىدا

كۆپ تۇرماي، يەرگە چۈشۈپ كەتكەن سۈپۈرگىسىنى ئېلىپ، باغ تەرەپكە ماڭدى. نىمىشقىدۇ، ئۇنىڭ مۇشۇ تاپتا ئادەملەرگە كۆرۈنگۈسى يوق. كۆرۈنسىمۇ خۇددى بىر بىرى بىلەن مەسلىھەتلىشۋالغاندەك، ئۇلارنىڭ ئېيتىدىغىنى بايىقى بىر سۆز — ھەممىسىلا مومايغا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىغاندەك قىلىدۇ. مۇنۇ بەك سەمىرىپ كەتكەن دۇتارچى جەننەت بۈۋىگە ئوخشاشلا ئاغزىدا ئىچى ئاغرىغاندەك قىلغان بىلەن كۆڭلىدە مومايىنى تەڭسىتمەيدىغانلىغىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى.

4

كۈن ئىسسىپ، يەر ـ جاھان ئەكچىشى بىلەن ئۆسەك دەرياسىدىكى تاللار بىخ چىقىرىپ، بۇ ئەتراپ تېخىمۇ گۈزەل رەڭگە كىرىشكە باشلىغان. بۇ يىل قىشتا شۇنچە قېلىن ياققان قار باھارنىڭ دەسـلەپكى كۈنلىرى ۋادىنىڭ قۇمساڭغۇ توپىسىغا سىڭىپ ئۈلگۈرگەن ئاق يېغىن توختىشىغا پارقىراپ چىققان كۈن تەسىرىدە ئۆسەك دەرـ ياسىنىڭ بويىدا بىردىن باش كۆتىرىپ ئۆسۈپ چىققان گىيالار بىلەن دەرەخلەرنىڭ خۇش پۇراقلىرى دىماقنى يارىدۇ. باھارنىڭ بۇ پەيتىدە ئاشۇ گۈل ـ گىيا، دەل ـ دەرەخلەر بىلەن تەڭلا مۇھەببىتى ئويغانغان ياشلار سۆيگىنىنى مۇشۇ يەردىن تاپىدىغاندەك، ئۆزلىرىنى شۇ تەرەپكە پەرۋانىغا ئوخشاش ئاتاتتى. ئۆسەك مۇنداق باھاردا بەزى ياشلارغا پۈتمەس ـ تۈگىمەس بەخت ھەدىيە قىلىدىغان.

ئاشىق ـ مەشۇقلارنى يامان كۆز، ئۈزۈن تىللاردىن يوشۇرىدىغانمۇ مۇشۇ ئۆسەك.

ـــ ھىلىمۇ ئۆسەكنىڭ بارلىغى، بولمىسا بىزگە ئوخشاش ياشلار سۆيگىنى بىلەن سەيلە قىلىش ئۈچۈن نەگىمۇ باراتتىكىن. كىچىككىنە يېزىمىزدا بىر چامدام چامدىساڭمۇ ئادەملەر ئالقاندا كۆرگەندەك كۆرۈپ تۇرىدۇ، ـــ دىدى غۇلامنىڭ قولىنى تۇتۇپ كېلىۋاتقان زىياپەت، ـــ بۇ دۇنيادىن سېنىڭ بىلەن مۇشۇنداق قول تۇتۇشۇپ

ئۆتسەم ئارمىنىم يوقتى.

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، زىياپەت. كۈزگىچە چىدايلۇق. ئاندىن ئىككىيلەن ھىچكىمدىن يوشۇرماي، يېزىمىزنىڭ چوڭ كوچىسىدا قول تۇتۇشماق تۈگۈل، قۇچاقلىشىپ ماڭمىز. ئاپامغا قويۇپ بەرسەمغۇ سىلەرنىڭ ئۆيگە بۈگۈنلا ئەلچى كىرگۈزۈپ، ئەتە ئىككىيلەننىڭ بېشىنى قوشۇپ قويغۇسى بار.

ــ ئۆيلۈك بولۇشقا ئالدىرىمايلۇقلا، غۇلام. ئۇزاق يۈرۈپ، قانچە كەچ ئۆيلەنسە، بىر بىرىگە مۇھەببەتمۇ شۇنچە مەھكەم بولىدۇ دەيدىغۇ.

ــ ئاپامنىڭ نەۋرە كۆرگۈسى كېلىپ كەتتى... ــ زىياپەت ماموققا ئوخشاش يۇمشاق ئالقىنى بىلەن سۆزلەۋاتقان غۇلامنىڭ ئاغزىنى يېپىۋالدى.

ــ بۇرۇن بەك تەرتىپلىك ئىدىڭ، ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئەپسانە سۆزلەرنى كۆپ ئېيتىدىغان بولۇپ كەتتىڭغۇ...

ــ باھار تەسىر قىلىۋاتىدۇ...

غۇلام بويى ئۆزى بىلەن تەڭ قىزنىڭ ئىنچىكە بىلىدىن تۇتۇپ، ئۇنىڭ مەڭزىگە سۆيدى. باياتىن ئېچىلىپ، پاراڭ قىلىپ كېلىۋاتقان قىزنىڭ مەڭزى خۇددى قۇياش ئۆسەكتىكى تالار كەبىنىگە مۆكۈپ ئۇۋۇسىغا ئولتۇرغاندا قىزارغان ئۇپۇققا ئوخشاش قىزاردى. زىياپەتنىڭ خۇش چاخچاق سۆزلىرى بىردىن بېسىلىپ، ئىككى ياش دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش مېڭىشتى.

ــ ھاياتتىن مۇشۇنداقلا ئۆتۈپ كەتسەم، رازى ئىدىم، زىياپەت. ئەمدى ئىككىيلەيلەن بىر ئۆمۈر ئايرىلمايمىز.

ــ تارىختا ياش چاغلىرىدا بىر بىرىنى بەك ياخشى كۆرگەنلەر-

نىڭ تەقدىرى پاجىئەلىك ئاياقلاشقان ئىكەن. ماڭمۇ ئىككىيلەنىنىڭ ئالدىدا قانداقتۇر بىر خەتەرلىك كۈن تۇرغاندەكلا سېزىلىدۇ. ئاۋۇ چاغدا بىر ھەپتە كۈن كۆرۈنمەي، ئاق يېغىن ياققاندا، مەن پەقەت مۇشۇ ھەقتە ئويلىدىم. ئۆزەم ئاشۇ يامغۇرغا ئوخشاش تۇگىمەس خىيالغا چۆمۈپ قالىمەنغۇ دەيمەن. شۇڭلاشقا ھاۋا ئېچىلىشىغا سېنىڭ بىلەن ئۆسەك تەرەپكە كېتىشكە ئالدىرىدىم. بىلەمسەن غۇلام، مۇشۇ قېتىمقى ئاق يېغىن ماڭا يېزىمىزغا قانداقتۇر يېڭى نەپ، يېڭى ھايات ئېلىپ كەلگەندەك سېزىلدى. ئادەملەر بىر ھەپتە ئۆيلىرىدە يامغۇرغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئوي تارازىسىدىن ئۆتكۈزۈپ، يېڭى ئىشلارنى باشلاشنى نىيەت قىلىۋاتىدىغۇ دەيمەن. باھاردا ياققان ئاق يېغىن ــ ياخشىلىقنىڭ نىشانى. بۇ يامغۇر پەقەت يەر-زىمىننىلا كۆكەرتىپ قويماستىن، ئادەملەرنىڭ قەلبىنىمۇ كۆكەرتىپ، پارلاق ھاياتقا باشلايدىغاندەك تۇيۇلىدۇ ماڭا. ــ زىياپەتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا غۇلاممۇ ھاياجانلىنىپ كەتتى.

ــ بىزنىڭ سىنىپداشلار ئىككىمىزنى ئەڭ بەختلىك ئادەملەر دەيىشىدۇ. دەمسىمۇ، مانا مەكتەپنى تاماملىغىنىمىزغا خېلى يىل بولۇپ قېپتۇ. شۇ يىلى ئونىنچى سىنىپنى تاماملىغان شۇنچە ئوقۇغۇچىدىن ھېچقايسىسى بىر بىرى بىلەن مۇھەببەت باغلىمىغان ئىكەن. يىگىتلەر "ئۆز مەزگىلىدە يېنىمىزدىكى قىزلارغا ئەھمىيەت بەرمەپتىمىز. بىزگە قارىغاندا ئىككىلار ئەقىللىق ئىكەنسىلەر" دەيىشىدۇ. توي قىلغاندا سىنىپداشلارنىڭ بارلىغىنى نەدىن بولسىمۇ تېپىپ چاقىرىمەن...

ــ ئالدى بىلەن شۇ كۈنلەرگە يېتەيلى، غۇلام.

ــ يەتمەيدىغان نىمىسى بار، ھەممىسى ئىككىيلەنگە باغلىق

ئەمەسمۇ. ھەربى خىزمەتنى ئۆتەپ قايتقىچە ئايرىلىپ يۈرگىنىمىزمۇ يېتەر.

— بىزنىڭ زامانىمىزدىمۇ ئاشىق ـ مەشۇقلارنى ئايرىۋېتىدىغان قارتازلار يوققۇ دەمسەن...

— ئۇنداق زامانلار كەتكەن. ھازىر ھەركىم ئۆز سۆيگىنىگە قوشۇلىدۇ.

— مەن بوغالتىرىيىدىن باشقا ئىشقا يۆتكىلىپ كېتەي دەيمەن. ۋېلاخۇنكام مېنى بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئوتقا ئېپىپىرىپ تىقىشى مۇمكىن...ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان بەزىبىر ئىشلىرىنى ئويلىسام، كېچىلىرى چۆچۈپ كېتىمەن...

بوغالتىر ۋېلاخۇننىڭ ئىسمى ئاتالغاندا غۇلامنىڭ بايىقى پەرىشان ئويلىرى، خۇددى پارچىلانغان بۇلۇتقا ئوخشاش، بىتچىت بولۇپ، قەلبىدە زىياپەتنى ئاشۇ ئادەمدىن قىزغىنىش سېزىمى ئويغىنىشقا باشلىدى. سەۋدۋى "قىزىل توغ" كولخوزىدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان ۋېلاخۇننىڭ ئەسكى مىجەزى توغرىلىق غۇلام كولخوز ـ چىلاردىن بىرنەچچە قېتىم ئاڭلىغان.

— ئۇنداق بولسا، بوغالتىرنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى كولخوز رەئىسى باراتوۋغا ئېيتىش كېرەك...

— ھەي، سەنمۇ ھىچ نەرسە كۆرمىگەن بالا ئىكەنسەنغۇ...قارغا قارغىنىڭ كۆزىنى چوقۇيىدىغۇ دەمسەن، باراتوۋغا ئېيتىتىڭ نىمە، ۋېلاخۇنكامغا ئېيتتىڭ نىمە، بەربىرلا. ھەممىسىنىڭ تۈگۈچى بىر يەردە، سەن ھەربى سەپتىن يېڭىدىن كېلىپ ئىشلەۋاتقاچقا، بەزى كولخوز باشچىلىرىنىڭ قۇۋلۇق ـ شۇملۇقلىرىنى ياخشى بىلمەيسەن. بۇلار ئەمدى پەقەت مېنىڭ ئورنۇمغىلا يا رەئىسنىڭ، يا ۋېلاخۇنكام

بىلەن ئەكۆەر بوۋاينىڭ يېقىنلىرىنىڭ بىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋالسا، ئۇ چاغدا قازانمۇ ماي، چۆمۈچمۇ ماي بولاتتى. كۆپ ۋاقىتتا كولخوز كاسسىسىدىن يالغان ھۆججەتلەرنى تۈزۈپ ئاقچا ئالايلى دىسە، مېنى ئېيتىپ قويامدىكىن دەپ ئېھتىيات قىلىدۇ.

— بۇ ھەقتە نىمىشقا رايونغا خەۋەر قىلمايسىلەر. زادى "قىزىل توغ" كولخوزىغا باراتوۋدىن باشقا رەئىس تېپىلمامدىكەن.

— ھەممە گەپ شۇنىڭدىغۇ، ھازىر بەزى ئادەملەر سايلىنىپ قالسىلا رايونمۇ-رايون، ئوبلاستمۇ-ئوبلاست مېڭىپ، ئۆزلىرىگە يار-يۆلەك بولىدىغان تونۇش-بىلىش، ئاغىنە-ئۆڭگە يىغىدىغان ئادەت چىقاردىغۇ. يازدا كولخوزنىڭ قوغۇن-تاۋۇزى، قىشتا سوقۇمى شۇلارغا كېتىدۇ. باشلىق دىگەن بىر ئورۇندا كۆپرەك ئولتۇرۇپ قالسا، ئۆپچۆرىسىگە ئۆزىنىڭ ئۇرۇق-تۇققان، ئاغىنە-ئۆڭگىلىرىنى توپلاشقا باشلايدۇ.

ئىگىلىك ئىشلىرىغا دىگەندەك ئارىلىشىپ ئۇلگۇرمىگەن غۇلامغا كولخوزدا كاسسىر بولۇپ ئىشلەيدىغان زىياپەتنىڭ ئېيتقان سۆزلىرى بۆلەكچىلا تەسىر قىلدى. ئۇنىڭغا ئىلگىرى ئانچە ئەھمىيەت بەرمەي يۈرگەن ئىكەن. كۆپ يىلدىن بېرى بۇ كولخوزنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان رەئىسنى ھەممىنى بىلىدىغان ئادەم دەپ ھىساپلايتتى. بەلكى زىياپەتنىڭ ئېيتىۋاتقانلىرى يالغانمۇ؟ رەئىسنىڭ نىمە قىلىپ ئىگىلىكنى قانداق باشقۇرۇۋاتقىنىنى ئۇ قىز نەدىن بىلسۇن.

— بۇنىڭ ھەممىسىنى سىزگە كىم ئېيتتى؟

— كىم ئېيتاتتى. كولخوزدا كاسسىر بولۇپ ئىشلىسەڭ سەنمۇ كۆرىسەن. مانا تۈنۈگۈنلا ئەكۆەر ئاكام ئۆيۈم بۇزۇلۇپ كەتتى، جۆندىتىمەن دەپ، كاسسىدىن بەش يۈز سوم ئالدى. پېنسىيە ئېلىۋ

ۋاتقان ئادەم ئۇنى قايتۇرۇپ تۆلەيدىغۇ دەمسەن. بولمىسا ئۇنىڭ ئۆيىنى، ياسىغۇدەك ئاقچىسى يوقتىمۇ. يىلىغا ئىككى-ئۈچ سىير ساتىدۇ. ئەكۋەر ئاكامنىڭ كالىسى تۇغسىلا بولدى، ئۈچ-تۆت ئاينىڭ ئىچىدىلا، كولخوز ماللىرىغا تېگىشىپ يۈرۈپ، موزايىنى سىيرغا ئايلاندۇرۇۋالىدۇ...رەئىسنىڭ قولتۇغىغا كىرىۋېلىپ، كۈيوغلىنىمۇ ياخشى يولدىن چىقارغان مۇشۇ ئادەم ئىكەن...ئەيتاۋۇر، خۇددى كولخوزنى ئاشۇ بوۋاي باشقۇرۇۋاتقاندەك، ئەتىدىن-كەچكىچە ئىدارىنىڭ قېشىدىن كەتمەيدۇ. رەئىسكە سۆز توشۇپ، ئۇنىڭغا بەزى ياخشى ئادەملەرنى يامان كۆرسىتىپ يۈرگەنمۇ ئەكۋەر ئاكام. بولمىسا كولخوزچىلار: "رەئىس ئىلگىرى مۇنچىلىكلا يامان ئادەم ئەمەس ئىدى" دېيىشىدۇ.

غۇلامغا بۇ سۆزلەر باش-ئۇچى يوق تېپىشماقتەك سېزىلدى. زىياپەت بىلەن دەسلەپ ئۇچراشقاندا يىگىت قەلبىنى ئىگىلىگەن تاتلىق ھىس-تۇيغۇ يوقاپ بۆلەكچە بىر تەشۋىش باشلاندى. ئەمدى ئۇ ئۆتكەن قېتىمقى، كومسومول ياشلار يىغىندا ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان ئاشۇ يىگىت ئۈچۈن ئىشلەش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، كولخوز رەئىسىنىڭ ئانچىلا قوللىمىغانلىغىنى ئەسكە ئالدى. ئەمما ئۇ قېتىم كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋ غۇلامنىڭ تەشەببۇسىغا بەك خوشال بولۇپ: "كولخوزدا ساڭا ئوخشاش يۈرىگىدە ئوتى بار ياشلاردىن يەنە بىر-نەچچىسى چىقسا، كۆپ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇراتتۇق!" دىگەن ئىدى. بۇگۈن پارتىكوم سېكرېتارىنىڭ ئاشۇ سۆزلىرىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلىدى.

ــ ماناپوۋنىڭ بىزنىڭ ئىگىلىككە كەلگىنىگە بارى-يوقى بىر يىل بولدى، ئەمما كولخوز رەئىسى بىلەن باش بوغالتىر ئۇنىڭدىن بەك

چۆچۈيدۇ. ۋېلاخونكامغۇ پارتورگ① بولمىسا كولخوزنى پۈتۈن يەۋىتىشكىمۇ تەييار.

زىياپەتتىكى بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا غۇلامغا خۇددى بۇلۇت قاپلىغان ئاسماندا پارقىراپ قۇياش كۆرۈنگەندەك بولدى.

---

① پارتورگ — پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى. — تەھرىرداكتور.

5

ئاپا، سەن پاتەمخندەمنىڭ ئوغلى شەماخۇننى بىلەمسەن؟ ئۇ ئۇرۇشتا ئالىپكساندر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلاپ، پىلدەموت ئېتىۋاتقان ئامبرازۇرىغا① مەيدىسىنى توتۇپ ئۆلۈپتىكەنغۇ؟

تامدىن تاراش چۈشكەندەك ئېيتىلغان بۇ سۆز سالامەتخانىنى مەڭدىتىپ قويدى. بۇ سۆزنى ئوغلى غۇلامغا بىرسى ئۈگىتىپ قويغاندەكلا ئاڭلاندى ئانىغا. يېزىدىن جەڭگە كېتىپ قازا بولغانلار ئونلاپ سانىلاتتى. شۇلارنىڭ ئارىسىدىن شەماخۇننى تاللىۋالغىنى نىمىسى؟...ياكى بىرى ئوغلىغا ئۆتكەن كۈنلەر ھەققىدە سۆزلەپ بەردىمۇ؟... ئوغلى بۇ سۆزنى ئېيتقاندا سالامەتخان قازان بېشىدا ئاشنىڭ گۆشىنى قورۇۋاتاتتى. ئۇ كەپكۈرنى تۇتقان پېتىچە خېلى تۇرۇپ قالسا كېرەك، قازاندىكى گۆش كۆيۈپ، ئاچچىق بۇس كۆتىرىلىشكە باشلىدى.

— ئۇ جەڭگە كەتكەندە، مەن قۇراملىق يىگىت ئىكەن، ئادەملەر ئۇنى كولخوز كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى ئىدى دەيدۇ.

— ھە، راست ئېيتىسەن، ئوغلۇم، كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرې-

---

① ئامبرازۇرا — ئىستىھكامنىڭ زەمبىرەك، پىلىموت ئاتىدىغان تۆشۈگى.— تەھرىرىدىن.

تاری، یېزىمىزدىكى سەنئەتكارلار ئۆمىگىنىڭ ياخشى دۇتارچىسى ئىدى.

— دۇتارچى دەمسەن؟

— ھە، دۇتارچى. ئۇ دۇتار چالاتتى، بىز ناخشا ئېيتاتتۇق. — سالامەتخان بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى — دە، چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— ئۇنداقتا ياخشى تونۇيدىكەنسەن — دە.

ياخشى تونىتتىم، بالام. بىر يېزىدا بىللە ئۆسكەن ئادەملەر بىر بىرسىنى تونۇمامدىغان. شەماخۇن ھەققىدە سەن نەدىن ئۇقۇپ بىلدىڭ؟

— كولخوز كومسومول كومىتېتىدىن تەپسىلى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئاپىسى پاتەمخان مومای بىلەن سۆزلەشتىم.

— پاتەمخان!؟ — ئاننىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك بىر پەس جىم بولۇپ قالدى. — ئۇ ساڭا ھەممىنى سۆزلەپ بەردىمۇ؟

نىمىنى سۆزلەپ بېرەتتى. پەقەت فۇرونتقا ماڭغىچە ئاشلىق ئۆسۈتۈرگىنىنى ئېيتتى. مەن پاتەمخان مومانىڭ ئوغلى — شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا كۆممە قوناق تېرىيمەن.

— ...

— ئەتىدىن باشلاپ شەماخۇننىڭ ئېتىزىنى ئوسا قىلىشقا كىرىشىمەن.

— بۇنى ياخشى قىپسەن، بالام. پاتەمخىنىدەم پېنسىيىگە چىققاندىن بېرى ئۇ ئېتىزدا ھەركىم ئاشلىق تېرىپ، يەرنىڭمۇ تامىغىنى قويمىدى دەۋاتاتتى. ئۇ ياخشى ئادەملەر تەر تۆككەن يەر. ئىشلەيدىغان بولساڭ، بىلىڭنى مەھكەم باغلاپ، ئەتە — ئۆگۈن ئادەملەر ئالدىدا يەرگە قاراپ قالمىغۇدەك ئىشلە.

سالامەتخان ئوغلىغا كۆپ نەسىھەت قىلدى. ئۇ ئوغلىنىڭ سوردىغان سوئاللىرىغا جاۋاپ قايتۇرۇپ، ھەر نەرسە ھەققىدە سۆزلەپ

ئولتۇرسىمۇ، ئۇنىڭ ئويى بۇنىڭدىن ئوتتۇز بەش يىل ئىلگىرى ئۇچراشقان شەماخۇندىن نېرى كەتمەيتتى. ھاياتتا مۇنداقمۇ پەيتلەر بولىدىكەن. سالامەتخان ھەرقانداق نەرسىنى كۆتىسىمۇ، ئەمما ئەمدى ئەر يېتىپ، بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقۇدەك بولۇپ قالغان ئوغلى شەماخۇنىنى ئېسىغا سالىدىغۇ دەپ ئويلىمىغان. غۇلام كەچكى تامىغىنى ئىچىپ، يېزا كۇلۇبىغا كېتىپ قالغاندا، ئانا ئۆيىدە شىرىن خىيالغا چۆمۈپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى بىر-بىرلەپ ئەسلەشكە باشلىدى. ئەجەپمۇ بىر ياخشى كۈنلەر ئىدى ئۇ.

6

ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى باشلىنىشتىن بىر يىل ئىلگىرى ئىدى. كولخوز كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى بولۇپ سايلانغان شەماخۇن بىر كۈنى يېزا ياشلىرىنى كۇلۇپقا يىغىپ سەنئەت ھەۋەسكارلار ئۆمىگىنى قۇرۇش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، ياشلار: "بىزدە دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتقۇدەك ئادەم يوق"، — دىسە، يەنە بەزىلەر بىر بىرسىنى نوقۇشتۇرۇپ: "سەن قوشۇل، سەن قوشۇل"، — دىيىشىپ ھىچقايسىسى جۇرئەت قىلالمايۋاتقان چاغدا:

— دۇتارنى مەن چالىمەن، قېنى، قايسىڭلار ناخشا ئېيتسىلەر؟ — دىدى كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى. بايا تىن "بۇ ئىشىمىزدىن ھىچبىر نەتىجە چىقمايدۇ"، دەپ بىر بىرسىگە دۆڭگىشىۋاتقان ياشلار جىم بولۇشتى. ئۇلار ئۆزئارا پىچىرلاشقاندىن كېيىن، يارىكەنتتىكى مۇئەللىملەر تەييارلايدىغان تېخنىكومنىڭ ستۇدېنتى — سالامەتكە قاراشتى. يازلىق تەتىلدە يېزىسىغا كەلگەن قارىقۇمچاق قىز ناز تارتىپ، بويۇنلىرىغىچە قىزاردى.

— سالامەت ناخشىنى ئاجايىپ ياخشى ئېيتىدۇ، — دىدى قىزلار تۇشمۇ-تۇشتىن.

— شۇنداقمۇ؟ — ياشلار ئارىسىدىن بىرەر ناخشىچى چىقماي قالامدىكىن دەپ تەشۋىشلىنىۋاتقان شەماخۇن سالامەتنىڭ ئىسمىنى

ئاڭلىغاندا خوشال بولۇپ كەتتى. ــ سىلەر ناخشىچى يوق دەيسىلەر تېخى.

ــ قىزلار يالغان ئېيتىدۇ، مەن ناخشا ئېيتىشنى بىلمەيمەن. ــ سالامەت سېكرېتارنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قارالمىدى. بۇ قېتىم قىز، باشقا ياشلاردىن كۆرە، ئىگىز بوي، قوشماقاش سېكرېتاردىن بەك ئىزا تارتتى.

شۇ پەيت ئېسىگە چۈشسە، سالامەتخان ئۆزىنى بىر تۈرلۈك ئەھۋالدا قالغاندەك ھىس قىلدۇ.

كېيىنكى قېتىم كەلگىنىگىزدە ئىككىيلەن بىللە ناخشا ئېيتىمىز، ئۇيالچاق قىز. ناخشىچى ئىزا تارتسا، سەھنىگە چىقىپ تاماشىبىنلارغا قانداق قارايدۇ. ــ ياشلار كۇلۇپتىن تارقايدىغان ۋاقىتتا سېكرېتارنىڭ ئېيتقان سۆزى ياش قىزنى يەنە بىر قېتىم قىزارتتى.

سالامەت سېكرېتار ئېيتقاندەكلا ئۇيالچاق ئەمەس ئىدى، لېكىن شۇ قېتىم نىمىشقا شەماخۇنغا تىكىلىپ قارالمىغىنى ئۆزىگىمۇ نامەلۇم. ئۇ ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىمۇ، شەماخۇننىڭ كۇلۇپتا ئېيتقان سۆزلىرىنى ئەسلەپ، خېلى ۋاقىتقىچە ئۇخلالمىدى. ئىلگىرى شەماخۇننى يېزىدا كۆنىگە توقسان قېتىم كۆرسىمۇ، پەرۋا قىلماي ئۆتۈپ كېتىدىغان قىز، ئەجەپ، بۇ كۈنى قانچە ئويلىماسقا تىرىشسىمۇ، زادى ئاشۇ يىگىت ئېسىدىن چىقمايتتى. ئادەملەرنىڭ بىر بىرىگە ئىشقى چۈشۈپ قېپتۇ دىگىنى مۇشۇ بولسا كېرەك دەپ ئويلايتتى قىز. ئۇ مۇمكىن قەدەر ئويلىماسقا تىرىشاتتى، لېكىن يارىقەنتىكى مۇئەللىملەر تەييارلايدىغان تېخنىكومدا ئوقۇپ يۈرگەندە، ھىچبىر يىگىتكە كۆڭۈل باغلىماي، ئەمدى گەپ ـ سۆز قىلمىغان يىگىت ھەققىدە ئۇزاق ئويلاپ كەتكىنىگە ئۆزىمۇ ھەيران.

ئۆمەك ئەزالىرى ئىككىنچى قېتىم يىغلىغاندا شەماخۇن دۇتار چالدى-دە، سالامەت "ئوما" ناخشىسىنى ئېيتتى. شۇ ۋاقىتتىن بېرى سالامەتخانىغا بۇ ناخشا ھەممىدىن ئەزىز سېزىلەتتى. ھازىر ئۆيىدە يالغۇز ئولتۇرۇپ ئۇ ناخشىنى ئېيتسا، يۇرىگى ئىسسىپ، ئۆتكەن كۈنلەر، خۇددى كىنو ئېكرانىدا كۆرۈۋاتقاندەك، بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلايدۇ. قىسقا بولغىنى بىلەن ھاياتنىڭ ئەجەپمۇ بىر تاتلىق كۈنلىرى ئوخشايدۇ ئۇ. ئەسلىدە ئاشۇنداق قىسقا خوشالـ لىقلار كېيىنرەك كىنەپ، سېغىنىپ ئەسلىگەندە، ئادەم قەلبىگە باشقا پەيتلەردىن كۆرە يېقىملىق سېزىلىدىكەن.

يېزا ياشلىرىغا بىر نەرسە ئېيتىپ، كۆرسەتكۈسىزلا. ئۇلار بىرەر ئىشنىڭ تۈشىنى سېزىپ قالسا، تۈگمىدەك نەرسىنى تۆگمىدەك يوغانـ لىتىۋېتىدۇ. ئاشۇ قېتىممۇ سالامەت بىلەن شەماخۇن بىر بىرسىگە ئىچكى ھىس-تۇيغۇلىرىنى ئىزھار قىلىپ ئۇلگۈرمەستىن، يېزا ياشلىرى ئۇلارنى "ئاشىق-مەشۇقلار" دەپ ئاتىۋالغان ئىدى. سالامەتكە دوستـ لىرى بۇ ھەقتە چاخچاق قىلسا، ئۇنىڭ بۇدرۇققىنا مەڭزىلىرى پەرەڭـ دەك قىزىرىپ، شەماخۇننى ئۇچرىتىپ قالسا، يۇرىگى ئالايىتەنلا قاتتىق سوقۇپ، نىمە دەرىنى بىلمەي ھودۇقاتتى. شەماخۇننى كۆرگەندە بىر نەرسە ئېيتامدىكىن دىگەندەك تېڭىرقاپ قالاتتى، لېكىن يىگىتتە گەپ يوق. ياكى ئۇ ياشلار تارقىتىپ يۇرگەن پاراڭلارنى ئاڭلىمايىتىمىكىن؟ باشتا سەنئەت ئۆمىگىنىڭ ئەزالىرى كۇلۇپقا يېتىلەپ دىگەندەك ئېپىبا- ردىغان قىز كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياشلارنىڭ ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم يىغىلىدىغان كۈنىنى تاقەتسىز كۈتىدىغان بولدى. لېكىن يېزا كۇلۇبىغا چوڭ ئۈمىتتە بارسىمۇ، ھەر قېتىم ئاشۇ يەردە شەماخۇندىن ئاڭلايمەنغۇ دىگەن ئاساسىي سۆزىنى ئاڭلالماي، بىر نەرسىدىن ئومۇلغاندەك

قايتاتتى. ئادەم ئىشق ئوتىدا مۇنچىلىك سەكپارە بولىدۇ دىگەنگە، ئۆز بېشىغا كەلمىسە سالامەت ھەرگىز ئىشەنمەس ئىدى. ئىلگىرى كۆڭۈللۈك يۈرىدىغان قىزنىڭ خوش كۈلكىسى ئەمدى بىردىن بېسىلىپ، نىمىشقىدۇ، ئۆيدە يالغۇز قالغان كۈنلىرى تاش ئەينەكنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىدىغان پەيتلىرى كۆپەيدى.

بىرسىنىڭ ئىشقىدا تولىمۇ كۆيۈپ ـ ئۆچىسەڭ، ئاخىرى ئۆزەڭگە تۈگىمەس قايغۇ ـ ھەسرەت ئىكەن. سالامەتخان ئۇ چاغلاردا بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ مۇنداق بۇلارىنى نەدىن بىلسۇن...شەماخۇننىڭ سۆز قىلماي يۈرگىنىگە قاراپ، "مەن ياخشى كۆرگىنىم بىلەن ئۇ باشقىسىنى سۆيىدىغاندۇ"، دەپمۇ ئويلايتتى. قانچە قېتىم يىگىتكە ئۆزى خەت يېزىپ كۆرمەكمۇ بولدى، لېكىن ياش قىزنىڭ ئۇنىڭغا نومۇسى چىدىمىدى.

بىر كۈنى سالامەتنىڭ ئانىسى تۇيۇقسىزلا: "پاتەمخان بىلەن بىر يەردە ئولتۇرۇپ قېلىۋىدىم، ئۇ: 'ئىككىيلەننىڭ بالىلىرىمۇ سۆزلىشىپ يۈرگۈدەك. بىزگە يۈرتقا داستىخان سېلىپ، توي قىلىشقا بۇيرامدىكىن ـ تاڭ' دەيدۇ. تۇرمۇشقا چىقىدىغان بولساڭ، خەقنىڭ ئالدىدا سۆز ـ چۆچەككە قالدۇرماي يولۇڭ بىلەن چىق، دەپ قالدى. "يىگىتتە گەپ يوق، قىز تەرەپتە دۇمباق چاپتۇ" دىگەن سۆزلەر مۇشۇ ئىكەن. سالامەت "شەماخۇننىڭ ئانىسى يالغان ئېيتىدۇ، بىز ۋەدىلەشمىدۇق"، دەي دەپ تەمشەلسىمۇ، چىشىنى ـ چىشىغا بېسىپ، ئۆزىنى توتتى. ئانىسى تىللاۋاتسىمۇ، تويدىن تېپىپ كەلگەن سۆز قىز قەلبىگە بىر پارچە ئوت سېلىپ، ئۆچۈشكە باشلىغان ئۇمىدىنى يېڭىۋاشتىن يانداۋۇردى. "شەماخۇننىڭ ئۆيىدىمۇ ئىككىمىز ھەققىدە پاراڭ بولۇۋاتىدىغاندۇ" دەپ ئويلايتتى قىز.

بۇ پاراڭلارنى ئاڭلىغان قىز ئۆيدە ئولتۇرالمىۋىنمۇ؟ يازلىق تەتىلدە يۇرگەن سالامەت ئۇ كۈنىمۇ چاپسانراق كەچ كىرىپ، يېزا ياشلىرىنىڭ كۈلۈپقا كېلىشىنى كۈتتى. مۇنداق پەيتلەردە ۋاقىتنىڭ تولىمۇ گەجىگىڭ ئۆتىدىغىنىچۇ زادى. كۈن ئىگىز ئۆسكەن دەرەخلەرنىڭ كەيىنىگە مۆكۈپ، قىزىل شولىلارنىڭ يوقىغىنىغا خېلى بولغان. ئەمما ئېتىزلاردىن قانچە كەچ قايتىسىمۇ، كۈلۈپقا كەلمەي قالمايدىغان ياشلار تېخىچە كۆرۈنمەيتتى... دەريىدىن كوچىغا قاراپ ئولتۇرغان قىزنىڭ يۈرىگى قاتتىق سوقتى. بىرى كوچىغا قارا دىگەندەك قىلىۋىدى، قارىسا راست بىر توپ يىگىت كۈلۈپ تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپتۇ. باشقىسىنى بايقىغىنى يوق، پەقەت ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىگىز بويلۇق شەماخۇندىن كۆز ئالماي قاراۋەردى سالامەت.

قىز بۇ كۈنى كۈلۈپقا يىگىت بىر پاراڭ قىلىدىغاندۇ دىگەن تامادا بارغان ئىدى، لېكىن شەماخۇن بۇ قېتىممۇ ئومىغا قاتنىشۋاتقان كولخوزچىلارغا كۆرسىتىدىغان كونسېرت ھەققىدە سۆزلىدى.

ئوما ئىشلىرى راسا قىزىغان مەزگىل. يازلىق تەتىلدە يۇرگەن سالامەتمۇ قىزلار بىلەن ئاشلىق يىغىشتۇرغىلى ئېتىزغا چىققان. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەماخۇننىڭ زۇپىنوسىدىكى بۇغدايىنى ئوروۋاتقان لوبوگرىيىكا كەينىدە باغ باغلايتتى. ئۇروش باشلىنىش ئالدىدا ياشلار ھەممە جەھەتتىن تەل-تۆكۈس ئۆسۈپ، يېتىلىپ، راسا قۇرامىغا تولغان. ئۇلار ناخشا ئېيتسا ئېتىزنى چاڭ كەلتۈرۈۋېتەتتى.

ئۇ كۈنى ھاۋا بەك ئىسسىدى. چۈشكىچە ئوما ئوروپ ئۇسىغان شەماخۇن لوبوگرىيىكىسىنى توختىتىپ، بىرئاز ھاردۇق ئالغىلى قاتار تىزىلغان بۇغداي ئۆنچىلىرىنىڭ قېشىغا كەلگەندە، سالامەت قەلقەي ياغلىغىنى يۈزىگە يېپىپ، ئۆزى باغلىغان باغنىڭ سايىسىدا ياتاتتى.

ئۇ شەماخۇننىڭ قېشىغا كەلگىنىنى بايقىغاندا، سەكرەپ تۇرۇپ كېتەي دىدى ـ دە، نىمىشقىدۇ، ئورنىدىن قوزغالماستىن ئۇخلاۋاتقان ئادەمگە ئوخشاش، ھەچنىمە سەزمىگەندەك يېتىۋەردى. باشتا "كىكىرتەكلەر قۇرۇپ كەتتىغۇ، ئۇسسۇلۇق قاندۇرغۇدەك بىر نەرسەڭلەر بارمۇ؟" ـــ دەپ ئۇنلۇك سۆزلەپ كېلىۋاتقان يىگىت سالامەتنىڭ ئۇخلاۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئۇنى ئويغىتىۋەتمەي دەپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا ئاستا مېڭىپ كەلدى ـ دە، قاپاقتىكى سوغاق چايدىن سۈمۈرۈپ، قىزنىڭ قېشىغا ئولتۇردى. سالامەت ئىلگىرىكىدەكلا جىمجىت. ئۇ قانچە ئاستا نەپەس ئېلىشقا تىرىشسىمۇ، يۈرىگى بارغانسېرى قاتتىق سوقۇپ، مەيدىسىنىڭ ئىگىز ـ پەس كۆتىرىلگىنى چاپسانلاۋاتاتتى. بۇ ھادىسە يىگىتنى بىر ـ دىن ئۆزىگە مەپتۇن قىلدى. سالامەت ھىچ نەرسىنى سەزمىگەندەك، قەلقەي ياغلىق ئاستىدىن يىگىتكە كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويۇاتتى. يىگىت قىزنىڭ يۈزىگە يېپىلغان ياغلىقنى ئاۋايلاپ ئالدى ـ دە، ئۇنىڭ كۆننىڭ ئىسسىغىدا خۇددى تونۇردىن يېڭىلا سويۇپ ئالغان توغاچ ـ تەك قىزىرىپ، ئىلگىرىكىدىنمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەن چىرايىغا دەسلەپكى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك تېشىلىپ قاردى. سالامەتنىڭ ئىككى مەڭزى بىلەن بۇرنىنىڭ ئۇچىدىن چېكىم ـ چېكىم تەر چىقىشقا باش ـ لىدى. باشتا يىگىتنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىۋالغانلىقتىن، ئەمدى كۆزىنى ئېچىشقا ئەيمىنىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەلمەيۋاتقان قىز تېخىمۇ ئىزا تارتماقتا.

قىز ئۇزۇن قارا كىرپىكلىك كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ، ئېچىشىغلا شەماخۇن ئۇنى سۆيۈۋالدى. سالامەت مەڭدەپ قالدى. ئۇيالغاندا سۆز ئېيتىشقا تىلى كەلسۇنمۇ؟! ھەر كۈنى كۆرۈپ يۈرگەن يىگىتكە تىكىلىپ قارالىسىغۇ، نە كاشكى.

ـــ بۇ نىمە قىلغىنىڭىز، شەماخۇن، بىرى كۆرۈپ قالسا ئۇيات ئەمەسمۇ؟

ـــ كۆرسە كۆرسۇن. مەن قىزلارنى ئادەملەردىن يوشۇرۇن سۆيمەيمەن.

شەماخۇن قىزنىڭ بىلىنى قۇچاقلاپ ئۇنى كەينى ـ كەينىدىن سۆيۈشكە باشلىدى. كۈننىڭ ئىسسىغىدا تەرلىگەن يىگىتنىڭ يۈزىدىن ئاققان تەرنىڭ تەمى بىلەن بۇغداي باشاقلىرى ئارىسىدىكى تىنجىقتا بۇرۇقتۇم بولغان قىز ھاۋا يەتمەيۋاتقاندەك ئەندىكىپ دەم ئالاتتى.

ـــ ۋىيەي، شەرمەندە! ئۆلدىمەي. مۇنداقمۇ ئۇياتسىزلىق بارمۇ؟

شەماخۇن بىلەن سالامەت قورققىنىدىن ئولتۇرۇشقان يېرىدىن قانداق تۇرۇپ كەتكىنىنى ئۆزلىرىمۇ سەزمەي قېلىشتى. قىز يۈزىنى يېپىۋېلىپ، نېرىقى بۇغداي دۆۋىسىنىڭ سايىسىدا ئولتۇرغان ياشلارنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كېتىپ بارغان بەكمۇ قىزغانچۇق جەننەتنى ئۇنىدىنلا تونۇدى.

ياشلارنىڭ كەينىدىن ماراپ يۈرۈپ، غەيۋەت تارقىتىدىغان جەننەتنى قىزلار ئانچە ياقتۇرمايتتى. ناخشا ئېيتىشنى بىلمىسىمۇ، "ماڭا دۇتار چېلىشنى ئۆگىتىپ قويۇڭ" دەپ دائىم يېزىدىكى ئەڭ چىرايلىق يىگىت ـــ شەماخۇننىڭ قېشىدىن نېرى كەتمەي، قېرىقىزدەك چاپلىشىپ يۈرگەن جەننەتنىڭ شۇ كۈنى جار سېلىپ: "مۇنۇ ئانجىرغا شەھەرنى تاسقاپ چىققىنىنى ئاز دەپ، بىزنىڭ يىگىتلەرنى يولدىن چىقىرىپ يۈرۈپتۇ. شەماخۇننى ئۆنچىنىڭ ئارىسىغا ئېپكىرىپ، سۆيۈۋاتقىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم" دەپ ئەزۋەلەپ كەتتى. ئۇ شەماخۇننىڭ سالامەتنى بۇغداي ئۆنچىسىنىڭ سايىسىدا سۆيگـ

ننى بىرەر سائەت ئىچىدە ئوما ئوروۇقاتقانلارغا، بىر كۈنگىچە پۈتكۈل يېزىغا تارىتىپ بولدى.

سالامەت شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىنلا ھىچكىمگە كۆرۈنمەي يېزىغا كەتتى-دە، يازلىق تەتىل تۈگەپ، ئوقۇش باشلانغىچە سەنئەت ھەۋەسكارلىرى ئۆمىگىنىك ئىشىغا قاتنىشىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا ئۇلارنىك كۈنسېرتىنى تاماشا قىلغىلى يېزا كۇلۇب-غىمۇ بارمىدى. ئەمدى شەماخۇنغا كۆرۈنۈشكىمۇ ئىزا تارتىپ، يىگىتلەر كېلىۋاتقاندا كوچىغا چىقىشقا ئەيمىنەتتى. قىز ئۆيدە يالغۇزدىن يالغۇز ئولتۇرغاندا، ئۆتكەننى پەقەت چۈشىدە كۆرگەندەك ئەسكە ئالاتتى، خالاس.

ئاشۇ ۋەقەنى ئېسىگە ئالسا، يېڭىلا ئوروپ، دۆۋىلەنگەن بۇغدايـ نىك ھىچ نەرسىنىك پۇرىغىغا ئوخشىتىپ بولمايدىغان بۆلەكچە بىر پۇراق دىمىغىغا ئۇرىدۇ-دە، لەۋلىرىدە ئالتىنچى ئاينىك تومۇزىدا ئوما ئوروپ، تەرلىگەن يىگىتنىك يۈزىدىن ئاققان تەرنىك تەمى ساقلىنىپ قالغاندەكلا قىلىپ تۇرىدۇ.

* * *

ئۇلار ئىككىنچى قېتىم يارىكەنت شەھىرىدىكى تېخنىكومنىك ياتاقخانىسى يېنىدا ئۇچراشتى. ھەر ئىككىلىسىنىك شەھەردە تونۇش-بىلىشلىرى ئاز ئۇچۇنمۇ، بىرەرسى كۆرۈپ قالسا، سۆز-چۆچەك قىلمىسۇن دەپ، ئالاقزادە بولۇپ تارتىنىپ قالماستىن، ئۆزلىرىنى ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئەركىن سېزەتتى.

— سىز ئېتىزدىن كەتكەندە پۈتۈنلەي يوقىتىپ قويدۇممۇ دەپ، تەشۋىشتە قالغان ئىدىم. يوقاتمىغان ئىكەنسەن، ئەمدى سىزدىن ئۆمۈر بويى ئاجرىمايمەن. كېلەر يىلى مۇشۇ مەزگىلدە ئوقۇشىڭىزنى

ئاماملاپ، يېزىمىزغا مۇئەللىم بولۇپ چىقىچە يېڭى ئۆي سېلىپ ئولگۇرىمەن. شۇ چاغدا پۈتكۈل ياشلارنى چاقىرىپ، ئادەملەر ھەيران قالغۇدەك بىر توي قىلايلىكىن زادى...

شەماخۇنىڭ ئارمىنى كۆپ ئىدى. ئۇلار ئاشۇ قېتىم شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، كېلىچەك ھەققىدە ئۇزاق پاراڭلاشتى.

— ئەمدى مەن يېزىغا بارغاندا، سىزگە قوشۇلۇپ ناخشا ئېيتمايمەن. قىزلىرىڭلار ئىككىيلەنىڭ بىر تۇرغىنىنلا كۆرۈپ قالسا "غېرىپ ـ سەنەملەر" دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن.

— غېرىپ ـ سەنەم ئىكەنلىگىمىز يالغانمۇ؟ بىرىمىز يېزىدا تۇرۇپ، ئىككىنچىمىز شەھەردە تۇرۇپ، ئۇچرىشىشنى تاقەتسىز كۈتىمىز. شۇنداق ئۇچرىشىشلاردا پۇخانىمىز قانغىچە ناخشا ئېيتىۋالغانغا نىمە يەتسۇن، سالامەت.

— بۇنىڭدىن كېيىن پەقەت سىزگىلا ناخشا ئېيتىپ بېرىمەن. ئەمدى مېنىڭ ناخشامنى يېزا ياشلىرى ئاڭلىمايدۇ.

سالامەتلىك ئاغزىدىن سائات چىقسا كېرەك. ئۇ شۇ يىلنىڭ قاراڭغۇ قىشى چىقىپ، تا ئەتراپنى يېشىل كىمخاپقا ئوراپ باھار كەلگىچە، ۋاقىت بولۇپ قالسىلا، يارىكەنتىكى پىد تېخنىكومغا يېتىپ كېلىدىغان شەماخۇنغا ناخشا ئېيتىپ بېرىپ يۈردى. دەم ئېلىش كۈنلىرى يېزىسىغا چىقسا، كېچىلىرى كۈلۈپقا بارغاندا، ئەڭ كەيىنىدىكى ئورۇندۇقلارنىڭ بىرىگە ئولتۇرۇپ، ھىچكىمگە كۆرۈنمەي، ياشلارنىڭ ناخشىسىنى تىڭشاپ قايتاتتى.

* * *

ئادەملەرنىڭ "تەڭشەلمەس ئالەم" دىگىنىمۇ توغرا. بەزى قىزلارغا يىگىتلەرنى قوش ـ قوشلاپ بەرسە، بەزىلىرىگە پەشانىسىگە

پۇتۇلگەن بىر تال يىگىتنىڭ توقسىنىغا تالاشتۇرۇپ قويىدىكەن. سالامەتخان مۇشۇ ھەقتە ئويلىغاندا، جەننەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى.

شۇ يىلى جەننەتنىڭ قىلىپ كەتكەن قىلىقلىرىچۇ. ئۇ سالامەتخان شەھەرگە ئوقۇشقا كەتكەندە، شەماخۇننىڭ كەينىدىن قالماي، دۇتار چېلىشنى ئۆگىنىۋالدى.

يەكشەنبە كۈنى ئىدى. سالامەتخان يېزىغا كېلىپ، كۇلۇپقا بېرىشى بىلەنلا ئۇنى سېغىنىپ قالغان دوستلىرى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ:

— يېڭىلىقنى ئاڭلىدىڭىزمۇ، سالامەت. ئاز كۈندە شەماخۇن بىلەن جەننەتنىڭ تويى بولىدىغان ئوخشايدۇ. ئۇ قىز بىزگە "شەماخۇن ماڭا ئۆيلىنىمەن دىدى" دەپ، شەخسەن ئۆزى ئېيتتى، — دىيىشتى.

سالامەت دوستلىرىنىڭ سۆزىگە يە ئىشىنىشنى، يە ئىشەنمەسلىكنى بىلمەي ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. بۇنىڭدىن ئۇچ-تۆت كۈن ئىلگىرىلا شەھەرگە كەلگەن شەماخۇن ئۇ قىزغا پۈتۈنلەي باشقا پاراڭ قىلىۋىدى. شۇ چاغدا ئۇ يىگىتنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى يالغانمۇ؟ شەماخۇن نىمىشقا شەھەرگە بارغاندا سالامەتكە بىر تۈرلۈك، يېزىغا كەلگەندە جەننەتكە بىر تۈرلۈك پاراڭ قىلىدۇ.

ئۇ كۈنى سالامەت شەماخۇنغا كۆرۈنمەيلا شەھەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۆزىنىڭ ئاشۇ يىگىتكە كۆڭۈل باغلايمەن دەپ سۆز-چۆچەككە قالغىنىغا ئىزا تارتىپ، خېلى ۋاقىتقىچە بۇرھانبۇلاققىمۇ بارالماي يۈردى. ئۇ ئالدىراقسانلىق قىلىپ، ستۇدېنت قىزلارغا شەماخۇننى تونۇشتۇرغىنىغىمۇ پۇشايمان قىلاتتى.

بىر كۈنى ياتاقخانىغا شەماخۇن كەلدى.

ــ ئەخمەق قىزمۇ سىز. جەننەتنىڭ ئۆزىچە گەپ توقۇپ، يالغان ئېيتىدىغىنىنى بىلمەيتتىڭىزمۇ، خالىسىڭىز مەن ئۆيۈڭلەرگە ئەتىلا ئەلچى كىرگۈزىمەن.

ــ ياق، ياق. ئوقۇشۇمنى تاماملىۋالاي...

ئىككى ياش بىر بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئوي ـ خىياللىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ كۆپ كۈلۈشكەن ئىدى شۇ قېتىم. شەماخۇننىڭ ئاپىسى سالامەتلەرنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزگەن كۈننىڭ ئەتىسىلا جەننەت ئۆمەكتە داپ چالىدىغان، ئۆزىدىن خېلىلا كىچىك يىگىت بىلەن قېچىپ كەتتى. داپچى يىگىت جەڭگە كەتكەندە، بىر ئوغۇل بىلەن قالغان جەننەت يولدىشىدىن قارا قەغەز كېلەر ـ كەلمەستىنلا، ئۇرۇش ئاياقلىشىدىغان يىلى كولخوزدا رەئىس بولۇپ يۈرگەن ئەكۇەرنىڭ ئايلىنى قويغۇزۇۋېتىپ، شۇنىڭغا تېگىۋالدى ـ دە، ئاردىدا بىرنەچچە يىل ئۆتۈپ يۇرتىنىڭ تۆپىدە ئولتۇرىدىغان "دۇتارچى جەننەت بۇۋۋى" دەپ ئاتىلىپ كەتتى... ھە سالامەتچۇ؟! ئۇنىڭغا ھايات باشقىچە تەقدىر ھەدىيە قىلغان ئىكەن...

* * *

شەماخۇن كونا ئۆيىنىڭ ئالدىغا تام سوقۇپ، جاي سېلىشقا كىرىشتى. سالامەت يەكشەنبە كۈنلىرى يېزىغا چىققاندا سەھەر تۇرۇپ تام سوقۇۋاتقان شەماخۇننى پايلاپ قالاتتى. يىگىت قىزنى ئۇچراتقان مەزگىلدە:

ــ سىزگە ئوخشاش چىرايلىق قىزلارنى كونا ئۆيگە قانداق ئېلىپ كېلىمەن. ئوقۇشىڭىز تامام بولغىچە مېنىڭ ئۆيۈممۇ ياسىلىپ بولىدۇ... يەنە بىر تام سوقۇپ قويىدۇم. ئاز كۈندە ھوجرىمىزنىڭ

تېمىنى قۇرىمەن ــ دەپ چاخچاق قىلاتتى. قىز شەماخۇننىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئىگىزلەۋاتقان ئۆي تاملىرىغا قارايتتى. پۈتۈشكە ئاز قالغان تاملارنى كۆرگەندە، كۆڭلى كۆتىرىلىپ، قانداقتۇر بىر ياخشى كۈنلەرنىڭ يېقىنلىشىۋاتقىنىنى سەزگەندەك بولاتتى. بىر كۈنى كېچىسى سالامەتنى يېڭىدىن تاملىرى سوقۇلۇپ تېخى ئۈستى يېپىلمىغان ئۆينىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىردى.

ــ هوجرىمىز مانا مۇشۇ، ــ يىگىت قايسى بۆلمىنى قانداق ياساۋاتقانلىقىنى قىزىقىپ پاراڭ سالدى.

سالامەتكە شەماخۇننىڭ ياساۋاتقان ئۆي قۇرۇلۇشى بەكمۇ ئۇزاق سوزۇلۇپ كەتكەندەك بىلىنەتتى. قىشچە تاغدىن قارىغاي توشۇپ، ئۆينىڭ ياغىچىنى تەييارلىغان شەماخۇن كېلەر يىلى ئەتىياز كېلىشىگە ئۇنىڭ ئۈستىنى يېپىپ، ئىچى ـ تېشىنى سۇۋاپ بولغاندىن كېيىنلا، سالامەتنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزدى. ئۆز ئالدىغا يەر ئېلىپ، ئاشلىق تېرىۋاتقان يىگىت قولى بوش بولسىلا ئۆيىگە ئىشلەيتتى. دۆلەت ئىمتىھانى يېقىنلىشىپ، ستۇدېنتلارنىڭ هەممىسى باش كۆتەرمەي تەييارلىنىۋاتقان مەزگىلدە، سالامەتنىڭ ۋاقتى يېزا بىلەن شەهەر ئوتتۇرىسىدا قاتناپ ئۆتمەكتە.

تەقدىرنىڭ پىشانىسىگە يازغىنى شۇ ئىكەن. بولىدىغان ئىش بولسىمۇ، لېكىن شەماخۇن بىلەن سالامەتنىڭ تويى بولمىدى. يىگىتنىڭ ياسىغان ئۆيىدە يۇرتقا تاۋاق تارتىپ، دۇتار ـ تەمبۇر چېلىشقا نېسىپ بولماپتۇ.

* *

سالامەتلەرنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلەر كىرىپ، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ رازىلىغىنى ئالغاندىن كېيىن، ئاردىدىن ئىككى جۈمە ۋاقىت ئۆتە ـ

ئۆتمەيلا ئۇرۇش باشلاندى. سالامەت شۇم خەۋەرنى ئاڭلىشى بىلەنلا ئەتە بولىدىغان ئىمتىھانغا قارىماستىن يېزىسىغا كەلدى. ئىلگىرى بىر خىل ھايات كەچۈرۈۋاتقان بۇرھانبۇلاقنىڭ ئادەملىرى تەۋرىنىپ، بۆلەكچە قالايمىقان بولۇپ كېتىپتۇ.

قىز ھاياتتا مۇنداق ۋەقەلەر بولىدۇ، دەپ ھەرگىز ئويلىمىغان. ئۇ ئۆمۈر قانداق باشلانسا، شۇنداق ئۆتەر، شەماخۇن ئىككىمىزنىڭ بېشى قوشۇلسا، بىر قۇشنىڭ ئىككى قانىتىغا ئوخشاش بۆلۈنمەي، ھاياتتىن قول تۇتۇشۇپ ئۆتىدىغاندىمىز دەپلا ئويلاپتىكەن. ھاياتنىڭ مۇنداق ئۇشتۇمتۇت پاجىئەلىرىنىڭ بار ئىكەنلىگىنى ئۇلار نەدىن بىلسۇن؟! ئەمما شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى تەشنا بولۇپ كۈتكەن كۈن ئەنە يېتىپ كېلىدۇ، مانا يېتىپ كېلىدۇ، دەپ ئۇنىڭغا ئىنتىلگەندە، كەلمىگىنى ھەممىدىن ئېغىر. سالامەت ئۆيىگە ئەلچىلەر كىرگەندە، ئويلىغان ئارمانغا يەتكەندىمىز دىگەن ئىدى، ئۇ خۇددى چۆلدىكى سەراپقا ئوخشاش، يوققا چىقتى.

— "ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار" دىگەن راست ئوخشايدۇ. ئەمدى سالغان سارايلىرىمىز ھاڭغىرقاي، بوش قالدى، — دىدى شەماخۇن.

— يېنىپ ئۇچرىشىدىغان كۈنلەر بولارمۇ. كۆڭلۈم خەتەرلىكنى سېزىدۇ.

يىگىت قىزنىڭ كۆڭلىنى ياساپ پاراڭ قىلاتتى.

— قورقماڭ. بىز نېمىس فاشىستلىرىنى يېرىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىپ، غالىبىيەت بىلەن قايتىمىز.

ئۇلار شۇ كۈنى، ھاياتىدا دەسلەپكى قېتىم تاڭ ئاتقىچە شەماخۇنىڭ يېڭى ياساۋاتقان ئۆيىدە پاراڭ سېلىپ چىقتى. ئۆينىڭ ئىچى-

تېشى تازىلىنىپ، ئىشىك ـ دەرىزىسى قويۇلمىسىمۇ، شەماخۇننىڭ "بىزنىڭ ھوجرىمىز" دەپ ئالايىتەن ئىشىك ئېچىپ، سالغان خانىسىدىن ھەر ئىككىسى چىقىپ كەتسە، يېنىپ كىرمەيدىغاندەكلا ئىدى.

ــ مېنىڭ بۇ ئۆيدىن زادى چىققۇم كەلمەيدۇ، ــ دىدى سالامەت.

ــ مېنىڭما. ــ شەماخۇن پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ تالاغا چىقىپ، بىر پارچە كىگىز تېپىپ كىردى.

ــ ئىككىمىزگە مۇشۇ ئۆيدە تەڭ ياشاپ، تەڭ قېرىشقا بۇيرامدىكىن ـ تاڭ؟ بىز بەك قارا تەلەي ئوخشايمىزلا.

ــ ھەر نەرسىنى ئويلاپ، ئۆزىڭىزنى يوقاتماڭ. مۇشۇنداق ئولتۇرغانىنىڭ ئۆزى بەخت ئەمەسمۇ، ــ ئەمدى قىز يىگىتنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا كىرىشتى.

شەماخۇن كىگىزدە ئولتۇرغان قىزنىڭ بېلىدىن مەھكەم قۇچاقلاپ مەيدىسىگە بېسىپ سۆيدى.

مۇنۇ ئىشىك ـ دەرىزىسى يوق ئۆيدە سۆزلىشىپ ئولتۇرغان ئىككى ياش يەنە جىم بولۇشتى. ئۇلار بىر بىرىنى مەھكەم قۇچاقلاپ ئولتۇرۇپ، يازنىڭ قىسقا تېڭى قانداق ئېتىپ كەتكىنىنى سەزمەي قېپتۇ. ئۇلار ئۆيگە يېڭىلا كىرگەندەك قىلىشىدى، بىر دەمدىلا يەرگە يورۇق چۈشۈپ كېتىپتۇ. مۇشۇنداق قىسقا تاڭلارمۇ بولىدىكەن. ئەمدى ئىككى ياش بىر بىرىگە قاراشقا ئۇيالغاندەك كۆزلىرىنى يەردىن ئالماي، خېلى ۋاقىتقىچە جىم تۇرۇشۇپ قېلىشتى.

ــ بۇلبۇل سايراۋاتىدۇ. بۇ مېنىڭ بۇلبۇلۇم. ئۇ سايرىغاندا شەماخۇن بېغىدا ماڭا بېغىشلاپ ناخشا ئېيتىۋېتىپتۇ دەپ ھىس

قىلىڭ.

ــ ھەر كۈنى بۇلبۇل ئۈننى تىڭشاپ، سىزنى ئەسلەيمەن. بىلەمسىز، بىزنىڭ باغلاردا بۇلبۇل سايراۋاتقاندا، باشقا يەردە ملىتىق ئېتىلىپ، جەڭ بولۇۋاتقىنىغا ھەرگىز ئىشەنگىم كەلمەيدۇ. ماڭا سىز بۇگۈن بېرىپ ئەتە قايتىپ كېلىدىغاندەكلا تۇرىسىز.

ــ بەلكى تىلىگىنىڭىزدەك بولار.

شەماخۇنلارنىڭ ئىشىگى ئېچىلىپ، ئىچكىرىدىن ئۇنىڭ ئاپىسى چىقتى. ئۇلار ئانا باغ تەرەپكە ماڭغاندىلا كىگىزدىن تۇردى.

ــ چاپسانراق كەتمىسەم، ئاپىڭىز كۆرۈپ قېلىشى مۇمكىن، ــ قىز كېچىچە كىگىزدە ئولتۇرۇپ، پۈكلىشىپ كەتكەن كۆينىگى بىلەن چۇۋۇلغان چېچىنى تۈزەپ، كوچىغا چىقىپ كەتتى.

سالامەت شەماخۇن بىلەن بىللە ئۆتكۈزگەن شۇ بىر دەقىقىلەرنى كۆپكىچە ئەسلەپ يۈردى. يىگىتنىڭ ھوجرىسىدا ئۆتكەن تۈن قىز قەلبىگە ئۇنتۇلماس ھىس ـ تۇيغۇ قالدۇرغان ئىدى. ئەتىسى ئۇنى فۇرونتقا ئۇزىتىۋېتىپ، يارىكەنتكە ئوقۇشقا بارماي، قىزلار بىلەن ئېتىزغا كەتكەندىمۇ سالامەتنى شۇ سېزىم چىرمىۋالدى.

*　　*　　*

شەماخۇن فۇرونتقا كەتكەندىن كېيىن، سالامەت ئۇنىڭ كوچىسىدىن ئۆتكەندە، خۇددى بىرى ئىچكىرىگە چاقىرغاندەك تۇيۇلاتتى. مۇنداق پەيتلەردە بىرى قولىدىن تارتىپ سۆرىگەندەك، ئىلاجسىز ئۆتۈپ كېتەتتى. ئۇ تالاي يىل ئۆتكىچە ئاشۇ قىرىق بىرىنچى يىلى ئىيۇن ئېيىنىڭ كېچىسى ئۆزىنى يىگىت مەيلىگە تولۇق قويۇپ بەرمىگىنىگە پۇشايمان قىلىپ يۈردى.

ئۇلار ئۈچۈن ھايات شۇ چاغدىلا باشلىنىپ، شۇ چاغدىلا تۈگىگەن

ئىكەن. ئەگەر سالامەتخان ئالدىدا نىمە بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ، بىلەلىسە، شەماخۇننىڭ بوينىغا ئېسىلۋالماسمىدى... ھايات ئۇنىڭغا شۇ كىچىسى ئۆمرىدە بىرلا قېتىم كۈلۈپ قارىغان ئىكەن، لېكىن سالامەت ئۇنى نەدىن بىلسۇن. ياراتقان ئىگەم بەندىسىنى شۇنداقمۇ شور پىشانە قىلامدۇ؟!

ــ ئاز قالغان ئوقۇشۇڭنى تاماملاپ، دىپلومىڭنى ئېلىۋالساڭچۇ، ــ دىگۈچىلەر كۆپ بولدى. ئەمما سالامەتنىڭ ئېتىزدىن كەتكۈسى كەلمىدى. "بۇ يىل توي قىلىمىز دەپ، خېلى تەر تۆكۈپ ئىشلىگەن ئىكەنسىلەر، بۇغدىيىڭلارمۇ ئالامەت بوپتۇ"، دەپ قىزلار سالامەتكە چاخچاق قىلاتتى. مۇنداق سۆزلەر ئۇلار بىلەن بىللە ئوما ئورۇيدىغان جەننەت ھازاۋۇلغا تېپىلسۇنمۇ؟! ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئىشلەيدىغان پاتەمخان سالامەتكە ئۆيدىن تاماقلارنى ئېتىپ ئېپكەلگەندە، "قىينىڭا ـ ناڭنىڭ ئەتكەن تامىغى بەك مەزىلىكىمكەن، ــ دەپ قىزنىڭ چىشىغا تېگىپ، نەشتىرنى سانچىماي يۇرەلمەيتتى. لېكىن سالامەت ئۇنىڭ سۆزىگە ئانچە ئەھمىيەت بەرمەيتتى.

ئارىدىن بىر يىلدەك ۋاقىت ئۆتكەندە، قىز پاتەمخان بىلەن ئېچىلىپ، ئوچۇق پاراڭ قىلىشىدىغان بولۇپ قالدى.

ــ بالام تېچ ـ ئامان كەلسە پۇتىكۈل يۇرتنى چاقىرىپ، چاي بېرەتتىم، ــ دەپ ئانا قىزنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويىاتتى. ئوغلىدىن خەت كەلسىمۇ ھىچكىمگە كۆرسەتمەي، ئەڭ ئالدى بىلەن سالامەتكە ئوقۇتاتتى. قىز خەتنى بىرنەچچە قېتىم ئوقۇغىچە ئانا گەپ قىلماي جىمجىت ئولتۇراتتى ـ دە، ئاندىن ھەر سۆزنى بىر سوراپ، بىر ھەپتىگىچە ئوغلىنىڭ قەيەردە جەڭ قىلىۋاتقىنىنى ئېنىقلايتتى. سالامەت باشتا ئانىغا كەلگەن خەتلەرنى ئوقۇپ بېرىشكە يېتىرقاپ يۇردى ـ دە،

كېيىنرەك يىگىتىنىڭ ئۆزىنىگە يازغان خېتىنىمۇ ئۇنىڭغا كۆرسىتىدىغان بولدى.

*　　*　　*

شەماخۇندىن قارا قەغەز كەلگەن كۈنى سالامەتخاننىڭ ھىلىمۇ ئېسىدە، ئۇ 1944 ـ يىلىنىڭ ئەتىيازلىغى ئىدى. دەسلەپ پاتەمخان بىر ھەپتە بويى تالا ـ تۈزگە چىقماي، ئۆيىدە كۆز يېشى قىلىپ ئولتۇردى ـ دە، ئاندىن شۇ مەزگىلدە بىرىگادىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان سالامەتنى ئېتىزدىن ئىزدەپ تېپىپ: "شەماخۇننى ئۆلدى دىگىنىگە ھەرگىز ئىشەنمەك، قىزىم. مېنىڭ كۆڭلۈم سېزىۋاتىدۇ. پوخورون① قەغەز ئېپىكەلگەنلەر خاتالىشىپ كەتكەن بولۇشى كېرەك." ـــ دەپ ئۆزىنىڭ قايغۇ ـ مۇڭىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، خېلى ۋاقىتقىچە قىزنى جىمىلدى... شۇ كۈندىن باشلاپ سالامەتمۇ ئۆزى دىمەتلىك قىزلارغا ئانچىلا قوشۇلماي يۈرىدىغان بولدى، نىمىشقىدۇ ئۇ چاغلاردا قىز كۆڭلى يالغۇزلۇقنى خالاپ قالغان. ئەمدى ئۇ چوڭ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بېرىپ ھاڭغىرقاي قالغان ئۆينى كۆرگەندە، دەرت ـ ھەسرەتنى تېخىمۇ ئېشىپ، يۈرەك ـ باغرى سېرىلىپ كېتەتتى. ئۇنىڭغا پەقەت مۇشۇ تۆت ـ بەش يىلدىن بېرى تاملىرى بۇزۇلۇپ، تېخىمۇ كۆرۈمسىز بولۇپ كەتكەن ئۆينىڭ بېغىدىكى قىزىلگۈل ۋە شۇ گۈلگە قونۇپ سايرايدىغان بۇلبۇللا ئۇرۇشتىن ئىلگىرىكى كۆڭۈللۈك ھاياتنى ساقلاپ قالغاندەك سېزىلىدۇ. خۇسۇسەن سالامەت ئۇرۇشنىڭ ئاخىرقى يىلى بىرىگادىر بولۇپ سايلىنىپ، يېزىدا ھەممىدىن ئىلگىرى تۇرۇپ، ئادەملەرنى ئېتىزغا باشلىغىلى كوچا ئارىلاپ ماڭغاندا، شەماخۇننىڭ

---

① پوخورون ـــ دەپنە. ـــ تەھرىرىدىن.

بېغىدىكى بۇلبۇل باققا تەكلىپ قىلغاندەك بىلىنەتتى. ئۇ بەزىدە كېچىلىرى ئاشۇ باققا كىرىپ، قىزىلگۈلگە قونۇپ سايراۋاتقان بۇلبۇل ئۈننى تىڭشاپ ئۇزاق ئولتۇراتتى.

ئۇنىڭغا مۇشۇ باغدىكى بۇلبۇل ئۈنىدىن باشقا كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك ھېچ نەرسە قالماي، ھەممە ئاشۇ شەماخۇندىن كەلگەن "قارا قەغەز" بىلەن يوقاپ كەتكەندەك سېزىلەتتى.

بىر كۈنى سالامەت ئاشلىق سۇغىرىۋاتقان سۇچىلارنى ئارىلاپ، ئېتىزدىن كەچ قايتتى. ئۇ پاتەمخان مومانىڭ ئىشىگىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، كۈرەڭ قاشقا ئات توختاپ قالدى. قىز خىيالغا چۈشۈپ كەتكەن ئىكەن. بېشىنى دەس كۆتىرىپ تىڭشىسا، باغ تەرەپتىن بۆلەكچە ھەيۋەتلىك ئۈن ئاڭلىنىدۇ. بۇلبۇل ئۈنى! "بۇ بۇلبۇلغا مەن تۇرماق ئېتىممۇ ئۈگىنىپ كېتىپتۇ-دە"، دەپ ئويلىغان قىز كۈرەڭ قاشقىنى كوچىدىكى تالغا باغلاپ قويۇپلا، باققا كىرىپ، ئېرىق بويىغا ئولتۇردى. بۇلبۇلنىڭ خەندان ئۇرۇپ سايرىشى بۇ قېتىم باشقىچىلا، ياكى ئادەم قانچە يالغۇزسىراپ، مىسكىن بولغانسېرى بۇ قۇشنىڭ ئۈنىمۇ شۇنداق مۇڭلۇق ئاڭلىنامدىكىن. ئەسلىدە بۇلبۇل — كۆڭلى يېرىملارنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىغان قۇش.

كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ كەتكەن قىز ئۆگە-ئۆگىسى بوشاپ، ئۈگدەك بېسىشقا باشلىغىنىمۇ سەزمەي قالدى. سالامەت كۆزىنى ئاچسا قېشىدا پاتەمخان ئولتۇرغان ئىكەن.

— قىزىم، سىزگە نىمە بولدى؟ ئۆيگە كىرىپ ئۇخلىسىڭىز بولمامدۇ، بىر يېرىڭىز ئاغرىپ قالمىغاندۇ؟

ئەندىكىپ كەتكەن قىز نىمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەستىن خېلى ۋاقىتقىچە ئۈنسىز ئولتۇردى.

ــ كەچۈرۈڭ، چوڭ ئانا! بۇلبۇلنىڭ ئۈننى تىڭشاپ ئولتۇرۇپ، كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ، ــ بۇ ھالىتىگە خىجالەت بولغان قىز باشقا سۆز ئېيتالمىدى.

سالامەت ئېتىزدا يالغۇز يۈرۈپ، قۇشلارنىڭ سايرىشىنى تىڭشاشقا بەك خۇشتار ئىدى. ئۇلار قىزغا ئۇرۇشقا كەتكەن شەماخۇننىڭ دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتقان ئۈننى ئەسلەتكەندەك بولاتتى، ئۆزىمۇ قايغۇ ـ مۇڭنى ناخشا بىلەن باساتتى. ئۇنىڭ ناخشىسى ئىلگىرىكىدەك شوخ ئەمەس، ئادەمنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئېزىپ، بۆلەكچە مۇڭلۇق چىقاتتى.

بولۇپمۇ قىز:

ئومىنى تولا ئورۇپ،
بىلىگىڭ تالدىمۇ، ياريم؟
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرىگىڭ قاندىمۇ، ياريم؟ ــ

دەپ ناخشا ئېيتقاندا، يېنىدىكىلەر سالامەتنى ئاياپ: "بىچارە قىز تېخىچىلا شەماخۇننى ئۇنتۇپ كېتەلمەي يۈرىدۇ. قاغىش تەككۈر ئۇرۇش ئالتۇندەك ياشلارنىڭ بەختىنى چىگىپ، ئىككى ئوتتۇرىدا گۈلەڭگۈچ ئۇچقۇزۇپ قويدا. ئەڭ بولمىغاندا پاتەمخان قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئىشىگىنى ئاچماي تۇرغان بولسىچۇ. ئەمدى ياش قىز يېپىز باغلىنىپ ئولتۇرىدۇ" دىيىشىپ يۈردى. يېزىدىكى يىگىتلەرمۇ بۇ قىزغا بىر نەرسە دەيلى دىسە بىر تەرەپتىن شەماخۇننىڭ يۈز ـ خاتىرىسىنى قىلسا، ئىككىنچى تەرەپتىن سالامەتنى يۈزى ئېچىلمىسىمۇ بىرىنىڭ ئىلكىدىكى قىز دەپ ھىساپلايتتى. بۇنىڭ ھەممىسىنى قىز سەزمەي ـ بايقىماي تۇرسۇنمۇ؟

ئاردا ئوتتۇز يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئۆتۈپ، ئوغلى ئۆتكەن كۈنلەرنى ئېسىغا سالغاندا، سالامەتخان ئاشۇ دەقىقىلەرنى يەنە بىر قېتىم ئەسكە ئالدى.

7

بوغالتىرلارنىڭ بىر ھەپتىلىك كۇرسقا بېرىشى ئۈچۈن يول تەييارلىغىنى كۆرۈۋاتقان "قىزىل تۇغ" كولخوزىنىڭ باش بوغالتىرى ئىشخانىسىغا كاسسىر قىزنى چاقىردى. بىر ھەپتىدىن بېرى كولخوزچىلارغا ئاقچا تارقاتقان تىزىمنى يوقىتىپ قويۇپ، يۈرەك ئالدى بولۇپ يۈرگەن زىياپەت باشلىغىنىڭ يېنىغا كىرگەندە، شۇ مەسىلە ئۈچۈن چاقىرىدىمىكىن دەپ ئەنسىرەشكە باشلىدى.

ــ ئۆتكەن كۈزدە كۆممە قوناق يىغىشتۇرغىلى كەلگەن ستۇدېنتلارنىڭ يېرىم ئاقچىسى تۆلەنمىگەن ئىدى. شۇنى ئۆز قولىڭىز بىلەن تارقىتىش ئۈچۈن مېنىڭ بىلەن ئالمۇتىغا بارىسىز. تەكشۈرۈش بولۇپ قالسا ئىشلىگەن ئادەملەرنىڭ ئاقچىسىنى تېخى تاپشۇرماپسىلەر دەپ، ھەر ئىككىلىمىزنى جازاغا تارتىشى مۇمكىن... يوقالغان تىزىمنى تاپتىڭىزمۇ؟

ــ ياق.

ــ شۇ ياقتا ئۇ ئىشنى جۆندەشنىڭ يولىنى ئويلاشتۇرۇپ كۆرەرمىز.

ئون بەش مىڭ سوم! زىياپەت كولخوزدا كاسسىر بولۇپ ئىشلەۋاتقاندىن بېرى، مۇنچىلىك ئاقچىنى ئۇزاق يولغا ئېلىپ چىقىشى بىرىنچى قېتىم! بارماي دىسە، بوغالتىر ئېيتقاندەك، تىزىمنى

يوقىتىپ قويۇپ ئۆزى ئاران يۈرگەندە، كولخوز رەئىسىنىڭ ئالدىدا تۈگمەس بالاغا قېلىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ ئاقچىسىنى كاسىسىدا كۆپ تۇتۇپ تۇرۇشقىمۇ بولمايدۇ. يېزىدا پاسكىنا قىلىقلىرى بىلەن ئاتىغى چىققان باش بوغالتىرنىڭ ماشىنىسىغا چۈشۈپ مېڭىش بىر تۈرلۈك. يالغۇز باراي دىسە شۇنچە ئاقچىنى يېنىغا سېلىپ، ئاپتو-ۋۇزدا مېڭىشقا قورقىدۇ. زىياپەتىنىڭ بېشىغا غۇلامنى باشلاۋالايمىكىن دىگەن ئوي كېلىۋىدى، لېكىن ئۇنى يېزىدىن ئىزدەپ تاپالمىدى؛ كۆممە قوناقنىڭ يېرىنى ئوسا قىلغىلى شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا كېتىپتۇ.

— يول تەييارلىغىنى كۆرۈۋېرىڭ، مەن شىپاخانىدىكى ھەمشىرە ئىككىگىلارنى ماشىنامغا سېلىپ كېتىمەن، — دىدى بوغالتىر قىزنى ئىككىنچى قېتىم ئۇچراتقاندا؛ ھەر ھالدا يالغۇز ئەمەس، يېنىدا ھەمرا بولغۇدەك ئادەم بار ئىكەن.

ئالمۇتىغا ماڭغان ئادەملەر كۆپىنچە ئەتىگەنرەك يولغا چىقىپ كېتىشكە ئالدىرايتتى، لېكىن بۇ قېتىم باش بوغالتىرنىڭ ماشىنىسى بۇرھانبۇلاق يېزىسىدىن پېشىن مەزگىلى بىلەن قوزغالدى.

— سىلەرنى دىگەن يېرىگىلارغا ساق-سالامەت يەتكۈزۈپ باردىمەن. ئۇزاققا ماڭغان ئادەمگە زادى ئالدىراشقا بولمايدۇ. ئالدىرىغان — شەيتاننىڭ ئىشى. قىزىل ماشىنا ئامان بولسىلا، كېچىكىپ قالمايمىز...

بوغالتىرنىڭ ھەر يەردە بىر توختاپ كېلىۋاتقان ماشىنىسى يارىكەنت شەھىرىدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ، نۆۋەتتىكى يېزىغا توختىغاندا، ھەمشىرە چۈشۈپ قالدى.

— ساق-سالامەت يېتىپ بېرىڭلار.

ـ ۋىيەي، سىز ئالمۇتىغا ماڭمىغانىمۇ؟ ـ ھەمشىرە قىزنىڭ ئۇشتۇمتۇت چۈشۈپ كەتكىنىگە ھەيران بولغان زىياپەت نىمە قىلارىنى بىلمەيلا قالدى. ۋىلاخۇن ئىشىكنى مەھكەم يىپىپ، گازنى قاتتىق باستى.

ـ مەن ئۇ قىزنىڭ ئالمۇتىغا بارمايدىغانلىغىنى بىلگەن بولسام، ئاپتوۋۇز بىلەن كېتەتتىم، ـ قىزنىڭ پىشانىسىدىن سوغاق تەر چىقىپ كەتتى.

ـ خاپا بولماڭ، چىرايلىق قىز. ئەگەر مېنىڭ بىلەن ماڭىدىغانغا قورقىسىڭىز، ھازىر يولدىن سىزگە ھەمرا بولغۇدەك بىرىنى ئولتۇرغۇزۇۋالىمەن.

ـ شۇنداق قىلىڭا، ۋىلاخۇن ئاكا.

زىياپەت تەلىيىمگە يارىشا بىرەر يولۇچى چىقىپ قالسا بولاتتىغۇ دەپ، يولنىڭ ئىككى چېتىگە تۆۋت كۆز بولۇپ قارايدۇ. ئەمما تۇزلەڭدە پىيادە كېلىۋاتقان ھىچكىم يوق. يېزىنىڭ ئارتتا قالغىنىغىمۇ بىر ھازا ۋاقىت بولدى. قىز ماشىنا ئەينىگىدىن نۇرىنى چېچىپ، ئۇۋۇسىغا ئولتۇرۇشقا يېقىنلاپ قالغان كۈنگە قارىغاندا، بىر نەرسىدىن چۆچۈپ تەشۋىشلەنگەندەك بولدى ـ دە، تېنى شۇركىنىپ كەتتى.

ـ كولخوزچىلار ئاقچا ئالغان تىزىمنى قانداق تاپىمىز؟ قىرىق مىڭ سوم دىگەن ئاز ئاقچا ئەمەس ـ تە! ئەگەر ئۇ تېپىلمىسا، سوتلىنىپ كېتىشىڭىز مۇمكىن، ـ بوغالتىر كاسسىر قىزنىڭ تولىمۇ نازۇك يېرىگە تەگدى. تاسمىدەك سوزۇلغان يولدىن كۆز ئالماي ئولتۇرغان زىياپەتنى تېخىمۇ ئېغىر غەم ـ قايغۇ باستى.

ـ نىمە قىلارىمنى بىلمەيمەن، ۋىلاخۇن ئاكا، راستىنى ئېيتسام

بىر ھەپتىدىن بېرى سارالىق ئادەمدەكلا بولۇپ قالدىم. ئۆزىڭىز بىر ئامالنى تېپىپ بەرمىسىڭىز، مېنىڭ قولۇمدىن ھېچ نەرسە كەلمەيدۇ...

ۋېلاخۇن ئىككى تال ئالتۇن چىشنى كۆرسىتىپ، مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى ـ دە، كەڭ ماڭلىينى ياپالمىغان شالاڭ، كالتا چېچىنى سىلىدى.

ـ باشتىلا شۇنداق دىمەمسىز، ئەخمەق قىز. قېنى، قېشىمغا ئولتۇرۇڭا. ئىككىيلەن ئالمۇتىغا يېتىپ بارغىچە، ئۇ ئىشنى تۈزەشنىڭ بىرەر ئامالنى ئويلاشتۇرۇپ كۆرەيلى. بىر چىرايلىق ئىشلەۋاتقان سىزگىمۇ ئېغىر تېگىۋاتىدۇ، ئەلۋەتتە. مېنى بۇنىڭ ھەممىسىنى بايقىماي يۈرىدۇغۇ دەمسىز. ئىشقا پىششىق ئىدىڭىز، قانداقچە يوقىتىپ قويدىڭىزكىن ـ تاڭ؟

ـ ئۆزەممۇ بىلمەيمەن. زادى ئويلاپ ـ ئويلاپ نەگە قويغىنىمنى ئېسىمگە چۈشۈرەلمىدىم. ئاختۇرمىغان قەغىزىم قالمىدى... سىز ھازىرچە ھېچكىمگە ئېيتماي تۇرۇڭ دىگەن ئۈچۈن بوغالتىرىيىدىكىلەردىن سوراشقا قورقتۇم.

ـ ئۇنى ياخشى قىپسىز. مەن سىزنى يېقىن كۆرۈپ، ئىچىمگە تارتىپ، ياخشىلىق قىلاي دىسەم، سىز دائىم مېنىڭدىن چەتلەپ يۈرىسىز. بولمىسا سىزدەك چىرايلىق قىزلار ئۈچۈن قىرىق مىڭ سومنىڭ قەغىزىنى تۈزىۋېتىش دىگەن بىزگە گەپ بوپتىمۇ. ـ بوغالتىر قېشىدا ئولتۇرغان قىزغا يەنە ئالتۇن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ قويدى. تېخى يېڭىدىن يىگىرمە ئۈچ ياشقا تولۇپ، بوغالتىرىيە ئىشىنىڭ زىر ـ زەۋىرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرۈپ كەتمىگەن قىزنىڭ بوغالتىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئىلگىرىكى تىزىم تېپىلمىسا، سوتلىنىپ كېتەرمەنمۇ، دىگەن ۋايىمى بىرئاز بېسىلغاندەك بولدى.

ـــ يوقالغان تىزىمنى تاپالمىساق، راستلا بۇ ئىشنى سوتقا چۈشۈرمەي جۆندىگىلى بولارمۇ، ۋېلاخۇن ئاكا؟ ـــ قىز تەقدىرى پەقەت رولنى تۇتۇپ، ھەجىيىپ ئولتۇرغان باش بوغالتىرنىڭ قولىدا تۇرغاندەك، ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قارىدى.

ـــ ئۇنداق ئىشنى تۈزىۋېتىش "قىزىل تۇغ" كولخوزىنىڭ باش بوغالتىرىنىڭ قولىدىن كەلمىسە، كىمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، سىڭلىم؟ سىز مېنىڭ كىم ئىكەنلىگىمنى تېخىچە بىلمەي يۈرسىڭىز كېرەك. رايوندىكى سوت، رېۋىزورلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئاغىنەم. ئۇلارغا بىر ئېغىز پاراڭ قىلسام، ئىشىڭىز ئەتىلا تۈزۈلىدۇ. ئاقچا نەمنى قىلمايدۇ دەيسىز... سىز ئۈچۈن جېنىمنىمۇ پىدا قىلىشىم مۇمكىن...

ماشىنىنى ئاستا ھەيدەپ كېلىۋاتقان ۋېلاخۇن يېنىدا ئولتۇرغان قىزنىڭ يامىشىنى سىلاپ قويۇۋىدى، زىياپەتنىڭ تەنلىرى جۇغۇلداپ كەتتى. باشقا ۋاقىت بولسا ئۇ بوغالتىرنىڭ دەككىسىنى بېرەر ئىدى، ئەمما بۇ قېتىم تېنىغا تىترەك ئولاشسىمۇ، قاتتىق پاراڭ قىلىشقا تىلى بارمىدى.

ـــ ئۇ ئىشلىرىڭىز توغرىلىق غەم قىلماڭ، شەھەردىن كەلگەندە ھەممىسنى ئۆزەم رەتكە سېلىپ بېرىمەن. يامانىمۇ روھسىزلىنىپ كەتتىڭىزغۇ. ناخشا ئېيتىپ، خۇش خۇي ئولتۇرمىسىڭىز كۆزۈم يۇمۇلۇپ، ئۇيقۇم كېلىشكە باشلايدىكەن. يەنە مەن رولدا ئۇخلاپ قېلىپ، ئىككىمىز ماشىنا ـ پاشىنا بىلەنلا دۇم كۆمۈرۈلۈپ كەتمەيلى.

زىياپەت ئۆزىنى مەجبۇرلاپ، ئوچۇق چىراي كۆرۈنۈشكە تىرىشقىنى بىلەن، بىر قولىدا ماشىنا رولىنى تۇتۇپ، ئىككىنچى قولىدا چاپسان ـ چاپسانلا قىزنى سىلاۋاتقان بوغالتىرغا غەزەپ ـ

نەپرىتى ئۆرلىمەكتە... بىراق ئۇنىڭغا قاتتىق پاراك قىلاي دىسە، ئۆزى يوقتىۋالغان تىزىم ئىپىسگە چۈشىدۇ-دە، يەنە باش بوغالتىر-نىڭ ئالدىدا ئاجىزلىغىنى سېزىپ، جىم بولىدۇ.

قىزنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ، كۆزىگە ياش يىغىلىشقا باشلىدى. ئۇ مۇشۇ چاغدا ھاياتىدا دەسلەپكى قېتىم بوغالتىر بولىمەن دەپ، شۇنچە يىل ئوقۇپ ئاخىر تەقدىرىنىڭ ۋېلاخۇنغا باغلىنىپ قالغىنىغا ئېچىناتتى...

مۇنچىلىك چوڭ كولخوزنىڭ كاسسىرى بولۇشنى ماڭا كىم قويۇپتۇ. ئەگەر مېنىڭ ئورنۇمدا ئوغۇل بالا بولسا، تۇرمىدە يېتىپ چىقسىمۇ، نومۇسنى تۆكمەس ئىدى. ۋېلاخۇن تالاي قىزنىڭ ئاجىز تەرىپىدىن پايدىلىنىپ، نومۇسنى تۆككەن ئىكەن-دە... ئەگەر ئىشىم راستلا سوتقا چۈشۈپ قالسا تەقدىرىم نىمە بولماقچى. تۇرمىدە يېتىپ چىققاندىن كېيىن مەن كىمگە كېرەك. ئۇ چاغدا يېزىدىكى ياشلار مېنىڭ توغرىلىق نىمە ئويلار. مۇشۇ قالايمىقانچىلىقتىن ئامان-ئېسەن قۇتۇلۇپ كەتسەم، ئىككىنچى ئاقچا بىلەن ئىشلەيدىغان ئىشقا بېشىمنى باغلىسىمۇ بارمايتتىم. ئۆزەملا ئەمەس، تۇرمۇشقا چىقمىغان دوستلىرىمنىمۇ ئەۋەتمەيتتىم دەپ ئويلايتتى زىياپەت. — نومۇسنى تۆكۈپ، بەش سوم ئوشۇق ئېلىپ، چىرايلىق كىيىنىپ يۈرگىچە، ئېتىزدا بەش تىيىن تاپسامۇ ھىچكىمگە خار بولماي بېشىمنى دەس كۆتىرىپ ماڭغىنىم ئەلا.

بوغالتىرنىڭ ماشىنىسى تولىمۇ ئاستا كېلىۋاتىدۇ. قىز ئۇنىڭ مەس ئىكەنلىگىنى ئەندىلا بايقىدى.

— ۋېلاخۇن ئاكا، ھاراق ئىچىۋاپسىزغۇ. يولدا بىرى توتۇۋالسا قانداق قىلىسىز؟

ــ ئۇ يېقىدىن غەم قىلماڭ، سىڭلىم. مېنى توختىتىدىغان ئادەم تېخى ئانىسىدىن تۇغۇلمىدى... ھەممىنىڭ جاجىسى ئاقچا!

باشقا ماشىنىلار ئۇلارنى قوغلاپ ئۆتۈپ، چاپسانلا كۆزدىن غايىپ بولماقتا. كۈن ئۇۇۋىسىغا پېتىپ، يەرگە قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغىنى بىلەن يول يېقىن ئارىدا تۈگەر ئەمەس. زىياپەتكە مۇشۇنداقلا ماڭسا، شوپۇرلار ئالتە ـ يەتتە سائەتتە بارىدىغان شەھەرگە ئۇلار بىر كۈندىمۇ يېتەلمەيدىغاندەك بىلىنەتتى.

ــ كولخوزدا ئېشەككە ئوخشاش ئىشلەپ ئۆلىمىزمۇ، چاپسان ـ چاپسان سەيلىگە چىقىپ، كۆڭۈل ئېچىپ تۇرمىساق قېرىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز، زىياپەت. بۇ يىل سىزنى كولخوز ھىساۋىغا چەتئەلگە سایاھەتكە ئەۋەتىمەن...

ــ ئايالىڭىزنى مۇشۇنداق سەيلىگە ئېلىپ چىقىسىڭىز بولامدۇ، ۋېلاخۇن ئاكا؟ شەمشىنۇر ھەدەم ئۆيدە ئولتۇرۇپ قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قېپتىغۇ. ئۇ ياق ئىلگىرى يېزىمىزدىكى ئەڭ چىرايلىق قىز ئىدى، ــ بوغالىترغا كاسسىر قىزنىڭ سۆزى ياقمىسا كېرەك، ئۇ ئىككى قولى بىلەن رولنى مەھكەم تۇتۇپ، گازنى قاتتىقراق باستى:

ــ كۈچۈكتەك بالىلىرىنى قاخشىتىپ نەگە بارىدۇ؟ ئۇنىڭغا ئۆيدىمۇ يامان ئەمەسەي. يەيمەن دىسە بار، كىيىمەن دىسە بار...

زىياپەت بوغالتىرنىڭ ئاچچىغىنى كەلتۈرۈپ قويماي دىدىمۇ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

ــ چەتئەلگە بارماي ئاقچىنىڭ تىزىمىنى تېپىۋالسام بولاتىتىلا... ــ ۋېلاخۇن يەنە ئېچىلىپ ھىجايدى.

ــ قېشىڭىزدا مېنىڭدەك ئاكىڭىز تۇرغاندا، شۇنداق نەرسىنىڭمۇ

غېمنى قىلامسىز؟ مەن سىزگە بىر تىزىم تۇرماق، كولخوزنىڭ بارلىق ئاقچىسىنى يوقىتىۋەتسىڭىزمۇ تېپىپ بېرىمەن... ئۇ پاراڭنى قىلغىچە ناخشا ئېيتىڭا...

ۋېلاخۇن تورمۇزنى بېسىپ، ماشىننى توختاتتى ـ دە، زىياپەتنىڭ ئىنچىكە بىلىنى مەھكەم قۇچاقلاپ، مەڭزىدىن سۆيۈۋالدى... قىز قورقۇپ كەتتى.

ـ بۇ نىمە ئۇياتسىزلىق، ۋېلاخۇن ئاكا، مەن سىزنى ھۆر-مەتلەپ يۇرسەم...

ـ مەن سىزنى ياخشى كۆرىمەن، زىياپەت. خالىسىڭىز شەھىد-نۇرنى قويۇۋېتىپ، بۇگۈنلا سىزگە ئۆيلىنىمەن. بۇ دۇنيادا سىزدەك چىرايلىق قىز يوق، ـ ماشىنا چوڭ يولدىن چەتكە چىقىپ، تۈزلەڭدە توختىغاندا، زىياپەتنى تېخىمۇ خەتەرلىك تەشۋىش بېسىشقا باشلىدى.

ـ بىرئاز ئۇخلىۋالىسام، كۆزۈم يۇمۇلۇپ كېتىپ بارىدۇ، ـ ۋېلاخۇن ماشىننىڭ ئىشىكلىرىنى مەھكەم يېپىپ، گازنى ئۆچەردى، ـ كېلىڭا بېرى... مەن سىزنى سۆيەمەن...

زىياپەت ئۇنىڭ ئېيتۋاتقانلىرىنى تىڭشىمىدى. باشتا تېنىنى سلاپ تۇتقان بوغالتىرنىڭ كۈچلۈك قوللىرى قىزنىڭ بېقىندىن قىستى، ئۇ قېلىن كالپۇكلىرى بىلەن ئاغزىنى يېپىپ، زىياپەتنى تۇنجۇقتۇرۇپ سۆيمەكتە، ھاۋا يەتمەيۋاتقاندەك ئەندىكىپ دەم ئېلىۋاتقان قىز ۋاقىراپ يىغلاي دىسە ئۇنى چىقماي، يە ئۆزىدىن ئىككى ھەسسە يوغان ۋېلاخۇنغا كۈچى يەتمەي، خۇددى قىلتاققا چۈشكەن قۇشقا ئوخشاش تىپىرلايتتى. ۋېلاخۇن مەھكەم قۇچاقلاپ مەيدىسىگە باسقاندا، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا چامىسى يەتمەي،

ئۆزىدىن يۈز كىلومېتىر يىراقتىكى يىگىتىدىن كۈچ-قۇۋۋەت سورىغاندەك غۇلامنىڭ ئىسمىنى يېنىپ-يېنىپ تەكرارلىدى.

— قويۇۋېتىڭ، بولمىسا ئەتە غۇلامغا ئېيتىپ بىتچىتىڭىزنى چىقىرىمەن... ئەگەر نومۇسۇمغا تەگسىڭىز ئۆلۈۋالىمەن.

قانداق قىلسا قۇتۇلدىغىنىنى بىلمەي، تىپىرلاۋاتقان قىز ئۇنىڭ يۈز-كۆزىنى مورلاپ، كاچىتىغا ئۇرماقچى بولۇۋىدى، لېكىن ۋېلاخۇن زىياپەتنىڭ نازۇك قوللىرىنى كەينىگە قايىرىپ تۇتۇۋالدى. قىز ۋاقىراپ يىغلىماقتا. ئەمما مۇنۇ باش-ئۇچى يوق دالادا ئۇنىڭغا يار-يۆلەك بولغۇدەك تىرىك جان يوق.

— بەرىبىر غۇلام سىزدىن ئۆچۈمنى ئالىدۇ... ئۇياتسىز... هارسىز.... هايۋان... غۇلام... غۇلام...

... قىز ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، تېنى بەك ئېغىرلىشىپ كېتىپتۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا هاياتنىڭ هەچبىر قىزىغى قالمىغاندەك كۆرۈندى. بايا كۆپ ۋەدىلەرنى بېرىپ، ئاغزى بېسىلماي سۆزلىگەن ۋېلاخۇن مەيدىسىنى كېرىپ، ئوڭدىسىغا ياتاتتى. زىياپەت ماشىنىدىن چىقتى. ئايسىز دالا تۇم قاراڭغۇ. قىز قەيەردە ئىكەنلىگىنى مۆلچەرلىگەندەك چوڭ يولنى يوروتۇپ ئىتتىك كېلىۋاتقان ماشىنىلارغا بىرئاز قاراپ تۇرغاندىن كېيىنلا، ئۆزلىرىنىڭ ئالتۇن-ئەمەل تېغىدىن ئۆتۈپ توختىغىنىنى بىلدى. ئۇنىڭ پىشانىسىنى ياپقان چاچلىرىنى يەلپۈگەن شامال تاغ تەرەپتىن باهارنىڭ قانداقتۇر يېقىملىق پۇرىغىنى ئېپكەلمەكتە. تەبىئەت جىمجىتلىغىنى ماشىنىلارنىڭ زىل ئاۋازىلا بۇزۇپ تۇراتتى. قىز ئاشۇ يېزىسى تەرەپتىن كېچىكى قاراڭغۇلۇقنى يۇروتۇپ كېلىۋاتقان ماشىنىلارغا قاراپ: "ئەمدى ماڭا ئۇ ياقتا يول يوق. يېزىغا قايسى بېتىم بىلەن بارىمەن" دىگەن ئۇيىغا كەلدى.

قەلبىنى پەقەت تاغ چاتقاللىرىدىن چىقىقان خۇش پۇراقلىق شامالىلا بەزلىگەندەك قىلىدۇ. ئىگىز چوققىلىق ئاقۋاش تاقىقا قارىغاندا، كۆز ئالدىغا غار تاشلار كېلىدۇ. ھىچكىمگە كۆرۈنمەي، ئاشۇ چوققىدىن ئۆزىنى تاشلاپ، جىمجىت ئۆلۈۋالسا... يامىنىغا ئايلانسا شەماخۇننىڭ ئېتىزىدا كۆممە قوناق يېرىنى ئوسا قىلىۋاتقان غۇلام: "كولخوزچىلارغا ئاقچا بەرگەن تىزىمنى يوقىتىپ قويغىنى ئۈچۈن ئۆلۈۋەپتۇ" دەپ ئويلار...

قارايغان تاغ يېقىندەكلا كۆرۈندۇ... قىز ئاقسىرىپ تۇرغان چوققىنى نىشانغا ئېلىپ ئىلگىرىلىدى. ئۇنىڭ بېشىدا چاپسانراق ئاشۇ چوققىغا يېتىپ ئۆزىنى ھاڭدىن تاشلۇۋېتىشتىن باشقا ئۇي يوق. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەر زىياپەت دىگەن كاسىسىر قىزنىڭ ھايات كەچۈرگەنلىگىنى ئۇنتۇسا...

ئۇ شامالغا قارشى خېلىلا ماڭغاندەك قىلۋىدى، لېكىن يېقىندەك كۆرۈنگەن تاقىقا يېتەر ئەمەس. بايا ئىچى ئۆرتىنىۋاتقاندەك بىلىنگەن قىز دۆڭگە ئۆرلىگەندە تېنى مۇزلاپ، تىترەك ئولاشتى. ئىگىز ھاڭ تاشلار كۆرۈنەمدىكىن دىگەندەك ئەتراپقا قاراپ قويىاتتى. لېكىن ھەر يەردە توپ-توپ بولۇپ قارايغان چىغدىن باشقا ھىچ نەرسە يوق. تاغ چوققىسىغا ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان قىز يار ئېلىپ كەتكەن چوڭقۇر ئېرىققا يىقىلدى، تىزىنى تاش سۈرۈۋەتكىنىگە قارىماي، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ئىلگىرىلىدى. توپ چىغلىق تۈزلەڭ تۈگەپ، تېۋىلغىلىق جىرا باشلانغاندا، مېڭىشى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. تېۋىلغىلار كۆينىگىگە ئىلىشىپ، پۇت-قولىنى سىزماقتا. سۇ ئويۇپ كەتكەن ئېرىقلارغا ئۇ چاپسان-چاپسان چۈشۈپ كېتەتتى-دە، ئورنىدىن يىغلاپ تۇرۇپلا يەنە ئىلگىرىلەيتتى.

ـــ زىياپەت!

قىز بايا ماشىندا قالغان بوغالتىرنىڭ ئىپىدىقا ئوخشاش گۈكرەپ چىققان ئۈنىنى ئاڭلىغاندا چۆچۈپ كەتتى. ئۇ تېخىمۇ ئىتتىك مېڭىپ، ئاشۇ ئۈندىن يىراق قېچىشقا ئالدىراقتا. ۋېلاخۇننىڭ ھەر ياققا مېڭىپ، قىزنى ئىزدەۋاتقان ماشىنىنىڭ يوروغى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ماشىنا يۇقۇرى ئۆرلەپ، خېلى يەرگە كېلىپ توختىغاندا، كابىنكىدىن چۈشكەن ۋېلاخۇننىڭ تەشۋىشلىك ئۈنى يەنە ئاڭلاندى، چۆچۈگەن قىز ھاسراپ-ھۆمۈدەپ تېخىمۇ ئىتتىك يۈگۈردى... ئۇ بىر تۈپ تېۋىلغىنىڭ قېشىغا كەلگەندە، پۇتلىشىپ يىقىلدى-دە، شۇ ياتقان ئورنىدىن قوزغالماي ھۇشىدىن كەتتى...

.... ۋېلاخۇننىڭ يېقىنلا يەردىن ۋاقىرىغان ئۈنىنى ئاڭلىغاندا قىز چۆچۈپ ئوخاندى؛ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرسا شەرقتىن كۈن قىزىرىپ چىقىۋېتىپتۇ.

ـــ زىياپەت! ـــ قارشىسىدىكى ئىگىز دۆڭدىن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ۋېلاخۇننى كۆرگەندە، ئەمدى ئۈنگىدىن قۇتۇلالمايمەن دەپ ئويلىغان قىزنىڭ پۇت-قولى بوشاپ، يەنە ھۇشىدىن كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش ئولتۇرۇپ قالدى.

ـــ زىياپەت، مېنى شۇنداقمۇ قورقۇتامسىز. سىزنى يوقىتىپ قويۇپ، بېشىمغا ھەر خىل ئويلار كېلىپ كەتتى. ئۆزىڭىزنى ئويلىمىسىڭىزمۇ ئاغرىقچان ئانىڭىزنى ئويلىسىڭىز بولمامدۇ.

قىز يولغا چىققاندا ئانىسى ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان. ئەجەپ ئۇ ھەقتە ئويلىماپتۇ. ئۇ ئۆي ئىچىدىكىلەرنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزگەندە، ئۇلارنى بىر يىل كۆرمىگەندەك كىنەپ ئەسكە ئالدى.

ـــ يېقىن كەلگىچە بولما، ئىپلاس!

ـــ ئاخشام مەسلىكتە ساراڭلىق قىلغىنىمنى كەچۈرۈڭ. ساق بولسام ئۇنداق قىلاتتىممۇ. ئالدى بىلەن ستۇدېنتلارنىڭ ئاقچىسىنى تاپشۇرۇۋېتەيلى... ئۆتكەندە يوقاپ كەتكەن تىزىمنى مۇشۇ ياقتا ماڭىدىغاندا مەن تېپىپ پولات ساندۇقتا سېلىپ قويغان ئىدىم.

باياتىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قىز ئالدىدىكى ۋېلاخۇنىغا تىكىلىپ قاردى. ئۇنىڭ ئاخشامقى شوخ قىلىقلىرىنىڭ ھېچقايسىسى يوق، كېچىچە دۆڭمۇ-دۆڭ يۈگۈرۈپ، قورقۇپ قالسا كېرەك، چانىغىدىن چىقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى تېخىمۇ پارقىراپ قېپتۇ. كۆينىگى يىرتىلىپ، چاچلىرىنى توپا-چاڭ بېسىپ كەتكەن ئىكەن.

ئىنتىلغان چوقتا يېقىندەكلا كۆرۈنۈۋىدى، ئەمدى تېخىمۇ يىراقلاپ كېتىپتۇ. قىز كېچىچە بىر كۈنلۈك يول ماڭغاندەك قىلغان، بارى-يوقى ئىككى دۆڭدىن ئارانلا ئېشىپتۇ. كۆڭلىگە ئارام بەرمەيۋاتقان زىياپەت ئۆزىنىڭ ھاڭدىن تاشلاپ ئۆلۈۋالمىغىنىغا پۇشايمان قىلدۇ. ئۇ يېزىغا بېرىشى بىلەنلا ھەممىنى ئېيتىپ، بوغالتىرنىڭ بارلىق قىلمىشىنى ئاشكارىلاش ھەققىدە ئويلىماقتا. "بوغالتىرنىڭ پاش قىلارمەن، ئەمما ئۆزەمچۇ؟ تۆكۈلگەن قىزلىق ئار-نومۇسۇمنى قانداق قايتۇرۇۋالىمەن. بۇ ۋەقەنى يېزىدىكىلەر ئاڭلىسا مېنىڭ توغرىلىق نىمە دەيدۇ؟ ئۆزەمغۇ بىر نەرسە قىلىپ يۈرتتا باش كۆتىرىپ يۈرەرمەن، ئەمما ئاتا-ئانام قانداق قىلار. بولغان ئىشنى باشنى مىڭ بىر قېتىم تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ قايتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ياكى... ياكى يېپىق قازانىنى يېپىق بويىچىلا قالدۇرۇش كېرەكمىكىن...".

زىياپەت مۇشۇنداق چىگىش ئويلار ئىچىدە كۆپ نەرسىنى ئېيتىشقا ئاجىزلىق قىلىدىغانلىغىنى ھاياتىدا بىرىنچى قېتىم چوڭقۇر

چۈشەندى.

ــ ستۇدېنتلارغا ئېلىپ ماڭغان ئاقچىنى يول بويىدىكى ماشىنىـ
قالدۇرۇپ كېتىۋىدىم، يەنە بىرسى ئوغرىلىۋالىمىسۇن، يۈرۈك
چاپسانراق بارايلى، ــ ئاقچىنىڭ پارىڭى چىققاندا قىز ھۇشىنى
يىققاندەك بولدى... ھەممىنى قىلغان ئاشۇ ئاقچا...

*　　*　　*

ئۇلار ئالمۇتىغا يېتىپ كەلگىچە ئېغىز يېرىپ پاراڭ قىلىدى
زىياپەتنى بېشىغا قوغۇشۇندەك قۇيۇلغان گادىرماش خىياللار قىينى
ماقتا. ئۇ تېخىچىلا نىمە قىلارىنى بىلمەي ھەر خىل ئوينىڭ ئوتتۇرى
سىدا گۈلەڭگۈچ ئۇچۇۋاتىدۇ. قىز بوغالتىر شەھەر مېھمانخانىسىدىن
ئېلىپ بەرگەن يالغۇز بۆلمىگە كىرىۋېلىپ، بىر كۈن چىقماي
ياتقاندىمۇ مۇشۇ ھەقتە ئويلىدى. پەقەت ئەتىسى ۋېلاخۇن:

ــ بىزنىڭ كولخوزدا ئىشلىگەن ستۇدېنتلارنىڭ ۋەكىلى
كەلدى، ــ دىگەندىلا ئىشىكنى ئاچتى.

ــ مۇنداقمۇ جاھىل قىز بولامسىز. مېنى تىرىكلا ئۆلتۈرىدىغان
بولدىڭىزغۇ... ــ ۋېلاخۇن بۇ قېتىممۇ ھاراق ئىچۋالغان ئىدى، ــ
ستۇدېنتلارنىڭ ھەممىسى پىراكتىكىغا كېتىپتۇ. قانچە ئىزدىگىنىمىز
بىلەن ئۇلارنىڭ ھىچقايسىسىنى تاپالمايدىغان ئوخشايمىز. ستۇدېنتلار
ئۈچۈن تىزىمغا بۇ كىشى قول قويۇپ، ئاقچىنى ئېلىپ قېلىپ
كەلگەندە تاپشۇرىدىغان بولدى. بۇ مەسىلىنى ئىنستىتۇت رېكتورى
بىلەنمۇ كېلىشتۇق.

زىياپەت ئىككى يىلدىن بىرى "قىزىل تۇغ" كولخوزىغا ستۇدېنت
لارنى ئېپكېلىپ يۈرگەن، ئاقچىغا بەك ئامراق ساقاللىق كىشىنى
بىردىن تونۇدى. لېكىن ئۇ ھىچ نەرسە دىمەيلا ستۇدېنتلارنىڭ

تىزىمنى ئۈستەل ئۈستىگە قويدى.

ــ قېنى، تىزىمغا ستۇدېنتلار ئۈچۈن قول قويۇپ چىق. يەنە بىرىنىڭ قولى ئىككىنچىسىگە ئوخشاپ قالمىسۇن.

ــ ئۇ تەرىپىدىن غەم قىلما، باش بوغالتىر. بىزنىڭ ساقلىمىز-غىمۇ ياش تۇرۇپ بىكار ئاق كىرگىنى يوق. ــ ئىنىستىتۇتتىن كەلگەن ۋەكىل ئۇزۇن ساقلىنى سىلاپ قويدى. زىياپەت پىچەتلىك ئاقچىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ساناپ قويماقتا.

ــ مۇنۇ سىزنىڭ خىزمىتىڭىز ئۈچۈن! ــ ساقاللىق كىشى مىڭ سوملۇق ئاقچىدىن ئىككى تۈتەكنى قىزنىڭ ئالدىغا قويدى-ده، قالغىنىنى سومكىسىغا سېلىۋېلىپ، "دۇرۇس قىلدىمغۇ دەيمەن" دىگەندەك كۆزىنى قىسىپ، ۋېلاخۇنغا مەنىلىك قاردى.

ــ هە، بۇ باشقا گەپ. ئادەم ئەتكەنگە تازىم ئەت دىگەن مۇشۇ. خوش، سىز دەم ئېلىڭ، مەن بۇ يىگىتنى ئۇزىتىپ قويايي.

ــ مۇنۇ ئاقچىڭىزنىڭ ماڭا كېرىگى يوق. ئۇنى چاپسان ئېلىپ چىقىپ كېتىڭ. بۇ سىز بىلەن بىزنىڭ ئەمەس، ستۇدېنتلارنىڭ ئەمگەك هەققى. ــ ئەهۋالنى يېڭىدىن چۈشىنىشكە باشلىغان قىزنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتسە كېرەك، ئاقچا سالغان سومكىنى كۆتۈرىپ ئىشىك تەرەپكە ماڭغان ئۇزۇن ساقاللىق كىشى بىلەن ۋېلاخۇن "بۇ نىمە گەپ؟" دىگەندەك بىر بىرىگە قاراشتى.

ــ ئۇنداق قىلماڭ، زىياپەت. بەربىر ستۇدېنتلارنىڭ هەممىسنى تېپىپ، ئاقچىنى تولۇق تاپشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. كولخوزدا ئىشلىگىنى ئۈچۈن قوشۇمچە هەق ئالىدىغان ئۇلارنىڭ ئېسىدىمۇ يوق.

ــ ئاقچىنى ئېلىپ كېتىڭلار. بىر قېتىم بېشىمنى قايدۇرۇپ،

هایاتىمنى بۇزغىنىڭلارمۇ يېتەر...

ۋېلاخۇن بۇ يەردە كۆپ تۇرساق ئىشنى بۇزۇۋالىمىز دىدىمۇ، ئۇستەلدىكى ئاقچىنى ساقاللىق كىشىنىڭ سومكىسىغا سېلىپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى-دە، چاپسان چىقىپ كەتتى.

مېھمانخانىنىڭ بىر كىشىلىك تار بۆلمىسىنى سۆرۈن جىمجىتلىق باستى. باياتىن بېرى ئۆرە تۇرغان قىز نىمە قىلغىنىنى پەقەت ئەمدى چۈشەنگەندەك، ئىككى قولى بىلەن چېقىلىپ كېتىدىغاندەك ئاغرىشقا باشلىغان بېشىنى تۇتتى-دە، ئۆگە-ئۆگىسى بوشاپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش ئۆزىنى دىۋانغا تاشلىدى.

— مەن نىمە قىلدىم؟ ئاقچىنى ستۇدېنتلارنىڭ قولىغا تاپشۇرماي، بۇ بۆرىلەرنىڭ ئاغزىغا سالغىنىم نىمىسى؟ زادى كاسسىدىكى ئاقچىدا بوغالتىرنىڭ نىمە ھەققى بار؟ ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرى مەن جاۋاپ بېرىمەنغۇ! شۇ چاغدا بۇ مېنىڭ يەنە بىر قېتىم خاتالاشقىنىمۇ؟ زادى ھايات نىمە بولۇپ كېتىپ باردۇ.

ۋېلاخۇن ئىنىستىتۇتتىن كەلگەن ساقاللىق كىشى بىلەن ھاراق ئىچىپ بىر ھەپتە ئالمۇتىنىڭ رېستورانلىرىدا تاماشا قىلغاندا، زىياپەت بىرنەچچە كۈن مېھمانخاندا ئېغىر ئويدىن بېشىنى كۆتىرەلمەي ياتتى-دە، ئاندىن بوغالتىرنى كۆرمەي يېزىغا ئاپتوۇۇز بىلەن كەتتى.

8

پاتەمخان ئۆيىگە سالامەتخاننىڭ ئوغلى كېلىپ كەتكەندىن كېيىن، بىرىگادىرغا يولۇقۇپ، "شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا يەرنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلدىغان، تەجرىبىسى بار بىرىنى ئەۋەتسە" دەپ ئېيتاي دېۋىدى، ئەمما ئىلگىرى كېرەك ئەمەس چاغدا ھەر بىر قەدەمدە ئۇچرىشىدىغان بىرىگادىرنى يەر يۈتۈۋەتتىمۇ زادى كۆرەلمىدى. ئۇ بىرىگادىر ئۆيىگە بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى كېلىپ قالار دەپ يۈرگەندە، يەنە ھىلىقى ساي تەرەپتە تۇرىدىغان سالامەتخاننىڭ ئوغلى غۇلام كىرىپ كەلدى.

— مومما، مەن سېنىڭ ئوغلۇڭ توغرىلىق ئادەملەردىن سوراشتۇرۇپ، كۆپ نەرسىنى بىلدىم. فۇرونتقا كەتكىچە يېزىمىزدىكى كومسومول تەشكىلاتلىرىنىڭ سېكرېتارى بولۇپ ئىشلىگەن ئوغلۇڭنى ئاپاممۇ ياخشى تونۇيدىكەن. "ئىككىمىز بىر دىمەتلىك، ئىگىز بويلۇق، چىرايلىق يىگىت ئىدى" دەيدۇ.

— ھە، ئاپاڭ شۇنداق دەمدۇ؟! ئۇنتۇمىغىنىغا مىڭ قاتلىق شۈكۈر. ئاپاڭ ئېيتقان بولسا، ھەممىسى راست.

غۇلام كەلگەندە پاتەمخان بېغىدا پىياز تېرىيدىغان قىر ياساۋاتاتتى. ئۇ سالامەتخاننىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغاندا، ھەر نەرسىنى بىر سوراۋاتقان بالىغا سۆز قىلماستىن، زەي يەردە ئولتۇرۇپ قالدى.

غۇلام ئاغزى بىسلماي سۆزلىمەكتە. ئۇنىڭ ئېيتۋاتقان سۆزلىرى ئاننىڭ ئۇ قۇلىغىدىن كىرىپ، بۇ قۇلىغىدىن چىقىۋاتىدۇ، نىمە دەۋاتقىنىنى ئاڭلىغىنى يوق. پەقەت غۇلامنىڭ: "ئاپامۇ ياخشى تونۇيدىكەن. ئىككىمىز بىر دىمەتلىك، ئىگىز بويلۇق، چىرايلىق يىگىت ئىدى"، دىگەن سۆزلىرى هامان قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلايتتى. "مەن تېخى ئوغلۇم سالامەتخانىنىڭ ئېسىدىن ئاللىقاچان چىقىپ كەتكەن چېغى دىسەم، خۇداغا شۈكۈر، ئۇ شەماخۇننى ئۇنتۇماپتۇ". مومانىڭ كۆڭلى كۆتىرىلىپ، غۇلامغىمۇ ئالايىتەن مېهرى چۈشۈپ قالدى.

— ئاپام! "ئىككىمىز كولخوزدىكى سەنئەتكارلار ئۆمىگىگە بىللە قاتناشاتتۇق. ئۇ دۇتار چالغاندا، مەن ناخشا ئېيتىپ، ئۇسۇل ئوينايتتىم" — دەيدۇ.

— ئۇنىڭ هەممىسى راست، ئوغلۇم...، — پاتەمخان مومای بىر نەرسە ئېيتاي دەپ تەمشەلدى-دە، لېكىن يېنىدا تۇرغان سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىگىنى ئېسىغا ئالدىمۇ، ئوشۇق سۆز قىلماي، ئۆزىنى باستى.

— ... سەن بۇنىڭدىن كېيىن ئوغلۇم جەڭدە ئۆلۈپ كەتتى دەپ ئاه ئۇرۇپ، قايغۇرۇۋەرمە. ئۇ تىرىك. بىز بىلەن بىللە، هەر كۈنى ئېتىزدىن قايتىسام، يېنىدا شەماخۇن بار دەپ هىس قىلغىن.

غۇلام خېلى سۆزلىدى. لېكىن پاتەمخان بۇنىڭ هەممىسىنى كۆڭلۈمنى ياساش ئۈچۈن ئېيتىۋاتقان سۆزلەرغۇ دەپ، ئانچە قۇلاق سالمىدى.

— بۇگۈن ساڭا كۆكتاتلىرىڭنى تېرىشقا يارداملىشەي دەپ كەلدىم.

ـــ سېنىڭ شۇنداق غەمخورلۇق قىلغىنىڭغا رەھمەت، بالام.

ياشلارنىڭ بەزىدە ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ياسىدۇق دەپ يېڭىدىن ساقىيىشقا باشلىغان يۇرەك يارىسىنى ئېچۋېتىدىغان ئادىتى بار. ياخشى سۆز دوختۇرلارنىڭ يۇرەك ئاغرىغاندا بېرىدىغان دورىسى بىلەن بىردەك. بىرئاز ۋاقىت جانغا مەدەت بەرگىنى بىلەن كېيىن بەربىر يۇرەكنىڭ ئاغرىغىنى ئاغرىغان.

پاتەمخانىنى بۇ يىگىت ئاق يېغىن ياقىقان كۈنى، ئادەمنىڭ خوشىتى بولماي تۇرغاندا، ئۆتكەن كۈنلەرنى ئېسىغا سېلىپ، بىرئاز رەنجىتكەن ئىدى. ئەمما بۇگۈن سالامەتخاننىڭ ئوغلىنى تېخى ئۇنتۇمىغانلىغىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرىپ قويدى. "چوڭلارغا قارىغاندا ياشلارنىڭ ئىنساۋى بارمۇ، نىمە؟" ـــ دەپ ئويلىدى ئانا.

چۈنەكلەرنى تۈزەپ يارەملەشكەن غۇلام كەتكەندە، پاتەمخان خېلى ۋاقىتقىچە ئاشۇ يىگىتنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئويلىدى. بولۇپمۇ ئۇ سالامەتخاننىڭ مۇشۇ كۈنگىچە ئوغلىنى خاتىرىسىدە ساقلاپ يۇرگىنىگە چەكسىز مىننەتدار. "ئوغلۇم جەڭدىن ئامان ـ ئېسەن قايتقان بولسا، غۇلام مېنىڭ نەۋرەم بولار ئىدى" دىگەن تاتلىق ھىس ـ تۇيغۇغا بېرىلگەن موماي ئۇرۇشتىن كېيىنكى يىللارنى ئېسىغا ئالدى.

* * *

پاتەمخان تۆت يىل داۋامىدا يىگىتلەردىن قورۇپ، كۆز قىرىنى سېلىپ يۇرگەن سالامەتنى شەماخۇندىن قارا خەت كەلگەندىن كېيىن فۇرونتتىن قايتقان بىرىگە تۇرمۇشقا چىقىپ كېتەمدىكىن دەپ ئەندىشە قىلغان.

ـــ شەماخۇنـنىڭ ئۆلگـنـگە ئىشەنـگۈم كەلمەيـدۇ. بۇگـۈن چۈشۈمدە ئوغلۇم ئاغامچا كۆتىرىپ، ئاق بوز ئاتـنى تۇتـمەن دەپ يۇگۈرۈپ يۈرگۈدەك. بەلكى تىرىكمىكىن. قېرىلار: "ئاغامچا دىگەن ـ يول. ئۇنداقتا يېقىن ئاردا ئۆيىڭىزگە يىراق يەردىـن بىر مېھمان كېلىدىغان ئوخشايدۇ" دەيـدۇ. شۇنىڭغا قارىغانـدا مېـنىڭ قۇلۇنۇم بىر جايدا قارا يەر دەسسەپ يۈرىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىرىـنى تولۇق ئېيتالمىسىمۇ، ئۆزىچە قىزنىڭ كۆڭلـنى ياساپ، يەنە بىرئاز ۋاقىت ئوغلىنى كۈتۈپ تۇرۇشنى يالۋۇرغاندەك پاراڭ قىلاتتى مومايـ

ئەمما ئانا سالامەتنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، قۇملاقچىغا قانـچە قېـتىم قۇمـلاق ئاچقۇزسـمۇ، بەرىـبىر جەڭـدە قۇربان بولغان ئوغلـدىن ھەربى كومىسسارىياتنىڭ "ئۆلدى" دەپ ئەۋەتكەن قەغىزىـدىن باشقا ھىـچبىر خەۋەر كەلـمـدى. ئۇرۇش تۈگەپ، جەڭـدىن قايتـقان يىگىتلەر ئۆيـ ـ ئوتاق بولۇپ، تىرىكچىلىگىنى يولغا سالغىچە، ئوغلۇم بىر كۈنى تېپىلىپ قالامدىـكىن دىـگەن ئۈمىتـتە سالامەتـنى قورۇپ يۈرگەن پاتەمخان كېيىنرەك قىزنىڭ سۆيـگەن يىگىتىدىنـلا ئەمەس، ئومۇمەن، زامانداشلىرىدىن ئايرىلىپ، ئۆزىـگە ئوخـشاش يىلـدىن يىلغا يالغۇزسـراپ قېلىۋاتقىنـنى سەزگەنـدە: "بۇنىڭ تەقدىرىـمۇ ماڭا ئوخشاپ قالمىسۇن" دەپ تەشۋىشلىنىشكە باشلـدى. ئۇ سالا ـ مەتكە كىرگەن ئەلچىـلەرنىڭ قىزدىـن ماقۇل جاۋاپ ئالـماي قۇرۇق قايتىپ چىققانلىغىنىمۇ سىرتتىن ئاڭلاپ، بايقاپ يۈرەتتى. ئەجەپـمۇ ئۇنىڭ بەختىنى چىگىپ ئەلـچى كىرگۈزگەن ئىكەنمەنا. نە كاشـكى، شەماخۇن ئۇرۇشقا ماڭغاندا، "تويىنى كېـيىن قىلـىمىز" دەپ ئۈچ ـ تۆت بوۋاينى چاقىرىپلا ئىككىسـنى نـىكا قىلىۋەتـكەن بولسامـچۇ؟! دەپ ھەر خىل خىيال سۈرەتتى.

* * *

تېرىلغۇ ئىشلىرى باشلانغىچە كولخوزدا بىرىگادىر بولۇپ ئىشلىگەن سالامەت يېزىدا ئەركىشىلەر كۆپەيگەندە بىرىگادىرلىقنى ئۆتكۈزۈپ بېرىۋەتتى.

ــ مەن سىز بىلەن بۇغداينىڭ سۈيىنى تۇتقىلى چىقايچۇ؟ ــ دىدى بىر كۈنى سالامەت. قىز مېنىڭدىن ئۆزىنى چەتكە تارتىشقا باشلار دەپ يۈرگەن ياتەمخان بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندا بېشى كۆككە يەتكەندەك خوشال بولدى.

ــ مېنى ئېتىزدا ھۇقۇشتەك ھۇلاپ، يالغۇز قالمىسۇن دىدىڭىزمۇ، قىزىم. ئىچىڭىز ئاغرىپ، ئەسكە ئالغىنىڭىزغا رەھمەت. ــ ئۇ شەماخۇننىڭ يۈز-خاتىرىنى قىلىپ، تېخىچە ئۆزىنى يالغۇز تاشلىغۇسى كەلمەي يۈرگەن قىزدىن چەكسىز مىننەتدار بولدى.

ئىككىسى ئېتىزدا بىللە سۇ تۇتۇپ يۈرگەن كۈنلىرى تۇغانلارنى تۇزىگەندىن كېيىن، چۈشلۈك تاماق ئىچكىلى ئېرىق بويىغا ئولتۇرغاندا پاتەمخان ھەر نەرسىدىن بىر پاراڭ قىلىۋېتىپ:

ــ ئىككىيلەن نىمانچىلا قارا تەلەي؟! ئۇرۇش ئاياقلاشقاندا قايغۇ-دەرت بىلەن مۇشەققەتتىن قۇتۇلار مىز دىۋىدۇق. ئىلگىرىكىدەكلا خاپىچىلىقتىن نېرى بولالمىدۇققۇ. بۇ ئۇرۇش مېنى يالغۇز بالامدىن، سىزنى يىگىتىڭىزدىن ئايرىپ، يەنە ئېتىزدا تەنھا قالدۇرغىنى نىمىسى. مەنغۇ ياشايدىغىنىمنى ياشاپ بولغان ئادەم. ئەڭ بولمىغاندا سىزنىڭ بەختىڭىزنى بەرسىمغۇ؟ ــ دىدى.

ــ نىمانچە ئاھ ئۇرىسىز. ئۇرۇش يېڭىدىن ئاياقلاشتى. ئادەملەرنىڭ شۇنچە يىلدىن بېرى پەيدا بولغان جاراھەتلىرى ئاستا-ئاستا ساقىيىپ، بارغانسېرى ياخشىلىقلار كۆپىيىۋاتىدۇ. كۆپچىلىكنىڭ

بەختى ــ بىزنىڭ بەختىمىز ئەمەسمۇ... مەن ئىمتىهان باشلانغاندا تېخىنكومغا بېرىپ، دىپلومۇمنى ئېلىپ، مۇئەللىم بولاي دەيمەن.

ــ بۇنى ياخشى ئويلاپسىز، قىزىم...

پاتەمخان خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا، سالامەت سىرتقى چىچەك تېرىپ كېلەي دەپ، ئېرىق ياقىلاپ كەتتى. ئانا قىزنىڭ كەينىدىن كۆز ئالماي قارىماقتا. سالامەت يەردىن ئۈزگەن سىرتقى چىچەكنى بىرئاز پۇرىغاندىن كېيىن، ئۇنى يۈزىگە يېقىپ، خېلى ۋاقىتقىچە كەڭ ئېتىزدا، خۇددى شودىيىپ چىققان يالغۇز بۇيىغا ئوخشاش، ئۆرە تۇردى. بىر چاغدا ئانا قىزنىڭ مۈرىسىنىڭ يۇقۇرى-تۆۋەن كۆتىرىلىۋاتقىنىنى بايقاپ قالدى؛ ئۇ يىغلاۋاتسا كېرەك. "كۆز يېشىنى ماڭا كۆرسەتمەي دىگەن ئوخشايدۇ. پۇخانى قانغىچە يىغلىۋالسۇن. يىغلىسا ئىچىدىكى قايغۇ-دەرتتىن سەگىپ قالار" دىۋىدى پاتەمخان، لېكىن كۆڭلى چىدىمىدىمۇ، قىزنىڭ قېشىغا باردى-دە، ئۆرە تۇرغان سالامەتنى قۇچاقلاپ، مەيدىسىگە باستى.

ــ ئېيتىڭا، مەن نىمىشقا قارا تەلەي؟! ھاياتتىن مۇشۇنداقلا ھاڭگىرتتەك ئۆتۈپ كېتەرمەنمۇ؟ ــ قىز ئۆپكە-ئۆپكىسىنى باسالماي ھۆكىرەپ يىغلىۋەتتى.

ئانا قىزنى بەزلىمەكتە، لېكىن ئۇ ئىلگىرىكىدەك: "سەۋرى قىلىڭ، شەماخۇن بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى كېلەر" دىگىنى يوق. مۇشۇ قېتىم ئۇ شۇنچە يىلدىن بېرى ئوغلى ئەنە كېلىپ قالار، مانا كېلىپ قالار دەپ، قىزنىڭ بەختىنى چىققىنىگە ئۆزىنى ئەيىپلىگۈسى كېلەتتى. قىز كۆز يېشىنى ئېرتىپ، ياڭلىۋاشتىن ئېرىق بويىغا كېلىپ ئولتۇرغاندىمۇ، ياتەمخاننى مۇشۇ ئوي قىيناشقا باشلىدى.

ــ شەماخۇننىڭ ئۆلگىنى راست ئوخشايدۇ، تىرىك بولسا، بۇ

كەمگىچە خەۋىرى كېلەر ئىدى. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا چۈشۈمگىمۇ كىرمەس بولاىدى. شۇنچە يىلدىن بېرى، پەقەت ئىشىگىڭىزلارنى ئېچىپ قويغىنىمىز ئۈچۈن ئاغزىمغا قاراپ، يېنىمدىن كەتمەي يۈرگىنىڭىزگە مەن ئىككى دۇنيا رازى. مۇشۇنداق چىرايلىق چېغىڭىزدا تۇرمۇشقا چىقۋالمىسىڭىز، كېيىن ماڭا ئوخشاش ھاياتتىن يا ئەرنىڭ، يا بالىنىڭ راھىتىنى كۆرمەي ئۆتۈپ كېتىسىز. ئەتىدىن باشلاپ سۇ تۇتقىلىمۇ چىقماي، شەھەرگە چۈشۈپ، قەغىزىڭىزنى ئېلىپ، يېزىدا مۇئەللىم بولۇڭ. زادى بۇنىڭدىن كېيىن ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىپ، يېقىنچىلىق قىلىدىغىنىڭىزنى قويۇڭ. سىزنى كۆرسەم قايغۇ-ھەسرىتىم تېخىمۇ كۈچىيىدۇ...

ئېتىزدىن قايتقاندىمۇ ئىككىسى بىر بىرىگە سۆز قىلماستىن مېڭىشتى. پاتەمخان كەڭ دالىغا نۇرىنى مول چېچىپ، غول ئېرىقنى ياقلاپ ئۆتىدىغان ئىگىز دۆڭنىڭ كەينىگە مۆكۈشكە يېقىنلىغان كۈنگە قاراپ كېلىۋاتقان سالامەت بىر نەرسە ئېيتامدىكىن دەپ، ئىنچىكە چىغىر يولغا قاتراپ ماڭغان ئىدى، لېكىن بۇ قېتىم قىز جاۋاپ قايتۇرمىدى. ئۇ قاتتىق پاراڭ قىلىپ قىزنى رەنجىتىمىمۇ، دەپ ئېيتقان سۆزلىرىگە پۇشايمان يەپ، ئۇنىڭغا لايىق كىم بار ئىكىن؟ — دىگەندەك يېزىدىكى ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەرنى بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزەتتى. ئەما، نىمىشقىدۇ، ئۇلارنىڭ ھېچ-قايسىغا بۇ قىزنى قىيغۇسى يوق، بىرسىنىڭ چىرايى، ئىككىنچىسىنىڭ قىلىقى، يەنە بىرسىنىڭ ئاتا-ئانىسى ياقمايدۇ. ياتقا كەتكىچە تۇققانلارنىڭ بىرەرسىگە چېتىپ قويىساقمىكىن دەپ ئويلاشتۇرۇپ كۆرۈۋىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىمۇ لايىقراق ھېچكىم يوقتەك كۆرۈنىدى ئانىغا.

9

پاتەمخاننىڭ ئېچىق بېشىدا قىلغان پارىڭدىن كېيىن سالامەت تۇتقان ـ قويغىنىنى بىلمەي يۈردى. ئۇ ئەتىسى سۇ تۇتقىلى بارايمۇ ـ بارمايمۇ دەپ ئىككى ئويدا تۇرغاندا، هويلىسىغا بىرىگادىر كىرىپ كەلدى ـ دە:

ــ سالامەت، سىز بۇگۈن ئېتىزغا چىقماڭ. ئورنىڭىزغا باشقا ئادەم ئەۋەتتۇق. كولخوز پارتورگى سىزنى سائەت توققۇزدا يولۇقسۇن دەيدۇ، ــ دىدى.

"بۇنىڭ هەممىسى پاتەمخىندەمنىڭ ئىشى بولسا كېرەك" ــ دەپ ئويلىدى قىز. ئۇ ئاخشام ئىشتىن قايتىپ هەممىسگە يولۇقۇپ ئۈلگۈ ـ رۈپىتۇ.

ــ سىز هازىرچە يېزا كىتابخانىسىدا ئىشلەپ تۇرۇڭ. كېيىنچە ـ رەك مەكتەپكە يۆتكىلىپ كېتەرسىز. شۇنچە يىل ئوقۇغان ئوقۇشىڭىزنى تاشلاپ، هىلىمۇ بەش يىل ئېتىزدا يۈردىڭىز... ئەمدى ئادەملەرمۇ كۆپىيىپ قالدىغۇ. كىتابخانىنىڭ ئىشىنى جانلاندۇرمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى سالامەت سەزمەي قالدى. ئۇرۇش باشلانغاندىن بېرى ئىگىسىز قالغان كىتاپ ـ خانە ئىچىنى رەتكە سېلىپ، سەرەمجانلاشتۇرۇش ئىشى كۆڭۈللۈك

كۆرۈنگىنى بىلەن، كېينىرەك كۈلۈپنىڭ چېتىدىكى بىر بۆلمىلىك كىتابخانىدا كۈندۈزى ئولتۇرۇشى ئېتىزدا ئىشلەپ ئۈگىنىپ قالغان سالامەتكە بەك زېرىكىشلىك سېزىلدى. شۇڭلاشقا گېزىت-ژورناللارنىڭ ئاخىرقى سانلىرى بىلەن بىرئاز كىتابىنى ئالاتتى-دە، يېزىدىن يىراقتا ئاشلىق سۇغىرىپ ئىشلەۋاتقان كولخوزچىلارغا نان-توغاچ توشۇيدىغان ھارۋىغا چۈشۈپ كېتەتتى.

— قىزىم، مۇشۇنداق چاپسان-چاپسان كېلىپ تۇرغىنىڭىزغا رەھمەت، — دەپ ئانا سالامەتنى كۆرگەندە، ئۇنىڭدىن تاغدەك مىننەتدار بولاتتى.

بىر كۈنى يىراقتىكى ئىگىز دۆڭ كەينىدىن كۈلۈپ چىققان كۈن ئۇيۇقتا كۆتىرىلمەي تۇرۇپلا، سالامەت ھىچكىمگە يولۇقماي، توپ-توغرا شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا يېتىپ كەلدى.

— چوڭ ئاپا، سىلىنى ئۇسساپ قالدىمىكىن دەپ، چاي ئېتىپ كېلىۋىدىم، ئىسسىغىدا ئىچىۋالاملارىكىن، — سۈتى تۈگەپ، ئەتىگەندە دە قارا چاي ئىچكەن پاتەمخان سالامەتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، بېشى كۆككە يەتكەندەك بولدى.

— بۈگۈن سۇ ئۇلغىيىپ قېپىتۇ. بۇغدايىنى چاپسانراق ئاقتاما سۇدىن چىقىرىۋالساق بولاتتى، — سالامەتنىڭ قۇلىغى سۆزلەۋاتقان سۇچىدا بولغىنى بىلەن، كۆزى ئىگىز ئاسماندا بىر جايدىن قوزغالماي قانات قېقىپ، چىرىلداۋاتقان تورغايدا ئىدى. ئېتىزلىق ئۆزىنىڭ ئۈچۈق ئاسماندا مۇشۇنداق ئىگىز كۆتىرىلىپ، ئەركىن پەرۋاز قىلىدىغان قۇشلىرى بىلەن گۈزەل. ئۇلارنى كۆرگەندە سالامەتنىڭ كۆڭلى كۆتىرىلىپ كېتىدۇ. ئۇ تەبىئەتنىڭ ھەر بىر ھادىسىسىنى دەسلەپكى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، زوقلىنىپ قارىماقتا.

ـــ ئېچىق بېشىدا بىرى يۈرەمدۇ، نىمە؟ ـــ پاتەمخاننىڭ ئويىنى سالامەتنىڭ سۆزى بۆلۈۋەتتى.

ـــ مىراپ مۇرادىلغۇ. ئېرىقتىكى سۇ ئوبدان ئۇلغىيىپ قالدىغۇ دىسەم، بايا ئاشۇ تەڭشەپ قويغان ئىكەن ـ دە. بىچارە سالامەتلىگىنىڭ ناچارلىغىغا قارىماستىن كېچە ـ كۈندۈز تىنىم تاپمايدۇ ـ دە.

كەتمىننى ئىگەرنىڭ غانجۇغىسىغا باغلۇۋالغان مىراپ يېتىپ كەلدى. ئىنچىكە، ئىگىز بويلۇق، قاتاڭغۇر ئادەمنى كۆرگەندە، بايىقى غەمكىن جىمجىتلىقمۇ بىردىن يوقاپ، ھەر ئىككىسىنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى.

ـــ تاڭ ئاتماي تۇرۇپ مېنىڭ سۈيۈمنى كىم ئۇلغايتىتىكىن دەپ يۈرسەم، سەن ئىكەنسەنغۇ. قېنى، ئېتىڭدىن چۈشۈپ، ئىسسىق چاي ئىچ. كولخوز تىرىكچىلىگى ساڭىلا كېرەكمۇ زادى. كىيىم ـ كېچىگىنىڭ ھۆل بولۇپ كەتكىنىنى قارا، ـــ مىراپنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكىنىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭغا پاتەمخاننىڭ ئىچى ئاغرىپ قالدى.

ـــ بىزنىڭ ئېتىزدىن باشقا نىمىز بار دەيسەن، ھەدە. باشقىلار بالا ـ چاقىسىنىڭ غېمىنى يىسە، بىز سۇنىڭ غېمىنى يەيدىغان بولدۇق. ئۆيدە قىلىۋاتقان تىرىكچىلىك بولمىغاندىن كېيىن، ئادەمنىڭ ئېتىزغا كەتكۈسى كېلىپ تۇرىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاخشام تاغ تەرەپنى قارا بۇلۇت قاپلاپ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ كېتىۋىدى، كېچىچە قىيان بېسىپ، تۇغانلارنى بۇزۇۋەتمىگەندۇ دەپ تاڭ ئاتقىچە ۋايىم قىلىپ چىقتىم.

ـــ راست ئېيتىسەن، مۇرادىل، ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرغاندىن كۆرە، ئېتىزغا چىقىپ كەتكەنمۇ ياخشى. بۇ ھايات ساڭىمۇ بىرەر

قېتىم كۈلۈپ قارىمىدىغۇ، ھازىر سالامەتلىگىڭ قانداق؟

ــ ھاۋا تۇتۇلغان كۈنلىرى ئوق تەككەن مۈرەم سىقىراپ ئاغرىپ كېتىدۇ. ھەرھالدا ئۆلۈگى جەڭ مەيدانىدا قالغانلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا مىڭ ھەسسە ياخشىدە.

ــ ئۇ دىگىنىڭىمىغۇ راست. ئەمما مۇشۇ قاغىش تەككۈر ئۇرۇش ساق ئادەم قويمىدىغۇ.

مىراپنىڭ باش ـ ئايىغىغا سىنچىلاپ قاراۋاتقان پاتەمخان ئۇنىڭ ئۆتكەن كۈزدە كېزىك ئاغرىغىدىن ۋاپات بولغان ئايىلىنى ئەسلىدى. ئۇرۇشتىن قايتىپ كەلگەندە ئۆيلىنىپ، ئايىلى بارى ـ يوقى يەتتە ـ سەككىز ئايلا ھايات كەچۈرگەن مۇرادىل ئەمدى قارا قازاننى قۇچاقلاپ، بىر ئۆيدە يالغۇز قالغان. ئۆزى ئۇرۇشتا مۇرىسىدىن خېللا قاتتىق يارىدار بولۇپ قايتقاچقىمۇ، كۆپ ۋاقىتتىن بېرى ئىگىلىك ئىشلىرىغا ئارىلاشماي يۈرەتتى. پەقەت ئەتىيازدا رەئىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ: "ئۆيدە يېتىۋەرسەم بولماس، ھازىرغا يېنىكرەك بىر ئىش تاپشۇرغىن، ئىشلەپ تۇراي" دەپتىكەن، "ئاتىنىڭ ئۈستىدە يۈرۈپ، چاماڭ كېلىشچە، ئېرىقلارنىڭ سۈيىنى تەڭشەپ تۇرارسەن" دەپ مىراپ قىلىپ قويۇپتۇ. "مىراپنىڭ ئىشىنى يېنىك دىگەن رەئىستىمۇ باش يوق ئىكەن" دەپ ئويلىدى پاتەمخان. ئۇ تومىغا بېرىپ قايتقىچە، سۇچىلار ئېرىقلاردىكى سۇنى توقسان ياقىغا بۇراپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ. كۈن راسا ئىسسىپ، ئاشلىق چاڭقاشقا باشلىغاندا، ئۇنىڭغا تىنىم يوق! يامغۇر يېغىپ، قىيان باسقاندا، مىراپنىڭ ئىشىدىن خۇدا ساقلىسۇن.

پاتەمخان مىراپنىڭ چىرايىغا سەپسىلىپ قارىغاندىن كېيىن "سۇ شوراپ، ئۆزىنى قۇرۇق ئەرۋاھ قىلىپ قويغانمۇ نىمە" دەپمۇ

ئويلىدى.

ــ ئۆزەڭنى بىرئاز ئايىساڭ بولىدۇ. قېنى، سالامەت، داستىخا-نىڭىزنىڭ سېلىپ، چېيىڭىزنى قۇيۇڭ.

ــ سىزمۇ ئەتىگەندە ئېتىزغا كېپىسىزغۇ؟

ــ ھە، سالامەت مېنى قوسىغى ئېچىپ قالدىمىكىن دەپ، تاماق ئېتىپ كېپتۇ، ــ قىز ئۇچۇن پاتەمخان جاۋاپ بەردى. ئۇلار چىمەن-لىككە سېلىنغان ياغلىقنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقا يەنە سۆزنى پاتەم-خان تەشتى:

ــ يالغۇز يۇرۇپ، بەڭ قىينىلىپ كەتتىڭ. چاپسانراق بىرەر لايىق تېپىپ، ئۆيلىنىۋالساڭ بولىدۇ. ــ ئۇچىلىسى ئېغىزلىرىغا چاي قۇيۇۋالغاندەك بىر پەس جىم بولۇپ، بىر بىرىنى تىڭشاپ، تېڭىرقاپ قېلىشتى.

ــ مېنىڭ پۇتۇمغا پۇت، قولۇمغا قول بولۇپ، قايغۇ ـ مۇڭۇمنى بىللە تارتقۇدەك ئادەم تېپىلامدىكىن ـ تاڭ، ھەدە؟ ــ ئۇلار يەنە جىم بولۇشتى.

مۇشۇ قېتىم، مىراپنىڭ سۆزلىرى سالامەتكە دارتىپ ئېيتىۋاتقان-دەك ئاڭلىنىپ كەتتى. قىز ئىزا تارتقىنىدىن، خۇددى بىر نەرسە ئىزدەۋاتقان ئادەمدەك بېشىنى كۆتەرمەستىن، تىرنىغىدا يەر چوقۇپ ئولتۇرىدۇ.

پاتەمخان باشتا مۇرادىلىنىڭ سۆزىگە ئانچە ئېرەن قىلماي "ساڭا لايىق تېپىلماي نىمە بوپتۇ" دىگەن ئىدى، ئەمما سالامەتكە قاراپ، ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىنىڭ پەرەڭدەك قىزىرىپ كەتكىنىنى بايقىغاندا، تىلىنى چىشلەۋالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى. ئەمدى ئۇچىلىسى بېشىنى كۆتەرمەي، ئالدىدىكى چايلىرىنى

ئىچىشمەكتە. ئاۋۇ كۈنى سالامەتكە تۇرمۇشقا چىقىپ كېتىۋەرگەن دەپ رۇخسەتنى بەرگەندە، پاتەمخان يېزىدىكى ھەممە يىگىتلەرنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ چىققان. ئەجەپ شۇ چاغدا مۇرادىل ئىسىگە چۈشمەپتىغۇ. ئۇ كىكىرتىگىگە بىر نەرسە تۇرۇپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش قېقىرىپ يۆتىلىپ كەتتى.

— سىلەر چاي ئىچىپ تۇرۇڭلار، مەن تۇغانلارنى بىر قۇر قاراپ كېلەي.

يېزىدىكى تۆمۈرچى دۇكىندا ياساتقان بىر پۇتتەكلا ئېغىر كەتمەننى مۈرىسىگە سېلىپ، غول ئېرىقنى ياقلاپ ماڭغان پاتەمخان، تېخىمۇ ئۇلغىيىپ ئېرىقتىن تاشقىنلاپ ئېقىۋاتقان سۇنىڭ تۇغانىنى بۇزۇپ كەتكىنىمۇ بايقىمىدى. ئۇنىڭ ئويى سالامەتنىڭ ھال ياغلىغىنى داستىخان قىلىپ سېلىپ، ئېرىق ياقىسىدا چاي ئىچىۋاتقان يىگىت بىلەن قىزدا. كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراي دەپ قانچە تەمشەلسىمۇ، لېكىن جۈرئەت قىلالمىدىمۇ، ئاننىڭ كۆز ئالدىغا بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى مۇشۇ ئېتىزدىن فۇرونتقا كەتكەن ئوغلى، ئۆيىگە كىلىن بولۇپ كەلمىسىمۇ، ئۆزى تۇققان قىزىدەك كۆرۈندىغان سالامەت ۋە مۇرادىل نۆۋەت-نۆۋەت بىلەن كېلىشكە باشلىدى.

ئۇ تۇغاندىكى سۇنى يۆتكەپ قايتقاندا، مۇرادىل بىلەن سالامەت ئېرىق بويىدا تېخىچە قاتۇرۇپ قويغان تاشتەك ئولتۇرۇپتۇ. "تەييار چاينىمۇ مۇشۇنداق ئۇزاق ئىچكەن بارمۇ؟ ياشلار دىگەن چاپسان-چاپسان ئىچىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشمەمدۇ" — دەپ ئىچىدە غودۇڭشىغان پاتەمخان بايا ئىككىسىنى ئۆزى قالدۇرۇپ كەتسىمۇ، ئەمدى ئۇلارنىڭ بىر بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرغىنىغا قىزغانغۇسى كېلەتتى. "ئىككىسى نىمە پاراڭ سېلىۋاتىدىكىن؟" دەيدۇ، بىر تۇرۇپ

يېزىدا ئوغلى بىلەن بىللە ئۆسكەن مۇرادىلغا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى ئايىغاندەك بولىدۇ... — "ئۇلار نىمە ئويلىسا شۇنى ئويلىسۇن. زادى مەن ئىككىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويايچۇ"، دىگەن قەتئى قارارغا كەلگەن پاتەمخان كەتمىنى بۇغداينىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ، ئېچىق بېشىغا يېتىپ كەلدى. ئۇنى كۆرگەندە ياشلار ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ئولتۇرۇڭلار، مېنىڭ ئىككىلەرگە ئېيتىدىغان سۆزۈم بار، — سالامەت چۆچۈپ كەتكەندەك مۇرادىلغا قارىدى. مىراپ بولسا گەپ-سۆز قىلماي، تىزلىنىپ ئولتۇراتتى. — ھەر ئىككىلار ھاياتنىڭ ئاچچىق-چۈچۈگىنى كۆپ تارتتىڭلار. سالامەتنىڭ قازان-ئوچىغى بۆلەك بولغىنى بىلەن مېنىڭ قىزىمدەك يېقىنلىشىپ كەتكەن ئادەم. مەن ئالجىغان ئاننى قانداق چۈشەنسەڭلەر شۇنداق چۈشىنىڭلار. ئىككىلار يالغۇز بېشىڭلارنى بىر قوشۇپ، تىرىكچىلىك قىلىڭلار. مېنىڭ ئانىلىق تىلىگىم شۇ.

پاتەمخاننىڭ سۆزىدىن كېيىن سالامەت بىلەن مۇرادىل نىمە دەرىنى بىلمەي، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى، ئانا دەيدىغىنىمنى دەپ بولدۇم، ئەمدى نىمە قىلىشىڭلار، ئۆزەڭلەر بىلىڭلار دىگەندەك، ئورنىدىن تۇردى-دە، بۇغداي ئېتىزى تەرەپكە كېتىپ قالدى. سالامەت بولسا مۇرادىل بىر نەرسە دەر دەپ تېگىرقاپ قېلىۋىدى، لېكىن ئۇمۇ ئېغىز ئېچىپ، سۆز قىلغىنى يوق؛ زۇۋانى تۇتۇلۇپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش ئۇن-تىنسىز ئولتۇرىدۇ. "بەلكى بىر نەرسە ئېيتسام، قىز دىلىمنى قايتۇرۇۋېتەرمىكىن دەپ ئېھتىيات قىلىدىغاندۇ؟" دىگەن ئويغا كەلدى سالامەت.

ئىلگىرى يېزا كىتابخانىسىغا كىرمەيدىغان مۇرادىل پاتەمخاننىڭ

سۆزىدىن كېيىن كېچىلىرى كىرىپ، چىرايلىق بىزەندۈرۈلگەن ژور-نالىلارنىڭ سۈرەتلىرىنى كۆرۈپ، شاشكا① ئويناتتى-ده، ئاندىن يەنە شۇ كىرگەن ئادەملەر بىلەنلا چىقىپ كېتىپ يۈردى. لېكىن ئارىدىن خېلى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ھېچ نەرسىدىن ھېچ نەرسە يوقلا ئەلچى كىرگۈزدى...

① شاشكا — دامكىنىڭ بىر تۈرى.—تەھرىرىدىن.

10

"گاز ـ 69" ماشىنىسىدا ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ كېلىۋاتقان كولـ
خوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋ يەنە بۇنىڭدىن
بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى ئۆتكۈزۈلگەن كومسومول ـ ياشلار يىغىنىنى
ئويلىماقتا. رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى "قىزىل تۇغ" كولخوزىغا
ئەۋەتكەندىن بېرى ئىگىلىكنى ئالغا ئىلگىرىلىتىشكە قانداقتۇر بىر
نەرسىنىڭ توسالغۇ بولۇۋاتقانلىغىنى سەزگەن ماناپوۋ، ئۇنىڭدىن
قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماي يۈرەتتى. پارتورگ بىرنەچچە قېتىم
كولخوز رەئىسى بىلەن توقۇنۇشۇپ، سۆز تالاشقاندىمۇ ئۆزىگە
يار ـ يۆلەك بولغۇدەك ھېچكىم بولمىغانلىغى ئۈچۈن، ئېغىر ئەھۋالدا
قالغان. ئاق يېغىن ياققان چاغدا ئۆتكۈزۈلگەن ياشلار يىغىنى ئۇنىڭغا
ئاشۇ يامغۇر پەقەت يەرنىڭ قات ـ قېتىغا ئۆتۈپ، ئۆمرى سۇ سىڭمىـ
گەن قاتلاملىرىنى ئۈتتىپ، دىخان كۆڭلىنىلا شات قىلىپ قويماستىن،
ياشلار قەلبىنىمۇ باھاردا ياشىغان ئېتىزغا ئوخشاش كۆكەرتىپ، ئۇلارغا
قانداقتۇر يېڭى ئىلھام، يېڭى ھايات بېغىشلىغاندەك سېزىلەتتى،
شۇڭلاشقىمۇ، ئۇ "مۇشۇنداق يامغۇرلاردىن كېيىن ئەسلىدە بىر ئۆزـ
گىرىش بولۇشى كېرەك ـ تە" دەيتتى. پارتورگ يېزا ياشلىرىنىڭ تەشەبـ
بۇسىغا ئىنتايىن خوشال. بولۇپمۇ ئۇنى كومسومولىلارنىڭ ئىگىلىكنى
كونا ئۇسۇل بىلەن باشقۇرۇپ، يېڭىلىققا ئىنتىلمەيدىغان رەئىسىنىڭ

ئاغزىغىلا قاراپ تۇرماي، ھازىرقى زامان تەلىۋىگە لايىق ئىشلەپ، ھايات كەچۈرۈشكە ئىنتىلىدىغىنى قىزىقتۇراتتى. بۇ يەرگە كېلىشتىن ئىلگىرى كۆپ يىل رايونلۇق كومسومول كومىتېتىدا بۆلۈم باشلىغى، ئاندىن رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىدا ئىنستىرۇكتور بولۇپ ئىشلىگەن نۇرلان ماناپوۋ "قىزىل تۇغ" كولخوزىنىڭ رەئىسى باراتوۋنىڭ مۇتەخەسسىسلەرگە ئۆز ئالدىغا ئىشلىشىگە مۇمكىنچىلىك بەرمەي، ئىگىلىكنى ئۆزىنىڭ كۆپ يىللىق ئىش تەجرىبىسى بىلەن ئارام كۈچىگە تايىنىپ باشقۇرۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى نۇرغۇن ئاڭلىغان.

سۇ ئېقىپ، ئويۇلۇپ كەتكەن ئويمان-چوڭقۇر يولدا سىلكىنىپ كېلىۋاتقان ماشىنىدا ئولتۇرغان پارتورگ كومسومول-ياشلار يېغىندا سۆزگە چىققان سۇلايماننىڭ رەئىسكە قارىتا:

— "سىزگە ئاشلىق بىلەن مال مەھسۇلاتلىرىنىڭ پىلانى ئورۇندالسلا بولدى. باشقىسى بىلەن ئىشىڭىزمۇ يوق" دىگەن سۆزلىرىنى ئەسكە ئالغاندا، كۆڭلى كۆتىرىلىپ قالدى. بۇگۈن يەنە ئاشۇ يىگىتلەر بىلەن مۇڭدىشىپ، ھال-ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇش مەقسىدىدە شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا ماڭغان پارتورگ ئۇلارغا چوڭ ئۈمىت باغلايتتى.

— مەن تېخى ئاۋۇ كۈنكى يىغىندىن كېيىن باشلىقلارنىڭ بىزنى كۆرەر كۆزى يوقمىكىن دىسەم، سىز بىر ئوبدان كېلىپ قېپسىزغۇ.

— ئۇ چاغدا توغرا پاراڭ قىلدىڭ، سۇلايمان. بىز پەقەت دۆلەت پىلانلىرىنى ئورۇنلاشقىلا ئەمەس، خەلقنىڭ مەدىنىيىتىنى كۆتىرىپ، يېزىلىرىمىزنى گۈللەندۈرۈشكە كۆڭۈل بۆلۈشىمىز كېرەك، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان سىلەرگە ئوخشاش ياشلار. بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، كېلىچەكتە بۇ يەردە سېنىڭ بىلەن بىز ياشايمىز.

ئەمما راستىنى ئېيتىڭ، پارتورگ، ھازىرقى باشلىقلار مۇنبەر-

دىن ئېيتقان تەنقىتنى ياخشى كۆرمەيدۇ. بولۇپمۇ باشلىق قېرىغاز-سېرى ئۇنى قانچە كۆپ ماختىسا، قۇلىغىغا شۇنچە خوشياقىدۇ. شۇڭلاشقا ئەكۆەر بوۋاي يىغىنلا بولسا باراتوۋنى ماختاۋېرىپ، ئىنىدەككە كەلتۈرۈۋالىدىغۇ.

سۇلايمان شېتىلىنىڭ پارتىغا كۆمىمە قوناقنىڭ يېرىنى ئوسا قىلىۋاتقان ياشلار بىلەن بىللە پارتورگمۇ بىرتالاي كۈلدى.

— تەشەببۇسكارنى قوي فېرمىسى بىلەن ماشىنا-تىراكتور رېمونت قىلىش ئىشخانىسىنىڭ ياشلىرىمۇ قوللاپ قۇۋۋەتلىمەكتە. ئۇلار ئۆيىمۇ-ئۆي كىرىپ، فۇرونتتىن قايتىمغانلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئېنىقلاپ، ئائىلىلىرىنىڭ هال-ئەهۋالى بىلەن تونۇشماقتا. ياخشى ئىش باشلىدىڭلار... — دىدى پارتورگ ياشلار تەشەببۇسىغا چەكسىز مىننەتدار ئىكەنلىگىنى بىلدۈرۈپ، — سىلەرنىڭ ئارقاڭلاردا تالاي ۋەقەلەرنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇق. يۇرتتىكىلەر ئۇنىتۇلۇپ كەتكەن يىگىتلەرنى يەنە بىر قېتىم ئەسلەپ، يەنە بىر قېتىم يوغان سانىدۇقلىرىنىڭ تېگىدىكى سارغىيىپ، چەت-چۆرىسى يىرتىلغان هۆججەتلەر بىلەن فۇرونتتىن كەلگەن خەتلەرنى ئېلىپ، ئۆتكەن كۈنلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى.

كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى ئېتىزغا كەلگەندە ياشلارنىڭمۇ كۆڭۈللىرى كۆتىرىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ هەقىقى تايانچىسىنى تاپقاندەك بولۇشتى. ئۇلاردىن بەش-ئالتە ياشلا چوڭ سېكرېتارنىڭ مىجەز-خۇلقى ئېتىزدا سۇ تۇتۇۋاتقان يىگىتلەرگە بەك ياقاتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلار نۇرلانغا بىردىن ئىچەكىشىپ، كۆپتىن تونۇش ئادەملەردەك ئوچۇق-يوروق مۇئامىلە قىلىشاتتى.

* * *

كومسومول ـ ياشلار هەركىتى يېزا خەلقى ئاغزىدىمۇ گەپ ـ سۆزنى كۆپەيتكەن ئىدى. بولۇپمۇ، ئۇلار كىتابخانىچى سالامەتنىڭ ئوغلى غۇلامنىڭ پاتەمخان مومايىنىڭ بالىسى ئۈچۈن ئىشلەشكە تىلەك بىلدۈرگەنلىگىنى ئاڭلىغاندا ھەيران قېلىشقان؛ بەزىلەر پاتەمخانىنى ئەزەلدىن بالا ـ چاقىسى يوق، مۇشۇنداق يالغۇزدىن ـ يالغۇز ياشاپ كېلىۋاتسا كېرەك دەپ ئويلايتتى. پەقەت غۇلام ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ ئىلگىرى كولخوزدىكى ئەڭ ئاكتىپ كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى بولۇپ، جەڭدە قەھرىمانلارچە ئۆلگەنلىگىنى ئېيتقاندا، ياشلار ئىلگىرى ئانچە ئەھمىيەت بەرمەيدىغان مومايىنى بۆلەكچە ھۆرمەت قىلىشقا باشلىدى، "سالامەتخاننىڭ بالىسى پاتەمخان مومايىنىڭ ئۇرۇشتا قۇربان بولغان ئوغلىنىڭ يېرىدە كۆمىمە قوناق ئۆستۈرىدىكەن" دىگەن پاراڭ يېزىغا پۇر كەتكەندە، پەقەت ئەكۇەر بوۋايلا ياشلارنىڭ بۇ ھەركەتلىرىنى ئانچە ياقتۇرماي، ئۆزىچە ھەر خىل ئويدۇرمىلارنى تارقىتىپ يۈردى.

ــ ھازىرقى ياشلار ئىشلىمەستىن ئويىغا كەلگەن سارايىنى سالىدىغان بولدى. ئەرۋالارنى تېچ قويماستىن "ئۆلگەنلەر ئۈچۈن ئىشلەيمىز" ــ دىگىنى نىمىسى. ھەممىنى قالايمىقانغا سېلىپ يۈرگەن سالامەتخاننىڭ ئوغلى ئوخشايدۇ. بىزنىڭ زامانىمىزدىكى ياشلار قولىغا قورال تۇتۇپ، دۈشمەن بىلەن ئېلىشسا، بۇلارزە گەپ ساتىدىكەن، ئۇلارنىڭ ئىشىنى كولخوز رەئىسى باراتوۋمۇ ياقتۇرماي يۈرىدۇ. پەقەت كولخوزغا يېڭى كەلگەن ياش پارتورگ ماختاپ قويسا، ياشلار ھۇش ـ كاللىسىنى بىلمەي تاراقلاۋاتىدىغان ئوخشايدۇ، ــ دەپ ئۇ ئۈچ ـ تۆت قېرى باش قوشقان جايدىلا ياشلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلاتتى.

ئۇزۇن مويلاۋىنى بۇراپ، توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يىتىمدا باشقىلارغا سۆز بەرمەي، خۇددى كولخوزنى ئۆزى قۇرۇپ، ئۇرۇش يىللىرى دۈشمەننى ئۆزى يوق قىلغاندەكلا سۆزلەيدىغان ئەكۆەر بوۋاينىڭ سۆزىنى باشقىلار تىڭشىغان بىلەن ئۇنىڭ يالغان پارىڭىدىن زېرىككەن ياشلار شاڭخو قىلىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى.

— قاراڭلار، بالىلىرىم، بىز دىگەن مۇشۇ كولخوزنى ئۆز قولىمىز بىلەن قۇرغان ئادەملەر. ئۇ چاغلاردا يە ئۇچىمىزغا كىيگىدەك كىيىم، قوسىغىمىزغا يىگۈدەك تاماق يوق... سىلەر تۇرماق، دادىلىرىڭلارمۇ بىز كۆرگەن كۈننىڭ ئوندىن بىرىنى كۆرمىدى، — دەپ، ئەكۆەر بوۋاي كېتىپ قالغاندىلا، شىلەپىسىنى قىرلاپ، يوق بۇرۇتىنى تولغايدىغان سۇلايمان شېتىلە يىگىتلەرنى ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگىچە كۈلدۈرەتتى. ياشلارنىڭ تەشەببۇسى ھەققىدە ھەر خىل ئويدۇرمىلار ئېيتىپ يۈرگىنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، سۇلايمان ئۇنى تېخىمۇ زاڭلىق قىلىدىغان بولدى.

ياشلار بوۋاينىڭ يېزىدا سوۋېت ھۆكۈمىتىنى ئورنىتىش يىللىرى ئۆزى قاتناشمىغان ۋەقەلەرگە مەن قاتناشتىم، دەپ يالغان ئېيتقىنىنى بايقاپ قالغاندىلا، شىلەپىسىگە پەقەت ئىشەنمەيتتى... ئەكۆەر بوۋاينىڭ كولخوزدا باشقا ئادەم يوقتەك يىغىن بولسىلا كولخوز رەئىسىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن دادىسىنى ماختاشنىمۇ ئانچە ياقتۇرمايتتى...

— قېنى، يىگىتلەر، پارتورگ ماناپوۋ ئېيتقاندەك ۋەدىمىز قۇرۇق سۆز بولۇپ قالماسلىغى ئۈچۈن، ئىشنى ئوغۇل بالىلارچە قولغا ئالايلى، — دىدى غۇلام ئۆزى بىلەن بىللە شەماخۇنىنىڭ ئېتىزىنى ئوسا قىلىش ئۈچۈن كەلگەن سۇلايمان بىلەن شېرىپقا.

ــ بۇ يەردە ئىش باشلاش ئۈچۈن يىت ـ پىت سېلىپ، ئەكۆەر بوۋايغا دۇئا ئوقۇغۇزمىساق، ئەرۋاھلارنىڭ روھى قورۇنۇپ قالامدىكىن؟

ــ سۇلايمان، سېنىڭ چاخچىغىڭ زادى قالمايدۇ ـ دە، بۇ يەردە ئاشلىق تېرىغانمۇ بىزگە ئوخشاش ياشلار ئىدىغۇ. ئۇلار باشلىغان ئىشنى بىزنىڭ داۋاملاشتۇرۇۋاتقىنىمىزنى بىلسە، قورۇنماق تۈگۈل، خوشال بولار.

بۇنىڭدىن بىرئاز ۋاقىت ئىلگىرى جىمجىت ياتقان ئېتىزلىق ياشلار كەلگەندە تېخىمۇ جان كىرگەندەك بولدى. بولۇپمۇ مۇشۇ ئىشنىڭ تەشەببۇسكارى بولغان غۇلامنىڭ خوشاللىغى چەكسىز. قىش، ئەتىياز ئايلىرىدا بۇلدوزىرچى① يىگىتلەرگە تۈزلىتىپ، تەكشىلىتىپ، ئاندىن يىراقتىكى مال قورالىرىدىن قىغ توشۇپ تەييارلىغان يەرنى ئوسا قىلىشقا كىرىشكەندە، ئۇنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ كۆتىرىلىپ كەتتى.

ــ يىگىتلەر، شەماخۇن مەشەگە ئاشلىق تېرىغاندا بىز دىمەتلىك ئىكەن. ئۇلار نىمە ھەققىدە ئويلاپ، قانداق ھايات كەچۈرگەنكىن؟

ــ قانداق ھايات كەچۈرەتتى؟... ساڭا ئوخشاش يېرىم كېچىگىچە قىزلارنى ئويۇن قويىمىز، كىنو كۆرىمىز دەپ يېزا كۈلۈبىدا تۇتۇپ، ئاندىن باغمۇ ـ باغ سەيلە قىلدۇرۇپ، ئەتىسى ئېتىزدا ئۈگدەپ يۈر ـ گەندۇ. ــ غۇلامنىڭ سوئالىغا خۇددى بەتلەپ تۇرغاندەك جاۋاپ قايتۇرغان سۇلايمان، ھىچنىمە ئاڭلىمىغان، بىلمىگەن ئادەمدەك سۇنى قىناشقا باشلىدى.

ــ ئۇ زامانلاردا ياشلارنىڭ مۇھەببىتى باشقىچەرەك بولغاندۇ. بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، قىزلارنى ئاتا ـ ئانىلىرى ھازىرقىدەك كېچە ـ

---

① بۇلدوزىر ــ توپا تۈرتۈش ماشىنىسى. ــ تەھرىرىدىن.

لىرى ئەركىن قويۇپ بەرمەيتتى ـ دە.

ـــ ھەي، ئەخمەق، ئۇ چاغلاردا كومسومول، كۇلۇپ، كىنو، سەنـ ئەتكارلار ئۆمىگى بولغىيدى؟ ھازىرمۇ بىزنىڭ كۇلۇپقا ھىندىستاننىڭ راسا قىزىق كىنوسىنى ئېلىپ كەلگىنە، مەن ساڭا ئاپىسىنىڭ قوينىدا ياتقان قىزنى سۇغۇرۇپ ئېچىقىپ بېرىمەن. مۇھەببەت دىگىنىڭ قايسى دەۋردە بولسىمۇ بىردەك. ئۇنىڭغا ھىچقاچان پەن ـ تېخنىكا ئىنقىلاۋى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

سۇلايمان دەيدىغىنىنى دەپ بولدى ـ دە، كەتمىنىنى مۇرىسىگە ئېلىپ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتقان پېتى ئېرىق ياقىلاپ كەتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن غۇلام بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى كىنودىن قايتىپ، يېرىم كېچىگىچە سەيلە قىلغان زىياپەتنى ئەسلىدى... "زىياپەت ئاۋۇ كۈنى يوقىتىپ قويغان تىزمىنى تاپتىمىكىن..."، "بوغالتىرىيىدىن باشقا ئىشقا يۆتكىلىپ كەتمىسەم، ۋېلاخۇنكام ئوتقا سېلىشى مۇمكىن" دىگىنى نىمىسى؟ ئۇنىڭ كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى توغرىلىق ئادەملەرنىڭ ئېيتىپ يۈرگەنلىرىنى ئەسلىسە، كاسىسىدا سۆيگەن قىزدىنى بىر كۈنمۇ قالدۇرغۇسى يوق. شۇ كۈنلا قىزنى ئۆيگە ئېلىپ كىرىۋالغۇسى بار.

ـــ ئىككىيلەن بىرەر يىل كولخوزدا ئىشلەپ، يېزا ئىگىلىگى ئىنىستىتۇتىغا سىرتتىن ئوقۇشقا چۈشۈۋالايلى، ـــ دەپ زىياپەتمۇ ئۇنىڭ بىرئاز كۈتۈشىنى سورىغان. غۇلام بىر قېتىم ئاپىسىنىڭ چاپسانراق ئۆيلىنىۋال دەپ، ئالدىرىتىۋاتقىنىنى سۇلايمانغا ئېيتىۋىدى، ئۇ:

ـــ خوتۇن ئالدىڭ، دۇمبەڭگە بىر قۇچاق ئوتۇن ئالدىڭ دىگەن سۆز. شۇڭلاشقا، ئاغىنە، مۇنداق مەسىلىگە زادى ئالدىرىماسلىق كېرەك، ـــ دىدى.

بۇگۈن سۇ تۇتۇۋاتسىمۇ، زىياپەت بىلەن سەيلە قىلغان پەيتلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، شىرىن خىياللارغا بېرىلگەن غۇلام كەچ كىرگىچە ئېتىزدا ئىشلەپ ھارغىنىغا قارىماستىن، ئاشۇ قىز بىلەن يېزىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى ئۆسەك دەريا سىنىڭ ياقىسىدا سەيلە قىلغۇسى كېلەتتى. يەر ئەكچىپ، گۈللەر كۆكىرىشكە باشلىغاندا، سۆيگەن قىزىڭ بىلەن سەيلىگە چىققانغا نىمە يەتسۇن؟

غۇلام كۈنگە چاپسان-چاپسان قاراپ قوياتتى. مۇنداق چاغدا ۋاقىت قېرىشقاندەك ئاستا ئۆتىدۇ ئەمەسمۇ. "بەلكى زىياپەتمۇ بوغالتىرىنىڭ بىر ئادەم ئارانلا سىغدىغان كاسىسىدا ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشۈشىنى كۈتۈۋاتىدىغاندۇ". ئۇ ئىنچىكە زىلۋا بويلۇق قىزنىڭ بۇلاقتەك مۆلدۈرلەپ تۇرىدىغان قوي كۆزلىرىنى، قۇندۇزغا ئوخشاش قارا چاچلىرىنى ئەسلەيتتى. ئاشۇ ئاق يۈزلۈك قىزنى دىسە، ئۇ كەتمەننى تۇغان بېشىغا تاشلاپلا كولخوز بوغالتىرىيىسىگە يېتىپ كەلگۈسى بار. غۇلام: "ئاقچاڭنى ئالغاندىن كېيىن ئىشلەۋاتقان قىزلارغا كاشىلا قىلماي، بۇ يەردىن كېتىش" دەپ يىگىتلەرنى قوغلايدىغان باش بوغالتىر ۋېلاخۇننى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، ئۇ مۇشۇ ۋاقىتقىچە غۇلامغا قاتتىق سۆز قىلمىسىمۇ، لېكىن يىگىتلەر "پوخۇر" دەپ لەقەم قويۇۋالغان بوغالتىر ئۇنىڭغا ئانچە ياقمايتتى. بۇگۈن زىياپەتنىڭ ئىشلەۋاتقان يېرىگە بېرىشنى ئويلىغان يىگىت ئاشۇ ۋېلاخۇننى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە شىرىن خىياللىرىدىن ئايرىلدى.

— ئاغىنە، بۇگۈن ئۆيگە ئەتىگەنرەك قايتايلۇقچۇ؟

— نىمە، زىياپەتنى ئىككى كۈن كۆرمىگەنگە كۆڭلۈڭ ئەنسىرەپ، تاقەت قىلالمايۋاتامسەن... زەپ باشقىلارنىڭ جېنى... — يېزىغا ئالدىراۋاتقان ئاغىنىسىنىڭ سۆيگەن قىزىنى سېغىنغانلىغىنى سەزگەن

سۇلايمان غۇلامنىڭ چىشىغا تېگىپ چاخچاق قىلىشقا باشلىدى، — قايتساق، قايتايلى، ئەمما شۇنچە يەردىن قىزىڭغا قۇرۇق قول باراما-سەن، ئەڭ بولمىغاندا سېرىق چىچەك تېرىۋالساڭچۇ. ئۇ قىز ئەتىدىن كەچكىچە توخۇ كاتىگىدەك كاسسىدا ئولتۇرۇپ، باھاردا ئېچىلغان ئېتىز گۈللىرىنى سېغىنىپ قالغاندۇ...

— بۇنى ئەسكە سالغىنىڭ ياخشى بولدى.

— سىلەرنى قېرىغىچىلا ئۇگىتىدىغان ئوخشايسەن. ئەتە-ئۆگۈن ئۆيۈڭلەرگە بارسام قاپاق تۇرمەي، قارشى ئالساڭلارغۇ ياخشى، بەزى ئاغىنىلەرگە ئوخشاش ئۆيلىنىۋالغاندىن كېيىن، كۈرۈك توخۇدەك قازان بېشىنى چۆگىلەپ، ئوتتۇز ئوغۇلنى ئۇنتۇپ قالىدىغاندىن خۇدا ساقلىسۇن...

— بىز ئۇنداقلاردىن ئەمەسقۇ، ئاداش.

— نىمىلا بولسا ئالدى بىلەن سەن ئۆيلەنگىنچۇ، سېنىڭدىن ئۇلگە ئېلىپ، بىزمۇ بىر قىزنىڭ پېشىنى تۇتايلى.

ياشلار سۇنى ئېڭىزغا تارقىتىپ، قايتقىچە يەرگە گۇگۇم چۈشۈپ قالغان ئىدى. غۇلام ئېتىزدا تەرگەن سېرىق چىچەكنى چاپسانراق زىياپەتكە ئېپىبېرىپ، قىزنىڭ كۆڭلىنى خوش قىلىشقا ئالدىرايتتى.

ئۇلار يېزىغا سۇلايماننىڭ ئىككى چاقلىق موتسىكلىتىدا يېتىپ بېرىشى بىلەنلا غۇلام ئاپىسىنىڭ تەييارلاۋاتقان تامىغىغا قارىماستىن، كۈلۈپقا كەلدى. ئەمما ئۇنىڭ كەچكىچە قىلىغان ئۈمىدى قۇرۇق ئالدىنىش بولۇپ قالدى.

— زىياپەت بۇگۈن ۋېلاخۇنكام بىلەن ئالمۇتىغا كەتتى، — بوغالىتىرىيىدە ئىشلەيدىغان قىزلارنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان يىگىت مەڭدەپ قالغان ئادەمدەك، كۈلۈپنىڭ ئالدىدا بىر پەس تۇردى-دە، ئاندىن

سۇلايماننىڭ كىنوغا تەكلىپ قىلغىنىغا ئۇنۇماستىن، يېزا كۇلۇبى ئالدىدىن ئاقىدىغان ئۆستەڭ سۈيىنى ياقىلاپ ماڭدى. ئۇ ئىشتىن قايتقاندا زىياپەتكە ئاتاپ تېرىۋالغان سېرىق چىچەكنى يا تاشلۇۋېتىشنى، يا مۇشۇنداق كۆتىرىپ يۈرۈشنى بىلمەي مەھكەم تۇتۇپ تۇراتتى. بىر چاغدا بۇ گۈلنىڭ كېرەك ئەمەس ئىكەنلىگىگە تولۇق كۆزى يەتتىمۇ، ئۇنى يولغا چېچىۋەتتى ـ دە، ئىلدام ئىلگىرىلەپ ماڭدى.

11

سالامەتخان ئەتىگەندىن بېرى رايونىغا كەلگەن كىتابلارنى ئېلىپ، كىتابخانىدىن ئۆيىگە قايتقىچە كەچ كىرىپ كەتتى. ئۇ ھىلىمۇ پادا-كالا قايتقىچە ئۇلگۈرۈپ كېپتۇ، بولمىسا موزىيى ئېمىپ كېتىپ، سۈتسىز قالاتتىكەن. ئۆي ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىپ ئۇلگۈرگەن ئانا ئېتىزدىن ھېرىپ-ئېچىپ كېلىدىغان ئوغلىنىڭ تامىغىنى تەييارلاشقا كىرىشتى. غۇلام كېلىشى بىلەنلا دۇنياغا ئوت كېتىپ بارغاندەك، ئالدىراپ يۈرۈپ تامىغىنى يىدى-دە، كىيىملىرىنى يۆتكە-يۆتكىمەستىلا كۇلۇپقا يۈگۈرەيدۇ.

— بىر ھىساپتا بىرگە ئوخشاش كىچىك ئائىلىلەرگە شەھەردە نۇرغانمۇ ياخشى ئوخشايدۇ، بالام، كالا ساغىمەن، ئوت قالايمەن يوق. يۈگۈرۈپ كوچىغا چىقساڭ ماگىزىنلاردا ھەممە نەرسە سېتىلىۋاتقان. بۇ يەردە كىتابخاندا ئولتۇرساڭمۇ، موزاي ئېمىپ كەتتىمىكىن، نان تۈگەپ قېلىۋىدى، خېمىر يۇغۇرسام بولاتتى دەپ ئۆينىڭ غېمىنى يەيسەن. بىر يىلدىن بېرى پۇتۇم ئاغرىپ، قېرىلىق يېتىپ قالسا كېرەك، ئىشتىن ھېرىپ قايتقاندا، ھىچ نەرسىگە ئۇلگۈرەلمەيدىغان بولدۇم.

ئوغلىنى چاپسانراق ئۆيلەنسىكەن دەپ دارىتىپ ئېيتىۋاتقان سۆزلەرنى بىردىن چۈشەنگەن غۇلام ھىچ نەرسە سەزمىگەن ئادەمگە ئوخشاش ئانىسىنىڭ رايىچە سۆزلەۋاتاتتى.

ــ ئالدىرىما، ئاپا، ئاز كۈندە سەنمۇ شەھەر ئادەملىرىدىن كەم هايات كەچۈرمەيدىغان بولىسەن. بىزنىڭ پارتورگ پروراب①
شەھەرگە ئەۋەتىپ، يېڭى يېزىنىڭ لايىھىسىنى تەستىقلاتقۇزۇپ كېپتۇ. يېڭى يېزا قۇرۇلۇشى ئاياقلاشقاندا، بىز كومۇنىزىمدا ياشايمىز دىسەكمۇ بولىدۇ. پۈتۈنلەي ئىككى قەۋەتلىك بىنالار سېلىنىپ، بار-لىق ئۆيلەر گاز، ئىسسىق سۇ بىلەن تولۇق تەمىن قىلىنىدۇ. ئۇ چاغدا سۈت، گۆش، ماينىڭ هەممىسىنى ماگىزىندىن ئالىمىز. ئىلگىرىكى يىللار بىلەن سېلىشتۇرغاندا هازىرمۇ يامان ئەمەسقۇ، ئاپا.

ــ ئۇ دىگىنىڭغۇ راست، بالام. ئادەملەرنىڭ تىرىكچىلىگى تونۇغۇ-سىز ئۆزگەردى.ــ ئوغلىنىڭ سۆزى ئاننى قىزىقتۇرۇپ قويدى، ئەتىمالىم، ئەمدى سالامەتخان قىلىۋاتقان ئىشنى تاشلاپ، غۇلامنىڭ پارىڭنى تىڭشاپ قالدى. ــ ئادەملەرمۇ چەتتىنلا باي بولۇپ كەتتىغۇ. قايسىلا هويلىغا كىرمە ــ ماشىنا.

ــ سەن بىر نەرسىنى بايقامسەن؟ ــ سالامەتخان ئوغلىنىڭ نىمە سوراۋاتقىنىنى بىلەلمەي، تېڭىرقاپ قالدى. ــ ئادەملەر يېزىدا تىرىكچىلىگىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن، "باللىرىمىز چوڭ بولۇپ قالدى، ئوقۇتۇشىمىز كېرەك، سالامەتلىگىمىز ناچارلىشىپ كەتتى، يېزىدا داۋالانغۇدەك دوختۇر يوق، يېنىكرەك بىر ئىشتا ئىشلىمىسەك بولمايدىغان ئوخشايدۇ" دىگەن بانا بىلەن يېزىدىن كۆچۈپ كېتىپ باردۇ.

ــ پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈنلا كېتىپ بارغىنى يوق، بالام. رەئىس بىلەن چىقىشالمايمۇ بىرتالاي ئائىلە كۆچۈپ كەتتى. كۆپ نەرسە

① پروراب ــ قۇرۇلۇشقا مەسئۇل بولغۇچى تېخنىك ياكى ئىنژېنېر. ــ تەھرىردىن.

يۇرت باشقۇرۇۋاتقان ئادەمگەمۇ باغلىق. مانا بىزنىڭ رەئىس يېڭىدىن سايلانغان يىللىرى ھەممە ئىشنى مەسلىھەتلىشىپ ھەل قىلىدىغان. ئاخىرقى يىللىرى بولسا، ئۆزەم بىلمەنگە سېلىنىپ، ھىچكىمنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماس بولدى. شەھەردىن چىققان شۇنداق ياخشى مۇتەخەسسىسلەرمۇ بىر يىل ئىشلىمەيلا كېتىپ قالدى. ئەمدى ئاڭلىسام، باراتوۋ يېڭى كەلگەن پارتورگىنىڭ كەينىگە چۈشۈپ يۇرسە كېرەك... ھازىر ئادەملەر قايسى يەر كۆڭلىگە ياقسا شۇ يەردە تۇرىدۇ. رەئىس خەقنىڭ سۆزىگە كىرىپ كېتىدىغانمۇ پەيتلىرى بار. مەسىلەن: ئۆتكەندە ئەكۆەر بوۋاينىڭ ئېيتقان ئۇششاق سۆزلىرى بىلەنلا بىرىگادىرنى ئىشتىن ئېلىۋېتىپتىكەن. ئۇ خاپىچىلىقتا يېزىدىن كۆچۈپ كەتتى...

سالامەتخاننىڭ سۆزى كولخوز ھاياتى بىلەن يېڭىدىن تونۇشۇۋاتقان غۇلامنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ تېخى كۆپ نەرسىنى بىلمەيدىكەن.

— ئاپا، يېزا ئادەملىرىنىڭ تىرىكچىلىگىنى ياخشىلاشنىلا ئەمەس، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىشنىمۇ ئويلىشىمىز كېرەك. ئادەملەر ھازىر بالىلىرىم ئاچ-يالىڭاچ دەپ ئەمەس، ئوقۇشسىز، مەدەنىيەتسىز چەتتە قالامدىكىن دەپ ئويلايدۇ. مانا سەن يېزا كىتابخانىسىدا ئىشلەيسەن. ئىلگىرى ئىشتىن كېيىن قايتقان ياشلار كەچقۇرۇنلۇغى پەقەت كىتابخانىغا يىغىلاتتى، راستمۇ؟

— ئۇ دىگىنىڭ راست، بالام.

— ھە، ھازىرچۇ؟ ھازىر يالغۇز كىتابخانا بىلەن ئادەملەرنى روھىي جەھەتتىن قانائەتلەندۈرەلمەيسەن. پەن-تېخنىكا ئىنقىلاۋى زامانىدا خەلقنىڭ ئاڭ-سەۋىيىسى ھەسسىلەپ ئۆسمەكتە. شەھەردە

زاۋۇت ـ فابرىكىدىن قايتقان ياشلار كىنو ـ تىياتىردىن باشقا، ياشلار كافېخانىلاردا، تىياتىرلاردا، تەنتەربىيە مەيدانى ۋە باغچىغا ئوخشاش ئونلىغان جايلاردا دەم ئېلىپ، ۋاقىت ئۆتكۈزىدۇ. بىز شۇلارنىڭ هەممىسىنى يېزىغا كۆچۈرۈشىمىز كېرەك. يېزىمىزدا يىگىتلەرگە ئىش بولغىنى بىلەن قىزلارغا ئىشلىگۈدەك يەر يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆتكەن يىلى ئونىنچى سىنىپنى تاماملىغان ئون بەش قىزنىڭ ئونى شەهەرگە بېرىپ، تۇرمۇش ئېهتىياجىنى ئۆتەش كومبىناتى، ئاشخانا ۋە سودا ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتىدۇ. ئاشۇنداق كومبىناتلار بىلەن هەر خىل كەسپىي مەكتەپلەر، كارخانا، ئوقۇش ئورۇنلىرىنى شەهەرگىلا توپلىماي، يېزىلاردا ئاچساقتى، بىزنىڭ ياشلىرىمىز هىچ ياققا كەتمەيتتى.

سالامەتخان ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئوغلىنىڭ هاياتقا بولغان كۆزقارىشىنىڭ ئادەم تونۇغۇسىز ئۆزگىرىۋاتقىنىغا هەيران بولاتتى. ئۇ بۇنىڭ هەممىسى بىرىنچىدىن ئوغلىنىڭ ئىككى يىل هەربى سەپتە بولۇپ، چوڭ شەهەرلەرنى كۆرۈپ، ئوقۇغان ساۋاتلىق ئادەملەرگە ئارىلىشىپ قايتقانلىقتىن بولسا، ئىككىنچىدىن دائىم ياشلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ، ئۇلارغا يولىيورۇق كۆرسىتىۋاتقان كولخوز پارتىيە كومىتېتى سېكرېتارىنىڭ تەسىرى دەيتتى. ئانا ئوغلىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ تېپىپ بېرەلمىگەنلىكتىن، سۆزىنى چاخچاققا بۇرىدى.

ــ بۇنىڭ هەممىسىگە نىمانچە باش قاتۇرىسەن. ئوقۇپ مىنىستىر بولغاندا ئويلىغانلىرىڭنىڭ هەممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋالغىن. هازىر چايسانراق تامىغىڭنى ئىچىپ، كۈلۈپقا ماڭ، يېڭىراقتىلا بالىلار سېنى ئىزدەپ كېلىپ كەتتى.

ــ ئاپا، بىز هەرقايسىمىز ئۆز يېزىمىزنىڭ مىنىستىرى بولۇشىمىز

كېرەك. يېڭى لايىھە بويىچە سېلىنىدىغان قۇرۇلۇشىمىز تاماملانغاندا يېزىمىزدا ياشلار كافېخانىسى، قىشلىق تەنتەربىيە ساراىيى، دائىم سۈت-گۆش ساتىدىغان ماگىزىن ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ئۆتەش كومبىناتىغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بولىدۇ. ھازىر ئادەملەر ئاقچىنى يېزىدا تېپىپ، شەھەرگە ئاپىرىپ خەجلەۋاتىسا، ئۇ چاغدا ئىزدىگىنىڭنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەردىن تېپىلىدۇ. بوش ۋاقتىڭنى قانداق خالىساڭ شۇنداق ئۆتكۈزىسەن.

ھازىرقى ياشلارنىڭ ئاڭ-سەۋىيىسى پۈتۈنلەي باشقىچە. چارەك ئەسىرگە يېقىن ۋاقىتتىن بېرى يېزا كىتابخانىسىدا ئىشلەۋاتقان سالامەتخان بۇرھانبۇلاق يېزىسىدىكى قايسى ياشنىڭ بىلىم دەرىجىسىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىگىنى بەش قولدەك بىلىمۇ، ئۆزىنىڭ ئوغلى بىلەن مۇشۇ ۋاقىتقىچە ھايات، تىرىكچىلىك ھەققىدە ئانچىلا ئېچىلىپ-يېپىلىپ سۆھبەتلەشمىگەن ئىكەن. ئۇ غۇلام ئوننىچى سىنىپنى تاماملىغاندىن كېيىن ھەربى خىزمەتنى ئادا قىلىپ قايتىسىمۇ، تېخىچىلا كىچىك ھىساپلاپ يۈرۈپتۇ. بۇگۈنكى سۆھبەتتىن كېيىن، ئانىغا ئوغلى بىردىنلا بويى ئۆسۈپ، ئەر يېتىپ قالغاندەك سېزىلدى.

سالامەتخان تامىغىنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، تاش ئەينەك قېشىدا ماڭلىينى يېپىپ تۇرىدىغان چېچىنى تاراۋاتقان ئوغلىدىن كۆز ئالماي، ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى. غۇلامنىڭ ئەر يېتىپ، بىر ئۆيىنىڭ خوجىسى بولغۇدەك دەرىجىگە كەلگىنىگە زوقلىناتتى. ئۇ ئوغلىنىڭ ئۆزىنى بەك ياساپ كەتكىنىنى بايقىغاندا، خوشىنىلىرىنىڭ: "سىزنىڭ بالىڭىز كولخوز بوغالتىرىيىسىدىكى كاسسىر قىز بىلەن سۆزلىشىپ يۈرگۈدەك" دىگەن سوزلىرىنى ئېسىغا ئېلىپ، ئىچىدىن خوشال بولدى.

— تولىمۇ كەچ قالما، بالام، ئەتە ئەتىگەندە ئىشقا مېڭىشىڭ

كېرەك.

غۇلام ئانىسى بۇ سۆزنى ئېيتار-ئېيتماستىنلا، پەشمىتنى مۇرىسىگە ئارتتى-دە، تالاغا چىقىپ كەتتى.

— نىمانچە ئالدىراقسانكىن-تاڭ؟ — ئانا ئوغلى ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ خېلى ۋاقىتقىچە ئۆزىنى باسالماي ئولتۇردى.

سالامەتخان قاچا-قومۇچىنى يۇيۇپ، ئۆينىڭ ئىچىنى سەرەمجان قىلغىچە غۇلامنىڭ سۆزلىرىگە ھەيران بولۇپ يۈردى. كىمنى تارتتىكىن-تاڭ بۇ بالا. دادىسىنىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆزنى تىنىغا سېتىۋالغاندەك ئاران چىقراتتۇق. ياكى يۇۋاچ ئادەملەرنىڭ بالىلىرى ئاشۇنداق سۆزمەل كېلەمدۇ. ئانا بىر تۇرۇپ "ئوغلۇم ياشلار كەينىگە كىرىپ، كولخوزنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىمەن دەپ، رەئىسنىڭ كۆزىگە يامان كۆرۈنۈپ قالمىسا بولاتتىغۇ" دەپ ئەندىشە قىلاتتى.

12

یەر ـ جاهان كۆكىرىپ، كۈن ئىسسىغاندا، پاتەمخانىنىڭ كۆڭلى كۆتىرىلىپ، سالامەتلىگى خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدى. هاۋا بۇلۇت كۈنلىرى ئۇستىخانىلىرى سىقىراپ ئاغرىپ، زادى تاۋى بولماي، كاڭنىڭ بۇغۇزىدا ياتقۇسى كېلىپ تۇرىدىغان موماي ئەمدى تىمەن. ئۇ ئۆينىڭ پارچە ـ پۇرات ئىشلىرىنى قىلىمەن دەپ يۇقۇرى ـ تۆۋەن مېڭىپ يۈرۈپ ۋاقتىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەي قالاتتى. كۈندۈزى خۇلۇم ـ خوشنىلارنىڭ ئاغزى بېسىلماي هەر نەرسىنى بىر سورايدىغان بالىلىرىمۇ مومانىنى زېرىكتۈرمەيدۇ.

بۇگۈنمۇ پادا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئېغىلنى بىر قۇر تازىلاپ تامغا تىزەك يېقىۋاتقاندا، خوشنىسى ئاغچا كىرىپ كەلدى.

ـــ ئىدارىدە پېنسىيە ئالغۇچىلارغا ئاقچا بېرىلىۋاتقۇدەك، چاپسان ـ راق ئېلىۋالمىسلا كاسسىر قىز ئېتىزغا كەتكىلىۋاتىدۇ.

پاتەمخان ئالدىراشلىق بىلەن قولىنى يۇيۇپ، غورۇ ئاتلاپ كوچىغا چىقتى ـ دە، ئۆتكەن قېتىم يامغۇر ياققاندا، رابىگۈلنىڭ ئوغلى ۋېلاخۇننىڭ سالاملاشمايلا ماشىنا ئىچىدىن بېشىنى چىقىرىپ: "ئاپام چاپسانراق كەلسۇن دەيدۇ" دىگەن سۆزى ئېسىگە چۈشۈپ، كۆڭلى سوۋۇپ قالدى. ئۇ بوغالتىرىيىگە كىرسەم يەنە ئاشۇ ۋېلاخۇننى يولۇقتۇرۇپ، كۆڭلۈمنى ئاغرىتىۋالمەنمىكىن دەپ ئويلايتتى.

تەلىيىگە يارىشا باش بوغالتىر ئىدارىدە يوق ئىكەن. ئۇ توپ-توغرا كاسسىرنىڭ ئاقچا تارقىتىدىغان كىچىك دەرىزىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ، قىزىم، ئاقچا بېرىۋاتقۇدەك دەپ ئاڭلاپ كېلىۋىدىم، دىگەن سۆزنى ئېيتا-ئېيتمايلا زىياپەت پېنسىيە ئالغۇچىلار ئاقچا ئېلىۋاتقان تىزىمنى ئۇچ-تۆت قېتىم قاراپ چىقتى-دە:

— موما، سىلىنىڭ ئىسىم-پەمىلىلىرى تىزىمدا يوق ئىكەن، بەلكى باش بوغالتىر ئۆچۈرۈۋەتتىمىكىن، مەن بۇنى ئېنىقلاپ، ئاقچىلىرىنى ئۆيلىرىگە ئېپىبېرىپ بېرىمەن، — دىدى.

— ھىچ ۋەقەسى يوق، قىزىم، ئىدارىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپ باراتتىم، يول ئۈستى بولغاچقىلا كىرىپ چىقاي دىدىم، — يۈرىگى قىسىلىپ، ئۆزىنى بىر قىسما سەزگەن موماي بۇ يەردىن چاپسانراق چىقىپ كېتىشكە ئالدىرىدى.

— ئاقچىغا كېپىسزدە، پاتەمخان، كولخوز سىزگە يارىدەم ئۈچۈن قانچە سوم بېرىدۇ؟ — ئىدارىنىڭ قاراڭغۇ كارىدورىدا ھىچكىمگە قارىماي كېلىۋاتقان موماي بۇ ئۇنىنى ئاڭلىغاندا چۆچۈپ كەتتى. بېشىنى دەس كۆتىرىپ قارىسا، ئالدىدا ھاسا تايىغىنى تايىنىپ، ئۇزۇن مويلاۋلىق ئەكۆھەر بوۋاي تۇرۇپتۇ.

— ئون سوم... — پاتەمخان بۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

— ئاز ئىكەن... ماڭا ئەللىك سوم بېرىدۇ. ھۆكۈمەتتىن يەنە پېنسىيە ئالىمەن. شۇنچە يىل قىلىغان ئەمگىكىمزنى تارازىغا سالساق، يەنە ئاز. سىلى بىلەن بىز نىمە جاپالارنى تارتمىدۇق. خوش، مەن سىلىگە ئېيتىسام، باشقا ئىگىلىكلەردە كولخوزچىلارغا ھۆكۈمەت پېنسىيىسىدىن باشقا قوشۇمچە يارىدەم بېرىش دىگەن يوق ئىكەن. ئۇلار

پەقەت یەگىرمە سومغىلا قاراپ تۇرغۇدەك... مانا بۇنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ باراتوۋنىڭ ياخشىلىغى جۇمۇ. قانچە قىلغان بىلەن ئۆزىمىز تەربىيىلىگەن كادىر-دە، شۇڭلاشقا قېرى كولخوزچىلارغا كۆپ كۆڭۈل بۆلىدۇ... مەن بۇ ھەقتە رايونغىمۇ ئېيتتىم. بىزنىڭ كۈيوغۇل ئىككىسى ياخشى چىقىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ.

پاتەمخان موماي ئەزمىستى ئىزىپ، كەچكىچە پاراڭ قىلىپ تۇردىدىغان ئەكۇەر بوۋاينىڭ قېشىدىن چاپسانراق كېتىشكە ئالدىرىدى.

— مەن قايتاي، ئىشىك ئوچۇق قېلىۋىدى، ئۆيگە توخۇ-تۇمان كىرىپ كەتمىسۇن.

— ھە، بېرىڭ، بېرىڭ، قانچە قىلغان بىلەن سىز يالغۇز ئەمەسمۇ...ئەمما پېنسىيىگىز ئاز بولسا ماڭا دەڭ رەئىسكە ئېيتىپ كۆپەيتكۈزۈپ بېرەي.

كوچىغا چىقىپ بايىقى ۋاراڭ-چۇرۇڭ پاراڭلاردىن سەگدىگەندە، شۇنچە ئادەمنىڭ تىزىمى يېزىلغان يەردە ئۆزىنىڭ ئۇنتۇلۇپ قالغىنىغا رەنجىدى موماي. "ئىككى بىلىگىمىنىڭ كۈچى بار چاغدا، بىر ياققا ئايالىلاردىن ئەۋەتىش كېرەك بولسا ئىسمىم بىرىنچىلەر قاتارىدا ئاتىلاتتى، ئەمدى ئۇنتۇلۇپ قالغىنىمنى قارا. ئاۋۇ كاسسىر قىزدىنمۇ ئۈيات بولدى. 'بۇ موماي ئاچ قالغاندەك، كاسسىنىڭ ئالدىدىن كەتمەيدىكەن' دىدىمىكىن. قېرىشقاندەك ئەكۇەر بوۋاينىڭ ئۇچرىشىپ قالغىنىچۇ. كولخوزنى شۇ باشقۇرۇۋاتقاندەك ئاقچاڭنى كۆپەيتىپ بېرەي دەيدۇ... بوغالتىرلار تىزىم يازغاندا بىزگە ئوخشاش 'يىتىم بۇلۇڭدا، تېرىق تۇلۇمدا' دىگەندەك يۇرگەنلەرنى ئۇنتۇپ، يەنە ئۇنى ئۇنتۇمىغىنىنى قارا. باشقىلار ئۇنتۇسىمۇ، ئاۋۇ ۋېلاخۇنغا نىمە يوق؟ زادى ئون سومنى قاچان بېرىدىكىن دەپ، ئۇنىڭ ئالدىدا

سارغىيىپ تۇرغىچە، ھۆكۈمەتنىڭ يىگىرمە سوم ئاقچىسى بىلەن توخۇ-لىرىمنىڭ توخۇمىنى دۇكانغا ئۆتكۈزۈپ، چاي-تۇز قىلمايمەنمۇ... ھۆكۈمەتمىغۇ كولخوزچىلارغا پېنسىيىنى ئاز تۆلەيدىكەن. مۇشۇ كول-خوزدا تىزىغىچە پاتقاق كېچىپ سالامەتلىگىدىن ئايرىلغانلار بارى-يوقى يىگىرمە سوم پېنسىيە ئېلىۋاتقان. بەزى بىر ئۆمرىدە تۇزۇك كەتمەن تۇتماي، بىلىنى سىپاپ، ئېغىرنىڭ ئۈستى، يېنىكنىڭ ئاستى بىلەن يۈرگەنلەر پېنسىيىگە چىققاندا ئۆمرىدە ئىشلەپ تاپمىغان ئاقچا ئېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئادەمنىڭ غەزىۋى قاينايدىكەن."

پاتەمخان ئىلگىرى مۇنداق ئويلىمايدىغان. باشقا پېنسىيە ئالغۇ-چىلار دىسىمۇ، "نىمە قىلىشنى ھۆكۈمەت ئۆزى بىلىدىغۇ. بەرگەنگە شۈكۈر قىلساڭلار بولىمامدۇ. ئىلگىرى بۇمۇ يوق ئىدىغۇ" دەپ قوياتتى. ئەمما بۈگۈن كولخوز ئىدارىسىدە ئۇچراتقان ئەكۆەر بوۋاينىڭ "كولخوز سىزگە يارىدەمگە ئون سوم تۆلىگەن بىلەن ماڭا ئەللىك سوم تۆلەيدۇ" دەپ دارىتىپ ئېيتقان سۆزىدىن كېيىن، ئويلىنىپ قالدى.

— موما، قاياقتىن كېلىۋاتىسەن؟ — پاتەمخان تولىمۇ چوڭقۇر خىيالغا چۈشۈپ كەتسە كېرەك، بېشىنى كۆتىرىپ قارىسا، قېشىدا غۇلام كېلىۋېتىپتۇ.

— ھە، بالام، سەنمۇ؟ — موماي ئۆزىنىڭ كولخوز ئىدارىسىگە بارغىنىنى ئېيتماقچى بولدى-دە، يەنە ياش يىگىت "كولخوزدىن بىر نەرسە سورىغىلى بېرىپتۇ" دىمىسۇن دىدىمۇ، نەدىن كېلىۋاتقىنىنى ئېيتمىدى.

— ھە، كولخوزچىلارنىڭ پېنسىيىسىنى ئويلاپ كېلىۋاتىمەن. كولخوزغا بىلەك كۈچىمىز بار چاغدا ئىشلەپ، تۆككەن تەرلىرىمىزنىڭ ھەممىسى بىكارغا كەتكىنىمۇ، بالام. ئۇرۇش يىللىرى ئالغان

مۇكاپاتلىرىمىزنىڭ ھەممىسى كارغا يارىماي قالغىنى نىمىسى؟

ــ ئەڭ ئاساسىي نەرسە ــ ھۆججەت كېرەك ـ تە، موما. پېنسىيىگە ئاخىرقى يىللىرى تاپقان ئەمگەك ھەققىنىڭ ئوتتۇرا ھىساۋى بويىچە چىقىرىدۇ.

ــ بىز ئىشلىگەن يىللىرى ئايلىق دىگەن بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا قانچە ئىشلەپ، نىمە تاپقىنىمىزنى بىلمەيتتۇق. كولخوزچىلارنىڭ ئىشلىگەن ئايلىرىغا ئاقچا تۆلەش ئاخىرقى يىللىرىدا پەيدا بولمىدىمۇ. زادى ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتى، ئەمگىگى، يىققان ھۆججەتلىرى بىلەنلا باھالىنامدىكەن؟ بىزنىڭ كولخوزدا يەنە ياخشى، ھەر ئايدا ھۆكۈمەت پېنسىيىسىدىن تاشقىرى ئون سوم ئاقچا، ئوتتۇز كىلو بۇغداي بېرىپ تۇرىدۇ. ئەمما بەزى كولخوزلاردا ئۇمۇ يوق دىيىشىدۇ. شۇ چاغدا ئۇلارنى قانداق ھايات كەچۈرىدۇ دەيدىكەنە.

ــ كولخوزچىلارنىڭ زاۋۇت ـ فابرىكىلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچىلارغا قارىغاندا قوشۇمچە تاپاۋىتى بار دەپ ھىساپلايدۇ ـ دە.

ــ ئۇ دىگىنىڭ راست، بالام، لېكىن ھازىر يېزا يەرلىرىدە توخۇ ـ تۇمان، مال ـ ۋارانىنى تۇتماقمۇ قىينلىشىپ كېتىپ بارىدىغۇ.

ــ ئاخىرقى يىللىرى ھۆكۈمەت كولخوزچىلارنىڭ پېنسىيىسىنى ياخشىلاش مەسىلىسىگە كۆپ كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ.

ــ ھە، مەن ئۇنى ئوقۇمىساممۇ، ئاڭلاپ يۈرىمەن. يەتمەيۋاتقان نىمە بار دەيسەن، بالام... ھازىر يەيدىغان ئېغىز بولسىلا، ھەممە نەرسە يېتىدۇ. ئىش قىلىپ، زامان تېچ بولسۇن... ئۇنى قويغىنا، ئۇزەڭنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

ــ شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا تېرىغان كۆممە قونىغىمىز تەكشى ئۇنۇپ چىقتى، موما. ھازىر قۇر ئارىلىغىنى يۇمشىتىپ، ياۋايى چۆپلەرگە

قارشى گىربىسىد① چىچىۋاتىمىز. كۆممە قوناق تەگشى ئۆسۈپ يېتىلـ گەنـدە سـىنى ئىپىپىرىپ كـۆرسىتىمەن. ئاز كـۈندە كۆممە قوناقـقا سۇ باشلايمىز.

ــ غول ئىرىقنىڭ ئاستىدىكى سۇ توختىمايدىـغان يانـتۇ يەرنىڭ كۆمـمە قونغـنى چاپـسان ـ چاپسان سۇغىرىپ تۇرمىساڭلار قۇرۇپ كېتىـشى مۇمـكىن. قارىـياغاچلىقـنىڭ قېشىدىـكى ئويـمان يەرگە سۇ كۆپۈۋېـلىپ، سېنى بەك قىيناۋاتامدىكىن؟

ــ كۆممە قوناق تېرىشتىن ئىلگىرى ئۇ يەرلەرنىڭ ھەممـىسىنى بۇلدوزىر بىلەن تۈزلەپ، تەكشىلىۋەتكەن ئىدۇق. ھازىر ئۇ ئېتىزنى كۆرسەڭ، تونۇمايـسەن.

ــ ئۆيگە بارمىغىنىڭغا خېـلى بولدىـغۇ دەيمەن، يـۈر، چـۈش ۋاقتىدا بىر چىنە چاي ئىچىپ كەتكىن. ــ بايا كولخوز بوغالتىـرىيـ سىگە كىرىپ، روھسىزلىـنىپ چىـققان موماي غۇلامنى كـۆرگەنـدە، كۆڭلى كۆتىرىلىپ، ئېغىر ئويدىن قۇتۇلغاندەك سەزدى ئۆزىنى.

ــ ئۆزەممۇ سېنىڭ قېشىڭغا كېتىپ باراتتىم.

پاتەمـخان قاتار كېلىۋاتـقان يىگىتـكە چاپـسان ـ چاپـسان قاراپ قوياتتى. "چىچىك ئۆسۈپ، چىرايىڭنىڭ خـۇنى قالمىغانـمۇ نـىمە"، دەي دەپ تەمشەلىسىمۇ، لېكىـن ئويىدىكـىنى ئېيتىشـقا زادى تـىلى بارمىدى.

ــ سېنىڭ ئوغلۇڭ ئۆتكەن ئايدا بىز بىلەن ئىشـلەپ، يۈز ئەلـ لىك سوم تاپتى. شۇنى ساڭا ئېيتىپ كەلدىم، بىز قالغان ئاقـچىسىنى تېچىلىق فوندىغا ئەۋەتـىمىز، ــ غۇلام ئاقچـىنى جوزىـغا قويغانـدا،

---

① گىربىسىد ــ ياۋا ئوتلارنى يوقىتىش دورىسى. ــ تەھرىرىدىن.

پاتەمخان چاي ئېتىۋاتاتتى، ئۇ مۇنۇ چېچى ئۆسۈپ كەتكەن يىگىتكە نىمە دەرىنى بىلمەي، هاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئىلگىرى: "جەڭدە قۇربان بولغان بالاڭ ئۈچۈن ئىشلەيمىز" دىسە، تاپقان هەقـ قىنى ئوغلۇمغا يازار دەپ، هەرگىز ئويلىمىغان. موماي بىردە جوزىـ دىكى ئاقچىغا، بىردە بۇنىڭ هەممىسىنى ئادەتتىكى سۆزدەك ئېيتىپ، قۇلاقلىرىنى يىپىپ كەتكەن چېچىنى سىپاپ هىچ نەرسە بولمىغاندەك شۇك ئولتۇرغان غۇلامغا قارايتتى. ئۆزىمۇ خېلى پاراڭچى بولىدىغان، مۇشۇ پەيتتە بىر نەرسە دەي دىسە، ئاغزىغا سۆز چۈشىمۇنىمۇ؟! پەقەت كۆڭلى يۇمشاپ، كۆزىگە يىغا ياماشقاندەك قىلدى.

ــ بۇ نىمە قىلغىنىڭ، بالام؟ ئۆزەڭلەر ئىشلەپ تاپقان ئاقچاڭـ لارنى ئۆزەڭلەر خەجلەڭلەر. ماڭا ئويلىغان ئارمانلىرىغا يېتەلىمەي، قۇربان بولغان بالامنىڭ ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئىسمىنى ياڭلىۋاشتىن ئەسكە ئېلىپ، خەلققە تونۇتقىنىڭلار يېتىدۇ.

هازىرقى ياشلارنىڭ هەممىسى شۇنداقمىكىن ياكى كىتابخانىچى سالامەتنىڭ ئوغلى مۇشۇنداق تەربىيىلەنگەنمۇ؟ پاتەمخان غۇلامغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئالدىرىماي ئىچەيلىچۇ دەپ بىر كورا چاي ئېتىۋىدى، لېكىن ئۇ ئىلگىرىكىدەكلا بىر ئاپقۇر چايىنى كەيىنىدىن بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك، ئالدىراش ئىچىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ــ چاي دىگەنىنى پۇت-قولىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ ئىچسە تەنگە سىڭىدۇ. هازىرقى زامانىنىڭ ياشلىرى تاماقـ نى ئالدىراپ ئىچكەچكە بەك ئورۇق.

ــ ۋاقتىم يوق، موما. كېيىن، ئۆممە قوناقلىقتا ئىش سېلىككەنـ دە سېنىڭ بىلەن ئارام-خۇدا مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ، بىر كورا

ئەمەس، ئىككى كورا چىيىگىنى ئىچىۋېتىمەن. ھازىر كومسومول كومىتېتىدا ئىشىم بار.

غۇلامنىڭ كەينىدىن ئۇزىتىپ چىققان موماي ئۆيگە كىرىپ، جوزىدىكى يۈز ئەللىك سومنى قولىغا ئالغاندا، بۆلەكچە ھاياجانلىنىپ كەتتى. بۇ ئوگۇمۇ ياكى چۈشۈمۇ دىگەندەك بىر پەس ئۆزىنى ئۆزى تىگشاپ قالغان مومايغا ياش يىگىتنىڭ بۇ قىلىغى چۆچەكتەكلا سېزىلەتتى. بىر ئاي ئىشلەپ تاپقان ئەمگەك ھەققىنى يالغۇز مومايغا بېرىۋەتكىنى نىمىسى؟ پاتەمخاننىڭ كولخوز بوغالتىرىيىسىدىن چىققاندىكى خاپىلىغىمۇ سۇ سەپكەندەك بېسىلغان. "بەلكى ئەكۇەر بىلەن دۇتارچى جەننەت بۈۋۈى، رابىگۈللەرنى كۆپ سۆزلىتىپ يۈرگەن مۇشۇ ئاقچىدۇ" دەيتتى موماي. ئۇ ئىلگىر-كېيىن مۇنچىلىك ئاقچا تۇتۇپ كۆرمىگەن. ئوغلىنىڭ ئەندىلا قولى ئىشقا تەككەندە، فۇرونتقا كەتتى، ئۆزى ئىشلىگەن چاغدا كولخوز ئەمگەك ھەققىغە بۇغداي، گۆش بېرىدىغان. ھەر ئايدا ئالىدىغان يىگىرمە سوم پېنسىيىسىدىن مۇنچىلىك ئاقچا يىغىپ بولامدۇ؟! بايا كولخوز بوغالتىرىيىسىدىن ئون سوم ئاقچا سورايمەن دەپ، خىجالەت بولۇپ قايتقان مومايغا، ئەمدى، مانا، ھىچنىمىدىن ھىچنىمە يوقلا، قېرىندىشىمۇ ئەمەس، يات بىر بالا ئىشلەپ تاپقان ئاقچىسىنى ئېپكېلىپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. مۇنداق مەرتلىك يېزىدىكى مەن-مەن دىگەن ئەركەكنىڭ قولىدىن كەلمەس! ئانا بۇ مەرتلىكنى يىگىرمە ئۈچ ياشلىق يىگىت ھاياتىدىن كۆردى! ئۇ يىگىتنى مۇشۇنداق مەرتلىككە باشلىغان قانداق كۈچكىن، چارەك ئەسىردىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بېرى كىتابخانىدا ئىشلەۋاتقان سالامەتخاننىڭ خەقلەرگە ئوقۇشقا بېرىۋاتقان كىتابلىرى ئىنسانىنى مۇنداق مەرتلىككە دەۋەت قىلام-

دىكىن؟! ياكى بۇ كومسومولنىڭ ئىشىمۇ؟.

موماي كومسومولالارنىڭ يۈرەك قىزىغى يىگىرمىنچى يىللىرىلا يېنىپ، ئۆچتىمىكىن دەيتتى. بايقىسا ئۇلار تېخىمۇ كۆپ تارالغان ئىكەن. "مانا ئەمدىكى ياشلار ئۇرۇش قۇربانلىرى ئۈچۈن ئىشلەيدىغان بولۇۋاپتۇ. سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ئۆلگەنلەرنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ، ئىككى ئىسمېنىدا ئىشلەيمىز، ئۇلار ئەمەلگە ئاشۇرالماي كەتكەن ئارمانلىرىنى بىز ئەمەلگە ئاشۇرۇمىز دەيدۇ. راست، ئوغلۇم هايات بولسا تاغنى تالقان قىلار ئىدى. ئامال قانچە؟! بالام مەيدىسىنى ئوققا تۇتۇپ ئۆلگەندە، غۇلام ئېيتقاندەك: بىز ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان ئىشلارنى كەينىمىزدىكىلەر داۋاملاشتۇرىدۇ — دەپ، مۇشۇنداق ياشلارغا ئىشەنگەن بولغىيدى. بالام بىكارغا ئۆلمىگەن ئىكەن..."

ئاننىڭ ئويىنى خوشنىسىنىڭ كەينى-كەينىدىن چۇۋالشىپ كىرىپ كەلگەن بالىلىرى بۆلۈۋەتتى.

— كېلىڭلار، مومالىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ كىرمەس بولدۇڭلارغۇ، — ئىككى ئۆيگە ئوبدان ئۇگىنىۋالغان بالىلار ئاپىلىرى قاتتىقراق تىللاپ قويسىلا مومىسىنىڭ قېشىغا كىرىۋالاتتى. پاتەمخان خوشنىلارنىڭ بالىلىرى كىرىپ قالسا، ئىشنى تاشلاپ، نىمە بېرەرىنى بىلمەي پايپىتەك بولاتتى...هىلىمۇ مۇشۇلارنىڭ بارلىغى. موماي كۈندۈزى ئۇلار بىلەن مەلىكە بولۇپ، ۋاقتىنىڭ قانداق ئۆتكىنىنى بىلمەي قالىدۇ.

13

ۋېلاخۇن ئىگىز بويىلۇق، يوغان كۆزلىرى چانغىدىن چىقىپ تۇرىدىغان، ئاق-سېرىق يىگىت. ئۇ "قىزىل تۇغ" كولخوزىدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىككى-ئۈچ يىلدىن بېرى ئانىسى رابىگۈلنىڭمۇ ۋايىمى كۆپەيدى. ئوغلىنىڭ قىلىپ يۈرگەن بەزى قىلمىشلىرىنى سېزىپ، بايقاپ يۈرگەن ئانا بالىسىغا ئوچۇق ئېيتالمىسىمۇ، ئىشتا پەخەس بولۇشىنى دائىم ئەسكەرتىدىغان.

— جېنىم بالام، كولخوزنىڭ ئىشىنى دەپ كېچە-كۈندۈزلا ئۆي كۆرمەيسەن. ئاغزىمىز ئاشقا يەتكەندە بېشىمىز تاشقا تەگمىسە بولاتتىغۇ. — دەپ رابىگۈل يالغۇز بالىسىنىڭ ئامانلىغىنى تىلەيتتى، — ئالمۇتىدىن كەلگىچە يەنە ماشىناڭنى بىر يەرگە ئۇرۇۋۇۋاپسەن. ئەيتاۋۇر، بالا-قازانىڭ ئۈچىدىلا يۈرىدىغان بولدۇڭ. سەن شەھەردىن كەلگىچە داداڭ چۈشۈمدىن چىقمىدى؛ ماشىناڭنى قاتتىق ھەيدەپ كېتىپ بارساڭ، ئەرۋاھلار قورۇنۇپ يۈرگۈدەك. ياكى يولدا بىرەر نەرسىگە خاپا بولۇپ، رەنجىدىڭمۇ؟ بۇگۈن جۈمە ئەمەسمۇ، يىمت سېلىپ، ئۈچ-تۆت قېرىنى چاقىرىپ قويايلۇق. پارچە تىينىلارنى بېشىڭدىن ئۆرۈپ تاشلىۋەت.

يالغۇز ئوغلىغا چاپسان-چاپسان نەزىر-چىراق ئۆتكۈزۈپ ئۇنىڭ ئامانلىغىنى تىلەپ ئولتۇرىدىغان رابىگۈل ئالمۇتىغا بېرىپ، بىر ھەپتە

يۇرۇپ قايتقان ۋېلاخۇن كېلىشى بىلەن خۇددى ئاغرىق ئادەمدەك دىۋاندا ياتقىنىنى كۆرگەندە، يەنە قانداقتۇر بىر كېلىشمەسلىكنىڭ يۈز بەرگەنلىگىنى تۇيغاچقا ۋايىمى تېخىمۇ كۈچەيدى.

— شۇنداق نەرسىلىرىڭنى قويساڭ، ئاپا. مېنىڭ چېچىمدىن تولا ئىشىم تۇرسا، ساڭا ئادەم چاقىرىپ يۈرىمەنمۇ؟ يەيدىغىنىڭنى ئالدىڭغا دۇۋىلەپ بەردىم، نىمە قىلساڭ قىلمامسەن. زادى مېنىڭ ۋاقتىمنى ئالماڭلار. گۆش كېرەك بولسا، ھازىر زاپخوزغا ئېيتاي، بىر قوي ئەۋەتىۋەتسۇن.

ئۆيىگە تاڭغا يېقىن كەلگەن ۋېلاخۇن بىر چاغدا يۈز-كۆزىنى ئاندا-مۇندا يۇغاندەك قىلدى-دە، ئايىلى شەمشىنۇرنىڭ تۆت بالىسىغا پۇتلىشىپ يۇرۇپ ئاران تەييارلىغان چېيىغىمۇ قارىماي ئىدارىگە كەتتى.

— جېنىم بالام، كولخوزنىڭ ئىشىنى دەپ، كەچ كېلىپ، ئەتىگەن كېتىپ يۇرۇپ بالا-چاقىسىنىمۇ كۆرمەس بولدىغۇ.

قازان بېشىدا قاچا-قومۇچلىرىنى يۇيۇپ، بالىلىرىنىڭ قوسىغىنى تويدۇرۇۋاتقان شەمشىنۇر: "بالىكىز ئادەملىرى سائەت بەشتە ئۆيلىرىگە قايتىدىغان ئىدارىدە كېچىلەپ ئولتۇرىدىغۇ دەمسىز. بۇ بېشى قايغان، پۇتى تايغان يەردە يۈرىدىغاندۇ..." دەي دەپ تەمشەلسىمۇ، مۇشۇ ۋاقىتقىچە قېينىئانىسىغا تىكىلىپ پاراڭ قىلمىغاچقا، بۇ سۆزلەرنى ئېيتىشقا تىلى بارمىدى. ئۇ پەقەت ئانىسىنىڭ ئوغلىغا قاتتىق ئېيتىپ، بىرئاز قورۇپ قويۇشىنىڭ ئورنىغا، يالغۇز بالام دەپ، ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرگىنىگە رەنجىيىتتى. ئەتىدىن كەچ كىرگىچە بۇ كېلىم-كېتىمى كۆپ ئۆينىڭ ئوقتىنى قىلىپ، ھېرىپ-ئېچىپ تەكىگە باش قويىدىغان شەمشىنۇر يولدىشىنىڭ قاي ۋاقىتتا كېلىپ، نەدە ياتقىنىنىمۇ

سەزمەيتتى. ئىلگىرى ۋېلاخۇن ئاددى خىزمەتچى چاغدا تىرىكچىلىگىـ مىزنى بىرئاز تۇزەپ، باللارنى سەل ئۆستۈرۈۋالساق، ئارامـخۇدا هايات كەچۈرەرمىز، دەيدىغان شەمشىنۇر ئەمدى "ئادەم باي بولۇپ، ئەرلەرنىڭ خىزمەت ـ مەنسۇۋى ئۆسكەنسىرى ئۆيدىكى ئايالارنىڭ ئىشى كۆپىيىپ، ئوچاقتىن بېشى چىقمامدۇ نىمە؟" دەپ ئويلايتتى.

ئۇ بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى تالغىر شەھىرىدىكى يېزا ئىگىلىـ گى تېخنىكومنىڭ ئاگرونوملار تەييارلايدىغان بۆلۈمىنى تاماملاپ، مۇشۇ كولخوزدا باغۋەن ـ ئاگرونوم بولۇپ ئىشلىگەن دەسلەپكى بەش ئايىنى هاياتىدىكى ئەڭ گۈزەل پەيتلىرىدەك، سېغىنىپ ئەسكە ئالاتتى. شۇ يىلى تېخنىكومنىڭ بوغالتىرلار تەييارلايدىغان بۆلۈمىنى تاماملىغان ۋېلاخۇننىڭ ئاخىرقى كۇرستا ئىككىسى ئۆي ـ ئوتاق بولۇپ، باش قوشقان چاغدا ئېيتقان تاتلىق سۆزلىرى يېزىغا كېلىپ بارى ـ يوقى بەش ـ ئالتە ئاي ئىشلىگىچىلا يەتسە كېرەك. چوڭ ئوغلى تۇغۇلغاندىن كېيىن رابىگۈل: يولدىشىڭىزنىڭ تېپىۋاتقىنى يېتىۋاتـ سا، سىزگە كىچىك بالا بىلەن ئېتىزمۇ ـ ئېتىز يۈرۈپ نىمە جاپا. خۇدايىمغۇ بىزگە كۆپ بالا تۇغۇپ، بېقىشقا نېسىپ قىلمىغان ئىكەن. ئەمدى سىز بولسىڭىزمۇ بالا ئۆستۈرۈڭ، دىگەندە، "بىز تېخى ياشقۇ، ئوغلۇم بىرئاز چوڭ بولغاندا ئىشقا چىقارمەنلا" دىۋىدى، لېكىن هاياتقا كەينى ـ كەيندىن تۆت ئوغۇل كەلگەندە يىلدىن ـ يىلغا ئېغىرلىشىپ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ قالدى. بىراق ئۇ تېخىچىلا ئۆزىگە يار ـ يۆلەك بولغۇدەك بىرەر قىز تۇغۇۋېلىش ئارمىندا يۈرەتتى.

ـ خۇدايىمنىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر قىلسىڭىزچۇ، ـ دەپ رابىـ گۈل شەمشىنۇرنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويىدىغان. بولۇپمۇ، ئاخىرقى

كۈنلىرى مۇشۇ ئۆيدە توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراق كۆپەيگەنسىرى قازان ـ قومۇچنى يۇيۇپ، كەلگەن ـ كەتكەنلەرگە تاماق قىلىپ، ئۇزاتقاندا، ئۇ ئۆزىگە يار ـ يۆلەك بولغۇدەك بىرەرسىنىڭ يوقىغا ئېچىناتتى.

ــ روزى ئاي كىرگىچە ئادەملەرنى چايغا چاقىرىۋالايلۇق، سىز بۇگۈن ئەتىگەنىرەك تەيىارلىغىنىزنى قىلىڭ، ــ دىدى رابىگۈل ئۆيىنى بېشىقتۇرۇۋاتقان كېلىنىگە. شەمشىنۇر "زادى مۇشۇ مېھمان چاقىرىشىمىز تۈگەپ، پۇت ـ قولىمىزنى سۇنۇپ، ئارامخۇدا ئولتۇرىدىغان كۈن بولامدىكىن" ــ دەيتتى. ئۇ سۈپۈرگىسىنى كۆتىرىپ ھويلىغا چىقتى. ئۇ بىر ھەپتە ئۆيىدە بولمىغان يولدىشىنىڭ بىر نەرسىدىن ئەندىشە قىلىپ، نىمىشقىدۇ ھەتتا ئاپىسىغىمۇ ئوچۇق چىراي كۆرسەتمەي، ئىشقا كەتكىنىگە ھەيران ئىدى. كېلىنىنىڭ ئويىنى ئىتتىك كېلىپ توختىغان مال دوختۇرخانىسىنىڭ ماشىنىسى بۆلۈۋەتتى.

ــ ۋېلاخۇن ئۆيدە بارمۇ؟ ــ كابىنكىدىن چۈشكەن قوي فېرمىسىنىڭ ھىساپچىسى ئىكەن. ئۇ بۇنىڭدىن بىرئاز كۈن بۇرۇن ئايلىق ھىساۋات بەرگەندە، بىر قوينىڭ گۆشىنى ئېپكېلىپ، يولدىشى بىلەن ئۆلگىچە ھاراق ئىچىشىپ كەتكەن. ئىچۋالسا كۆپ سۆزلەپ، ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ئارام بەرمەيدىغان ھىساپچىنى كۆرگەندە شەمشىنۇر بىر نەرسىدىن يىرگەنگەندەك بولدى.

ــ قوي ئېلىپ كېلىۋىدىم. ئېغىلغا سولاپ قويايي. ــ كەينىگە شوخشىپ، ھويلىغا كىرگەن ماشىنا شەمشىنۇرنىڭ يېڭىلا سۈپۈرگەن ھويلىسىنى بىتچىت قىلىۋەتتى. "بۇ كىشى ھىساپچى بولىمەن دەپ، كولخوزنىڭ قويىنى باشقىلارغا تارقىتىپ بولدى. باشلىقلارمۇ مۇشۇنـ

داق چالا ساۋات ئادەملەرنى ھىساپ ئىشىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۇلارنى قورقۇتۇپ يەيدىكەن ـ دە" ـــ دىدى شەمشىنۇر مۇنۇ ھىساپچىنىڭ ھاياتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ. "ۋىلاخۇنـنى كىچە ـ كۈندۈز ئۆيگە كىرگۈزمەي، تاراقلىتىپ، ئاپىسىنى كەينى ـ كەيندىن مېھمان چاقىرتىقۇزۇۋاتقانمۇ مانا مۇشۇنداق چالا ساۋاتلىق ئادەملەردە".

ـــ ھەي، جانىم، ئۆيگە كىرىپ چاي ئىچىپ كېتىڭلار. شەمشىنۇر، ئىشىكنى تاشلاپ، چاپسانراق مېھمانلارغا چاي بېرىڭ.

ـــ ئالدىراپ تۇراتتۇق، كېلىننىڭ يۈز گىرام ھارىغىنى ئىچمەي قايتساق بولماس.

ـــ ھە، توغرا ئېيتىسىلەر، شۇنچە يەردىن كەلگىچە قوسىغىڭلارمۇ ئېچىپ قالغاندۇ، قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، جانىم.

شەمشىنۇر قوي فېرمىسىدىن كەلگەن ھىساپچىنى يېڭىلا ئۇزىتىپ چىقىشىغىلا تېرىلغۇ بىرىگادىسىدا ھىساپچى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىسرائىل دىگەن ياش يىگىت كىرىپ كەلدى.

ـــ ۋىلاخۇن ئاكام ئۆيگە بېرىپ تۇرغىن، كەينىڭدىن بارىمەن دىگەن.

شەمشىنۇر يېقىندىن ھىساپچى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىسرائىلنىڭ بىر ھەپتىدىن بېرى ئايلىق ھىساۋاتىنى ئۆتكۈزەلمەي، يولدىشىنىڭ كەينىدە يۈرگىنىنى ياخشى بىلەتتى.

ـــ تېخىچىلا قەغەزلىرىڭنى ئۆتكۈزەلمەي يۈرەمسەن، ـــ ئىسرائىلنىڭ بىرىگادا كولخوزچىلىرىنىڭ بىر ئاي قىلغان ئىش ھەققىنى بىر ھەپتىدىن بېرى ھەر كۈنى كېچىچە يېنىپ ـ يېنىپ ھىساپلاپ ھارغان ئىسرائىلنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى.

ـــ بۇگۈن تىزىمنى ئېپىكەلسەم، ۋىلاخۇن ئاكام يەنە خاتا دەپ،

ئەۋەتۈۋەتتى، يە قەيىردىن خاتالاشقىنىمنى ئېيتمايدۇ. بەزى بىر ئىككى سانىنى تۈزۈك قوشالمايدىغانلارنىڭ ھىساۋاتى شۇ كۈنىلا ئۆتۈۋ-ۋاتقان، ھە مېنىڭزە... كولخوزچىلار ئايلىق ئەمگەك ھەققىنى ئالالماي قىينىلىپ كېتىپ باردۇ.

ياش يىگىتكە ئىچى ئاغرىغان شەمشىنۇر يولدىشىغا كايىماقتا: "ئىشنى شۇ يەردىلا بىر تەرەپ قىلۋەتمەمدۇ، ئۆيدىكى قالايمىقان-چىلىقنى ئاز دىگەندەك، بۇنى چاقىرغىنى نىمىسى. زادى ھىساپچىلارنى ئۆيىگە يىغىۋالدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى". ئۇلار پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا، ۋېلاخۇننىڭ قىزىل "موسكۋىچ" ماشىنىسى ھويلىغا كىرىپ كەلدى.

— مانا ئۆزىمۇ يېتىپ كېپتۇ. چۈش ۋاقتى بولۇپ قالدى، مەن چاپسانراق چاي قۇيۇۋېتەي.

ئىسرائىل ئىمتىھان بېرىشكە تەييارلىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىغا ئوخشاش قولىدا كۆتىرىپ يۈرگەن قەغەزلىرىنى ئۈستەلنىڭ ئۈستىگە يېيىشقا تەمشىلىۋىدى، ئۇنى ۋېلاخۇن توختىتىۋالدى:

— قەغەزلىرىڭنى سېلىپ قوي. ئۇنى بىر ھەپتىدىن بېرى كۆرۈپ، يىرگىنىپمۇ كەتتۇق.

دالاندا چاي تەييارلاۋاتقان شەمشىنۇرغا ئۇلارنىڭ سۆزى ئاشـ-كارا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بولۇپمۇ يولدىشىنىڭ بىر ھەپتىدىن بېرى ئىسرائىلنى قىيناۋاتقىنىغا ھەيران.

— راستىنى ئېيتسام، ئۇكا، سېنىڭدىن تۈزۈك ھىساپچى چىقمايـ-دىغان ئوخشايدۇ...ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيسەن... — بوغالتىر ئويۇمـ-دىكىنى بۇ يىگىتكە ئېيتسام بولامدۇ، بولمامدۇ دىگەندەك بىر پەس جىم تۇرۇپ قالدى. — ئادەملەر بىللە ئىشلەۋاتقاندىن كېيىن، بىر بىرىنى

قوللاپ، یار-یۆلەك بولۇشى كېرەك. مانا بۇ خىسلەت سېنىڭدە يوق. مەن بۇ ئىشقا نى يىگىتلەر كەلگەندە ئۇنىماستىن، سېنى ئورۇن-لاشتۇرغان ئىدىم.

بوغالتىرنىڭ ئويىنى تېخى تولۇق چۈشەنمىگەن ئىسرائىل:

— بۇنىڭدىن كېيىن كامچىلىغىمنى تۈزىتىمەن، — دەپ قوياتتى. دالاندا ئۇلارنىڭ پارىڭىنى تىڭشاپ تۇرغان شەمشىنۇر بولسا يولدىشىنىڭ گەپنى نەگە بۇراۋاتقىنىنى بىردىن چۈشەندى.

— مانا ھېيت-ئايەم، مەرەملەر كېلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ئۆيىنىڭ كېلىم-كېتىمى كۆپ. بىرئاز ئاقچا-پاقچا، قوي-پويىدىن يارىدەم قىلىپ قويساي دىمەيسەن. سىلەرگە ئوخشاشلار بىر ھەسسە قىلسا، مەن ئۇلارغا ئون ھەسسە قايتۇرىمەنغۇ...

— ھىساۋاتنى ئۆتكۈزۈپ، ئايلىغىمنى ئالغاندا قارىشاي، ئاكا.

— ئەخمەق، مېنى سېنىڭ ئايلىق ئاقچاڭغا قاراپ قالدىغۇ دەمسەن؟ ئايلىغىڭ ماڭا ئاشماق تۈگۈل ئۆزەڭگە يەتمەس... بىلمىسەڭ مەن ساڭا قانداق ئاقچا تېپىشنىڭ يولىنى ئۈگىتىپ قويساي، ھەر قېتىم ئايلىقنى ئۆتكۈزگەندە، تىزىمغا ئىشلىمىگەن ئىككى-ئۈچ ئادەمنىڭ ئىسمىنى كىرگۈزۈپ، قوشۇمچە ئاقچا يېزىپ قويغىن.

— ئۇنداق ئادەملەرنى نەدىن تاپىمەن؟ بىرى تەكشۈرسە بىلىپ قالمامدۇ؟

— نەدىن تاپاتتىڭ، ئاسماندىن تاپ، سېنى تەكشۈرىدىغان مەنغۇ؟ ئەڭ بولمىغاندا ئاۋۇ پاتەمخىنىدەمگە ئوخشاش داۋا-دەستۈرى يوق پېنسىيە ئالىدىغانلارنى پارچە-پۇرات ئىشلارنى قىلدى دەپ يازساڭمۇ بولىدۇ.

— ...

ـ نىمە جىم بولۇپ قالدىڭ؟

ئۇنداق ئىشنى قىلىپ كۆرمىگەن ئىدىم. قانداق بولىدىكىن دەيمىنا؟

ـ قانداق بولاتتى، مايدەك بولىدۇ. قەغەزلىرىڭنى تۈزەپ، ئەتە سائەت توققۇزدا بوغالتىرىيىگە ئېپكەلگىن. پەقەت پەخەس بول، ھازىر ئادەملەر بىلەن ئىشلەشمۇ ئېغىرلىشىپ كېتىپ باردۇ.

شەمشىنۇر ئۆيگە كىرىپ، يولدىشىغا "ئۆزىڭىزنىڭ بۇزۇلغىنىڭىزنى ئاز دەپ، ئەمدى ياش يىگىتنى توغرا يولدىن چىقارماقچىمۇ سىز؟ ئىسرائىل، بۇنىڭ ئېيتقىنىنى قىلماڭ" دەپ دىدى ـ دە، يەنە تەپ تارتتى.

ۋېلاخۇن چۈشلۈك تاماق ئىچكىلى كەلگەندىمۇ بىر ھەپتە كۆرمىگەن ئايىلىغا كۆز قىرىنىمۇ سالماستىن دۇاندا ئىككى ـ ئۈچ سائەت باش كۆتەرمەي ئۇخلىدى ـ دە، ئاندىن يەنە بوغالتىرىيىگە كېتىپ قالدى.

ئاخىرقى كۈنلىرى ئۆزىنى قىل كۆۋرۈكتە تۇرغاندەك ھىس قىلىدىغان ۋېلاخۇن ئالمۇتىغا بىللە بېرىپ قايتقان زىياپەت باشتا راستلا ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋالامدىكىن دەپ تەشۋىشلەنگىنى بىلەن، لېكىن بولار ئىش بولۇپ، ئاردىدا بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە، بۇ ئىشنىڭ يەرگە سىڭگەن سۇغا ئوخشاش ۋاڭ ـ چۇڭسىز بېسىلغىنىغا ئىچىدە خوشال بولۇپ يۈرەتتى. ئەما يېزىغا كەلگەندىن بېرى كاسسىر قىز ئاپارغان ئاقچىنى ستۇدېنتلارغا تاپشۇرماي، تىزىمغا ئىنستىتۇت ۋەكىلىنىڭ قولىنى قويدۇرۇپ، باش بوغالتىر ئىككىسىنىڭ بۆلۈشۈۋالغىنىنى ئېيتىپ قويارمىكىن دەپ تەشۋىشلىنەتتى. ئۇ قايتىدىغان چاغدا، زىياپەتكە "بۇ ئىش پاش بولسا، مېنىڭدىن كۆرە

ئۆزىگىزنىڭ بېشى كېتىدۇ" دەپ بىرنەچچە قېتىم ئەسكەرتسىمۇ، يەنە يۈرەك ئالدى بولماقتا.

ئۇ زىياپەت بوغالتىرىيىگە كەلگەندە، قىزلارغا نىمە توغرىسىدا پاراڭ سالىدىكىن دەپ سەپسىلىپ يۈرۈۋىدى، لېكىن قىز ھىچكىمگە كۆرۈنمەي ئەتىدىن ـ كەچكىچە كاسىدا ئۆزى يالغۇز ئولتۇردى. ئۇ ھەتتا ئاقچا ئالغىلى كەلگەن سۆيگەن يىگىتى غۇلامغىمۇ ئوچۇق چىراي بىلدۈرمىدى. بۇنى بايقاپ، كۆرۈپ يۈرگەن بوغالتىر كالتا چېچىنى سىلاپ، ئالتۇن چىشىنى كۆرسىتىپ قويماقتى.

14

یاز کۈنلىرى پاتەمخان مومانىنڭ ھويلىسى گۈزەل بولۇپ كېتىدۇ.

ئىشىك ئالدىغا تېرىلغان قاپاق چۆمۈچ، يۆگەمەش گۈللەر ئىنچىكە تاللاردىن ياسالغان باراڭغا ئۇچ تارتىپ، ئۆگزىگە يامشىپ چىققاندا، مومانىنڭ سۈپىدىكى قازان بېشىغا كۈنمۇ چۈشمەيتتى. ئۇ پەقەت يامغۇر يېشىن كۈنلىرى ئۆيگە كىرمىسە، باشقا ۋاقىتتا تامىغىنى مۈشۈ باراڭ ئاستىدا تەييارلاپ ئىچەتتى. بۇ يەرگە چىقسا، قىشچە كاڭنىڭ بوغۇزىدا ئولتۇرۇپ يەل چىرماپ كەتكەن پۇت ـ قولى بوشاپ، يېنىكلىشىپ قالغاندەك ھىس قىلاتتى.

مومانىنڭ ئىشىگى دائىم ئوچۇق. ئۆزى بىر ياققا كەتسە، خۇلۇم ـ خوشنىلارنىڭ بالىلىرىغا: "مەن يوق چاغدا ئىشىكنى يېپىپ قويماڭ ـ لار، قالغاچلار ئۆيگە كىرەلمەي قالىدۇ" ـــ دەپ جېكىلەيتتى.

ئانا قالغاچلارغا بەك ئامراق. ئۇنىڭغا بالىلىرىنى ئۇچۇرما قىلغان ـ دىن كېيىن، كۈز كۈنلىرى كېتىپ، باھاردا قايتىدىغان قالغاچلار خۇددى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان ئوغلىدىن بىرەر خەۋەر ئېپكېلىدىغاندەكلا سېزىلەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلارنى ئىشىگىنى ئېچىپ قارشى ئالاتتى. ئانا: "سىلەرنىڭ جاپا تارتماسلىغىڭلار ئۈچۈن ئۇۋاڭ ـ لارنى ھىچكىمگە بۇزغۇزمىدىم ـــ دەپ يوغان لەمدىكى ئۇۋىغا قونغان قالغاچلارغا قاراپ، ئۆزىچىلا پاراڭ سالاتتى، ـــ يولۇڭلاردا مېنىڭ

بالامنی ئۇچراتمىدىڭلارمۇ، بەلكى سىلەر ئۇچۇپ ئۆتكەن يەرلەردە ئۇنىڭ قەۋرى باردۇ؟ مانا يەنە يار كەلدى. ئەمدىكى يىلى سىلەر قايتىقىچە بار جانىمۇ، يوق جانىمۇ ــ ئۇنى ياراتقان ئىگەمنىڭ ئۆزى بىلىدۇ. بىر كۈن بولسىمۇ بىللە تۇرايلۇق. مەن يوق چاغدىمۇ قىسلماي ئۆزەڭلەرنىڭ ئۆيىدەك ئەركىن كىرىپ ــ چىقىپ يۈرۈۋېرىڭلار. ئىشىك يېپىلىپ قالغاندا، سىلەرنى كىرەلمەي يۈرمىسۇن دەپ، دەرىزىنىڭ بىر كۆزنىگىنى ئېلىۋەتتىم."

مومای ئۇچۇن ئۆتكەن يىللار ئاشۇ قالغاچلارنىڭ كېلىپ ــ كەتكىنى بىلەن ھىساپلىناتتى. ئۇ ئۆيگە ئوقتەك كىرىپ ــ چىقىۋاتقان قالغاچلارغا قاراپ ئولتۇرۇپ، بەزىدە ۋاقتىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىمۇ سەزمەي قالاتتى.

بۇگۈنمۇ قالغاچلارغا قاراپ ئولتۇرغاندا، يېقىندا بىر ئاي ئىشلەپ تاپقان ئاقچىسىنى ئېپكېلىپ بەرگەن غۇلامنى ئەسلىدى. ئۇنىڭغا ھاۋا ئېچىلغاندا كۆممە قوناقلىغىغا بارىمەن دەۋىدى، لېكىن ئۆينىڭ پارچە ــ پۇرات ئىشلىرى بىلەن بولۇپ، زادى قولى تەگمەيۋاتىدۇ... مومانىڭ ئۇشتۇمتۇت شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا بارغۇسى كېلىپ قالدى. "زادى بۇگۈندىن قالسام، كېيىنكى جۈمەگىچە ۋاقتىم تەگمەيدۇ، ئۇنىڭدىن ئېغىر بويۇمنى يېنىك قىلىپ، بىرىپ قايتاي، يولغا چىقسام ماشىنا ــ پاشىنا ئۇچرىشىپ قالار".

مومای ئوچاقتا ئوت قالاپ، بىر تەخسە سەي قوردى ــ دە، ئىككى توغاچنى ياغلىغىغا چىگىپ، ئېتىزغا ماڭدى.

ئۇ باشتا چوڭ كوچىدا ماشىنا كۈتەرمەن دەۋىدى، لېكىن كەينىدىن كېلىۋاتقان ھېچ نەرسە كۆرۈنمىگەچكە، غول ئېرىقنى ياقلاپ كېتىۋەرگۈسى كېلىپ قالدى. يېزىدىن كۆپمۇ ئۇزىماي كەينىدىن

گۈكىرەپ كېلىۋاتقان ماشىنىنىڭ ئۈنى ئاڭلانغاندا، "خۇدايا شۈكرى، پىيادە ماڭمايدىغان بولدۇم" دەپ ئويلىغان موماي ئېرىقتىن ئاتلىشىغا، ئادەم بىلەن قېرىشقاندەك كۆپتىن بېرى سەل كالاپلاپ، پۇتىغا يوغان كېلىپ يۈرگەن مەسە كالىچى چۈشۈپ قالدى. بايا ئۆيدىن چىققاندا، ئۇچىغا قەغەز تىقىۋالغان كالىچى بىرئاز يول ماڭغاندا يەنە شالاقلاپ، بوشاپ كەتتى. ئاۋۇ كۈنى پېنسىيە ئالغاندا، كۆزىنى يۇمۇپلا بىر كالاچ ئەۋەتسىمۇ بولغان، بەربىرىمغۇ يىگىرمە سومنى رابىگۈلنىڭ بۇشۇك تويى بىلەن دىگگىلىقاش ھېپىزەم نەۋرىسىنىڭ سۈننەت تويىنى قىلغاندا، ئەل قاتارى پەتنۇس ئېلىپ باربىمەن دەپ خەجلىۋەتتى. شۇنداق توي-تۆكۈنلەردە يۈرتتىن قالماي دەپ يۈرۈپقۇ، تېخى بارى-يوقى ئىككى قېتىم كىيگەن يېپ-يېڭى كالىچىدىن ئايرىلدى.

پاتەمخان كالىچىنى ياڭلىۋاشتىن كىيگىچە گۈكىرىگەن ماشىنا ئۇدۇلىغا كېلىپ قېپتۇ. ئۇ قىزىل رەڭلىك يېنىك ماشىنىنىكۆرگەندە، سەل كەينىگە داجىدى. بايا تىن كالىچىنى كىيگىچە بىكار ئالدىراپتۇ. كېلىۋاتقان بوغالتىر ۋېلاخۇننىڭ ماشىنىسى ئىكەنلىگىنى بايقىغان موماي "چاپسانراق ئېتىزغا يېتىۋالىدىغان بولدۇم" دىگەن ئويىدىن كېچىپ كەينىگە داجىدى. بوغالتىر قېشىغا كاسسىر قىزنى ئولتۇرغۇزۇۋالغانلىغىنى كۆرگەندە، مومانىڭ ماڭلىيىدىن سوغاق تەر چىقىپ كەتتى.

بۇنىڭدىن ئۇچ كۈن ئىلگىرىلا بىر چايدا ئايالىلارنىڭ بوغالتىر كاسسىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان قىزنى كېچە-كۈندۈز ماشىنىسىدىن چۈشۈرمەي يۈرگۈدەك، ھەتتا ئالمۇتىغىمۇ بىللە ئېلىپ بېرىپتۇ دىگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا، "قويۇڭلارا، يوق پاراڭنى" دەپ،

ئۇلارنى سلكىۋەتكەن ئىدى. ئۇ چاغدا موماي بۇ قىلىقىنى باشقىسى قىلسىمۇ رابىگۇلنىڭ كولخوزدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەيدىغان ئوغلى قىلماس دىگەن ئىدى. مومانىڭ يۈرىگىنى بىرى تۇيۇقسىز چىمدىۋالغاندەك بولدى.

پاتەمخان ۋىلاخۇننىڭ ماشىنىسى ئۆتۈپ كەتكەندە، خېلى يەرگىچە غول ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭدى-دە، ئاندىن چوڭ يولغا چۈشتى. يېزىدىن ئۈزۈلۈپ چىققاندىن كېيىن كولخوزنىڭ كۆممە قوناقلىغى باشلىنىدۇ. ئۇ كۆممە قوناقنى قاق ئىككىگە بۆلۈپ ئۆتىدىغان يولدا كېلىۋېتىپ، "خۇدايىم ئىككى پۇتۇمدىن ئايرىمىسۇن" دەپ قوياتتى. ئەمما بايا تەبىئەتنىڭ تونۇغۇسىز ئۆزگىرىپ كەتكىنىگە ھەيران بولۇپ، بۆلەكچە قىزىقىپ كېلىۋاتقان مومانىڭ كەيپىياتى بۇزۇلدى. باشتا ئۇ نەپىسى كېڭىيىپ، ئۆزىنى يېنىكلىشىپ قالغاندەك ھىس قىلىۋىدى، مۇنۇ ۋەقە ئويلاپ كېلىۋاتقان ئويلىرىنىمۇ قاچۇرۇۋەتكەن. پاتەمخان ماشىنىدىن ئۈمىت ئۈزۈپ، ياڭلىۋاشتىن غول ئېرىقنى ياقىلاپ كېتىدىغان يالغۇز ئاياق يولغا چۈشتى.

ئۇ يولنى سېغىنىپمۇ قالغان ئىكەن: ئېرىق ياقىسىدىكى بىرى تېرىپ قويغاندەك يېيىلىپ ئۆسكەن چۈغلۇق گۈلنىڭ خۇش پۇرىغى دىماق يارىدۇ. بۇ گۈللەر بىر-ئىككى تاللاپ ئۈچرىغاندا تېرىۋالايمىكىن دەپ قىزىقىۋىدى، لېكىن قانچە ئىلگىرلىگەنسېرى، ئۇلارنىڭ يەر بېتىنى كۆرسەتمەي ئۆسكىنىنى بايقىغاندا، قايسىنى ئېلىپ، قايسىنى قويىدىغىنىنىمۇ بىلمەي قالدى. ئىلگىرىمۇ بۇ ئەتراپتا گۈللەر كۆپ بولغىيدى، لېكىن ئانىغا ئۇ پەقەت بۇ يىللا يەر-جاھاننى قاپساپ، بىرىنچى قېتىم مۇشۇنداق ئۆسۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. كونىلار: "چۈغلۇق گۈل قانچە كۆپ ئۆسسە، ئاشلىقمۇ شۇنچە مول بولىدۇ"

دەيدىغان. خۇدا بۇيرۇسا، بۇ يىلمۇ مولچىلىق يىلى بولىدىغان ئوخشايدۇ، ئەتىيازدا كۈننىڭ كۆزى كۆرۈنمەي يامغۇر يېغىۋىدى، مانا ئاشلىقمۇ ياخشى ئۆسۈپ يېتىلىۋېتىپتۇ دەيتتى پاتەمخان مومايى.

پېنسىيىگە چىقىقان ئاخىرقى ئون-ئون بەش يىلدىن بېرى ئۇ ئېتىزنى پىيادە ئارىلاپ ماڭمىغان. ئىلگىرىكى بۇغداي تېرىيدىغان پارچە-پۇرات ئېتىزلار يوق. ھەممىسىنى قوشۇپ، بىر تۇتاش ئېتىزغا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. ئارىلىقلاردا ھەيدەلمەي بوش قالىدىغان تاشلىق دۆڭلەرنىڭ ھىچقايسىسى كۆرۈنمەيدۇ. تاغدەك دۆۋىلەنگەن شۇنچە-ۋالا تاشنى نەگە توشۇپ كېتىشى مۇمكىن. چوڭ ئۆستەڭدىن ئاچىلانغان قىسقا ئېرىقلار بىلەن ئېتىزلارنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان چىغىر يوللار ئورنىدا ئۆسەك دەريا-سىنى ياقىلاپ كېتىدىغان چوڭ يول بىلەن غول ئېرىقلا قېپتۇ. قالغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى تۈزلەپ تەكشىلىۋەتكەن. بۇغداي چەتلىرىدە ئادەم بويى ئۆسىدىغان چۆپلەرنىڭ ھىچقايسىسى كۆرۈنمىدى.

— ھازىرقى كولخوز باشلىقلىرى ئاشلىقنى كۆپەيتىمىز دەپ، دورا-دەرمەك چېچىپ، ئېتىزنىڭ سىنىنى بۇزۇۋالغانمۇ نىمە؟ — پاتەمخان ئۆزى سۇ تۇتۇپ يۇرگەندە، ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدىغان چۆپلەرنىڭ كۆپىنى ئۇچىرىتالمىدى. بىر ياخشىسى، ئۆزى كولخوز رەئىسلىرىگە ئېيتقۇزۇپ ئۆسەكتىن ئالغۇزغان غول ئېرىق شۇ پېتىچە قېپتۇ، سۇيىمۇ ئىلگىرىكىدەكلا سۇپ-سۇزۇك. دەريا تەرەپتىن ئۇرىدىغان شامالمۇ تونۇش. ئۇ مومانىڭ دىمىغىغا دالدا ئۆسىدىغان شۇاقنىڭ پۇرىغى ئارىلاش يېقىملىق چۆپلەرنىڭ ھىدى بىلەن بىللە تونۇشلا بىر نەرسىنى ئېسىگە سالىدۇ. ئەمما ئۇ كۆڭلىدە سايراپ تۇرسىمۇ، پاتەمخان زادى ئېسىگە چۈشۈرەلمىدى.

ئۇنىڭ ئويىنى قويۇق كۆممە قوناقلىق ئىچىدىن چىقىقان ئۇن بۆلۈۋەتتى. "كۆممە قوناقلىققا مال كىرىۋالسا كېرەك. ھىلىقى كۈزەتچى نەدە يۈرىدىغاندۇ" دەپ ئويلىغان موماي مېڭىشنى توختىتىپ، چوڭ يولدىن يىراقلاۋاتقان ئۇنگە قۇلاق سالدى، بايىقىَ ئۇن پەسىيىپ، پەقەت كۆممە قوناق يوپۇرماقلىرىلا مىدىرلايتتى. موماي ئاستا ئىلگىرىلىدى. ئۇ كۆممە قوناقلىقنىڭ ئىچكىرىسىگە ئېپكىرىپ، دالدىغا توختاتقان بوغالتىرنىڭ قىزىل ماشىنىسىنى كۆرگەندە، يۈرىگى جىغىدىلا قىلىپ قالدى. بېشىنى كۆتەرمەي، كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قارىۋىدى، ماشىنا ئىچىدە ھىچكىم يوق ئىكەن. ئۇنىڭ كۆزى ئىختىيارسىز بايا ئۆزى قارىغان تەرەپكە چۈشتى. بىر جايدا توپ ئۆسكەن كۆممە قوناق يوپۇرماقلىرى تېخىچىلا خۇددى قۇيۇن تاز چىققاندەك ئىغاڭلىماقتا. موماي بۇ يەردىن چاپسانراق ئۆتۈپ كېتىشكە ئالدىرىدى... كەينىدىن ماشىنىنىڭ قاتتىق گۈكىرەپ ئوت ئالغان ئاۋازى ئاڭلاندى. پاتەمخان بۇرۇلۇپ قارىسا، بايىقى كۆممە قوناقلىقنىڭ ئىچىدە تۇرغان بوغالتىرنىڭ قىزىل ماشىنىسى كەينىگە شوخشىپ، يەنە كەلگەن يولى بىلەن يېزا تەرەپكە قايتىۋېتىپتۇ.

— تۈۋى، نائىنساپلار! — پاتەمخان كەينىگە قايرىلىپ تۈكۈرۈۋەتتى — دە، ئالغا ئىلدام مېڭىپ كەتتى. ئەمما ئۇ خېلى يىراقچە، مۇشۇ يولدا ماڭمەن دەپ بۇ ۋەقەگە دۇچكېلىپ قالغىنىغا ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يىگۈدەك بولدى...

پاتەمخان بايىقى ۋېلاخۇنغا ئاچچىق قىلىمەن دەپ، شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا قانداق يەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. قىشتا سۇپىدىن يۇقۇرى — تۆۋەن چۈشۈپ چىققاندا ھاسراپ — ھۆمۈدەپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ قالىدىغان موماي بۇگۈن ئۆزىنى بۆلەكچە ساغلام

سېزەتتى.

شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى بىر تۈپ قارىياغاچ كۆرۈنگەندە، مومايـ نىڭ يۈرىگى ئالايىتەنلا قاتتىق سوقتى. "خۇداغا شۈكۈر، قارىياغاچ قۇرۇپ كەتمەپتۇ!" ئۇ يىراقتىنلا ئالقانلىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ، ئاشۇ بىر تۈپ قارىياغاچقا قاراپ تۇرۇپ دۇئا قىلدى.

15

ــ هــوي، موما، سەن قاياقتىن كېــلىپ قالــدىــڭ؟ ــ يول بويى ئەسكى ئوي ئويلاپ كېلىۋاتقان پاتەمخان كۆممە قوناقلىق ئارىسىدىن مۇرىــسىگە بۇغــداي تېرىيدىــغان سېيالكا دېــسكىســىدىن ياسالــغان كەتمەننى ئارتىپ يېقىنلاشقان غۇلامنى بىردىن تونالمىدى.

ــ غۇلامــمۇ سەن، بالام. ئۆزگــرىپلا كېــتىپــسەنــغۇ. تونۇماي قېپتىمەن.

ــ شۇنچە يەردىن پىيادە كەلدىڭمۇ نىمە؟ شوپۇرلارغا ئېيتساڭ، بىرەرسى ئېپكېلىپ قويىمامــتى؟ ھازىر بۇ يوللاردا سەن تۇرماق، بىز پىيادە ماڭمايمىز، ــ غۇلام بىر قولــغا كورىــنى، ئىككىنــچى قولــغا چىگىلگەن نەرســلەرنى كۆتىرىۋالــغان مومايــنىڭ شۇنــچە يەردىــن پىــيادە كەلگــىنىگە ھەيــران بولماقــتا. ــ ئۆزەڭ ئاران يۈرگەنــدە، قانداقمۇ يېتىپ كەلگەنسەن؟ ئېــغىردىن ئېــغىر قىلــىپ مونۇلــىرىڭ نىمىسىدۇ؟!

ــ ساڭا سەي قورۇپ كەلدىم. ئىسسىغىدا يەۋال. ئېتىز ــ ئېرىقتا بىر كۈن ئاچ، بىر كۈن توق يۈرۈپ چىرايىڭــمۇ پۇچــۇلۇپ قېپــتۇ. يە بىر يېرىڭ ئاغرىپ يۇرەمدۇ؟

ــ ياقا.

ــ سۇمۇ ئادەمنى شوراپ ئېزىۋېتىدۇ.

پاتەمخان كورىنى ئىككى قۇلىغىدىن چىككەن ياغلــىغىنى يېشىپ،

ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى چىقىرىشقا باشلىدى. قوسىغى ئېچىپ تۇرغان غۇلام مومايغا قارىماستىن، تاماقنى ئالدىراش يىيىشكە باشلىدى.

— يول ماڭىمەن دەپ ئۆزەڭنىڭمۇ قوسىغى ئېچىپ قالغاندۇ، موما.

— يېتىپ كەلگىچە سەل ئۇسساپ قالسام كېرەك، چاي ئىچەي.

چاي ئىچىپ، ھاردۇق ئالغاندا، پاتەمخان ئېتىزدىكى كۆممە قوناقنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ مۇنۇ كۆممە قوناقنى مۇشتۇمدەك بالىنىڭ ئۆزى يالغۇز كۈتۈپ، بېقىۋاتىمەن دىگىنىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

— شۇنچە يەرنىڭ كۆممە قونىغىنى ئۆزەك يالغۇز سۇغىرىپ يۈرەمسەن؟

— يالغۇز دىگىنىڭ نىمىسى؟ قېشىمدا سېنىڭ ئوغلۇڭ — شەماخۇن بارغۇ. ئۆزەم ۋە ئاشۇ يىگىت ئۈچۈن ئىشلەيمەن دىگىنىم مۇشۇ. تۆۋەنكى ئېتىزدا سۇلايمان بىلەن نەسرۇللام سۇ تۇتۇۋاتىدۇ...

پاتەمخان بۇ يىگىتنىڭ يە چاخچاق قىلىۋاتقىنىنى، يە راست ئېيتىۋاتقىنىنى بىلمەي ھەيران. بىر تۇرۇپ، راستلا ئېتىزدا يالغۇز-دىن-يالغۇز يۈرۈپ سۆزلەپ قالمىغاندۇ، دەپ ئويلايتتى. مومانىڭ ھىچ نەرسىگە چۈشەنمىگىنىنى سەزگەن يىگىت، پاتەمخانغا ئېنىقراق ئېيتىشقا باشلىدى.

— ئەسلىدە، بۇ ئۇچاستىكىنىڭ كۆممە قونىغىنى ئىككى ئادەم سۇغىرىشى كېرەك ئىدى. مەن ئۆزەم ۋە سېنىڭ ئوغلۇڭ ئۈچۈن ئەمگەك قىلىمەن دەپ ۋەدە بەرگەچكە، يالغۇز ئىشلەۋاتىمەن. ئۇنىڭ-سىزمۇ، ھازىر ئاشلىق سۇغىرىش ئىشلىرى ئومۇمى يۈزلۈك باشلان-

غاچقا، كولخوزدا سۇچىلار يېتىشمەيۋاتىدۇ.

موماي "ئوغلۇڭ ئۈچۈن ئىشلەيمەن" دىگەندە، ئۇ سۆزنىڭ تېگىتەكتىگە ئانچىلا چۆكۈپ كەتمەپتۇ. ئاۋۋۇ كۈنى: "ئوغلۇڭنىڭ بىر ئايدا تاپقان ئەمگەك ھەققى" دەپ ئاقچا بەرگەندە، بەلكى ئونى تىزىمغا يازدۇرۇپ قويۇپلا ئاقچىسىنى ئېلىپ كەلگەندۇ دەپ ئويلىغان. ئەمما بۈگۈن غۇلامنىڭ ئىككى ئادەم ئۈچۈن ئىشلەۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئىچى ئاغرىپ، ياش يىگىتنى ئايىغاندەك بولدى. ئەمدى ئۇ تېخىمۇ ئۇرۇقلاپ، ئىلگىرىكى ئىنچىكە، ئىگىز بويى تېخىمۇ ئىگىزلەپ كەتكەندەك سېزىلدى. "مېنىڭ بالام ئۈچۈن ئىشلەيمەن دەپ، ئېتىزدا بىر كۈن توق، بىر كۈن ئاچ يۈرۈپ، سالامەتلىگىدىن ئايرىلمىسا بولاتتىغۇ. ھازىرقى ياشلار ئوزىنى كۈتۈش دىگەننى زادى بىلمەيدىكەن".

— يالغۇز سۇ تۇتىمەن دەپ قىينىلىپ كەتكەنسەن.

— نىمە قىينىلىدۇ دەيسەن. كۆممە قوناقنىڭ سۈيىنى تۇتۇشتىن يېنىك ئۇقەت يوق. سۇنى ئېرىقچىلارغا تارقىتىۋېتىپ، ئايىغى چىققىچە ئاپتاپقا قاخلىنىپ، كىتاپ ئوقۇپ ئولتۇرىمەن. كونىلار "ئېرىقنى قىينىلىنىپ چاپساڭ، سۇنى ئويناپ تۇتسەن" دىگەن ئىكەنغۇ. بىزمۇ بۇ يەرگە كۆممە قوناق تېرىشتىن ئىلگىرى ئېتىزنى بۇلدوزىر بىلەن تۈزلەپ-تەكشىلەپ، ئاندىن بىرنەچچە قېتىم سۈرەم سالغۇزدۇق. مانا ھازىر راھىتىنى كۆرۈۋاتىمىز.

پاتەمخان ئېتىزدىكى خۇددى بىرسى قىرقىپ قويغاندەك تەكشى ئۆسكەن كۆممە قوناقنى كۆرگەندە زوقلىنىپ قالدى. موماي شۇنچە يىلدىن بېرى جېنىنى قىيناپ، سۇ چىقارغىچە قىينالغان دۆڭنى ئىزدەپ-ئىزدەپ تاپالمىدى. ئانا ئوغلى فۇرونتقا كەتكەندىن كېيىن،

چارەك ئەسىر بۇغداي ئۆستۈرگەن ئېتىزنى تۇنالماي قالدى. "ئوقۇغان دىگەن باشقا ئوخشايدۇ. بىز بىلەك كۈچىمىزگىلا زورلاپ ئۆتۈپ كەتكەن ئىكەنىمىز". ئانا كېچە-كۈندۈز ئېتىزدا يۈرسىمۇ بېرەر يېرىگە يە سۇ، يە پاتقاق تەگمىگەن غۇلامغا قاراپ قوياتتى. ئۇنى كۆرگەندە ئاننىڭ ياڭلىۋاشتىن سۇ تۇتقۇسى كەلدى.

— ئېرىقچىلارغا سۇنى تارقىتىۋەتسەم، بىر كۈندە ئاران ئاخىرىغا چىقىدۇ. مەن پەقەت بىردە-يېرىم ئېرىقچىنى سۇ بۇزۇۋەتمىگەندۇ دەپ شۇنىلا قاراپ يۈرىمەن. بىرىنچى سۈيىنىلا چىقىرىۋالساق ئاندىن بېيىشقا چىقىپ كېتىمىز.

تېخى سۇ كىرمىگەن يەرنىڭ كۆممە قونىغى ئىسسىقتا سولىشىپ سېرىقداپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. سۇغىرىلغان يەرنىڭ كۆممە قوناق-لىرى يوپۇرماقلىرىنى كەڭ يېيىپ، ئالايىتەنلا كۆكىرىپ تۇرىدۇ. پاتەمخان ئېتىزنى قانچە ئارىلاپ ماڭسىمۇ، يا ئالا قالغان يەرنى، يا بىر تال ھارام چۆپنى ئۇچرىتالمىدى.

— ھەر بىر گېپكتار يەردە بەش مىڭ تۈپتىن كۆممە قوناق بار. بۇ يىل ھەر بىر گېپكتاردىن يۈز سېنتنىرىدىن① ھوسۇل ئالىمەن، دەپ ۋەدە بەردىم.

— شۇنچە يەرنىڭ كۆممە قونىغىنى قانداقمۇ ساناپ چىققانسەن، بالام؟ — مومايي يىگىتنىڭ بۇ يەردە ھەتتا قانچە تۈپ كۆممە قوناق بار ئىكەنلىگىنى بىلىدىغىنىغا ھەيران بولدى. — بىز تاشقا چاچ، بەختىگىدىن كۆر دەپ، قاراپ ئولتۇراتتۇق. ھازىر ھەممىلا نەرسىنى ئالدىنئالا ھىساپلاپ قويىسىلەركەن.

---

① سېنتنىر — 100 كىلوگىرامغا تەڭ كېلىدىغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى. — تەھىرىردىن.

ــ ئۇنىڭ ھىچ قىيىنى يوق، ئون كۇۋادىرات مېتىر يەرنىڭ كۆممە قونىغىنى ساناپلا، بىر گېپكىتار يەردە قانچە توپ بارلىغىنى چىقىرىۋالىمىز.

ــ ھىساپسىز دۇنيا يوق ئىكەن ــ دە، بالام.

ــ ھە، ھەر گېپكىتار يەرگە قانچىلىك ئاقچا سەرپ قىلىپ، قانچە پايدا ئالىدىغىنىمىزنى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بىلمىسەك بولمايدۇ ــ دە.

پاتەمخان مومای سالامەتخانىنىڭ ئوغلىنىڭ ھەر بىر قەدىمىگە سىنچىلاپ قاراپ، بۆلەكچە زوقلىناتتى. كۆز ئالدىغا يەنە ئىلگىرىكىدەكلا مۇشۇ ئېتىزدا سۇ تۇتقان شەماخۇن بىلەن سالامەتخان كەلدى. شۇ قېتىم بىر يېڭىلىسەم كېرەك. ئاۋۇ كۈنى غۇلام ئۆيگە كېلىپ كەتكەندىن بېرى كۆڭلىگە ئارام بەرمەي يۈرگەن ئۆي يەنە ئېسىگە چۈشتى.

ــ يۇر، موما، مەن ساڭا بىر نەرسە كۆرسىتەي، ــ غۇلام مومانى ئېتىز بېشىغا باشلاپ چىقتى.

ــ مانا بۇ، سېنىڭ بالاڭنىڭ خاتىرىسىگە ئورنىتىلغان تاختا.

مومای چوڭ يولنىڭ بويىغا ئورنىتىلغان يۇغان تاختىغا يېزىلغان سۆزلەرنى ئوقۇمىسىمۇ، ئۇنىڭدىن كۆز ئالماي ئۇزاق قارىدى.

ــ ئۇنىڭغا: بۇ ئېتىزدا كولخوزىمىزدىكى ئاكتىپ كومسومولىلارنىڭ بىرى، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا ئالېكساندر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلاپ، مەيدىسىنى دۈشمەن ئوقىغا تۇتۇپ قۇربان بولغان شەماخۇن نۇراخۇنۇۋۇ ئىشلىگەن. ھازىر بۇ زۋېنو ئۆزلىرى ۋە ئاشۇ يىگىت ئۈچۈن ئەمگەك قىلماقتا. زۋېنو ئەزالىرى 50 گېپكىتار يەردە كۈتۈپ بېقىۋاتقان "ۋىر ــ 156" سورتلۇق كۆممە قوناقنىڭ ھەر گېپكىتارىدىن 100 سېنتىنېردىن ھوسۇل ئېلىپ، دۆلەتكە بەش مىڭ

سىنتىنبىر "سىرىق ئالتۇن" تاپشۇرۇش مەجبۇرىيىتىنى قوبۇل قىلدى، ــ دەپ يېزىلغان.

ــ مىنىڭ ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى ساقلاپ يۈرگىنىڭلارغا رەھمەت، بالام. ماڭا بالامنى تىرىلدۈرۈپ بەرگەندەك بولدۇڭلار. ئەمدى كۆڭلۈم ئەمىن تاپتى، كۆپ ئويلاپ ۋايىم قىلمايمەن. ئاتىلار ۋەسىيىتىگە لايىق ئىشلەپ، ھايات كەچۈرۈۋېتىپسىلەر.

غۇلام ئەتىگەندە ئىرىقلارغا تارقىتىۋەتكەن سۇنى ئىككىنچى توغانغا يۆتكەپ ئۇلگۈرگىچە كۈنمۇ كۆمىمە قوناق يوپۇرماقلىرىغا نۇرىنى چېچىپ، ئۇۋۇسىغا پېتىشقا يېقىنلاشىپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدا تەبىئەتمۇ بىر پەس جىم بولۇپ، ھەممە ئاشۇ كۈننىڭ ئۇۋۇسىغا قانداق ئولتۇرۇشىنى كۈتۈپ، توختىغاندەك سېزىلەتتى. شامال توختىشىغا پاشا ـ كۇمۇتىلار، خۇددى ئۆزلىرىنىڭ نۆۋىتى كەلگەندەك، ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى.

ــ زوگال ۋاقتى يېقىنلاشىپ قالدى، كۈننىڭ يورۇغىدا، پادا ـ كالا قايتقىچە ئۆيگە يېتىۋالمىسام بولماس، ــ باشتا غۇلامنىڭ قېشىدىن بىر چامدامۇ نېرى كەتكۈسى كەلمەي يۈرگەن پاتەمخان ئۆيدىكى مال ـ ۋاران، توخۇلىرىنى يادىغا ئېلىپ، كېتىشكە ئالدىرىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە پاددىن قايتقان كالىلار غورۇنى سۇندۇرۇپ كىرىپ، باغدا ئۇچ تارتىپ قالغان كاۋىلارنى يەپ، ئىتىلار تۇنۇگۈنلا تۆشۈك داسقا تۇخۇم سېلىپ، باستۇرۇپ قويغان چا توخۇنى بۇغۇۋەتكەندەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

ــ قېرىشقاندەك بۇگۈن شوپۇر ئاغىنىلىرىمىنىڭ ھىچقايسىسى ئۆتمەيدىغۇ. بولمىسا سۇچىلارغا كەچكى تاماق توشۇيدىغان ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئەۋەتىۋېتىمەن.

كۇن غەرپتىكى پاكا دۆڭگە خۇددى تۆمۇرچى دۇكىنىنىڭ ئۇچىغدىكى ئوتتىا تاۋلانغان تۆمۇرگە ئوخشاش قىزىرىپ ئولتۇردى. بۇنى بايقىغاندا كەچكىچە ئويناپ، ھېرىپ، ئۇيقۇسى كېلىشكە باشلىغان بالىغا ئوخشاش شۇك بولۇپ قالغان مومايىنىڭ ئىككى مۇرىسى تېخىمۇ تۆۋەنلەپ كەتتى.

ــ نىمانچىلا غەمدە قالدىڭ، موما، بۇگۇن كەتمىسەڭ ئەتە كېتەرسەن.

پاتەمخان ئويىنى بىر يەرگە جەملەۋاتقاندەك غۇلامغا قاراپ جىم تۇردى ـ دە، ئاندىن بۇ يىگىتنىڭ ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىنى پەقەت ئەمدى چۈشەنگەندەك ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، ئۇنىڭ قولىغا تاياندى.

ــ شۇنى دىگىنە، بالام. يېنىمدا ساڭا ئوخشاش ئوغلۇم تۇرسا، مىنىڭدە غەم ـ قايغۇ نىمە قىلسۇن. يامىنى قېشىڭدا قونۇپ قالارمەن. ئۆزەمنىڭمۇ ئېتىزدا قونمىغىنىمغا تالاي يىل بولۇپ قېپتۇ.

ــ باياتىن شۇنداق دىسەڭ بولمامدۇ. يۇر، ئېتىز شىپىڭغا كەتتۇق. سۇچىلارنىڭ كەچكى تاماققا كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى.

ئاخىرقى كۈنلىرى كۆممە قوناقنى بىرىنچى سۇدىن چىقىرىۋالايلى دەپ، كېچە ـ كۈندۈز ئۆۋي كۆرمەي يۈرگەن غۇلام مومايىنىڭ ئەتكەن چېيىنى ئىچىپ، ئۆزىنى خۇددى ئۆيىگە بېرىپ كەلگەندەك ھىس قىلىۋىدى، پاتەمخان "قونغىلى قالاي" دىگەندە، تېخىمۇ خوشال بولدى.

* * *

ئېتىز شىپىڭى بىر تۈپ قارىياغاچ قېشىدا ئىكەن. ئىلگىرى بۇ

يەردە چولاق تام بار ئىدى. ئۇستىگە تۆت چەكزىنى سىلىپ، چوگا ـ چاتقال بىلەن يىپىلغان ئاشۇ كەپە سۇچىلار توكۇپ كەلگەندە ئالايىتەنلا ئىسسىق كۆرۈنۈپ كېتەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئىزناسىمۇ يوق. ئۇ چاغلاردا ئېتىزغا مۇنداق ئۆيلەرنى سىلىشنى كىم ئويلاپتۇ.

مومای ساغۇچ سىر بىلەن سىرلانغان پولنى ئاستا بىسىپ ئىچكىرىگە كىردى. چوڭ زالنىڭ بىر چېتىگە تېلېۋىزور، ئىككىنچى چېتىگە رادىيولا قويۇلۇپتۇ. ئۇستەلدە ئىككى سۇچى شاخمات ئويناۋاتقان ئىكەن. ئۇلار مومانىنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

ــ بۇ بىزنىڭ دەم ئالىدىغان بۆلىمىز. ئىچكىرىدىكىسى ياتاقخانا.

ــ شۇڭلاشقا بەش چامدام يەردىكى ئۆيلىرىڭلارغا بارمای مۇشۇ يەردە قونۇپ ـ يېتىپ ئىشلەۋېتىپسىلەر ـ دە؟ ــ دىدى مومای.

هو، مومام كېپىتىغۇ، قايىقتىن كۈن چىقتى ساڭا؟ ــ پاتەمخان سۇچى يىگىتلەر ئارىسىدىن بىرىنچى بولۇپ سۇلايمانىنى تونۇدى، ــ قېنى، يۇقۇرى ئۆتكىن. هوي، يىگىتلەر، مومايغا تاماق قويۇڭلار. پاتەمخان مومام كەلدى دىگەن سۆز ــ خىزىر كەلدى دىگەن سۆز... هەي، مومام، سەن راستلا خىزىر ئەمەسسە. بولمىسا كېچىلەپ ساڭا بۇ ياقتا نىمە بار؟

يىگىتلەر ئۇزۇن بەندىگە چۈشەك سىلىپ، مومانىنى ئولتۇرغۇزدى. بىرلىرى ئاشپەزنىڭ يېڭىلا ئېپكەلگەن ئىسسىق ئېشىدىن جاۋۇرغا ئۇسۇپ ئۇزاتماقتا.

ــ كولخوز باشلىقلىرىغا قارىغاندا سەن ياخشى. شۇنچە يەردىن هالىمىزنى سوراپ كەلگىنىڭنى قارا. ــ پاتەمخان ئېتىز شىپىگىنىڭ ئاشخانىسىغا كىرگەندە، ئانچىلا سەپسالمىغان ئىدى. ئولتۇرۇپ،

دېمىنى باسقاندىن كېيىنلا، ئۆزىنى چۆرىدىگەن يىگىتلەرگە قاراپ چىقتى. كۆپچىلىگى ھەر كۈنى كۆرۈپ يۈرگەن بالىلار. بەزىلىرىنىڭ قانداق تۇغۇلۇپ، قانداق چوڭ بولغانلىغىمۇ كۆز ئالدىدا. لېكىن مومای ئۇلارنى مۇنچىلىك ئىشلارنى تەندىرىۋاتىدۇ دەپ ھەرگىز ئويلىماپتۇ. زامان شۇنداق ئۆتۈۋاتامدۇ ياكى ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئۆينىڭ ئوقتىنى بىلەن بولۇپ، ئۆزگىرىشلەرنى كۆرمەي، بايقىماي قالدىمىكىن، تۈنۈگۈنلا ئانىسىنىڭ سۆزىگە كىرمەي، باغلاردا ئالما ئوغرىلاپ، قاخشىتىپ يۆرگەن ئويۇن قېپى بالىلار بۈگۈن كولخوزدا بىر قۇلاق سۈنى بەخۇدۇك تۇتۇۋاتقان ئىكەن. ئۆزلىرى سۇ تۇتقاندا كەپىگە ئارانلا يېتىپ كېلەتتى ـ دە، ئەتىسى بەللىرىنى يەل چىرماپ، ئورنىدىن تۇرالماي قالاتتى. لېكىن شۇنداقمۇ، مۇنۇ ياشلار يېتىشـ تۈرگەن ھوسۇلنىڭ تەڭ يېرىمىنىمۇ يېتىشتۈرەلمەيدىغان.

مومای يەنە تاماق ئىچىۋاتقان يىگىتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ، ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمانغا ئۇزاق سەپسېلىپ قارىغاندىن كېيىن، ئۆزىنى تۇتالماي، كۈلۈۋەتتى.

ــ نىمە بولدى، موما؟ ئېسىڭغا ياش چاغلىرىڭ چۈشۈپ كەتتىغۇ دەيمەن؟

ــ سېنىڭ ئەر بولۇپ، مۇشۇ دەرىجىگە يېتىپ قالغىنىڭغا زوقۇم كېلىدۇ، بالام.

ــ قانداقلارچە؟ بۇ كىچىك چاغدا قانداق ئىدى؟ ــ يىگىتلەر دائىم ئۆزلىرىنى شاڭخو قىلىپ ئويناۋاتقان سۇلايماننىڭمۇ بىرەر ئەيىۋىنى بىلىۋالغۇدەك بولاتتى دىگەندەك، مومايغا يېقىنلاشتى.

ــ سەن بوۋاق چاغدا ئورۇق ئىدىڭ. بىر كۈنى ئاپاڭ سېنى ماڭا قارىتىپ قويۇپ، ئۆزى ئۆستەڭ تېشىنى تەرگىلى كەتتى. سېنى

يوتقانغا ئوراپ قويۇپ، ئۆزەم نان ياقىلى ئوتۇن راسلاي دەپ، پايپىتەك بولۇپ يۈرەتتىم. بىر چاغدا خوشنىمىز "ماگىزىنغا تاش چاي چىقىپتۇدەك، چاپسانراق بېرىپ ئېلىۋالسلا، تۈگەپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ" دەپ كىرىپتۇ. زاكىلاقلىق سۇلايماننى كۆتىرىپلا ماگىزىنغا يۈگۈردۈم. چاي ئېلىپ بولغاندا، بالا ئۇخلاپ قالدىمۇ دەپ قارىسام، سەن يوق. قۇرۇق يوتقاننى كۆتىرىپ يۈرۈپتىمەن. ئالغان چېيىم قەيەردە قالدىكىن، دەرھال كەلگەن يولۇم بىلەن ئۆيگە يۈگۈردۈم. قەيەرگىمۇ چۈشۈپ قالغاندۇ، زادى تىرىك بولسا بۇلاتىتىغۇ، دەيمەن. ئىشىكنى ئاچسام سەن كىگىزنىڭ ئۈستىدە قولۇڭنى شوراپ، چېكەتكۈدەك چەكچەرەپ يېتىپسەن. نە كاشكى يىغلىساڭچۇ. مەن ئەخمەق دۇكانغا ئالدىرىغاندا سېنىڭ يوتقاندىن چۈشۈپ قالغىنىڭنىمۇ سەزمەپتىمەن. شۇ قېتىم ئاسلاندەك بالىنى شۇنچە يوغان يوتقانغا ئورىغان بارمۇ؟! — دەپ ئاپاڭنى تىللاپ كېتەرمەن. مەن تىللىسام پاشاخان "خەقلەر بالىنى كىچىك تۇغۇپتۇ، دەپ زاڭلىق قىلمىسۇن دەپ، ئەتەي يوغان يوتقانغا ئورىۋالدىم" دەيدۇ تېخى. ئۇ چاغدا مەن: "ھەي، مۇشۇ بالا ئەي بولامدىكىن ـ تاڭ؟" دىۋىدىم. مانا ئەمدى سېنىڭ ئۆسۈپ كەتكىنىڭنى قارا. ساڭا قاراپ، يىللارنىڭ شۇنچىلىك چاپسان ئۆتكىنىگە ھەيران بولۇۋاتىمەن، بالام.

ئىلگىرى ئۆزلىرىنى كۆپ شاڭخو قىلىدىغان سۇلايمانىنى ئەمدى يىگىتلەر "يوتقاندىن چۈشۈپ قالغان" دەپ، زاڭلىق قىلىشقا باشلىدى.

— ھازىر مانا چوڭ يىگىت بولۇپ قېپسەن.

بىر بىرى بىلەن مەسىلىھەتلىشىۋالغاندەك چاچلىرىنى ئۇزۇن قويۇۋەتكەن يىگىتلەر پاتەمخاننى كۆرگەندە كۆڭۈللۈك بولۇپ كەتتى.

— موما، ئىلگىرى مۇشۇ يەردە سېنىڭ ئوغلۇڭ ئاشلىق ئۆستۈر-گەن دەيدۇ، راستمۇ؟

— راست، بالىلىرىم، راست.

بايا ئوڭدا-دۈمدە پاراڭ سېلىشىپ، چاخچاق قىلىۋاتقان يىگىتلەر، ئەمدى جىم بولۇشۇپ، مومانىڭ ئاغزىغا قارىشىپ قالدى.

— سۇلايمان، سەن سۇ تۇتۇۋاتقان ئېتىزغا يىگىرمىنچى يىللىرى ئالىمجان دىگەن ياش كومسومول ئەزاسى بۇغداي تېرىغان ئىدى. ئاق گۇۋاردىيىچىلەر ئۇنى غول ئېرىقنىڭ ياقىسىدىلا بۇغۇزلىۋەتكەن.

— شۇنداقمۇ؟

پاتەمخان بۇ ۋەقەنىڭ قانداقچە ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى، ئەتىمالىم. ئۇ ياشلار تېگى-تەكتىنى سوراشتۇرۇپ، بۇ يەردە يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنىلا ئېيتقۇزمىسا بۇلاتتىغۇ، دەپ تەشۋىشلەندى.

— موما، ئاق گۇۋاردىيىچىلەر مۇشۇ يەردە سىلىنىڭ يولداشلىرىنىمۇ ۋەھشىلەرچە قىيناپ، ئۆلتۈرۈۋەتكەن دىيىشىدۇغۇ؟

دېمىي ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ گەپ قىلالماي قالغان ئادەمگە ئوخشاش خېلى ۋاقىت جىم ئولتۇرغان مومامۇ چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— ئۇنداق ۋەقەلەرمۇ بولغان، بالىلىرىم. مۇنۇ يەر نىمىنى كۆرمىدى دەيسىلەر، — يىگىتلەر بۇ گەپنى تېشىپ، ئاران بىر قېتىم كەلگەن مومانىڭ كۆڭلىنى بۇزۇپ، ئۇنىڭغا خاپىلىق تېپىپ بەرگىنىگە خىجالەت بولۇشقاندەك جىمجىت ئولتۇرۇشتى.

— ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھازىر غۇلام كۆممە قوناق ئۆستۈرۈۋاتقان ئېتىزنىڭ كۈنچىتىش تەرىپىدىكى بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ ئوتتۇرىسىغا

كۆمۈلگەن ئىكەن، ــ هېۋىز پاشانىڭ بالىسىنىڭ ئۈنى نىمە دىگەن قاتتىق ئاڭلىنىدۇ؟ ئاپىسىمۇ ياش چاغلىرىدا ئاشۇنداق چاڭىلداپ سۆزلەيدىغان ئىدى. تۆت خوتۇن باش قوشقان يەردە پاشادىن سۆز ئاشمايتتى. ئۇنىڭ بالىسىنىڭ چىققان ئۈنىمۇ پاتەمخان مومايىنىڭ يۈرىگىنى جىغىلدىتىپ، چۆچۈتۈۋەتتى. مۇشۇنداق پاراڭلار مومايغا ئېغىر تەگدى.

يىغىنىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغاندا، ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كېتىدىغان پاتەمخانغا سۇلايماننىڭ سۆزىمۇ ئۇنى ملىتىق بىلەن ئاتقانىدەكلا تەسىر قىلدى.

ــ ئون بېشىنىڭ هەممىسىنىڭ ئېغىز ـ بۇرنىنى كېسىپ، كۆزلىرىنى ئويۇۋەتكەن دەيدۇ. ئارىسىدا پەقەت مومامنىڭ يولدىشىلا بىزنىڭ يۇرتتىن ئىكەن. قالغان قىزىللارنىڭ كۆپى ئورۇسلار ئوخشايدۇ.

ــ سۇلايمان، بۇنىڭ هەممىسنى سەن نەدىن بىلدىڭ؟

ــ يېقىندا غۇلجىدىن كۆچۈپ چىققان سادىر بوۋاي شۇ يىللارـ نىڭ ۋەقەلىرىنى بەش قولدەك بىلىدىكەن. "ئەكۋەر پوچىنىڭ ئېيتىپ يۈرگىنىنىڭ ئەللىك پىرسەنتى يالغان ــ ئويدۇرما. ئۆزىچە ئۇنىڭ ئاكتىپ بولۇپ كەتكىنىنى قارا. ئۇ چاغلاردا ئەسلىدە بۇ تەۋەدە نۇراخۇندىن ئۆتكۈدەك ئاكتىپ كومسومول يوق ئىدى" دەيدۇ. ئەكـ ۋەركام كۆزى كۆرگەن ئادەملەر ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىنلا، بىزگە بۇ ئەتراپتا سوۋېت هاكىمىيىتىنى ئورناتقان مەن دەپ يۈرسە كېرەك.

مومامىي تېگىرقاپ قالدى، لېكىن ياش يىگىت ئەكۋەر بوۋاي توغرىـ لىق باشقا هىچ نەرسە ئېيتمىۋىدى، يېشىلەي دىگەن بىر تۈگۈچىنىڭ ئۇچى يوقاپ كەتكەندەك سېزىلدى.

پاتەمخان مومامىي ياشلارنىڭ نىمە دەۋاتقىنىنى ئاڭلىمىغان ئادەمـ

دەك شۇك ئولتۇردى. بايا يىگىتلەر ھەر خىل چاخچاق قىلىپ، كۈلۈشكەندە، كۆڭلى كۆتىرىلىپ قېلىۋىدى، ئەمدى ئۇنتۇلۇپ كەتكەن يولدىشى نۇراخۇننى ئېسىغا سالغاندا، ئۇنىڭ قايغۇ-ھەسرىتى تېخىمۇ كۈچەيدى. موماي بۇ تەرەپلەرگە كەلسە ئۆزىگە مۇشۇنداق دەرت تېپىۋالاتتى.

ئۇ ئۇزۇن ئورۇندۇقنىڭ چېتىنى سىپاپ ئورنىدىن تۇردى-دە، خۇددى كۆزى كۆرمەيۋاتقان ئادەمدەك، تەمتىرەپ ماڭدى.

— مەن تالاغا چىقىپ شامالداپ كېرەي. — موماي شىپاڭدىن چىقىپ، ئېرىق بويىدىكى ئاق تاشقا ئولتۇردى. بايىقى يىگىتلەرنىڭ سادىر بوۋاي ھەققىدىكى سۆزلىرى كۆڭلىنى بىئارام قىلماقتا....

16

بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ ياشلىرى دەسلەپ كومسومولغا ئۆتكەن يىلى ئىدى. بىر كۈنى كومسومول ياچېيكىسى نۇراخۇن بىلەن پاتەمنى "كالا كۆمگەن" جىلغىنىڭ ئاخىرىدا ئوما ئورۇۋاتقان دىخان-لار ئارىسىدا تەشۋىقات ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈشكە ئەۋەتتى. ئېتىز ئارىلاپ، قايتقاندا قاراڭغۇ چۈشۈپ قالسىمۇ ئۇلار ئاشلىغى يىغىشتۇ-رۇلغان ئېگىز چېتىدىكى يولدا دۇنيادىن بىغەم پاراڭ قىلىپ كېلىۋا-تاتتى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ كەيپىياتى كۆتىرەڭگۇ.

ئىككى ياش جىلغىنىڭ ئاخىرىدىكى يامغۇر-يېشىن بىلەن شامالدا بۇزۇلۇپ يىلدىن-يىلغا پاكالاۋاتقان چولاق تامغا يەتكەندە، پاتەم-خاننىڭ پەرىشان ئويلىرى بىردىن ئۈزۈلۈپ، ئۆزىنىڭ قانداقچە چىقىراپ ۋاقىرىۋەتكەنلىگىنى سەزمەي قالدى. قىز دەرھال يىگىتنىڭ كەينىگە قاچتى.

— قورقماڭ، پاتەم، — مۇشۇ چاغدا نۇراخۇن دەسلەپ قىزنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ قانداق بەزلىگىنى ھازىرمۇ ئېسىدە.

دائىم ماللار سۈركىلىپ، ئۆرۈلۈپ تۈگەي دەپ قالغان چولاق تامنىڭ كەينىدىن تۇيۇقسىز چىققان تۆت قاراقچى ئۇزۇن خەنجەر-لىرىنى تەڭلەپ يېقىنلىغاندا، پاتەم ئۆزىدىن كۆرە، نۇراخۇننى ئۆلتۈرۈۋېتەمدىكىن دەپ بەك تەشۋىشلەندى. ئۇ ئۆزىنى سەل

باسقاندا، يىگىتنىڭ ئالدىغا چىقتى.

ــ ھە، يېڭى جەمىيەت قۇرغان، كومسومولـلار! قولۇڭـلاردىن كەلسە بىزگە تەشۋىق قىلىپ كۆرۈڭلەرا، ــ پاتەم مەيدىسىنى كېرىپ چىققان پاكار بويلۇق، چىرايى كۆمۈرگە ئوخشاش قاپ ـ قارا يىگىتنى بىردىـن تونۇدى. ئۇ ــ بۇرھانبۇلاقتىكى ئىۋراي قارا ئىـكەن، ــ بىرەرسىنىڭ قېنىنى ئىچىپ، بىر قىزنى شەرققە ئېـلىپ كېتەي دەپ ئارمان قىلىپ يۈرەتتىم. ئالدىمغا خويما ياخشى چىقىپ قالدىڭلار.

ئىۋراي قارا قولىدىكى ئالـتە ئۆرۈمـلۈك قامچىسـىنىڭ سىپىـنى نۇراخۇننىڭ كۆزىگە تىقىۋالىدىغانـدەك دىۋەيـلەپ، خۇددى خورازغا ئوخشاش، ھەر يان مېڭىشقا باشلىدى.

ــ يولىمىزنى توسماڭلار. بىز ئالدىراش!

ــ ئالدىرامسىلەر تېخى، بىرئاز ۋاقىت بولسىمۇ يوروق دۇنيانى كۆرۈپ قال.

ــ ھەي، ئىۋراي، سېنىڭ داداڭنىڭ دەۋرى كەتكەن.

ــ ھوي، مۇنۇنى قويۇپ بەرسەم مېنىـمۇ ئوقۇتىدىـغان ئوخشـ ـ مامدۇ. مە ئوقۇتساڭ!

قىز ئىۋراي قارىنىڭ نۇراخۇننىڭ قوسىغىغا قانداق تېپىۋەتكىنىنى تۇيـماي قالـدى. نۇراخـۇن قوسىغـىنى تۇتۇپ ئىڭىشـكەن ئىـدى، كەينىدە تۇرغان ئىنچىكە ئىگىز بويلۇق، ئاق مالىخاي كىيـگەن ياش يىگىت: "مۇنداقلارغا مۇشۇ كېرەك. ئۆلتۈر!" دەپ مىلتىق پايىنـگى بىلەن دۈمبىسىگە بىرنى ئۇرۇپ يىقىـتىپ، پاتەمـگە ئېنتىلـدى، ــ ئاۋۇ ئانجىرغىنىمۇ ئوجۇقتۇرۇش كېرەك!

پاتەمخان نۇراخۇننى ئۇرغان يىگىتنى خوشنا يېزىدىـكى، سىرتـ دىن كۆرۈپ يۈرگەن بىرىـگە ئوخشاتقانـدەك قىلىسـمۇ، لېـكىن ئۇ

مالخىيىنى كۆزىگىچە چۆكۈرۈپ كىيۋالغاچقا، كىم ئىكەنلىگىنى ھەرگىز ئېنىقلاشقا چۈشۈرەلمىدى.

پەقەت مۇشۇ كەمگىچە ئاڭلىنىپ، بۆلەكچە غورۇڭلاپ چىقىدىغان ئاشۇ ئۈن قىزنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ساقلىنىپ قالدى، خالاس.

— قىزغا تەگمە، ئۇنىڭدا گۇنا يوق! — پاتەم ئۆزىنىڭ ئالدىغا توغرا تۇرغان يىگىتنى بىردىن تونۇدى — بۇنىڭدىن ئون بەش كۈن ئىلگىرىلا ئۆيلەنگەن سادىر ئىكەن. ئۇ تۈنۈگۈنلا پاتەمگە يولۇقۇپ: "سوۋېت ھۆكۈمىتىدە قازانلار بىر، خوتۇنلار تەڭ-ئوتاق بولۇپ كېتىدۇ دەيدۇ، شۇ راست پاراڭمۇ؟" دەپ سورىغان. كومسومول قىز بىرەر سائەتتەك ئولتۇرۇپ چۈشەندۈرگەندەك قىلىۋىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئاڭ-سەۋىيىسىگە يەتكۈزەلمىسە كېرەك، بەربىر باسمىچىلارغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ. "مۇشۇلار ياش يىگىتنىڭ بېشىنى قايدۇرۇپ، قولغا چۈشۈرۈپتۇ-دە" دەپ ئويلىدى ئۇ.

— نىمە، توقال خوتۇن قىلىپ ئالاي دەپ ئاياۋاتامسەن؟ ماڭا قويۇپ بەر، ئۆزەملا ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن. — بايىقى ئاۋازى سۈرلۈك چىقىدىغان ئىگىز بويلۇق يىگىت سادىرنى ئىتتىرىۋېتىپ، قىزغا يېقىنلاشتى، — ئۆزەڭنى ئەگەشتۈرۈۋالغىنىمىزغا شۈكۈر دىگىن. بولمىسا چىرايلىق خوتۇنۇڭدىن ئايرىلىسەن.

— بۇلارنىڭ دىگىنىگە ئىشەنمەڭ، سادىر. سىزنى ئېزىقتۇرۇپ، يولدىن چىقىرىۋاتىدۇ.

— مۇنۇ ئانجىرغىنىڭ ئاغزىنى باسمىساق، بىزگە كۈن كۆرسەتـ مەيدىغان ئوخشايدۇ، — بوم ئاۋازلىق قاراقچى سادىرنى مۇرىسىدىن ئىتتىرىۋەتتى-دە، پاتەمنىڭ ئاغزىغا يوغان ياغلىقنى پۇرلاپ تىقىپ، ئىككى قولىنى قىل ئاغامچىدا باغلىۋەتتى.

ـــ هەي، هايۋانلار، بىزنى ئۆلتۈرگىنىڭلەر بىلەن سىلەرنىڭ ئەدىۋىڭلەرنى بىرىدىغان ئادەملەرمۇ بار. ـــ نۇراخۇن سۆزىنى تۈگەتكىچە ئىۋراي قارا ئۇنىڭ ئاغزىغا تىپىۋەتتى.

ـــ ئاغزىڭنى باس، قىزىل يىلان! مۇنۇلارنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلىۋېتىڭلار! ـــ بايىقى مالخىيىنى چۆكۈرۈپ كىيگەن قاراقچى ئەمدىلا ئۆزىنى تۇزەپ، تۇرۇشقا تەمشەلگەن نۇراخۇننىڭ بېشىغا يەنە ئىككى ـ ئۈچنى ئۇرۇۋەتتى.

ـــ بىرلىرى كېلىۋاتامدۇ، نىمە؟ قىچىڭلار. ـــ ئىۋراي قارىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشىغا قاراقچىلار قانداق پەيدا بولسا، كۆزدىن شۇنداق يوقالدى.

قولى كەينىگە قايرىلىپ باغلانغان پاتەم يىراقتىن قارىسى كۆرۈنگەن ئادەمنىڭ چاپسانراق يېتىپ كېلىشىنى تىلەپ ئولتۇرۇۋېدى، لېكىن ئۇمۇ مۇنۇ ۋاڭ ـ چۇڭدىن قورقۇپ تۇرۇپ قالدىمۇ، خېلى ۋاقىتقىچە يىراقتا قارا ـ كۆرەڭ كۆرۈنۈپ، بىر ئورۇندىن قوزغالماي تۇردى.

ئادەم كۆتكەندە ئۇزاق بىلىنەمدۇ ياكى ھەقىقەتەنلا شۇنداق ئاستا كېلىۋاتامدۇ، قاراقچى ـ باندىتلار قىچىپ كەتكەندىن كېيىن، بىر ھازا ۋاقىت ئۆتىمۇ، ھىلىقى چوڭ يولدا قارا ـ كۆرەڭ كۆرۈنگەن نەرسە پاتەم تېشىلىپ، تەلمۇرۇپ قارىغانسېرى ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك، بەك ئاستا سىلجىۋاتاتتى... قارايغان نەرسە يېقىنلاشتى. بارلىق ئۈمىدى ئاشۇنىڭغا باغلىنىپ قالغاندەك، قىز كۆز ئالماي، سىنچىلاپ قارىغاندا، ئالدى بىلەن خۇددى سۆگەتنىڭ پۇتىغىدەك ئىككى ئاچا نەرسە كۆرۈنۈۋېدى، ئۇ نەپىسى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش جىم تۇرۇپ قالدى. چوڭ يولدا

كېلىۋاتقان نەرسىنىڭ تۆت پۇتى كۆرۈندى. ئېشەك ئىكەن!

پاتەم شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى ئۈمىت باغلاپ تەلمۈرۈپ كۈتكىنىنىڭ ئېشەك ئىكەنلىگىگە ئىشەنگۈسى يوق. يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى چۆپلەرنى كىرتىلدىتىپ يەپ، دۇنيادىن بىخەم كېلىۋاتقان ئېشەك دۇم ياتقان نۇراخۇننىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە پۇراپ چىققاندىن كېيىن، پاتەمگە يېقىنلاشتى.

ــ جانۋار، ھىلىمۇ سېنىڭ كېلىپ قالغىنىڭ. بولمىسا، ئۇراي قارا بىزنىڭ كۈلىمىزنى كۆككە ئۇچۇراتتى دىگىنە.

قىز بېشىنى ئېشەكنىڭ تۇمشۇغىغا تىرەپ يا يىغلىشىنى، يا ئېشەكنىڭ قورقۇپ قاچقان قاراقچىلارغا كۈلۈشىنى بىلمەيتتى.

ــ نۇراخۇن، كۆزىڭىزنى ئېچىڭا. سىز مۇشۇنداق يېتىۋەرسىڭىز تېخىمۇ قورقىمەن. ــ ئۇ يىگىتنى مۈرىدەپ يۈرۈپ، ئۇڭدىسىغا ياتقۇزغاندا، بايانىن بىرى دۇم يېتىپ، نەپەس ئالالمايۋاتقان نۇراخۇن ھۇشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچتى، قىزنىڭ چاچلىرى چۇۋۇلۇپ كېتىپتۇ. قىزنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ناقولاي ئەپسىز ھىس قىلغان نۇراخۇن بىر نەرسە دەي دىسە ئاغزى سۆزگە كەلمەيتتى. ئۇ ئىلگىرى ئۆزىگە مۇنچىلىك يېقىنلىشىپ كەتمەيدىغان قىزنى مۈرىسى بىلەن نوقۇشتۇرۇۋاتقىنىنى بايقاپ، پاتەمگە قارىغاندا، قاراڭغۇدا ئۇنىڭ قورقۇپ كەتكىنىنى بايقىدى.

ــ سىزگە نىمە بولغان، پاتەم، ــ نۇراخۇن بۇ سۆزنى خېلىلا قاتتىق ئېيتقاندەك قىلىۋىدى، لېكىن ئۇنى ئاران چىقتى. قاراقچىلار ئاغزىغا تىپىپ چىشلىرىنى سۇندۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇ كالپۇگىنى يالاپ، ئاغزىغا يىغىلىپ قالغان قاننى تۈكۈرۈۋېدى، سۇنغان ئىككى چىشى بىللىلا چۈشتى.

باياتىن بىرى سۆز قىلالماي، بۇرۇقتۇم بولۇۋاتقان پاتەم، يىگىت بەزلەپ، كۆڭلىنى ياسغاندا چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى.

— بىر يېرىگىز قاتتىق زەخمىلەندىمۇ. قاراقچىلار مېنىڭ قولۇمنى باغلاپ قويۇپ قېچىپ كەتتى.

قىزنىڭ قېشىدا قوزغالماستىن ياتقىنىنى پەقەت ئەمدى چۈشەنگەن يىگىت ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، بېشى قىيىپ، ياڭلىۋاشتىن يىقىلدى. ئۇ بىرئاز ياتقاندىن كېيىنلا پاتەم ئاۋاز قوشتى: — قولىڭىزنى مەن تەرەپكە قارىتىڭ. ئاغامچىنى يېشىۋېتەي.

— ئىككىيلەن بىر ئۆلۈمدىن ئامان قالدۇق. بىلەمسىز، بىزنى ئاۋۇ قارا ئېشەك قۇتۇلدۇرۇپ قېپتۇ.

ئۇلار ئورۇنلىرىدىن قوزغالماي ئېشەككە قاراپ ئۇزاق يېتىشتى. قاراقچىلار نۇراخۇننىڭ تېنىنى خېلىلا زەخمىلەپ كەتكەن ئىكەن؛ ئۇ سەنتۇرۇلۇپ ئۆرە تۇرغاندا، پۇت-قولى بىرى يېڭىنە سانچىۋاتقاندەك سىقراپ ئاغرىۋاتاتتى.

— مېنى دەپ بالا-قازاغا ئۇچرىغىلى ئاز قالدىڭىز. بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشمامسىزكىن-تاڭ. سىزنى قاراقچىلاردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالمىغىنىمغا كەچۈرۈڭ مېنى.

— ماڭا بۇ پاراڭنى ئىككىنچى قېتىم ئېيتقۇچى بولماڭ. ئىلگىرى مەنمۇ ھازىر سىز ئېيتقاندەك، كومسومول سېپىگە بىكار ئوتتۇممىكىن دەپ يۈرەتتىم. بۇگۈن مۇنۇ ئۇنسۇرلارنىڭ قىلغان ۋەھشىلىكلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، ئاشۇلارنىڭ زىتىغا كومسومولدا يۈرۈپ، ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەشىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن مەنمۇ سىزدىن قالمايمەن.

قىزدىن مۇنداق سۆزنى كۈتمىگەن نۇراخۇن پاتەمنى بۇگۈن

بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، ئالايىتەنلا سەپسىلىپ قارىماقتا. ئاشۇ قىز يىگىتكە بىردىن ئۆزگىرىپ، ياڭلىۋاشتىن تۇغۇلغاندەك كۆرۈنەتتى.

— راست ئېيتىسىز، پاتەم. بىز بۇ يولنى ئۆزىمىز خالاپ، تاللىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن ھەرگىز قايتماسلىغىمىز لازىم. مەن ئۇلاردىن ئىنتىقام ئالماي قويمايمەن. مۇشۇ قاراڭغۇ تۈندە، سىزنىڭ ئالدىڭىزدا قەسەم ئىچىمەن، پاتەم. ئەتىدىن باشلاپ قىزىل ئارمىيە سېپىگە قوشۇلىمەن.

— ياۋۇزلار يېقىندا ئۆيلەنگەن سادىرنىمۇ ئېزىقتۇرۇپ، شەرقتە باشلاپ مېڭىپتۇ!

— زەپ ياخشى يىگىت ئىدى. ئۇنى يولدىن چىقارغان ئاشۇ ئىۋراي قارا بولسا كېرەك. يېنىدىكى ئىككى يىگىتنى ياخشىراق تونالمىدىم.

— مەنمۇ. بىرىنى خوشنا — قاش يېزىسىدا كۆرگەندەكلا قىلىمەن. بىزنى تونۇپ قالمىسۇن دەپ ئەتەي مالخىينى چۆكۈرۈپ كىيىپتۇ.

* * *

پاتەمخان سۇچى يىگىتلەرنىڭ "غۇلجىدىن چىققان سادىر بوۋاي مومامنىڭ يولدىشى بىلەن ئەكۋەر بوۋاينى ياخشى تونۇيدىكەن" دىگەن سۆزىنى ئاڭلىغاندا، "بەلكى شۇمىكىن" دەپمۇ ئويلىدى. لېكىن يېرىم ئەسىردىن ئوشۇق ۋاقىتتا ئالەمدىن تالاي-تالاي سادىرلار ئۆتتىغۇ. ئىسمىغا ئىسىم ئوخشىمامدۇ. "ئەكۋەر پوچىنىڭ ئاكىسى بولۇپ كەتكىنىنى قارا" دىگىنى نىمىسى. ئۇنىڭ ئۇنى ئاشۇ يىلى نۇراخۇننى سىلىق پاينىگى بىلەن ئۇرۇپ يىقىتقان يىگىتنىڭ بەك سۈرلۈك ئۇنىنى ئەسلىتىشى بىكار ئەمەسكەن-دە؟ بەلكى كۆڭۈل

بىر نەرسە تۇيىدىغاندۇ. ھەر ھالدا غۇلجىدىن چىققان سادىرنى بىر كۆرسەم بولىدىكەن.

پاتەمخان ئاخىرقى ۋاقىتلاردا بالىسىنى ئويلاپ، ئۆتكەن كۈنلەرگە چوڭقۇر چۆكمەي يۈرگەن ئىكەن. بولمىسا يەتمىش بەش يىلدىن بېرى قارا يەر دەسسەپ يۈرگەن ھاياتىدا تالاي نەرسىلەرنى باشتىن كەچۈرۈپتۇ.

* * *

...ئۇ قېتىم نۇراخۇن ئىككىسى يېزىغا كەچ قايتتى. شۇ كۈندىن ئورۇن تۇتۇپ ياتقان نۇراخۇن بىر ھەپتە تۇرمىدى. سەللىمازا ساقىيىپ، ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتە-ئۆتمەستىنلا، تۇيۇقسىز نۇراخۇن قىزنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزۈپتۇ!... ئۇلارنىڭ توي مەسىلىسى ئۇزاقتا سوزۇلۇپ كەتكىنى يوق: يېزا خەلقى ئاشلىقىنى يىغىشتۇرۇپ بولار-بولماستىنلا، پاتەمخانىنىڭ بېغىدىكى يوغان سۆگەتنىڭ قېشىغا داش قازان ئېسىلدى...

ئادەملەرنىڭ "ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار" دىگىنى راست ئىكەن؛ ئىككىسىنىڭ بىر تەكىگە باش قويۇپ، ئۆي-ئوتاق بولۇشى ئالتىنچى ئاينىڭ كېچىسىگە ئوخشاش تولمۇ قىسقا بولدى. ئۇلار ئۆيلەنگەن يىلنىڭ دەسلەپكى ئېيىدىلا نۇراخۇن ئاق گۈۋاردىيىچىلەرگە قارشى كۈرىشۋاتقان قىزىل ئارمىيە سېپىگە ئېلىندى-دە، پاتەمخان يېزىدا قالدى...

* * *

ئادەم قايغۇ-دەرتكە كۆتىرىشىلىك كېلىدىكەن. پەقەت ئوغلى چوڭ بولۇپ، يېزا خەلقى "سۈرلۈك يەر" دەپ، تولا-تېرىم كەلمەيدىغان دوديشاڭنىڭ ئاستىدىكى يالغۇز قەۋرە چۆرىسىگە قارىياغاچ

تىكىپ، كۆكلەتكەندىلا پاتەمخانىغا يولدىشى ياڭلىۋاشتىن تىرىلگەندەك بولدى. لېكىن شەماخۇن بۇ يەرنى كۆكەرتىپ، ئادەملەر ئوما ئوروپ ھارغاندا دەم ئالىدىغان جايىغا ئايلاندۇرسىمۇ ئۆزىگە ئولتۇرۇشقا نېسىپ قىلماپتۇ. ئەمدى ئۇنىڭ بۇ تۈزلەڭدە تىككەن بىر تۈپ قارىياغىچى بىلەن ئاشۇ يالغۇز قەۋرە قالدى.

مومايى ئاق تاشتىن تۇروپ مۇشۇ قەۋرگە يېقىنلاشتى. ئېتىز شىپىڭىدىن ئەللىك قەدەمچە نېرىدىكى توپ قارىياغاچ يوپۇر-ماقلىرىنى يەلپۈپ چىققان شامال ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئىتتىكلەۋاتىدۇ.

17

زوگال مەزگىلى. پاتەمخاننىڭ ئاشۇ كۈندىن باشلاپ زوگال ۋاقتى ئىش قىلىشقا ھەرگىز قولى بارمايتتى. باشقىلارنىڭ ئىشلەۋاتقىنىنى كۆرسە "زوگال بولۇپ قالدى، قويساڭلار" دىگۈسى كېلەتتى.

ئاردا يېرىم ئەسىردىن ئوشۇق ۋاقىت ئۆتسىمۇ، ھەممە ئېسىدە خۇددى تۈنۈگۈن يۈز بەرگەندەك، ساقلىنىپ قېپتۇ...

*　　*　　*

بۆكلىرىدە قىزىل لاتىسى بار ئۈچ قىزىل ئەسكەرنى ئەگەشتۈرۈپ يېزا سوۋېتىنىڭ يېڭىدىن سايلانغان رەئىسى ھويلىغا كىرىپ كەلگەندە، پاتەمنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك، ئەنسىرەشكە باشلىدى. رەئىس ھامىلدار جۇگانغا دەرھال ئېيتقان سۆز ئېغىر كېلەر دىمىدىمۇ، تۇيۇقسىزلا:

— پاتەم، يولدىشىڭنىڭ ئاستىدىكى تۈزلەڭدە ئاق گۈۋاردىيىچىلەر چېپىۋېتىپتۇ! — دىدى. پاتەمخان بۇ شۇم خەۋەرنى چۈشىدە ئاڭلىغانغا ئوخشاش تۇۋرۇكىكە يۆلىنىپ، جىم تۇرغاندا ئۇنىڭغا يەر پىرقىراۋاتقاندەك سېزىلىپ كەتتى. ئۇ بۇ سۆزلەرگە ئىشەنمىدى.

— سىزگە ئۇ ياقتا بېرىشقا بولمايدۇ. — پاتەم يېزا سوۋېتى رەئىسىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالغىنىمۇ يوق.

خۇلۇم ـ خوشىلارمۇ يىغىلىپ، ھويلا ئىچى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بولۇپ كەتتى. كىمنىڭ نىمە دەۋاتقىنى ئۇنىڭ قۇلىغىغا كىرىپ چىقسۇنمۇ.

ــ ئۆزى ئاران تۇرغان ياش ئايالنى ئۇ ياققا ئېپىبارماڭلار.

ــ ياق، مەن بارىمەن! ــ ھاڭقىتىپ تۇرغان پاتەمنىڭ ئېيتقىنى پەقەت شۇ بولدى.

ــ بارىمەن دىسە بارسۇن! ئەڭ بولمىغاندا يولدىشىنى ئاخىرقى قېتىم بىر كۆرۈپ قالار.

يېزا خەلقى دودىشاڭنىڭ ئاستىدىكى قىيامەت ـ قايىمنى كۆر ـ گەندە، ھامىلدار ئايالنى ھارۋىغا سېلىپ كەلگىنىگە بەك پۇشايمان قىلدى.

ــ ئەمدى بۇ جۇگاندىنمۇ ئايرىلىپ قالمىساق بۇلاتتىغۇ.

ــ پاتەم، ئۆزىڭىزنى مەھكەم تۇتۇڭ. نۇراخۇننى يوقاتقىنىمىزنى ئاز دەپ، يەنە ئۇنىڭ پەرزەنتىدىنمۇ ئايرىلمايلى. ــ بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، چىداشقا قانچە تىرىشسىمۇ قىزىل قان چاچراپ، ئادەم تەنلىرىنىڭ پارچىلىنىپ يانقىنىنى كۆرگەندە، ھۇشىنى يوقتىپ قويدى ـ دە، قولتۇغىدىن يۆلەپ يۈرگەنلەر يۈزىگە سۇ چاچقاندىلا كۆزىنى ئاچتى.

ئىنسانىنى شۇنداق قىينامدۇ؟! پاتەمخان ئىلگىر ـ كېيىن ھەتتا مالىنى ئاشۇنداق بوغۇزلىغىنىنى كۆرمىگەن. ئۇ يەردە دومىلاپ يانقان باشلارغا ئۇچ قېتىم قاراپ، ئۇچ قېتىم كۆزىنى يۇمۇۋالدى. "بۇلارنىڭ ئارىسىدا نۇراخۇننىڭ ئۆلۈگى يوق بولۇشى كېرەك. ئۇنى مۇنچىلىك قىيناپ ئۆلتۈرگۈدەك، نىمە گۇناھى باردى... نىمە بالادۇ بۇ؟" دەيتتى ئىچىدە. ئەمدى ئۆلۈكلەرگە قارىماسقا تىرىشتى. بىر چاغدا نېراقتىكى تۆت مۈچىسى ساق جەڭچىلەرنى كۆزدىن

كەچۈرۈۋاتقاندا ۋاقىرىۋەتكىلى ئازلا قالدى. ئۇ ئىككى قولىنى ئاغزىغا مەككەم باستى. كۆزلىرىدىن ياش ئۇرغۇپ چىقىۋاتسىمۇ، ئۈن چىقىرالمايتتى. پاتەم يولدىشىنى يىراقتىن ئىزدەپ يۈرسە، نۇراخۇننىڭ بېشى پۇتىنىڭ تۈۋىدىلا يېتىپتۇ. كەڭ ماڭلىيى بىلەن ئىنچىكە بۇرۇتىدىن تونۇپ قالدى. ئۇ نېرى`داجىپ كېتەي دىسە، باشنى دەسسۋالمەنمىكىن دەپ قورقۇپ، قاققان قوزۇقتەك تۇراتتى. نۇراخۇننىڭ چاناقلىرىدىن چىقىپ، ئاق پاختىسى ئۆرلىگەن كۆزلىرىگە قارىماقتا. مۇشۇ پەيتتە تېنىدىن بېشى ئاجرىتىلغان نۇراخۇننىمۇ، ئۆزىنىمۇ ئويلىمىدى. كۆزىگە يولدىشىنىڭ قەلەمگە ئوخشاش ئۇچ تارتقان ئىنچىكە بۇرۇتىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى.

ئۇ كۆزىنى پارقىرىتىپ قاراۋاتسىمۇ، ئويى بىر چاغلاردا ئانىسىنىڭ دادىسى ھەققىدە ئېيتقان سۆزىدە.

يول بويى ئاغزىغا بىر چىشلەم نان سالمىغان دادىسى دەر-ياندىن كېتىپ يىقىلغاندا، ئۇ ئۆزىنى يۆلىگىلى كەلگەن قاچاقلارغا: "بەربىر ئۆلۈپ كېتىدىغان ئادەمگە قارىغىچە، ئاۋۇ ھامىلدار ئايىلىمنى ساقلاپ قېلىڭلار. بىز قانچە دەھشەتلىك دەقىقىلەرگە دۇچكەلسەكمۇ، ئەڭ ئالدى بىلەن نەسلىمىزنى ساقلاپ قېلىشىمىز كېرەك"، دىگەن ئىكەن. شۇنى ئەسلىگەن پاتەم ۋاقىرىماسقا تىرىشىپ، بىر قولىدا ئاغزىنى مەھكەم بېسىپ، ئىككىنچى قولى بىلەن قوسىغىنى تۇتۇپ تۇراتتى.

ئادەم بالىسى قىينىچىلىقتا ئاجايىپ بەرداشلىق كېلىدىكەن. تېنىدىن جۇدا قىلىنغان باش بىر چەتتە تۇرسۇن، باشقا ۋاقىتتا ئېغىر ئاغرىقنىڭ قېشىغا بېرىشتىن ئەيمىنىدىغان پاتەم نۇراخۇننىڭ توپا بىلەن قانغا مىلەنگەن بېشىنىڭ قېشىدا زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ،

يولدىشىنىڭ پارقىراپ تۇرغان كۆزلىرىگە چاپلاشقان توپىنى ئالقىنى بىلەن ئېرىتتى. قولىغا ئىلگىرى سەزمىگەن يۇمشاق بىر نەرسە تەككەندەك بولدى. نۇراخۇننى يەرلىككە قويۇپ، ئارىدىن بىرنەچچە ئاي ئۆتكىچە قانچە سۇۋۇنداپ يۇسىمۇ، ئوتتۇرانچى بارمىغىغا يۇمشاق تەككەندەك قىلغان نەرسە ھىچ يوقالمايۋاتقاندەك تۇراتتى ئۇنىڭغا.

يۇرتداشلىرى پاتەمخانىنى نۇراخۇننىڭ بېشى قېشىدا كۆپ تۇرغۇزمىدى. ئۇنى ياڭلىۋاشتىن ھارۋىغا سېلىپ، يېزىغا ئېلىپ ماڭغاندىمۇ، نۇراخۇننىڭ كېسىلگەن بوينى، قان بىلەن مىلەنگەن ماڭلىيى بىلەن قەلەمدەك ئىنچىكە بۇرۇتى كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى.

ــ ئاق گۇۋاردىيىچىلەر قىزىللارنىڭ قولىغا چۈشكەنلىرىنى ئۇ قاتقا ئېلىپ كەتمەكچى بولۇپ ھەيدەپ كېلىۋاتقاندا، تاڭ ئاتقىچە چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتەلمەيدىغانلىغىغا كۆزى يېتىپ، مۇشۇ يەردە قىيناپ ئۆلتۈرۈپتۇ، ــ دىدى جەڭچىلەرنىڭ بىرى.

"ئەمدى مەن ساراڭ بولۇپ كېتىمەن" دەپ ئويلىغان پاتەم. ئۇنى ھەممىدىن ساقلاپ قالغان قوسىغىدىكى بالىسى. "مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ، نۇراخۇننىڭ ئىزى ئۆچمىسىكەن" دەپ ئانا تېچ-ئامان بوشىنىۋېلىشنىڭ كويىدا بولدى.

پاتەم بىر ئاي بويى قورقماق ئارىلاپ، كېچىلىرى ئۇخلىيالماي يۇردى-دە، پەقەت نۇراخۇننىڭ قىرقىنى بەرگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى بوشانغاندا ئۇنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشكەندەك قىلدى.

تۇرمۇشقا چىقىپ ئېرى بىلەن بارى-يوقى بىر يىلغا يېتەر-يەتمەس بىللە ھايات كەچۈرگەن پاتەم مۇشۇنىڭ ھەممىسى بۇ تەۋەدە سوۋېت ھاكىمىيىتى ئورنىتىلغاندىن كېيىن، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا قوشۇلۇپ شەرققە كەتمەي قالغىنىنىڭ ئاقىۋىتىمىكىن دەپ

ئویلایتتی. ئۇ چاغلاردا نۇراخۇننىڭ: "بالىلىق قىلماي، بىزنىڭ كەينىمىزدىن ئەگەشكىن. زامانىنىڭ تېچلىغىدا بىللە كېتەيلى" دىگۈچىلەرمۇ كۆپ بولۇۋىدى. لېكىن نۇراخۇن ئۇلارغا: "نىمىشقا ئويلىمايدىغان ئادەملەر سىلەر! بۇنىڭدىن ئوتتۇز-قىرىق يىل ئىلگىرى ئاتا-بوۋىلىرىمىز خىتايلارنىڭ جەۋرى-زۇلمىنى تارتىپ، كۆرمىگەن كۈنلەرنى كۆرۈپ، بۇ دىيارنى پانالاپ، ئەمدىگىنە مەھەللە-لە-شەھەرلەرنى قۇرۇپ، تىرىكچىلىگىمىزنى ياخشىلىغاندا، كۆچىمىز دىگىنىڭلار نىمىسى؟ سوۋېت ھاكىمىيىتى دىگەن سىلەر بىلەن بىزگە ئوخشاش مۇساپىرلارنىڭ دۆلىتى ئەمەسمۇ. يېڭى قۇرۇلغان ھاكىمىيەت بىزگە ئوخشاش يالاڭتۆش پۇقرالارنىڭ غېمىنى قىلىۋاتسا، يۈك-تاقىمىزنى ئارتىپ قاچقىنىمىز نىمىسى؟ قېچىۋاتقانلار-نىڭ تەڭدىن-تولىسى كەمبەغەللەرنىڭ قېنىنى شوراپ، دۇنيا يىققان بايلار. سىلەرگە نىمە يوق. ئۇلارنىڭ ئېزىتقۇسىغا كۆنمەڭلەر. ئاتام رەھمىتى 1881-يىلى غۇلجىدىن يالغۇز خۇرجۇننى مۈرىسىگە ئارتىپ چىقىپ، يارىكەنت تەۋەسىدە تىرىكچىلىك قىلىپ، ئاخىر مۇشۇ ۋادىنىڭ توپىرىغا كۆمۈلگەن، مەن ئۇنىڭ قەۋرىسىنى تاشلاپ ھىچ ياققا بارمايمەن"، دىگەن ئىدى. ئەمدى ئاشۇ قارىياغاچلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياتىدۇ...

18

سۇلىرىنى تەڭشەپ قويۇپ، كەچكى تاماققا يىغىلغان يىگىتلەر قىزغىن پاراڭغا چۈشتى. بولۇپمۇ ياشلارنى مۇشۇ ۋادىدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر بەك قىزىقتۇراتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىلگىرى يېزىدا كۆرسە پەقەت سالاملىشىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان كەم سۆزلۈك مومايىنى مۇنچىلىك كۆپ قىينچىلىقلارنى كەچۈردىغۇ دەپ ھەرگىز ئويلىماپتىكەن. بۇگۈن ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم بىر دۇنىيا ئاچقاندەك بولدى.

پاتەمخان مومای تالاغا چىقىپ كەتكەندە، مەيۇسلەنگەن سۇلايمان شېتىلە تەۋرىنىپ:

— پاتەمخان مومىمىز يولدىشىدىن ئايرىلىپ قىرىق يىلغا يېقىن يا بالىنىڭ راھىتىنى كۆرمەي، يالاڭغىداق سۇ تۇتۇپ ئۆمرىنى ئۆتكۈزسىمۇ، ھىچكىمگە يالۋۇرماي يۈرگەن، كولخوز باشلىقلىرىنىڭ ئالدىغا بىر نەرسە سوراپ كىرمىگەن مومايلاردىن. ئۇنىڭ مۇشۇ يۇرت، مۇشۇ كولخوزنىڭ تىرىكچىلىگىدىن باشقا ھىچ نەرسىسى يوق.

— غۇلامنىڭ ئېيتقانلىرى بىردىن-بىر توغرا، — دەپ سۆزگە نەسرۇللام ئارىلاشتى. — مۇشۇ ۋاقىتقىچە ھىچ نەرسىگە ئارىلاشماي جىمجىت يۈرىدىغان بۇ مومايىنىڭ تەقدىرى بىلەن ھىچقايسىمىز

قىزىقىپ كۆرمەپتىمىز. بىزنىڭ كولخوزدا مۇراسىم كۈنلىرى، ئەمگەك ۋە ئۇرۇش ۋېتىرانلىرى① بىلەن ئۇچرىشىش بولغاندىمۇ دائىم ئەكۋەر بوۋاي بىلەن دۇتارچى جەننەت بۇۋىدەمنىلا چاقىرىدۇ. ئەكۋەركامزە ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى غالىبىيىتىنىڭ يىگىرمە بەش يىللىغىغا بېغىشلانغان بىر تال مېدالنى پىلدىرلىتىپ ئېسۋېلىپ، مۇنبەرگە چىقىسا، خۇددى نېمىسىلارنى يالغۇز ئۆزى يەڭگەندەك، ھە دۇتاۋچى جەننەت بۇۋىدەم، كولخوزنىڭ پۈتكۈل سۈيىنى تۇتۇپ، ئاشلىغىنى ئۆزى ئۆستۈرگەندەك پاراڭ قىلىدۇ.

— ئاخىرقى ۋاقىتلاردا، خاتىرە مېدالىرىنى كۆپرەك چىقىرىۋېدى، ئەكۋەركاممۇ ئۇلارنى شاراقلىتىپ ئاسىدىغان بولۇپ قالدى...

— ئاغىنىلەر، بىز بەزىدە چوڭلارنى ئۇلارنىڭ ئالغان ئوردېن، مېدالىرى بىلەنلا باھالاپ يۈرىمىز. ئەسلىدە ئۆز زامانىسىدا ئوردېن، مېدال ئالمىسىمۇ پۈتكۈل ھاياتىنى كولخوزغا بېغىشلىغان ئادەملەر ئازمۇ؟ بەزىدە ئۇلارنىڭ ئىلگىرى قىلغان ئەمگىگى تۇرماق، ئىسىملىرىمۇ ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ.

— ئېيتقىنىڭ راست. يېزىغا مۇخبىر كەلسىمۇ دۇتارچى جەننەت بۇۋىدەمگە ئوخشاش ئوردېنى بار ئاياللارغىلا يولۇقىدۇ.

— ئەكۋەركام رەئىس چاغدا جەننەت بۇۋىدەمگە ئوردېن بەرگۈزۈپ، ماختاپ يۈرۈپلا ئۆيلىنىۋالغان دىگىنە.

— ھە، بەزىدە شۇنداق بولۇپ كېتىدىغۇ. پاتەمخىنىدەمگە ئوخشاشلار ھەممىنىڭ نەزىرىدىن سىرت قېلىۋاتقان. ھازىر كولخوزدىمۇ قاتتىقراق گۈكىرەپ پاراڭ قىلىدىغان ئادەمنىڭ سۆزى

---

① ۋېتىران — تەجرىبىلىك پىشقەدەم ئەمگەكچى. — تەھرىرىدىن.

ئۆتىدىغان بولدىغۇ. ئېسىگىلاردا بارمۇ، ئۆتىكەن يىلى ئەكۇەر بوۋاينىڭ: "مەن مۇشۇ كولخوزنى قۇرغان ئادەم. ئۆيۈم ناچار، ئالدىغان پېنسىيە پۇلۇم ئاز"، دەپ ئەرز يېزىپ يۈرۈپ، ئۇچ ئېغىز ئۆيىنى كىچىك كۈيوغلىغا قالدۇرۇپ، كولخوز ھىساۋىغا بەش ئېغىز ئۆي سالدۇرۇۋالدى. ھە، مانا پاتەمخان مومايغا ئوخشاشلار ئۆيى ئۆرۈلۈپ بېسىۋالسىمۇ رەئىسنىڭ ئالدىغا ھال ئېيتىپ بارمايدۇ، — سۇلايماننىڭ سۆزى يىگىتلەرنى ئويلاندۇرۇپ قويدى.

— سلەرنىڭ پارتىگىلارنى تىڭشاپ ئولتۇرغاندا مېنىڭ بېشىمغا بىر ئوي كەلدى، يىگىتلەر، — گەپ — سۆزگە تولا ئارىلاشماي، بوش ۋاقىت بولۇپ قالسىلا كىتاپ ئوقۇيدىغان پەخىردىننىڭ سۆزى ھەممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

— قېنى، قېنى، مۇشۇنداق چاغدا بېشىڭغا ياخشى ئىدىيە كېلىدىغانغۇ. ھازىر پەقەت سېنىڭ بېشىڭلا كەم بولۇۋاتىدۇ.

— مېنىڭچە، بىز ئاشۇنداق ئۆمىرى كولخوزنىڭ بىر ئېرىق سۈيىنى تۇتۇپ، قارا كەتمەننىڭ ئىگىسى بولۇپ، ئىسمى ھەچ يەردە ئاتالماي ئۇنتۇلۇپ كەتكەن قېرىلارنى تېپىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇشىمىز كېرەك. شۇلارنى كۇلۇپقا يىغىپ، سۆھبەت ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، كونسېرت كۆرسىتىپ، بىر قېتىم بولسىمۇ كۆڭلىنى كۆتەرسەك دەيمەن. ئەسلىدە كولخوزنىڭ ئاساسىي ئىشىنى ئاشۇنداق ئاددىي ئادەملەر قىلىپ، قىينىچىلىقنىمۇ شۇلار تارتقان ئەمەسمۇ.

— مۇنۇ ئېيتقانلىرىڭ توغرا پىكىر. كىتاپنى بىكار ئوقۇمايسەن جۇمۇ، ئاداش! — سۇلايمان ئورنىدىن سەكرەپ تۇردى، — دەيمەنغۇ، ئېتىزدا كۆممە قوناق سۇغىرىپ، بىكاردىن — بىكار ئۆزىنى

خار قىلىپ يۈردۈ بۇ.

— بىز پاتەمخان مومايغا ئوخشاش ئاددى كولخوزچىلار بىلەن ئۇچرىشىپ، پاراڭلاشساق، ئېيتىلماي يۈرگەن كۆپ مەسىلىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرىمىز. ئۇلار ئىگىلىگىمىزدە بىز كۆرمەي يۈرگەن بەزى كەمچىلىكلەرنى ئۆزلىرىنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى تىلەپ، ئېيتماي يۈرگەن بولۇشى مۇمكىن. بەزى قېرىلارنىڭ ئىچىدە بىز بىلمەيدىغان نەرسىلەر سېغىزخاندەك سايراپ تۇرسىمۇ، سىرتقا چىقارغۇسى كەلمەيدۇ ئەمەسمۇ.

— پەخىردىن ھەققەتنى ئېيتۋاتىدۇ. كولخوزىمىزدا كەمچىلىك ئازغۇ دەمسەن. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىگىنى بىز كۆرمەي يۈرىمىز. بەزىدە كۆرسەكمۇ، كۆرمىگەنگە سېلىپ ئۆتۈپ كېتىمىز. بولۇپمۇ يېزىمىزدىكى كۆپنى كۆرگەن، تۇرمۇش تەجرىبىسى مول ئادەملەرنىڭ ھازىرقى رەئىسىمىز بىلەن ئۇنىڭ كەينىدە يۈرگەنلەر توغرىلىق ئېيتىدىغان دەردى كۆپ. مەسىلەن، ئىلگىرىكى كولخوز رەئىسلىرىنىڭ قانچىلىك پاك ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ بەرسە ئاغزىڭ ئوچۇق قالىدۇ.

پەخىردىننىڭ سۆزى يىگىتلەرنى ئويلاندۇرۇپ قويسا كېرەك، ئۇلار يېزىدىكى قېرىلارنى مۇزاكىرە قىلىشقا باشلىدى.

— مېنىڭ خوشنام ئىمىناخۇنكامغۇ: "ھازىر كولخوز دۇنياسىنى رەئىس باراتوۋ، بوغالتىر ۋېلاخۇن، ئەكۋەر دەللال ئۈچىلا يەۋاتىدۇ، دەپ ئوچۇقلا ئېيتىدۇ، — دىدى سۇلايمان، — ئۇنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئىلگىرىكى رەئىسلەر ئۆيگە بىر مىشكاپ ئۇن ئېلىپ كېلىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا ئېتىزدا كولخوزچىلارغا بۆلۈنگەن تاماقنى ئىچىشكە ئېھتىيات قىلىدىكەن. ھە، بۇ بىزنىڭ كولخوزنىڭ باشلىغى ئۆزلىرىنى ئېيتمىغاندا، رايوندىكىلەرگىمۇ ماشىنا ـ ماشىنا

بىلەن سوغا قىلدۇ.

ــ بىزنىڭ كولخوزدا باش بوغالتىر بىلەن رەئىسنىڭ ئايلىق ئاقچىسى توپ ـ توغرا ئامانەت كېنىشكىسىغا چۈشىدىكەن. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئائىلىسى نىمە يەپ، نىمە كىيىۋاتقىنىنى بىر ئاللانىڭ ئۆزى بىلىدۇ.

ــ دۇرۇس ئېيتىسەن، سۇلايمان، بىز كومسومولپىلار مۇشۇنداق ئادالەتسىز ھادىسىلەر بىلەن رەھىمسىز كۈرەش قىلىشىمىز لازىم.

دەسلەپ ئاستا پاراڭ سېلىشىۋاتقان ياشلارنىڭ ئاۋازى ئەرشكە ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بايا ئۆز ئويى بىلەن بولۇپ، ياشلارنىڭ گېپىگە تولا قۇلاق سالمىغان پاتەمخان موماي ئېتىز شىپىگىغا يېقىن كېلىپ بەلدىگە ئولتۇرغاندا، سۇچىلارنىڭ پارىڭى ئاشكارا ئاڭلاندى. ئەتىمالىم، ياشلار خېلىدىن بېرى تالادا يۈرگەن موماينى ئەسلىرىدىن چىقىرىپ قويىسا كېرەك. ئۇ يىگىتلەرنىڭ پارىڭىنى يەنە بىرئاز تىڭشاپ ئولتۇراي دېدى، لېكىن ئەتىگەندە يالاڭ كىينىپ چىققاچقىمۇ، تېنى شۇركۈنۈپ، مۇزلاشقا باشلىدى. پاتەمخان خۇددى ھىچ نەرسە ئاڭلىمىغان ئادەمدەك، بوسۇغىغا كەلگەندە كالىچىنى قېقىپ، بىر ـ ئىككى قېتىم قاتتىق يۆتەلگەندىن كېيىن، ئىچكىرىگە كىردى.

ــ كاتەكنىڭ ئاغزى ئوچۇق قېلىۋىدى، ئىت ـ قۇشلار توخۇلارنى بوغۇۋەتمىسە بولاتتىغۇ.

ــ سەن نىمە كويدا، موما، بىز نىمە ئويدا. مەيەردە پۈتكۈل كولخوز ھاياتى توغرىلىق پاراڭ بولۇۋاتسا، سەن ئىككى توخۇڭنىڭ گېپىنى قىلىسەنغۇ. قورقما، بوغۇۋەتسە، ئەتە ئۆزەم يۈز توخۇ ئېلىپ بېرىمەن. قارىغايدەك باللىرىڭ ئولتۇرغاندا ھىچ نەرسىدىن

غەم قىلمىغىنا زادى. ــ ئورنىدىن دەس تۇرغان سۇلايمان مومانىڭ قولتۇغىدىن يۆلەشتۈرۈپ، ئىچكىرى ئېلىپ كىردى. ــ ئاران ئۆيۈڭ-دىن ئۈزۈلۈپ چىققاندا، بىر كۈن بولسىمۇ ئاشۇ توخۇ-تۇمان بىلەن مال-ۋارىنىڭنى ئۇنتۇپ، ئۆزەڭنى خۇددى بالاڭنىڭ قېشىدا يۈرگەندەك ھىس قىلساڭچۇ. ھازىر مەن ساڭا راسا يۇمشاق ئورۇن سېلىپ بېرىمەن. ئۆزەڭنىڭمۇ ئېتىزدا قونمىغىنىڭغا بىرتالاي ۋاقىت بولۇپ قالغاندۇ.

يىگىتلەر ئۇنى چاڭىلداپ چىققان سۇلايماننىڭ سۆزىنى قوللىماقتا.

ــ ئۇ دىگىنىڭلارمىغۇ توغرا، بالىلىرىم. سىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، كۆڭلۈم كۆتىرىلىپ، يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولدۇم.

ــ ھە، مۇنۇ پاراڭنى قىلمامسەن. قېنى يۇقۇرى ئۆت. ھازىر بىز ساڭا ياتقىچە ھىچ بىر ئۇيغۇرنىڭ ئۆيىدە ئىچمىگەن چاي ئېتىپ بېرەيلى. ئۇنى ئىچكەندىن كېيىن، سېنىڭ ئېتىزدىن كەتكىڭ كەلمەي قالامدىكىن.

ــ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەتكەن چېيىغا نىمە يەتسۇن، بالام. بىر چاغلاردا بىزنىڭ نېنىمىزمۇ، گۆشىمىز مۇشۇ ئىدى. ھۈممەل بىلەن ئەتكەن ئىلىكتەك چاينى يوغان قاپاققا تولدۇرۇۋېلىپ ئېتىزغا چىقىپ كەتسەك، بىر كۈنگە يېتەتتى.

پاتەمخان ئېتىزنى سېغىنىپ قالغان ئىكەن. ئادەتتە توخۇ بىلەن تەڭلا تەكىگە باش قويىدىغان مومامۇ بۇگۈن سۇچىلار ئەتكەن چاينى ئىچىپ، ئىچكىرىكى بۆلمىگە كىرىپ ياتسىمۇ، زادى ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭغا ئېتىزنىڭ كەچكى سالقىن ھاۋاسى ئالايىتەنلا تەسىر قىلماقتا. چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرىمۇ كۆڭلىنى كۆتىرىپ، بۇنىڭدىن تالاي يىل ئىلگىرى ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ۋەقەلەرنى ئېسىگە سالدى. دائىم

ئىككى ئېغىز ئۆيدە يالغۇزدىن-يالغۇز ياتقاندا، بىر نەرسە كەمدەكلا قىلىپ تۇراتتى. بۇگۈن ئايدالادا ياتسىمۇ، ئۆزىنى قانداقتۇر دۇنيادىن بىغەم سېزىدۇ. پاتەمخان سۇنىڭ بەك ئېزىۋېتىدىغىنىنى ياخشى بىلىدۇ، ئەمما مۇنۇ يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى كەچكىچە رېزىنكە ئۆتۈك كىيىپ، كۆممە قوناق ئارىسىدا پاتقاق كېچىپ يۈرسىمۇ، زادى ھارغىنى بايقالمايدۇ. ئېتىز شىپىگىدا بىر خىل تېچلىق ھۆكۈم سۈرۈمەكتە. موماي يىگىتلەرنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئويلاپ ياتىدۇ. ئۇلار بەزىدە ئادەمنىڭ ئىچىگە كىرىپ چىققاندەكلا، كۆڭۈلدىكى سۆزنى ئېيتىدىكەن. بولۇپمۇ بايا دۇتارچى جەنىنەت بۇۋۇى بىلەن ئەكۋەر توغرىلىق زەپمۇ ياخشى پاراڭ قىلدى. قانچە ھار ئېلىپ، كۆڭۈلنى بۇزماي دىگەن بىلەنمۇ ئاشۇنداق ۋەقەلەرنى ئاڭلىغاندا ئادەمنىڭ بىر يېرى ئېچىشقاندەك بولىدىكەن. پاتەمخان ئۇرۇش يىللىرى ئۆزى بىلەن سۇ تۇتۇپ، بىللە ئىشلىگەن ئاغىزى يېنىك ئايالىلارنىڭ بىرنەچچە قېتىم چايدا بىر-بىرىنى پۇرلەڭكە كۆينەك تېشىدىن چىمدىشىپ، "جەنىنەت بۇۋۇنىڭ ئوردىنىنى قانداق ئالغىنىنىمۇ ياخشى بىلىمزاي" دىيىشىپ، شالاڭ قاشلىرىنى سۈزۈشتۈرۈپ، مىيغىدا مەنىلىك كۈلۈشكەنلىرىنىمۇ بايقىغان ئىدى. ئۇ چاغدا پاتەمخان خوتۇنلارنى بىرنەچچە قېتىم "يوق پاراڭنى قويۇڭلارا" دەپ سىلكىۋەتكەن ئىدى. بۇگۈن سۇچىلارنىڭ پاراڭلىرىدىن: "ئاشۇ سۆزلەر بۇلارنىڭ قۇلاقلىرىغىمۇ يەتكەن ئوخشايدۇ" دىگەن موماي جەنىنەت بۇۋۇنىڭ ئۇرۇش تامام بولغان يىلى، يولدىشىدىن قارا قەغەز كەلمەي تۇرۇپلا رەئىسلىك قىلىۋاتقان ئەكۋەرنىڭ ئاغرىق ئايىلىنى ئىككى قىزى بىلەن قويغۇزۇۋېتىپ، تېگىۋالغىنىنى ئەسلىدى. بۇ خاپىلىققا چىدالمىغان شەمشىنۇرنىڭ ئانىسى، كۆپ ئۆتمەيلا ۋاپات

بولدی ـ ده، یىتىم قالغان ئىككى قىز كىچىك ئانىسىنىڭ قولىدا ئۆستى. "ئەكۆەرنىڭ ئىدمدى ئۇ قىزىغا كۆيۈمچان بولۇپ كەتكىنىنى قانداق قىلاي" دەپ قويىدۇ پاتەمخان.

*　　*　　*

موماينى غىجەكنىڭ زىل ئۈنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

ــ قېنى، يىگىتلەر، دۇتار ـ تەمبۇرىڭلارنى قولۇڭلارغا ئېلىڭلارا، مومامنىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىپ قويايلۇق!

ئىچكىرىكى ئۆيدە ياتقان پاتەمخان موماي كەڭ زالدا غىجەك چىلىۋاتقان هېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمان ئىكەنلىگىنى تونۇدى. ــ موما، ئۇخلاپ قالمىغانسەن؟

ــ ياق، بالىلىرىم، پارىڭلارنى تىڭشاپ ياتىمەن.

ــ سېنى زېرىكتۈرۈپ قالمىسۇن دەۋاتىمىز. ــ سۇلايمان باشتا موماينى ئۇخلىمىسۇن دەپ، يېپىپ قويغان ئىشىكنى ئۇلۇغ ئېچىۋەتـ كەندە، يىگىتلەر ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى، ــ يە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، بىر ـ ئىككى دەسسۈپتەمسەن.

قولىدىن كەلمەيدىغان هۈنىرى يوق سۇلايمان ئادەمگە هىچ نەرسە خوشياقمايۋاتقان بەزى پەيتلەردە كۆپ سۆزلىگەندەك قىلغىنى بىلەن، بۇلەكچە مېهرىۋان ئىكەن. ئەمدى دۇتارنى ئېلىپ سەل زىل ئاهاڭدا ناخشا باشلىدى. بۇ يىگىتنىڭ ئادەتتە ئادەمنىڭ قۇلاق ـ مىيىسىنى يەپ، چاڭىلداپ چىقىدىغان ئۈنىمۇ مۇڭلۇق ئاڭلىناتتى. پاتەمخان، ئەسلىدە، بۇ يىگىتنىڭ ئاغزىدىن مۇشۇنداق ناخشا ئاڭلايمەن دەپ ئويلىمىغان ئىدى. غۇلام راۋاپ تۇتۇۋاپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىنمۇ خېلى نەرسە كېلىدىكەن. ئۇرۇشتىن ئىلگىرى يېزىدىكى يىگىتلەر دۇتار ـ تەمبۇرغا بەك ئامراق بولىدىغان. ئەمما ئويۇن ـ تاماشىنىڭ هەممىسىنى

ئاشۇ قاغىش تەككەن ئۇرۇش ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتىمۇ
ياكى سازغا ئىشقى بار يىگىتلەر شۇ يىللىرى تۇغۇپ، ئەمدىكى
ئەۋلات ھەممىنى ئۇنتۇدىمۇ، كېيىنكى ئون بەش-يىگىرمە يىلدىن
بېرى پاتەمخان مومايى يېزىدىكى توي-تۆكۈن بىلەن مەشرەپلەردە
دۇتار چالىدىغان يېزىدىكى يالغۇز سازەندە ھاشىماخۇندىن باشقا
ھىچكىمنى بىلمەيتتى. ئەمما بۇگۈن، مۇنۇ ئۇرۇشتىن كېيىن تۇغۇلغان
بالىلار ئۆسۈپ-يېتىلىپ، ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئاھاڭلارنى ياڭلىۋاشتىن
ئېسىگە سالغاندا، بۇنىڭ ھەممىسى ۋاقتىنچە ھادىسىگە ئوخشاش
سېزىلدى.

ياشلارنىڭ شوخ-شوخ چالغان سازى مومايىنىڭ كۆڭلىنى
يورۇتقاندەك بولدى. كېچىسى ئېتىز شېكىدا چېلىنغان دۇتار-
تەمبۇرنىڭ ئاۋازىنى تاغ تەرەپتىن چىققان سالقىن شامال "ئېتىز
مەلىكىسى"نىڭ ئۈستىدىن ھالقىتىپ، يىراقلارغا ئېلىپ كەتمەكتە.
ياشلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا، ئەتراپتا كۆممە قوناق سۇغىرىۋاتقان
سۇچىلار بىر-بىرلەپ ئېتىز شېكىغا كېلىشكە باشلىدى. ئىلگىرى
پاتەمخانغا ئوخشاش ئايالىلار سۇ تۇتىدىغان چاغدا ئادەمنى يەپ تۇرغان-
دەك سۈرلۈك سېزىلىدىغان ئېتىزلىق بەك كۆڭۈللۈك بولۇپ كېتىپتۇ.

— نۇراخۇن ياشلارنىڭ ناخشىسىنى تىڭشاپ ياتىدىغاندۇ. — مومايى
ياشلار ناخشىسىنى تىڭشاۋېتىپ، بىر تۈپ قارىياغاچ ئۈتتۈرىسىغا دەپنە
قىلىنغان يولدىشى بىلەن جەڭدە قۇربان بولغان ئوغلىنى يەنە بىر
قېتىم ئەسلىدى. — يىگىتلەر يالغۇز قەۋرە يېتىمسىرەپ قالمىسۇن
دەپ، ئېتىز شېكىنى مۇشۇ يەرگە سالسا كېرەك.

ئۆزىچە پىچىرلاپ سۆزلىگەن مومايىنىڭ كۆزىدىن ياش ئېقىپ
چۈشتى. كۆزىدىن ياش چىقمىغىنىغا كۆپ ۋاقىت بولغان مومايىنىڭ

مۇزدەك قېتىپ كەتكەن كۆڭلى بوشاپ، ئۈىماقتا ئىدى.

مومايغا قاراڭغۇ تۈندە چاقماق چېقىلىپ، ئالەم يورۇغاندەك بىلىندى. ئۇ بېشىنى دەس كۆتىرىپ، يىگىتلەرنىڭ ئېيتىۋاتقان ناخشىسىنى تىڭشاپ ياتىدۇ. قەلبىگە ئىسسىق تېگىدىغان ناخشىنى پاتەمخانىنىڭ ئاڭلىمىغىنىغا قاي زامان. شۇ ناخشا بىلەن بىللە تالاي نەرسە ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئىكەن. ياشلارنىڭ ئېيتقان ناخشىلىرىنىڭ ئىچىدە كۆڭۈلگە يېقىملىق سېزىلىدىغانلىرى كۆپ، ئەمما شۇنىڭدىمۇ ئانا "ئوما ناخشىسى"نى ئۇلارنىڭ ھىچقايسىسىغا تەڭلەشتۈرگۈسى يوق. ئۇنى ئۆز زامانىسىدا مۇشۇ ۋادىنىڭ كەڭ ئېتىزلىرىدا ئايالار بىلەن كۆپ ئېيتقاچقىمۇ، بۇ ناخشا ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە شۇ زامانىنىڭ ساداسىدەك جاراڭلايتتى. "ئوما ناخشىسى"نى غۇلامنىڭ ئاپىسى سالامەتخان ئېيتقاندا تىڭشىسا تېخى! نىمىشقىدۇ، مۇشۇ ناخشىنى ئاڭلىسىلا پاتەمخانىنىڭ كۆز ئالدىغا غول ئېرىقنىڭ بويىدا يەكىكە-يىگانە سېرىق چىچەك تېرىپ يۆرگەن سالامەتخان كېلەتتى. ئەسلىدە بۇ شۇنىڭلا ئېيتىدىغان ناخشىسى. بەلكى ئۇنىڭغا "ئوما ناخشىسى"نى ئوغلى ئۈگىتىپ قويغانمىكىن...

— موما، تىڭشاۋاتامسەن؟ سېنى مۇنۇ ئېتىزدا ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلىسۇن دەپ ئېيتىۋاتىمىز بۇ ناخشىنى. — يەنە سۇلايمان شېتىلدىنىڭ ئۈنى ئاڭلاندى.

— تىڭشاۋاتىمەن. سازنى خۇيمۇ ياخشى چالىسىلەركەن.

يىگىتلەر پەدىنى يۆتكەپ، شوخ-شوخ ناخشىلارغا چالغاندا، مومانىڭ بايا تىن تەۋرىنىپ، بۆلەكچە سوقۇۋاتقان يۈرىگى ياڭلىۋاشىتىن قىنىغا چۈشۈشكە باشلىدى.

19

قېلىن ئۆسكەن كۆممە قوناقلىقنى قاراڭغۇدا خۇددى پىچاق بىلەن كەسكەندەك ئىنچىكە يوروق بارغانسېرى كېڭىيىشكە باشلىغاندا، ناخشا ئېيتىۋاتقان يىگىتلەر ماشىنا كېلىۋاتقىنىنى بايقىدى. پاتەمخان مومای: "كېچىلەپ كېلىۋاتقان كىمدۇ؟ ياكى شۇ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئۆيۈمگە بېرىۋالايمىكىن" دەپ ئويلاپ ئۇلگۈرەـ ئۇلگۈرمەستىنلا، شىپاڭنىڭ قېشىغا كەلگەندە قاتتىق گاز بېرىپ توختىغان ماشىنىدىن چۈشكەن كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى ۋېلاخۇننىڭ ئۈنى ئاڭلاندى.

ـ سىلەرنى سۇ تۇتۇۋاتامدىكىن، دىسەم، ھەممىڭلار بىر يەرگە يىغىلىپ، تاماشا قىلىۋېتىپسىلەرغۇ. كۆممە قوناقنىڭ ئاياق سۈيى يولغا يامىراپ ئېقىۋاتسا، بىغەم ئولتۇرغىنىڭلارنى قارا. ھازىر كولخوزغا بىر تامچا سۇ قان بىلەن تەڭ. بىز سىلەرنى بۇ يەرگە داپ ـ دۇمباق چېلىپ، تاماشا قىلغىلى ئەمەس، كۆممە قوناقنى چاپسانراق سۇغارسۇن دەپ ئەۋەتتۇق.

كەچكىچە سۇ تۇتۇپ، ئەمدى كۆڭۈللۈك دەم ئالغىلى ئولتۇرغان سۇچىلارغا باش بوغالتىرنىڭ سۆزى ئانچىلا ياقمىسا كېرەك. ئۇلارمۇ سۆز توختىغاندىن كېيىن، بىر ـ بىرلەپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا باشلىدى.

ـ ئۆزەڭ كېچىلەپ بۇ ياقتا نىمە قىلىپ يۈرىسەن، ۋېلاخۇن

ئاكا، چۆچۈگەندەكلا كېلىپ قېپىسەنغۇ. ــ خۇددى "بوغالتىرنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلار" دىگەندەك ھەممىنىڭ ئالدىغا چىققان سۇلايمان ئۆزىدىن يەتتە ـ سەككىز ياش چوڭ كىشى بىلەن تەڭتۇشتەكلا پاراڭ قىلىشاتتى.

ــ مەن بۇگۈن كولخوز بويىچە سۈننىڭ كېچىسى قانداق پايدىلىنىلىۋاتقىنىنى تەكشۈرىدىغان نۆۋەتچى.

ــ كولخوز پراۋلېنىيىسىنىڭ① بۇ ياققا ئادەم تېپىلمىغاندەك سېنى ئەۋەتكىنىنى قارا. ئۆزەڭچە كولخوز ئاكتىپلىرىنىڭ قاتارىدا سۈچىلارنى بىر تەكشۈرۈپ كۆرەي دەپسەن ـ دە. بۇمۇ توغرا ئىش ئىكەن. ئۇنداق بولسا بىزمۇ، سېنى بىر بايقاپ كۆرەيلۇق. ئاۋۇ كەتمەننى ئېلىپ، يولغا ئېقىۋاتقان سۇنى باشقا توغانغا ئۆرۈۋېتىپ كەلگىنە. ھەي، سەن سۈچىلارنى ئەمەس، باشقا نەرسە ئۈۋلاپ چىقتىڭغۇ دەيمەن... بىزنىڭ ئاكىمىز دائىم كېچىسى مۇشۇنداق ئۈۋگا چىقىدۇ.

بايا بىر چىرايلىق چېلىنىۋاتقان سازنى بۇزۇۋەتكەن بوغالتىرغا رەنجىپ ئولتۇرغان ياشلار سۇلايمانىنىڭ سۆزىنى قوللاپ، كۈلۈشكە باشلىدى.

كولخوز يولباشچىلىرىغا مۇنداق قوپال پاراڭ قىلمايدىغان يىگىتلەر رايىنىڭ بۇزۇلۇۋاتقىنىنى ۋېلاخۇن بايقىدىمۇ ياكى ئەزەلدىن گەپ ـ سۆزگە سۇلايمان ئارىلاشقاندا ئۇنىڭغا زادى جاۋاپ تېپىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى سەزدىمۇ، ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئۇنى پەسەيدى.

ــ ھەي، سۇلايمان، ۋېلاخۇن ئاكامغا تولا چاخچاق قىلما، ئەتىلا

---

① پراۋلېنىيە ــ باشقۇرۇش كومىتېتى. ــ تەھرىردىن.

ئاقچاڭنى كېسۈپتىپ يۈرمىسۇن.

ــ خاتىرەڭنى جەم قىل، ئاداش. بۇلار كىمنىڭكىنى كېسىپ، قانداق يەيدىغىنىنى سېنىڭ بىلەن مېنىڭدىن ياخشى بىلىداي. بىزسىزمۇ كولخوزدا ئۇلارغا يەم بولغۇدەك ئاغىزى ئوچۇق كالا-كومشا ھىساپچىلار يېتىدۇ... ــ غۇلام كۆپ سۆزلىمە دىگەندەك كۆزىنى قىسۋىدى، لېكىن سۇلايمان تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى. ــ قايسىبىرسىدىن قورقۇچىلىغىمىز قالدى. بىزنى قورقۇتۇپ قارا كەتمەننى تارتىۋېلىپ، سۇنى ئۆزلىرى تۇتىدىغۇ دەمسەن. قەيەرگە بارساملا، قارا كەتمەن تېپىلىدۇ... ۋېلاخۇنكامغا ئوخشاش تارتىۋالىدىغان مەنسۇىمىز يوق. بىز دىگەن دەتتىكامغىلا يۈرگەن ئادەملەر.

"سۇلايمان راست ئېيتىدۇ. خۇدايىم سالامەتلىكنى بەرسە، قارا كەتمەننى ھىچكىم تارتىۋالمايدۇ" دەپ ئويلىدى ئىچكىرىكى بۆلمىدە ياشلارنىڭ پارىڭنى تىڭشاپ ياتقان پاتەمخان مومايى. كولخوز بوغالتىرنىڭ كېلە-كەلمەستىن كەچكىچە ئىشلەپ ھارغان ياشلارنىڭ تاماشىسىنى بىتچىت قىلىۋەتكىنىگە ئۇمۇ ئىچىدىن رەنجىمەكتە. مومايى بوغالتىرنىڭ ئەتىگەندە قىلىغان قىلىغىنى ئەسلىگەندە، ئۇنىڭغا رەنجىشى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئاۋۇ كۈنى پۈتكۈل يېزىدىكى قېرىلارغا ئاقچا يېزىپ، پاتەمخاننى ئۇنتۇپ قالغىنىچۇ تېخى. مومايى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاشۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئېيتاي دىدى-دە، يەنە ياشلار ئاڭلىسا سەت ئىش بولمىسۇن، دەپ ئۆزىنى توتتى.

ــ كەينىڭدىن بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك ئالدىراپ تۇرىسەنغۇ. ئەتەيلەپ بىزنى تەكشۈرۈپ كەلگەن بولساڭ، ئولتۇرۇپ پاراڭ قىلساڭچۇ، ۋېلاخۇن ئاكا، ــ ئېتىز شىپىڭغا كەلگەندىن بېرى تالادا بىرى كۈتۈۋاتقاندەك دىم-دام بولۇپ تۇرغان بوغالتىر سۇلايماننىڭ

سۆزىنى ئاڭلىغاندا دۇدۇقلاپ، سۆزلەلمەي قالدى.

ئۇ سۇچىلار ياتىدىغان بۆلمىگە كىرگەندە پاتەمخان مومانىڭ كۆرۈپ ھەيران بولدى.

ــ موما، سەن بۇ ياقتا نىمە قىلىپ يۈرىسەن؟

ــ سلەرگە ئوخشاش باشلىقلار ئۆيىنى جۆندەپ بەرمىگەنلىكتىن ئۆگزىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتكەن ئىكەن، بىز ئىپىكىلىۋالدۇق. كۈچىدىن قالغان قىرىلار كولخوزغا كىرەك بولمىغىنى بىلەن بىزگە كىرەك، ــ پاتەمخان ئاغزىنى ئاچقىچە ئۇنىڭ ئۈچۈن سۇلايمان جاۋاپ بىرىپ ئۈلگۈردى.

ــ ئادەمنىڭ ئاغزىنى غىرىچلىماي تىچ ئولتۇرامسەن، يوقمۇ، ــ تىرىكشىكە باشلىغان بوغالتىر قاتتىق ۋاقىرىغاندا يىگىتلەر جىم بولۇشتى. باياتىن گەپكە ئارىلاشماي ياتقان پاتەمخان موماي، بوغالتىر سۇلايمانىنىڭ چاخچىغىنى راست دەپ قالمىسۇن دىدىمۇ، بىرئاز سوزۇلغان جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سۆزلىدى.

ــ ئىتىز ئارىلاپ، بالىلارنى كۆرۈپ قايتاي دەپ كەلگەن، كەچ كىرگەندە كېتىدىغان ماشىنا يوق قونۇپ قالدىم.

ــ مەن سۇچىلارنى ئارىلاپ ماڭدىم. بولمىسا مەھەللىگە ئىلىپ كېتەتتىم، ــ ۋىلاخۇن موماي كەتكىلى چاپلىشۋالمىسۇن دىدىمۇ، ئالدىراشلىق بىلەن گەپنىڭ ئالدىنى ئىلىپ سۆزلىدى.

بوغالتىر قولىنى كەينىگە قىلغان پېتى سۇچىلار ئولتۇرغان بۆلمىگە چىقىپ، ئۇ ياقتىن ـ بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى. يىگىتلەر نىمە دىيىشنى بىلمەي ئولتۇرغاندا گەپنى يەنە سۇلايمان شېتىلە تەشتى.

ــ ۋىلاخۇن ئاكا، سەن نۆۋەتچى بولغاندىلا ئەمەس، باشقا چاغلاردىمۇ كېلىپ، ھال ـ ئەھۋالىمىزنى سوراپ قايتساڭ بولاتتى.

ئاۋۇ كۈنى بىرىگادا ھىساپچىسى ئىپپارغان ناريادنى① ئەمگەك ھەققىنى كۆپ يېزىۋېتىپتۇ، دەپ قايتۇرۇۋېتىپسەن. سىلەر سالقىن كابىنىتتىكى يۇمشاق ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ، ئېتىزدىكى ئىشلارنى پەرەز قىلىدىغىنىڭلارنى قاچان قويۇسىلەر؟ ئەگەر مۇشۇ يەرگە كېلىپ، سۇچىلارنىڭ قانداق ئىشلەۋاتقىنىنى كۆز بىلەن كۆرسەڭلەر ناريادنى قىسقارتمايتتىڭلار.

— بىز ئەمگەك ھەققىنى رازناريادكىدا② قانداق كۆرسىتىلگەن بولسا، شۇنداق تۆلەيمىز. سەن ئادەم بىلەن تەڭ تاكاللاشماي، ئاۋۇ ئايدالادا يامراپ ئېقىۋاتقان سۈيۈڭنى توختاتقىن. بولمىسا ئەتە مەسلەڭنى كولخوز پراۋلېنىيىسىدە قارىتىپ، يەۋاتقان نېنىڭدىن قۇرۇق قويىمەن.

— سەن بىزگە پوپۇزا قىلمىساڭ، ئاكا. يەنە مەسىلەمنى قاراپ، كەتمىنىمنى تارتۋېلىپ، بوغالتىرلىقا سايلاپ قويما. بىلسەڭ، بىز سۇنى ئەتەي ئېقىتىپ قويدۇق. ئاياق سۈيمىنى چىقىرىپ، قاندۇرۇپ سۇغارمىسا، كۆممە قوناق سۇ ئىچكەندەك بولمايدۇ.

— سۇلايمانىنىڭ ئېيتقىنى توغرا. مۇنۇ يەرنى ھەققى كۆممە قوناق ئۈستۈرۈش مەيدانىغا ئايلاندۇرغىچە يىگىتلەر قانچىلىك كۈچ چىقىرىپ قىينالغىنىنى پەقەت ئۆزىمىزلا بىلىمىز. ھە، سىلەرگە — گېپكتار بولسىلا يېتىدۇ.

باشتا بوغالتىر بىلەن سۇلايمان چاخچاق قىلىشسا، ئەمدى غۇلام

---

① ناريا — بىرەر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن بېرىلىدىغان يازما بۇيرۇق.
② زارناريادكا — بېرىلىدىغان نەرسىنىڭ مىقدارى كۆرسىتىلگەن ھۆججەت ياكى ئۇقتۇرۇش قەغىزى. — تەھرىرىدىن.

نەچچە ۋاقىتتىن بىرى بوغالىترغا دەيمەن دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن سۆزلىرىنى ئېيتتى. پاتەمخان "ئۇرۇقچىدەك جېنى بىلەن گەپ تالىشىپ بېشىغا تۈگمىمەس بالا تېپىۋالمىسا بولاتتىغۇ" دەپ غۇلامنىڭ ئەندىشىنى قىلىۋاتاتتى.

يەنە سۆزگە سۇلايمان ئارىلىشىپ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

ــ كېچىسى ئاكتىپلارنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئېتىز ئارىلاتقىچە، ھازىر سۇچى يېتىشمەيۋاتقاندا، قوللىرىغا كەتمەن بېرىپ، سۇ تۇتقۇزسا قانداق ياخشى بولاتتى. ئەتىگەندىن بىرىگادىر، ئاگرونوم، مىراپلار توقسان قېتىم كېلىپ كەتتى. كولخوزچىلارغا ئىشەنچ بىلدۈرىدىغان ۋاقىت يەتتى ئەمەسمۇ؟ ئەللىك گېكتار يەرنى بېكىتىپ ئالغاندا ھەر گېكتار يەردىن يۈز سېنتنىردىن ھوسۇل ئالىمىز دىگەن بىزگە ئوخشاش ئوغۇل بالىلار، سىلەر نازارەت قىلمىساڭلارمۇ، بىر قۇلاق سۇدىن قانداق پايدىلىنىشنى بىلىداي. ئۇنىڭدىن، ۋېلاخۇن ئاكا، ھەدەمنىڭ قېشىغا بېرىپ، تاتلىق ئۇيقۇڭنى ئۇخلىساڭچۇ... ئەمما سەن ھازىر شەمشىنۇر ھەدەمنىڭ قېشىغىمۇ بارماي، توپ-توغرا توخۇ فېرمىسىدىكى قىزلارغا كېتىپ قالامسەنكىن. ھازىرقى باشلىقلار ئىشى سەل ئوڭىغا تارتىپ قالسىلا، بۆكىنى قىرلاپ، قىز-جۇگانلارغا يۈگۈرەيدىغان بولدىغۇ. ئىلگىرىكى بايلار رەسمىي ئىككى-ئۈچ خوتۇننى ئېلىپ، ئۆيىدە تۇتسا، ھازىر بىزنىڭ يېزىدىكى بەزى باشلىقلار قانۇنسىز ئۈچ-تۆت خوتۇن تۇتىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى... قورقما. رەئىس سوراپ قالسا سېنى تاڭ ئاتقىچە بىزنىڭ قېشىمىزدا يۈردى دەيمىز.

سۇلايماننىڭ سۆزى بايانىن سۇچى يىگىتلەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا تېرىكىپ، نىمە دەرىنى بىلىمەي تۇرغان بوغالتىرنىڭ قېنىنى تېخىمۇ

قىزىتىپ، پىغەمبەرنىڭ تۇز سەپكەندەك بولدى ئەتىمالىم، ئۇ غۇلامنى ئالدىراشلىق بىلەن بىر نەرسىلەرنى جىپكىگەن بولىدى-دە، ئاندىن قايتىش ئۈچۈن تالاغا چىقتى.

— باياتىن شۇنداق قىلىش كېرەك ئىدى. زادى مۇشۇنى كۆرسەم قۇيقا چېچىم تىك تۇرۇپ كېتىدىغۇ، — ھەممىنىڭ ئالدىدا چىققان سۇلايمان كەتمىننى كۆتىرىپ، كۆممە قوناقلىققا ماڭغاندا، ۋىلاخۇن ماشىنىسىنىڭ قېشىدا غۇلامغا بىر نەرسىلەرنى جىپكىۋاتاتتى.

سۇلايمان كۆممە قوناقلىقنى ياقىلاپ كەتكەن ئىبرىقتىن ئۆتۈشگە بوغالتىرنىڭ ماشىنىسىنىڭ يورۇغى چوڭ يولغا چۈشتى-دە، ئاندىن قاراڭغۇدا چوخچىيىپ تۇرغان بىرىنىڭ شولىسى كۆرۈندى.

— كېچىلەپ يۈرگەن نەنىڭ قىزىدۇ، — ئۆزىنى كۆممە قوناق دالدىسىغا يوشۇرغان يىگىت ماشىنا يېقىنلىغانسېرى ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىغان قىزغا تەلمۇرۇپ قارىدى، — زىياپەت. ئۇ كېچىلەپ نىمە قىلىپ يۈرىدىغاندۇ. غۇلام ئۇ قىز ئالمۇتىدىن كەلگەندىن بېرى ئارامخۇدا ئۇچرىشالماي يۈرىمىز، — دەۋاتاتتى، بەلكى يىگىتنى ئىزدەپ كېلىۋاتامدىكىن؟

بوغالتىرنىڭ ماشىنىسى چوڭ يولغا چىقىپ، يېقىنلىغاندا، يالغۇز تۇرغان قىز ئۇنىڭغا ئولتۇردى-دە، ئۇلار بىر دەمدە قاراڭغۇچىلىق ئىچىگە كىرىپ كۆزدىن غايىپ بولدى. ئەجەپ! سۇلايمان بۇ ھادىسىنى راست كۆردۈممۇ، يالغانمۇ دىگەندەك خېلى ۋاقىتچە ماشىنا كەينىدىن قاراپ تۇردى. زىياپەت ئېتىزدا ئىشلەۋاتقانلارغا ئاقچا تارقىتىپ قايتقان بولسا، كېچىلەپ يىگىتلەر قېشىغا كىرىشكە ئۇيالدىمىكىن؟ "غۇلام بۇگۈن ئەتە قىزنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزۈ-

مەن دەپ، پەرىشان ئويدا يۇرگەندە، زىياپەتنىڭ بۇ نىمە قىلغىنى؟"
مۇشۇ ھەقتە ئويلىغان سۇلايمان كۆرگەنلىرىنى يىگىتلەرگە يا ئېيتىشنى، يا ئېيتماسلىقنى بىلمەي، چىشىنى چىشلەپ، ئىچىدىن بۇرۇقتۇم بولدى.

يىگىتلەر يېتىش ئالدىدا سۇنى تەڭشەپ قويغىلى ئېچىقلارنى ئارىلاپ كەتكەندە، موماي يالغۇز قالدى. ئۇ ئېتىز شىپىگىنىڭ دەرىزىسىدىن يۇلتۇزلار چاراقلاپ يانغان ئوچۇق ئاسمانغا قاراپ بىر پەس جىمجىت يېتىۋىدى، قۇلىغىغا ئۆزىگە تونۇش غول ئېرىقتىكى سۇنىڭ شاۋقۇنى بىلەن سۇچىلار كەتمەنلىرىنىڭ تاقىلدىغان ئۈنى ئاڭلاندى. ئۇ كۆزىنى يۇماي دىسلا تەبىئەتنىڭ كەچكى كۆرۈنۈشى، ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايماننىڭ بايا كولخوز باشلىقلىرىنى زاڭلىق قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرى ئېسىغا چۈشتى.

ئۆينىڭ ئىچىنى سۆرۈن قاراڭغۇ باستى. موماي بايىقى قىزىق پاراڭ سېلىپ، ساز چالغان يىگىتلەرنىڭ چاپسانراق كېلىشىنى كۈتۈپ، ئىشىك تەرەپكە قاراپ ئولتۇرغاندا، ئېتىز شىپىگىغا ۋاڭ-چۇڭ قىلىشىپ سۇچىلار كىرىپ كېلىشتى.

يىگىتلەر ئېتىز شىپىگىغا يىغىلغاندا، يەنە ئېچىلىپ-يېيىلىپ پاراڭ قىلىشقا باشلىدى. پەقەت بايا تېن ئاغزى بېسىلماي سۆزلىگەن سۇلايمان، نىمىشقىدۇ، ئەمدى جىم.

— بوغالتىرغا كۆپ سۆزلەيمەن دەپ، ئاغزىڭنى ئاغرىتىۋالدىڭمۇ نىمە. پاراڭ قىلمايسەنغۇ؟.

ئۇ سۇچى نەسرۇللانىڭ سوئالىغىمۇ جاۋاپ قايتۇرمىدى. بىرنەچچە قېتىم غۇلامنى چەتكە چاقىرىپ، كۆرگەنلىرىنى ئېيتىشقا تەمشەلسىمۇ، لېكىن جۈرئەت قىلالمىدى.

ـــ تېخىچە ئۇخلىمىدىڭمۇ نىمە، موما؟ بىز ۋاقىرىشىپ، سېنىڭ كۆڭلۈڭگە ئارام بەرمىدۇققۇ، دەيمەن. قېنى، يىگىتلەر، ياتايلى، مومامۇ ھاردۇق ئالسۇن. سۇ ئۇلۇغ كېلىۋېتىپتۇ، كېچىسى تۇغانلارنى بۇزۇپ كېتىشمۇ مۇمكىن، شۇڭلاشقا ئورۇنلىرىمىزدىن ئەتىگەنرەك تۇرۇشىمىز كېرەك.

غۇلامنىڭ سۆزىدىن كېيىن يىگىتلەر جىم بولغان بىلەن پاتەمخانـ نىڭ ئۇيقۇسى كەلسۇنمۇ؟! ئۇ بۇگۈن شۇنچە يەردىن پىيادە كەلسىمۇ، خۇددى كۈندۈزى كەچكىچە ئۇخلىغان ئادەمگە ئوخشاش، ئۇيقۇسى قاچتى. ئىلگىرىكىدەك ياتقاندا ھاسراپ، دېمى سىقىلدى.

پاتەمخانغا بۇ يەردىكى يىگىتلەر بۆلەكچە تەسىر قىلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مۇنۇ ئېتىزلىقلارنى تونۇغۇسىز ئۆزگەرتىپ، خۇش چاخچاق، كۆڭۈللۈك ھايات كەچۈرۈۋاتقىنى زوقلاندۇراتتى. بايا تىن سېغىزخانـ دەك شاراقلاپ سۆزلىگەن سۇلايمان نىمىشقا جىم بولدىكىن؟ ياكى بىر يېرى ئاغرىپ قالدىمۇ؟

ـــ بوغالتىر ۋېلاخۇن بىلەن ئۈزەڭگە سوقۇش سالدۇرۇپ نىمە قىلاتتىڭلار، ھازىر ئۇنىڭ راسا تاراقلاۋاتقان مەزگىلى ئەمەسمۇ، سىلەرنى پۈتۈن يۈتۈۋېتىدۇ، ـــ دىدى ئۇ قېشىدىكى كارۋاتلارنىڭ بىرىدە ياتقان غۇلامغا.

مومانىڭ سۆزىگە ھىچكىم جاۋاپ قايتۇرمۇدى، ئېتىز شىپىڭنى يەنە جىمجىتلىق باستى.

پاتەمخان شۇنچە كەچ ياتقىنىغا قارىماستىن، كۆزىنى ئاچقاندا، تاڭ يورۇپ قېپتۇ. ئاخشام دۇتار ـ تەمبۇر چېلىپ، بەك كەچ ئۇخلىغان يىگىتلەرنىڭ ھىچقايسى قالماي، تۇغان بېشىغا چىقىپ كېتىپتۇ.

20

ئالمۇتىغا بىرىپ قايتقاندىن كېيىن، يېزىدىكى يىگىت-قىزلاردىن چەتلەپ. دائىم يالغۇز يۈرىدىغان زىياپەت باش-ئۇچى يوق خىيال ئىچىدە قالغان. ئىلگىرىكى شوخ كۈلكىسى بىلەن ئەلىتەكلىگى بىسىلغان قىز غۇلامنى قايسى يۈزۈم بىلەن كۆرىمەن دەپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، خىجالەت بولاتتى. ئۇ كۆزلىرى ھەممىنى ئاشكارا قىلىۋاتقاندەك، ئاشۇ يىگىت تۇرماق، ھەتتا بوغالىتىرىيىدىكىلەرگە تىكىلىپ قاراشقا ئەيمىنەتتى. دائىم بېشىنى كۆتەرمەي پاراڭ قىلىپ يۈرگەن قىزنىڭ بۇ قىلىقلىرىدىن بىخەۋەر غۇلام ئىشتىن بوش ۋاقىت بولسىلا كولخوز كاسسىرىنىڭ ئالدىغا كىرگىنى بىلەن قىز ھەر قېتىم ئۇچراشماس ئۈچۈن بىر بانە-سەۋەپ تاپاتتى. مۇنداق چاغدا ئۇ: "بۇ دەرتلەرنى ئۆزەملا تارتاي، زادى غۇلام پاك بويىچە قېلىپ، بەختىنى تاپسۇنچۇ" دەپ يىگىتنىڭ كېلىچىگىنىڭ پارلاق بولۇشىنى تىلەيتتى.

ئەمدى تۇرمۇشقا چىقىپ، ئۆز بەختىنى تاپالمايدىغانلىغىغا كۆزى يەتكەن قىزدىكى بىرلا مەقسەت قانداق قىلىپ بولمىسۇن ھاياتىنى ئاياق ئاستى قىلغان ۋېلاخۇندىن ئېنتىقام ئېلىش ئىدى. ئاندىن كېيىن ئۆلۈپ كەتسىمۇ ئارمىنى يوق. قىزنى ئالمۇتا شەھىرىدىن ساق-سالامەت ئېلىپ كەلگەنمۇ، ئۇنىڭ تېخىچە كاسسىرلىق ئىشتىن

چىقماي، باش بوغالتىرنىڭ "كولخوزچىلارغا ئاقچىنى ئېتىزلىققا، ئىش بېشىغا ئېپىبېرىپ تارقىتايلى" دەپ ماشىنىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ ماڭغاندا قايىل بولۇشقا مەجبۇر قىلغانىمۇ مۇشۇ ئوي، مۇشۇ مەقسەت.

پەقەت شۇ ئوي بىلەن ياشاۋاتقان زىياپەت بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ يوللىرىنى تاپالمَاي باش قاتۇراتتى. ئۇ ئەڭ بىرىنچى ۋېلاخۇنىنىڭ ستۇدېنتلارنىڭ ئاقچىسىنى ئىنىستىتۇت ۋەكىلى بىلەن بۆلۈشۈۋالغىنىنى ئاشكارىلىماقچى بولدى. "بۇ ئىشتا مېنى ئەيىپلىسىمۇ، مەن بەربىر بولىدىغىنىم بولغان ئادەم. كىمنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىگى بىر كۈنى ئېنىقلىنار" دەيتتى.

ئەمما قىز ئويلىغان ئويلىرىنى كىمگە ئېيتىپ، مەسلىھەت ئېلىشنى بىلمەي قىينالماقتا ئىدى. كولخوز رەئىسىگە ئېيتىش ــ بۆرىگە قوي باقتۇرۇش بىلەن تەڭ. ياكى پارتكوم سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋغا ئېيتسا بولامدىكىن. سۇلايمانغا خەۋەرلەپ قويسىغۇ بۇنى ئەڭ بولمىغاندا كومسومول كومىتېتىغا يەتكۈزۈپ ھەممىنى ئاشكارىلايتتى. رايونلۇق خەلق تەپتىش كومىتېتى ياكى يېزا ئىگىلىگى باشقارمىسىغا خەۋەر قىلساممىكىن.

ئاۋۇ كۈنى باش بوغالتىرنىڭ: "رايوندىكىلەرنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئاغىنىلىرىم. ھەرقانداق ئىشنىڭ ئاكىسى پۇل" دىگەن سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالغاندا، قىز بۇ ئويلىرىدىن سەل قايتىپ قالدى. شۇ چاغدا ۋېلاخۇنكامغا ھىچكىمنىڭ كۈچى يەتمىگىنىمۇ، راستلا بۇ دۇنيادا ھەممىلا ئىش پۇل بىلەن يېشىلەمدۇ؟

ئىككى ئوي ئوتتۇرىسىدا گۈلەڭگۈچ ئۇچۇپ قالغان قىز نىمە قىلارىنى بىلمەي باش قاتۇراتتى.

ـــ چىرايلىق قىز. ئويلىنىپ كېتىپسىزغۇ؟ ـــ تۇنۇگۈن ئۇنىمىغىنىغا قويماستىن ئېتىزدىكى كولخوزچىلارنىڭ ئايلىق ئاقچىسىنى تارقىتىپ بېرىسىز دەپ، ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىپ، قىزنى يېرىم كېچىگىچە ئېتىزمۇ-ئېتىز باشلاپ يۈرگەن بوغالتىر ئەتىگەندە يەنە مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلۈپ كاسىسىغا كىرىپ كەلگەندە، زىياپەتنىڭ پۈت-قولى تىترەپ، ئۆزىدە مۇشۇ ئادەمگە بولغان قانداقتۇر يىر-گىنىشلىك سېزىم ئويغىنىشقا باشلىدى. ئۇ باشتىلا ۋېلاخۇنغا قاتتىق رەددىيە بەرمىگەنلىكتىنمۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى بارغانسېرى چىگىشلىنىۋاتقاچقا، قىز ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن چۆچۈپ، تېنى شۇركۈنەتتى.

ـــ يېنىڭىزدا تاغدەك ئاكىڭىز تۇرغاندا نىمىدىن غەم قىلىسىز؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئويناپ-كۈلۈۋالمامسىز. مۇنداق كۈنلەر ئادەم بالىسىغا پەقەت بىر قېتىم كېلىدۇ، زىياپەت، شۇنى بىلىپ قويۇڭ.

ـــ بۇگۈن شەھەر بانكىسىغا چۈشۈپ ئاقچا ئېلىپ چىقىمىز.

ۋېلاخۇن چىقىپ كېتىشىگە زىياپەتنى تېخىمۇ ئېغىر غەم-قايغۇ باستى. تەڭتۇشلىرىدىن ئايرىلىپ، ئىلگىرىكى ئويۇن-كۈلكىسىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغان قىز ئۆزىنى بۆلەكچە بىر ھاياتقا بېرىپ قالغاندەك ھىس قىلاتتى. ئۇنىڭغا بۇنىڭدىن زادى قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەستەك سېزىلەتتى. باش بوغالتىرمۇ سەزگەندەك ھەر كۈنى زىياپەتنى بىر ياققا باشلاپ كېتىشنىڭ سەۋەبىنى تېپىپلا تۇراتتى.

21

ئاخىرقى يىللىرى تالا-تۈزگە تولا چىقماي يۈرگەن پاتەمخانىغا ئېتىزدا قونغان بىر كۈن خۇددى ئۆي-ماكانىنى تاشلاپ، بىر ياققا يىللاپ كۆچۈپ كەتكەندەك بىلىندى. موماي ئۆيىنى بەك ئەندىشە قىلىپ كېتىۋېدى، خۇداغا شۈكۈر، ھەممە نەرسىسى تەل-تۆكۈس ئىكەن. خوشنىلارمۇ بىرى ئېيتقاندەك، ئاخشام كالىسىنىمۇ باغلاپ قويۇپتۇ. ئۇ ھويلا-ئارامنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، ئېغىلغا مېڭىشىغا، باغ تەرەپتىن چىلەك كۆتۈرىپ خوشنىسى كىرىپ كەلدى.

— تۇيۇقسىز يوقاپ كەتتىلىغۇ، موما؟ تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن ھويلىغا كىرسەم، ھەمىشە ئوچۇق تۇرىدىغان ئىشىكتە قارا قۇلۇپ تۇرۇپتۇ. "مومام ھەممە نەرسىنى ئايقىن-يايقىن تاشلاپ، ھېچ ياققا بارمايدىغانغۇ" دەيمەن. يەنە كالا باققا چىقىپ، يازىچە تېرىغان كۆكتاتلىرىنى يوق قىلىۋەتمىسۇن دەپ، قاشانى بېكىتىپ قويدۇم. زادى نەگە يوقاپ كەتتىلە؟

— شەماخۇنىنىڭ ئېتىزىدا كۆممە قوناق سۈيىنى تۇتۇۋاتقان يىگىتلەرنى كۆرۈپ كېلەي دەپ بېرىۋىدىم، سۇچىلار بىر كېچە بولسىمۇ قېشىمىزدا قون، دەپ قويۇپ بەرمىدى.

— نىمە دەيدۇي مۇنۇ مومام؟ — ھەممىلا ئوروق ئايالارنىڭ ئۇنى

بەك چاڭىلداپ چىقامدۇ ياكى پەقەت پاتەمخان مومايغا شۇنداق بىلىنەمدۇ، ئەتىدىن ـ كەچكىچە بەش بالىسىنىڭ كاكۇنچىلىغى ئازدەك، ئىككى ھويلىنىڭ پارچە ـ پۇرات ئىشلىرىنى قىلىپ، تىنىم تاپمايدىغان مۇشۇ ئاق كۆڭۈل خوشنىسى ئاغچىنىڭلا ئۈنى شۇنداقمىكىن، ئۇ ئىشنى قانداق چاپسان قىلسا، سۆزىنمۇ شۇنداق بىر بىرىگە ئۇلاشتۇر ـ مايلا ئېيتىپ كېتەتتى. ـــ تۇنۇگۈن سىلىنى ئۇچ ـ تۆت ئادەم چايغا ئېيتىپ كەلدى.

ـــ كىملەرۇي ئۇ؟ زادى ئادەملەرنىڭ چىيىنى تۇگىمەس بولدىغۇ؟ بىز ئىشلىگەن چاغلاردا ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرى باشلىنىش بىلەن چايلارمۇ توختايدىغان. ھازىر بىر كۈندە ئۇچ ـ تۆت ئۆيدە چاي قىلىدىغان بولۇپ كەتتى ئادەملەر.

ـــ ھەممىسى زامان تېچ، بارلىقنىڭ ئالامىتىدە. تۇنۇگۈن ئوروس مەريىمدەم چىللاق چايغا چاقىرىپ كەلگەن ئىكەن. ھە بۇگۈن رابىگۈلدەم ئاياللارغا توۋۇق چىيىنى بېرىدىغان ئوخشايدۇ. راستلا، ساي بويىدىكى كىتاپخانىچى سالامەتخىنىدەممۇ كېلىپ كەتتى. "ئەتە يولدىشىم مۇرادىلىنىڭ ئۆلگەن كۈنى ئىدى، ئۇچ ـ تۆت قېرىنى چاقىرىپ قوياي دىۋىدىم، يېنىپ ئەۋەتكۈدەك بالام يوق. قالماي كەلسۇن" دەپ بەك جىكىدى.

ـــ سالامەتخاننىڭ ئۆيىگە بىرىپ كېلەي، قانچە قىلغان بىلەن كۆڭلى يېرىم ئەمەسمۇ. ئادەملەرنىڭ كۆڭلىنى ئالغانغا نىمە يەتسۇن.

مومای ئىشىگىنى ئاچماي توخۇ كاتىگى تەرەپكە ماڭغاندا، خوشنىسى ئاغچا ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى بىردىن چۈشەندى، ئەتىمالىم.

ـــ تۇنۇگۈن توخۇلارغا ئىككى قېتىم دان چېچىپ بەردىم... مەن

كالىنى سېغىپ، چاي قايناتقىچە سىلى يېتىپ، دەم ئالسىلا.

ــ رەھمەت، قىزىم! ــ ياراتقان ئىگەم بەندىسىگە بالىنىڭ راھەتىنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلمىغان بىلەن، باشقا يەردىن ئېيتىپ قويىدىكەن.

مومايمۇ مۇشۇنداق خوشنىسى تۇرغاندا، ئۆيىدىن بىكار ئەندىشە قىپتۇ. بەزىدە كۆز ئالدىدا يۈرگەن ئادەملەرنىڭ قانچىلىك مېھرىۋان ئىكەنلىگى سېزىلمەيدىكەن. پاتەمخان شۇنچىلىك سەكپارە بولۇپ يۈرگىنىنى كۆرگەندە "ئاۋۇ كۈنى مۇشۇ ئايالنى توخۇلىرىڭ پەمىدورۇمنى چوقىلاپ كەتتى، دەپ بىكار تىللىغان ئىكەنمەن" دەپ پۇشايمان قىلدى. ئەمدى شۇ قىلىغى ئۈچۈن كەچۈرۈم سوراي دىسە خىجالەت بولدۇ.

ــ يۈرسىلە، بىزنىڭ ئۆيگە، چاي ئېتىپ قويدۇم. بىللە ئولتۇرۇپ ئىچەيلى.

* * *

پاتەمخان ئۆي ئىچىنى بېسىقتۇرۇپ، چۈشتىن كېيىن سالامەتخانىنىڭ نەزىرىگە ماڭغىچە تۈنۈگۈن شەماخۇننىڭ ئېتىزىدا ئۆتكۈزگەن ۋاقتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. كىيىمنى يۆتكەپ، كوچىغا چىققاندىمۇ شۇ ئوي بېشىدىن زادى چىقمىدى. ئۇ ماشىنا ماڭىدىغان چوڭ يولدىن چەتلەپ، تىرەك قاتار تىكىلگەن ئېرىقنى ياقىلاپ كېلىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز ھاۋشىغان ئىتنىڭ ئۈنى خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. بېشىنى كۆتىرىپ قارىسا ــ رابىگۈللەرنىڭ ئىتى ئىكەن. بايا ئۆيدىن چىققاندا بۇلارنىڭ ئىشىگىنى بېسىپ ئۆتكىچە، باغ ئارىلاپ كېتەي دېۋىدى، بېشىغا ئېزىتقا كىرىپ، توپ ـ توغرىلا مېڭىپتۇ.

ــ مومامدىن ئەندىشە قىلۋاتاتتۇق، كەلگەنلىرى خويما ياخشى

بولدی ـ ده! قېنی، ئۆيگه يۈرسله. ـ پاتەمخان خۇددی ئىتنىڭ هاۋشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك چاپسان كوچىغا چىققان رابىگۈلنىڭ كېلىنى شەمشىنۇرنى كۆرگەندە، نىمە دەرىنى بىلمەي هودۇقۇپ قالدی.

ئۆزىنى ئانىسىنىڭ ئورندا ياخشى كۆرىدىغان قىزنىڭ كۆڭلىنى قالدۇرۇپ كېتىشكىمۇ قىيمايتتى.

ئەكۇەر ئۆز زامانىسىدا شەمشىنۇرنىڭ ئانىسىنى ئۇششاق بالىلىرى بىلەن تاشلاپ، دۇتارچى جەننەت بۇۋىگە ئۆيلەنگەندە، تۇل قالغان ئاغرىقچان ئايالىنىڭ قايغۇ ـ هەسرىتىگە ئورتاقلاشقان پاتەمـ خانغا رابىگۈلنىڭ كېلىنى ئۆز قىزىدەكلا يېقىن بولۇپ كەتكەن ئىدی. شەمشىنۇرنىڭ ئاپىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۆگەي ئانا بۇ قىزنى يەكلەپ يۈرگەندىمۇ ئۇنىڭغا قانات يېيىپ، دائىم هال ـ ئەهۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتی. پەقەت ۋېلاخۇن كولخوزغا باش بوغالتىرلىققا تەيىنلەنگەندىن بېرى ئىلگىری قىزىغا قارىماي يۈرگەن ئەكۇەر بىلەن جەننەت بۇۋی ئىككی كۈنىنىڭ بىرىدە كۈيوغلىنىڭ ئۆيىدە مېهمان بولۇشقا باشلىغاندىلا پاتەمخان بۇ قىزدىن يىراقلىغان ئىدی. ئەمما قىز چاپسان ـ چاپسان پاتەمخانىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ۋېلاخۇن ئىككی كۈنىنىڭ بىرىدە هاراق ئىچىپ مەس بولغاندا ئۇرسا، بۇنی كۆرۈپ، بايقاپ يۈرگەن ئاتىسی بىلەن ئۆگەي ئانىسی قوي دەيدىغانلىرىنىڭ ئورنىغا كۈيوغلىنی قوللاپ قۇۋۋەتلەيدىغانلىغىنی ئېيتىپ يىغلايتتی. "سىلىنی كۆرسەم ئاپام كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ" دەيدىغان شەمشىنۇرنىڭ مىسكىن چىرايىنی كۆرسە پاتەمخانىنىڭمۇ يۈرەك ـ باغری سېرىلىپ، ئۇنی ئايىغاندەك بولاتتی. رابىگۈللەرنىڭ ئۆيىگە كەلسىمۇ شەمشىنۇرغا بۇۋەكچە سەپسىلىپ قارايتتی، مۇنداق

چاغدا تالا-تۇزگە تولا چىقماي، ۋېلاخۇن بىلەن رابىگۇلنىڭ مېھمە-ننى ئۇزىتىپلا كۈنى ئۆتۈۋاتقان زىلۋا بويلۇق جۇگاننىڭ ئاق چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ، قويۇق قارا قېشى قۇرۇق ئۇستىخانلىق يۈزىدە ئالايىتەنلا كۆرۈنۈپ تۇرغاندەك سېزىلەتتى.

"ئەگەر يىگەنگە ئادەم سەمىرسە، مۇشۇ قىز سەمىرەر ئىدى. ھەممىنى قىلىدىغان كۆڭۈل ئوخشايدۇ"، دەپ ئويلىدى موماي. ئۇنىڭغا بۇ جۇگاننىڭ چىرايى پۇچۇلۇپ، ئويماققا ئوخشاش دۈگلەك كۆزلىرى تېخىمۇ ئولتۇرۇشۇپ قالغاندەك بىلىنەتتى. موماي جۇگاننىڭ كۆزلىرىدە قانداقتۇر بىر قايغۇ-ھەسرەتنىڭ ئەلەڭگۈسىنى بايقىدى. ئالتۇندەك قىز مۇشۇلارنىڭ قولىغا كېلىپ، قورايغا ئوخشاش قۇرۇپلا كېتىپتا.

— چىرايىڭىز پۇچۇلۇپلا قېپتىغۇ، قىزىم، بىر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ نىمە؟

— ياقا، موما، سالامەتلىگىم ياخشى. سىلى قانداق قىلىۋاتىدىلا؟ بېرىپ، يوقلاپ كېلەي دىسەم، زادى قولۇم تەگمەي يۈرىدۇ. بۇگۈنمۇ ئالدىلىرىغا ماشىنا ئەۋەتىپ ئېپكېلەيلى دىگەندە، قېرىشقان-دەك ۋېلاخۇن "كېچىسى سۇچىلارنى تەكشۈرىدىغان نۆۋەتچىمەن" دەپ، ئاخشام چىقىپ كېتىۋىدى، تېخىچىلا كەلمىدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندا پاتەمخاننىڭ يۈرىگىگە بىرى يىڭنە سانچىغان-دەك بولدى. سۇچى يىگىتلەرنىڭ: "بوغالتىر توخۇ فېرمىسىدىكى قىزلارنىڭ قېشىغا كەتتى" دىگەن سۆزنى ئېسىگە ئالغاندا، مومايشەمشىنۇرنىڭ ئايىغاندەك ئۇنىڭغا ھەسرەتلىك قاردى.

— جېنىم ھەدەم كېپىتۇ. قېنى يۇقۇرى ئۆتسىلە. ئايالارمۇ يىغىلىپ قالدى. پەقەت سىلىنىڭ كېلىشىلىرىنىلا كۈتۈپ، چاي

تارتماي ئولتۇراتتۇق.

رابىگۈل مومانىڭ كەلگىنىگە خوشال. ئۇرۇش يىللىرىنىڭ جاپاسىنى بىللە تارتقان ئۇچۇنمۇ بوغالتىر ۋېلاخۇننىڭ ئانىسى باشقىلارغا قارىغاندا مۇشۇ مومانىنى بۆلەكچە ياخشى كۆرەتتى. كۆڭلىدە قىلچىلىك يامانلىغى يوق، ئالقىنى ئوچۇق رابىگۈل پاتەمخان كەلسە، بارىنى جوزىغا تۆكۈپ، قانداق قىلسام، مومانىنىڭ كۆڭلىنى ئالىمەنكىن دىگەندەك سەكپارە بولاتتى. ئەمما ئاخىرقى يىللىرى رابىگۈللەرنىڭ ھال-ئۇقىتى ياخشىلىنىپ، ئۆيىدە كېلىم-كېتىم كۆپەيگەنسېرى، مومايمۇ ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن ئۆزىنى سەل چەتكە تارتىپ، كۆپىنچە ھال-مۇڭ، تىرىكچىلىگى ئۆزىگە ئوخشاشراق ئادەملەر بىلەن ئارىلىشىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى.

— ئۆتكەندە بۆشۈك توينىغا چاقىرتىپ بالا ئەۋەتسەم، كەلمەپتىلا. بىر نەرسىدىن كۆڭلى قېلىپ، رەنجىپ يۈرمەيدىغاندۇ، دەپ تۇنۇگۈن ئىشلىرىمنى تاشلاپ، ئۆزەم بېرىۋىدىم، ئۆيدە يوق ئىكەنلا. كەلمەي قالمىسدى، دەپ ئەندىشە قىلىۋاتاتتىم. كەلگەنلىرى خوىما ياخشى بولدى.

پاتەمخان سارايغا كىرگەندە، ئولتۇرغان ئايالىلارنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئۇنىڭغا تۆردىن ئورۇن بېرىشتى.

— ھەممىسىنى تۇرغۇزغىچە ئۆيىدە بېقىۋاتقان بالىسى بولمىغاندىن كېيىن، ئەتىگەنرەك كەلسە بولمامدىكىن. — كىمدۇ بىرى بۇ سۆزنى پىچىرلاپ ئېيتقاندەك قىلىۋىدى، ئۇنى ئاڭلاپ، مومامي ئۆپ-چۆرىسىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قارىغاندا، تۆرنىڭ يېرىمىنى دىگۈدەك ئىگىلەپ ئولتۇرغان دۇتارچى جەننەت بۇۋىنى بايقىدى. مومامي ئۇنىڭ سۆزىگە بولا بىر نەرسە دەي دەپ تەمشىلىۋىدى، لېكىن رابىگۈلنىڭ

ئولتۇرۇشى بۇزۇلۇپ كەتمىسۇن دەپ، يۇمغان ئاغزىنى ئاچمىدى.

ــ قېنى، پاتەمخىنده، يۇقۇرى ئۆتسىلە.

ــ مانا، مۇنۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇرسىلا.

موماي ئۆزىنى ھۆرمەتلەپ ھەر يەردىن ئورۇن كۆرسىتىۋاتقان ئايالىلارنىڭ سۆزىگە ئانچە قۇلاق سالمىدى. ئۇ پەقەت يۇقۇرقى مەھەللىدە تۇرىدىغان تۆمۈرچى قاسىمنىڭ ئۆزى دىمەتلىك ئايىلىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، قولىنى ئىگىز كۆتىرىپ، دۇئا ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۆپچۆرىسىدىكى ئايالىلار بىلەن بىر-بىرلەپ سالامىلىشىشقا باشلىدى. چىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئالتۇندا قاپلىتىۋالغان دۇتارچى جەننەت بۇۋۇى موماي بىلەن بېشىنى ئېغىتىپ، سالقىنلا تېچلىق سوراشتى. "ھەي، بۇما قەيەرگە كېلىپ، قەيەرگە كەلمەيدىغاننى بىلداي" دەپ ئويلىغان موماي، دۇتارچىنىڭ ئالدىدىكى پەتنۇسقا كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويدى.

پاتەمخان دېمىنى باسا-باسماستىن جەننەت بۇۋۇى دۇتىرىنى قولىغا ئېلىپ ئۇسۇلغا چېلىشىغا رابىگۇل ئويناۋاتقان جۇگاننىڭ بېشىدىن بەش سومىلۇق ئاقچىنى ئۆرۈپ، پەتنۇسقا تاشلىدى. قالغانلار، ئەتىمالىم، شۇنىلا كۈتۈپ تۇرسا كېرەك، خۇددى بىر بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك كەينى-كەينىدىن ئۇسۇل ئويناۋاتقانلارنىڭ بېشىدىن ئاقچا ئۆرۈشمەكتە.

ــ ھەي، سازەندىلەر كونا مۇقاملارغا چالىدىغان، جەننەت بۇۋۇى ئۇسۇلدىنلا چۈشتىڭلارغۇ!

ــ بىز ئاشۇنداق ساپلا ئۇسۇلغا چالىدىغان سازەندىلەردىن. ــ تۆردە ئولتۇرغان مومايلارنىڭ ئېيتقان سۆزىگە تەڭلا جاۋاپ قايتۇرغان جەننەت بۇۋۇنىڭ بار دەسمىيىسى بىر دەمدە تۈگەپ قالدىمۇ،

بىر ناخشىنى ئېيتىپ ـ ئېيتىپ تەكرارلاۋەردى. بۇنى بايقىغان پاتەمـ خان: ـــ "ئۇسۇلغا ئەمەس، پەقەت ئۆرۈمگە چالىدىغان سازەندە دىسىگىز قاملىشىدىكەن"، ـــ دەپ ئاستا ئېيتقاندەك قىلىۋىدى، لېكىن قېشىدا ئولتۇرغان تۆمۈرچى قاسىمنىڭ ئايىلى ئاڭلاپ قېپتۇ.

ـــ راست ئېيتىسىز. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئۇ ناخشا ئېيتىپ، ساھىپـ خانىنىڭ تاماشىسىنى قىزىتقىلى ئەمەس، ئۆرۈم يىقىلىلا كېلىدىغان بولدى. ـــ تۆمۈرچى قاسىمنىڭ ئايىلى پاتەمخانىنىڭ بېقىنىدىن چىمداپ، يىلدىن ـ يىلغا شالاڭلاۋاتقان ئىنچىكە قاشلىرىنى كۆتىرىپ، مەنىلىك كۈلۈمسىرىدى.

جەننەت بۇۋۋى بوينىغا ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرگە پەرۋا قىلماستىن، ئۇنىنىڭ بىرىچە ۋاقىراپ ناخشا ئېيتىپ، دۇتارنى ئۇسۇلغا چالماقتا.

چايغا كەلگەن ئايالار بىر بىرى بىلەن بەس ـ بەسكە چۈشكەندەك ئاقچا ئۆرۈشكە باشلىۋىدى، پاتەمخان مومای ئۆزىنى خىجالەتچىلىكتە قالغاندەك ھىس قىلدى. ئېيىغا ئالدىغان يىگىرمە سوم پېنسىيىسى بىلەن توخۇلارنىڭ تۇخۇمىنى ئۇدۇللۇق دۇكانغا ئۆتكۈزۈپ، ئاران تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان مومای، ئۇسۇل ئوينىغانلارنىڭ بېشىدىن بۇلارغا ئوخشاش ئاقچا ئۆرۈپ، جەننەت بۇۋىگە بەرسەم، ئەتىلا كارامىتىم ئاشكارا بولۇپ قالار، ـــ دەيتتى. ئوغلۇم ھايات بولسا مەنمۇ ئاقچىنى مۇشۇلارغا ئوخشاش بەتخەج چاچاتتىمىكىن؟

ئولتۇرغانلارغا سەپسېلىپ قارىغان پاتەمخان ئۆيدىن نەزىرگە بارىمەن دەپ چىقىپ، بۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىغا بەك خىجالەت ئىدى. تاماق تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كېتەي دىسە، چۆرىدەپ ئولتۇرغان ئايالارنى يەنە ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇزۇشقا ئېھتىيات قىلدى. ئۇ چاغدا جەننەت بۇۋىنىڭ ئاغزى

تېخىمۇ ئېچىلىپ كېتەر. موماي ئايالـلارنىڭ قايتىشىنى كۈتمەكچى بولدى. براق تېخى يېڭىدىن ئولتۇرغان ئايالـلار تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن، يېرىم سائەتتەكلا ئۆزلىرىنىڭ ئېلىپ كەلگەن ئادىمەتچىلىكلىرىنى قويىدۇ-دە، ئاندىن هال تارتىپ، بىرەر سائەتتەك ئەتكەن چاي ئىچىدۇ. جەننەت بۇۋىمۇ دۇتىرىنى ئىككى-ئۈچ قېتىم ئۇسۇلغا چالماي، داستىخانغا دۇئا ئوقۇغۇزسۇنمۇ. بولمىسا ئۇ شۇنچە يەردىن، تالاي چايلارنى تاشلاپ، دۇتىرىنى كۆتىرىپ كەلمەس ئىدى.

تاماقلار ئىچىلىپ، داستىخان يىغىشتۇرۇلۇشىغا ئايالار جوزىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويغان پەتنۇسلىرىنى راسلاشقا كىرىشتى. پاتەمخان بۇ ئۆيگە بارىمەن دەپ ئويلىمىغاچقا، سالامەتخان مېنىڭدىن يامان-لىماس دەپ، ئاۋۇ كۈنى خوشنىسىنىڭ تويىدا چۆرۈلمىگە چۈشكەن ئىككى مېتىر چىت بىلەن ئوتتۇز تىينلىق گرۇزىن چېيىدىن ئىككى پاچكىلا ئېلىۋالغان ئىكەن... هازىر ئايالـلارمۇ بىر يەرگە بارسا پەتنۇس راسلىماي ماڭماس بولدى. بۇ يەرگە كېلىدىغىنىنى بىلىسىغۇ، پاتەمخان زادى قارا چاي ئىچىمۇ ئەل قاتارى پەتنۇس راسلاپ كېلەر ئىدى.

ئايالار رابىگۈل نىمە ئېلىپ كەلگىنىمىزنى كۆرمەي، باشقىلار-نىڭكى بىلەن چاتاشتۇرۇۋالمىسۇن دىگەندەك، نۆۋەتلىشىپ، ئادىمەت-چىلىكلىرىنى ساهىپخانىنىڭ كۆزىچە قويۇۋاتاتتى. باشتا ئۆزىنىڭ ئادد-مەتچىلىگىنى جوزا ئاستىغا تىقىپ ئولتۇرغان پاتەمخان ئۆي ئىگىسى يېقىنلاشقاندىلا: "رابىگۈل، ئالدىراش بولۇپ قالدى، خاپا بولماسىز" دەپ، ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى چىقاردى.

ــ نىمانچە جۇۋاپ يۇرىدىلا، جېنىم هەدە. ئۆزلىرى كەلسىلە

بىز تاغدەك رازى بولىمىزغۇ. سىلىدىن يامانلىمايمىزغۇ.

رابىگۈل خۇددى ھەممىسى ئاڭلىسۇن دىگەندەك، تولىمۇ ئۈنلۈك سۆزلىدى. مۇشۇ چاغدا مومايغا ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگەن ئادىمەتچىلىگىگە بويۇنلىرىنى سوزۇشتۇرۇپ قاراۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى.

چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن، رابىگۈل توۋۇقنى تۇتۇۋالغان ھېۋىز پاشانىڭ ئالدىغا يوغان پەتنۇستا دۆۋىلەپ قىممەت شاكالاتتىن تىزىپ، ئۇستىگە بىر كۆينەكلىك ھال كرېپدېشىن، قالغانلارنىڭ ھەممىسگە بىر خىل ئىككى مېترلىق شتاپىل① قويۇپ چىقتى.

* * *

سالامەتخان، مومای ئويلىغاندەك، نەزىرگە باشقىسى كەلمىسىمۇ پاتەمخان كېلىدىغۇ، دەپ ئۇنىڭ يولىغا بەك قارىغان ئىكەن.

ــ مېنىڭ قايغۇ ـ مۇڭۇمغا ئورتاق بولغۇدەك سىلىدىن باشقا كىمىم بار، ــ غۇلامنىڭ ئاپىسى كۆزىگە ياش ئېلىپ، بۇنىڭدىن ئون ـ ئون بەش يىل ئىلگىرى ۋاپات بولغان يولدىشى ــ مۇرادىلنى ئەسلىدى. ــ ئۆلگەنلەر قارا يەردە جىمجىت يېتىپ، ھەممە قايغۇ ـ دەرتنى تىرىكلەر تارتىدىكەن. غۇلامنىڭ دادىسى بىلەنمۇ تەڭ ياشاپ، تەڭ قېرىغىلى بۇيرۇمىدى...

ــ مۇشۇ كۈنلەرگىمۇ شۈكۈر قىلايلى، سالامەتخان. بۇنىڭغا يەتكەنلەرمۇ بار، يەتمىگەنلەرمۇ بار. سىزنىڭ ھەر ھالدا جانىغا ئەسقېتىپ قالغان ئوغلىڭىز ھايات. ئەمدى شۇنىڭ ئۈمرىنى تىلەڭ. ياخشىراق لايىق بولسا ئۈيلىۋېلىپ، ئۈپچۈرىڭىزگە نەۋرىلەرنى

---

① شتاپىل ــ سۈنئى يىپتىن توقۇلغان سوكنا. ــ تەھرىردىن.

ئولاشتۇرۇپ، ئولتۇرغىلى بۇيرۇسۇن.

ــ ئۇ دىگەنلىرىمىغۇ راست. ئۇزۇن قۇلاقلارنىڭ ئىپىتىشىغا قارىغاندا، غۇلام تۇرسۇنكامنىڭ كولخوزدا ئىشلەۋاتقان كىچىك قىزى ــ زىياپەت بىلەن سۆزلىشىپ يۈرسە كېرەك...كۈزگە تارتىپ، ئىشلارنى سېلىنكتۇرگەندە، ئۆيلەپ قوياي دىگەن ئويۇم بار.

پاتەمخان موماي زىياپەتنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغاندا، ۋېلاخۇننىڭ قىزىل ماشىنىسىنى كۆممە قوناقلىقنىڭ ئارىسىدا كۆرگىنىنى يەنە كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. كۆزى كۆرۈپ، قولى بىلەن تۇتۇۋالمىغاندىن كېيىن بىرىنىڭ قىزىغا قانداق يالا چاپلاپ قارىلىسۇن. ئۇنى ئېيتسا باشقىلار بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا ئۆزىنىڭ قىزىدەك بولۇپ كەتكەن سالامەتخانىمۇ "پاتەمخىنىدەم ئالجىشقا باشلاپتۇ" دىيىشى مۇمكىنغۇ، زادى قېرى ئادەمگە ياشلارنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىشنى كىم قويۇپتۇ؟ بەلكى بايقىغىنىمنىڭ ھەممىسى پۈتۈنلەي باشقىچە ھادىسىدۇر. ھازىرقى ياشلارنىڭ نىمە ئويلاپ، ھاياتنى قانداق پىچىپ يۈرگىنىنى ئۆزلىرى بىلمىسە، ماڭا ئوخشاش ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئۆيدە ئولتۇرغانلار نەدىن بىلسۇن، ھەر ھالدا بۇ پاراڭنى سىرتقا چىقىرىمەن دەپ، قارا يەر بولۇپ قالماي. ئەگەر مېنىڭ كۆرگىنىم راست بولسا، بىر كۈنى ھەممە سىر ھامان ئاشكارا بولىدىغۇ. كونىلارمۇ "كوزا كۈندە ئەمەس، كۈندە سۇندۇ" دەيدىغۇ، دەپ ئويلىغان موماي غۇلامغا ئاشۇ قىزنى ئېلىپ بېرىش توغرىلىق پاراڭنى ئاڭلىغاندا، ئۆزىنى بۆلەكچە ئېغىر ئەھۋالدا قالغاندەك ھىس قىلسىمۇ، چىرايىنى بىلدۈرمەسكە تىرىشتى. ئۇ قانداق قىلىپ بولمىسۇن، ئىككى ياشنىڭ بېشىنى قوشماسنىڭ ئامالىنى ئىزدىگەندەك قىلاتتى. غۇلامنى كاسسىر قىزغا قىيغۇسى كەلمەيدۇ. لېكىن بۇنىڭ ھەممىسىنى سالامەتخانغا

ئېيتاي دىسە قىسىنچىلىق.

ــ يېزىدا تۇرسۇن توڭكەينىڭ قىزىدىنمۇ ياخشى قىزلار بارغۇ، ئاۋۇ ئانارخاننىڭ ئوقۇشنى تۈگىتىپ كېلىپ، ئىشلەۋاتقان كەنجىسىمۇ بۆلەكچە سىلىق قىز بوپتۇ...

ــ بىز ھەرنىمە دىگەن بىلەن بالىلارغا ياقمىسا بىكار ئىكەن، پاتەمخىندە...ھازىرقى ياشلار ئۆزلىرى سۆزلىشىپ، تالىلايدىكەن. بولمىسا مەنمۇ نەچچە قىزنىڭ چەت ياقىسىنى ئېيتىپ كۆردۇم.

ــ ئۇ دىگىنىڭىزغۇ راست. ــ پاتەمخان زادى بۇ ھەقتە ئويلىماي دىدىمۇ، پاراڭنى باشقا ياققا بۇرىدى. ــ نەزىرلەرنى ياخشى تۈگىتىۋالدىڭىزمۇ؟ قارىمامسىز، سىلەرنىڭ ئۆيگە كېلىۋاتسام، ئالدىمدىن رابىگۈلنىڭ كېلىنى چىقىپ قېلىپ، زادى قويۇپ بەرمەستىن، ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ كەتتى.

پاتەمخان باشتا بۇ ھەقتە ئېيتماي دىگەن ئىدى، لېكىن بىرىدىن ئاڭلاپ قالسا، ئۇيات بولۇپ يۈرمىسۇن دىدىمۇ، نىمىشقا ئەل تارقىماي تۇرۇپ كېپىلمىگەنلىگىنى يوشۇرالمىدى.

ــ رابىگۈلنىڭ چېيىدىن چىقىپلا ئۆيگە قايتاي دىسەم، كۆڭلۈمدە بىر نەرسە كەمدەكلا قىلىپ تۇرىدۇ. كەچ بولسىمۇ يېتىپ كەلدىم... ۋاقتىدا كەلمىدى دەپ رەنجىمەڭ، قىزىم...

مومايۋ "قىزىم" دىگەن سۆزنىڭ قانداقچە ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ بايقىماي قالدى. بۇ سۆز قېرىلىق يېتىپ قالغان ھەر ئىككى ئايالنىڭ يۈرىگىنى تەۋرىتىپ، ئىچىنى ئىسسىتقاندەك بولدى، ئەتىمالىم.

ــ سىلىدىن رەنجىيمەنمۇ. پەقەت تاۋىم يوق، ئاغرىپ قالدىمىكىن دەپ، ۋايىم قىلىۋاتاتتىم. ئىش قىلىپ، كەچ بولسىمۇ كەلگەنـ

لىرى خويمۇ ياخشى بوپتۇ. ئۆزەمـمۇ بىر بىرىـپ، ئەھۋاللىرىـدىن ۋاقىپ بولۇپ قايتاي دىسەم، كۈندۈزى كەچكىچە كىتاپخانىدا، ئەتە-ئاخشىمى ئۆيدە ئۇ ئىشـنى تۈگىتىـۋالاي، بۇ ئىشـنى تۈگـىتىۋالاي دەپ، كۈننىڭ قاياقتىن ئۆتۈۋاتقىنىنىمۇ سەزمەي قالـىدىغان بولدۇم. يالغۇز ئادەمنىڭ ھىچ نەرسىگە چولىسى تەگمەيدىكەن.

مومای سالامەتخان بىلەن بىر يېزىدا تۇرسىمۇ، مۇشۇنداق ئارام-خۇدا ئولتۇرۇپ، مۇڭـداشمىغـىنىغا خېـلى زامان بولغان. بۇ ئايالمۇ ياش دىگەن بىلەن، ئىلگىرىكى يىللارغا قارىغاندا ئېتىـدىن چۆچۈپ، قويۇق توم قارا چېچى ئاقىرىشقا باشلاپتۇ.

ــ ئۇ دەيمىز ـ بۇ دەيمىز، ئەمما يىللار بەرىبىر ئۆزىنىڭ ھەسىـ-سىنى ئالىدىغان ئوخشايدۇ، سالامەتخان. بۇ يىل قەدىمقىدەك ئالدىـ-راپ قالغاندەك ھىـس قىلىـمەن. مەن تۇرماق سـلەرمۇ مانا خېلى ياشقا كىرىپ قالدىڭلار.

ــ ئۇ دىگەنلىرى راست، ھەدە. بۇ يىل پېنسىيىگە چىقمەن.

ــ ھە مانا، دىمىدىممۇ، سـلەرگە قارىغانـدا بىزنىڭ ھەرنىـمە بولمىغىمىز ھەق.

مومای ئالدىغا جوزا قويۇپ، قازاندا چاي قاينىتىۋاتقان سالامەتـ-خانـنىڭ ئاقـرىپ كەتكەن چاچلىرىغا سەپسىلىپ قاراپ ئولتۇرغاندا، قانداقتۇر ئىلگىرـ كېيىن سېزىپ، ھىـس قىلمىـغان شىـرىن خىيالغا چۆمدى...قېرىغاندا كېلىننى ئىشلىتىپ قويۇپ، پۇت ـ قولىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇرغانـمۇ ياخشى ئىـكەن. ئەگەر پاتەمـخاندا مۇشۇنـداق كېلىن بولسا، ئاۋۇ رابىگۈلگە ئوخـشاش قۇرۇق ئۇستىخىـنى قالغىچە ئىشلىتىپ، قېينىئانىلىق قىلماس ئىدى. ئەگەر ئوغلى جەڭدىن ساق-سالامەت قايتقان بولسىلا...

پاتەمخان رابىگۇلىنىڭ كەڭ ساريىدا جەنـنەت بۇۋىـنىڭ چالغان سازىنى تىڭشىغاندىمۇ ئۆزىنى مۇنداق كۆڭۈللۈك، خۇش خۇي همس قىلمىغان ئىدى. سالامەتخاننىڭ كىگىز ئۈستىگە سالغان قۇراق چۈشـ گىدە ئولتۇرغاندا، كۆكسى ـ قارنى تولۇپ، هەممىدىن بىغەم ئادەمدەك سەزدى ئۆزىنى. موماي مال ـ ۋاران، توخۇ ـ تۇمانـلىرى بىلەن قىلـ ۋاتقان تىـرىـكچىلىگىـدىن كېچىـپ، زادى مۇشۇ ئۆيـدىلا قالـغۇسى كەلدى. سالامەتخان بىلەن غۇلام ئىككىسى ئىشتىن قايتقىـچە تاماقـ لىرىنى ئېتىپ، ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ ئولتۇرسا قانداق ياخـشى...ئۇ مۇشۇ ئۆيگە كىرگەنـدىن بېرى جوزىغا نـىمە قويۇپ، قانـداق قىلسا موماينىڭ كۆڭلىنى ئالدىغىنىنى بىلمەي سەكپارە بولۇۋاتقان سالامەتـ خانغا زوقلىناتتى.

ــ تولا ئاۋارە بولماي، ئۆزىڭىزمۇ دەم ئالسىڭىزچۇ.

ــ هىچ بىر ئاۋارىچىلىغى يوق. ئاران بىر كەلگەندە، ئالدىرىماي مۇڭدىشىپ ئولتۇرايلىلا.

ــ ئۇ دىگىنىڭىزمىغۇ توغرا.

سالامەتخان قازان بېشـىدا تاماق تەيـيارلاپ يۈرگەنـدە، تام ـ تورۇسقا قاراپ ئولتۇرغان موماي بۇ ئۆينىڭ سىلىنغىنىغىمۇ بىرتالاي بولغىنىنى ئېسىگە ئالدى. تاملار ئولتۇرۇشۇپ، لىملار ئېگىلىپ قېپتۇ. يىل دىگەن ئادەم تۇرماق، مۇشۇ ئۆيلەرنىـمۇ كونىرىـتىپ بىر يەرگە ئېپىبارغان ئىكەن. بولمىسا بۇ ئۆز زامانىسىدا يېزىدىكى ئەڭ چىرايلىق ئىمارەت ئىدى. ئۇنىڭ كوچا تەرەپكە قارىغان كۆك قاپقىـلىرى پۈتـ كۈل بۇرھانبۇلاق هۆسـىنىگە هۆسىن قوشۇپ تۇرغاندەك، يىراقتىنلا ئادەمنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. سالامەتخاننىڭ يولدىشى مۇرادىلىنىڭـ مىغۇ قولىدىن كەلمەيدىغىنى يوق، هەر نەرسىـگە ئىـشقى بار يىگىت

ئىدى...زەپىمۇ ياش ئۆلۈپ كەتتى...ئۇ كولخوزدا مىراپ بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەندە، پاتەمخانغا بۆلەكچە يېقىنچىلىق قىلىپ كېتەتتى. موماي سالامەتخان ئىككىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويغاندىن كېيىن: "مېنى ئۆيلەپ، ئانامنىڭ ئورنىدا ئانا بولغان قېرىندىشىم" دەپ، پاتەمخاننى ئىككى كۈننىڭ بىرىدە ئۆيىگە باشلاپ كېلىپ، قوندۇرۇپ قالاتتى. كونىلار: "ياخشىغا كۆرۈم، يامانغا ئۆلۈم يوق" دىگەندەك، ئۇنىڭغا بەختلىك هايات كەچۈرۈش نىسىپ بولمىسا كېرەك. ئۇرۇشتىن تىپىپ كەلگەن ئاغرىغى تېنىنى غاجىلاپ، سالامەتخان بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن بارى-يوقى ئىككى يىلغا يېتەر-يەتمەس ۋاقىت هايات كەچۈردى. هىلىمۇ پاتەمخان موماي ئۇلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ ياخشى قىلغان ئىكەن، بولمىسا ئۇمۇ بۇ هاياتتىن كەينىدە ئىز قالدۇرماي، ئۆزىنىڭ بالىسى شەماخۇنغا ئوخشاش ئۆتۈپ كېتەتتى. خۇداغا شۈكۈر، مۇرادىلىنىڭ چىرىغىنى يېقىپ ئولتۇرغۇدەك ئايىلى بىلەن ئوغلى قالدى. ئەمما پۈتكۈل هاياتىدا ئەركىشى بىلەن بارى-يوقى ئىككى يىلغا يېتەر-يەتمەس بىر تەكىدە باش قوشقان سالامەتخاننىڭ تەقدىرىنى ئويلىسا يۈرەك-باغرى سېرىلىپ كېتىدۇ. نىمانچە رەهىمسىز هايات بۇ! بىر ئاجىزنى دۇنياغا يارىتىپ، هەتتا ئۇنىڭغا تۆت مۇچىسى ساق بىرەر ئەركەكنى ئۆمۈر-باقى قىيمىغان بارمۇ؟! جەننەت بۇۋىگە ئوخشاش ئايالارغا ئەركىشىلەرنى كەينى-كەيندىن تىپىپ بەرگەندە، سالامەتخانىنىڭ پىشانىسىگە يازغان يالغۇز ئېرىنىڭ ئۆمرىنى شۇنچە قىسقا قىلغىنى نىمىسى؟! ئۇنىڭ قايسى گۇناهى ئۈچۈن مۇنچىۋالا قىيىندى تەقدىر؟! زادى بۇ ئۆمۈردە ئايالارنى ئەركىسىز تەنها ياشىتىپ، قىينىغاندىن ئوشۇق ئازاپ بارمىكىن. ياراتقان بەندىنى سۆيگۈ-مۇهەببەتتىن ئايرىغىچە ئاچ-

یالڭاچ قویسا بولمامدۇ. ئەگەر یاراتقۇچى سالامەتخانىدىن سۆيگەن یارىڭ كېزەكمۇ، سالامەتلىك كېرەكمۇ، دەپ سورىسا یېرىم جان، یېرىم تەن قالسىمۇ سۆيگىنىنى ھەچكىمگە بەرمەس ئىدى. ئۇ تىرىكلا یۇرسە، یەر شارىنىڭ قايسى بۇلۇڭ-پۇشقىغىدىن بولسىمۇ ئىزدەپ تېپىۋالماسمىدى. لېكىن قارا یەرگە كىرىپ كەتكەن ئادەمنى چىقىرىۋېلىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن...

پاتەمخان: "سالامەتخان ھەر ھالدا مەلىكە بولۇپ یۇرگۈدەك باللىق بولۇپ قالدى. ماڭا ئوخشاش تۆت تامغا قاراپ تەنھا ئولتۇرغان بولسا، بۇنىڭدىن بېتەر ئازاپ ئەمەستىمۇ. ئۇنىڭ ئۇۋالى ئىشىگىنى ئېچىپ، ئەلچى كىرگۈزۈپ بالامغا ئېلىپ بەرمىگەن ماڭا تەگمەتتىمۇ" دەپمۇ ئويلىدى...

قازان بېشىدا تاماق تەييارلاۋاتقان سالامەتخان مومايىنىڭ تام-تورۇسلارغا سەپسېلىپ قاراپ ئولتۇرغىنىنى كۆرگەندە، جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سۆزلىدى.

— ئۆيلەرمۇ كونىراپ قالدى. غۇلامغا ئۆگزىنى ئېچىپ، تاملىرىنى سەل كۆتىرىپ یاپایلۇق دىسەم، یېزىدا یېڭى لايىھە بويىچە ئۆيلەر سالىمىز دەيدۇ. ئۆزى مۇشتۇمدەك بولغىنى بىلەن ئارمانلىرى چوڭ ئۇنىڭ. بەزىدە بالامنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ زوقلىنىمەن.

— بالىنى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بېرىڭ. ئۇنىڭمۇ كۆڭلىگە پۈككەن ئوي-ئارمانلىرى باردۇ.

— ئۇ دىگەنلىرىڭۇ راست. ھازىرقى یاشلارنىڭ ئويىغا ئادەم ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدىغان نەرسىلەر كېلىدىكەن.

ئىككىسى یەنە گەپ-سۆز قىلىشماستىن جىم بولۇشتى. ئەمدى

ئۇلار ئۆتكەننى ئەسلەپ، كۆڭۈللىرىنى بۇزغۇسى كەلمىدىمۇ، سالا-
مەتخان كۆپىنچە كىتابخانىدىكى ئىشلىرى ھەققىدە، پاتەمخان بولسا
رابىگۈلنىڭ توۋۇق چىپىنى پاراڭ قىلدى.

22

"قىزىل تۇغ" كولخوزىدا كۆممە قوناق ئوتاپ، پەرۋىش قىلىش ئىشلىرى ئاياقلىشىپ، ئۇنى سۇغىرىش ئومۇمى يۈزلۈك باشلانغان مەز-گىل ئىدى. ئىگىلىك بويىچە ھەممىدىن كېيىن شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا تېرىلغان كۆممە قوناق ئۆسۈپ، يەر كۆكنى ئېلىپ قالغان. بۇ ئېتىزغا دەسلەپكى يىلى تېرىلغان كۆممە قوناقنىڭ تەكشى ئۈنۈپ چىققىنىغا خۇرسەن بولغان غۇلام ئېچىقلارنى تۈزەپ، ئۇنى سۇغىرىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلۋاتقاندا، قېشىغا ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ سۇلايمان يېتىپ كەلدى. بىرەر يېگى خەۋەرنى ئاڭلىسا، باشقىلارغا ئېيتقىچە ئالدىرايدىغان ئاغىنىسىنىڭ مۇرىسىدىكى كەتمەننى تاشلىمايلا كەلگىنىنى كۆرگەندە، غۇلام ئۇنىڭ مۇھىم بىر نەرسە ئېيتماقچى ئىكەنلىگىنى سەزدى.

— ھاياتتا مۇنداقمۇ ئىشلار بولىدىكەن، ئاغىنە. مەن ئەخمەق راستلا بىزنىڭ كولخوز رايوندىكى ئەڭ ئىلغار ئىگىلىك ئىكەن، دەپ مەيدەمنى كېرىپ يۈرسەم، بۇنىڭ ھەممىسى كۆز بويياش، توقۇلما ئىكەن-دە. "ئېتى ئۇلۇغ، سۇپۇرىسى قۇرۇق" دىگەن سۆزلەر بىزنىڭ كولخوزنىڭ رەئىسى باراتوۋغا ئېيتىلىپتۇ جۇمۇ، ھۆكۈمەتنى ئالدا دىسە، مۇنداقمۇ ئالدىغان بارمۇ...

ئېچىق بېشىغا كەلگەندىن بېرى ئاغىزى بېسىلماي سۆزلەۋاتقان

سۇلايمان ئاغىنىسىنىڭ ئۇنىڭ پارىڭىغا ئانچىلا قىزىقىمىغانىدەك شۇك ئولتۇرغىنىنى بايقىغاندا، سەل تېرىكىپ قالسا كېرەك.

ــ هوي، جاهاننى توپان سۈيى بېسىپ كەتسىمۇ، ئىشىك يوق ئادەم ئىكەنسەنغۇ؟! هاياتقا ئۇنداقمۇ بىغەم قارىغان بارمۇ؟

ــ نىمە بولدى؟

ــ شۇنچە پاراڭ قىلساممۇ هېچ نەرسە سەزمىگەن ئادەمگە ئوخشاش ئولتۇرىسەنغۇ. نە كاشكى نىمە گەپ دەپ سورىساڭ بولمامدۇ؟

ــ مەن سورىمىساممۇ، شۇنچە يەردىن كەلگەندىن كېيىن بەربىر ئېيتار دىدىم.

ــ دىگەن گېپىنى قارا، ــ سۇلايمان ئاغىنىسىگە رەنجىگەندەك جىم تۇردى-دە، ئاندىن سۆزىنى يەنە ئۆزى داۋاملاشتۇردى، ــ رايون باشلىقلىرىنىڭ كۆزىنى بويىپ، ئابروي قازىنىپ يۈرگەن ئىكەن. ئەمدى هەممىسى ئاشكارا بولدى.

ــ ئۇنى قانداق بىلدىڭ؟

ــ قانداق بىلەتتىم، ئۆزەمنىڭ كۆممە قوناق تېرىغان ئۇچاستىكامدىنلا بىلدىم. بۇ يىل يەتمىش گېكتار يەر هەيدەپ، كۆممە قوناق تېرىغان ئىدىم، كولخوزنىڭ پىلانلاش بۆلۈمىگە كىرىپ، تەكشۈرۈپ كۆرسەم، پىلان ۋە يۇقۇرىغا بېرىلگەن مەلۇماتلاردا ئەللىك گېكتار يەردە هوسۇل ئۆستۈرۈلۈۋاتىدۇ دەپ يېزىلىپتۇ قارا.

ــ بۇ نىمە قىلغان يالغان مەلۇمات؟ مۇشۇنداقمۇ كۆز بويىغان بارمۇ؟ ــ دىسەم، پىلانلاش بۆلۈمىدىكىلەر خۇددى هېچ نەرسە سەزمىگەن ئادەملەرگە ئوخشاش بىپەرۋالىق بىلەن "بىر سېنىڭلا ئەمەس، بارلىق زۇبىنولارنىڭ ئۇچاستىكىسىدا تېرىلغان يەر ئاشۇنداق كەم كۆرسىتىلگەن" دەيدۇ. ئاندىن زىياپەتكە يولۇقۇپ ئاستىرتىن

تەكشۇرتۇپ كۆرسەم، بىلەمسەن، كولخوز بويىچە رايونغا بەرگەن مەلۇماتتىكى مىڭ گېكتارنىڭ ئورنىغا، بىر مىڭ تۆت يۈز گېكتار كۆممە قوناق تېرىلىپتۇ، بۇنىڭسىزمۇ ياشاش مۇمكىن ئەمەس. بولمىسا رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى پىلاننى ئورۇنلىمىدىڭلار دەپ، ھەر يىلى يىغىن بولسىلا دۇشكەللىگىنى دۇشكەللىگەن، ــ دەيدۇ تېخى ئىقتىساتچى، راستىنى ئېيتسام، ئاغىنە، بىز ئېتىزدا يۈرۈپ، كۆپ ئىشلاردىن بىخەۋەر ئىكەنمىز. بۇنى دەرھال «كومسومول پروژېكتورى»غا چىقىرىشىمىز كېرەك. زىياپەتنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، كولخوزدا مۇنداق كۆز بويىشلار كۆپ ئوخشايدۇ. ئۇ قىز قالغانلىرىنى كېيىن ئېيتماقچى بولدى.

ــ مېنىڭچە، بۇ مەسىلىنى كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋ بىلەن مەسلىھەتلىشىش كېرەك. پەقەت شۇ كىشىلا نىمە قىلىش توغرىسىدا توغرا يولىيورۇق كۆرسىتىشى مۇمكىن.

ــ بۇ دىگىنىڭ دۇرۇس، غۇلام.

ئىككى ياش ئېرىق ياقىسىدا ئولتۇرۇپ، ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن كولخوز پارتكوم سېكرېتارىغا يولۇقۇپ، پەقەت شۇنىڭ يولىيورۇغى بويىچە ھەركەت قىلىشقا كېلىشتى.

* * *

بۇ قېتىم كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن ئوچۇق مەجلىسىگە يېزا ئاكتىپلىرى، كومسومول ياشلار، مۇتەخەسىس ۋە كۆممە قوناق بىرىگادىسىنىڭ بىرىگادىرلىرى چاقىرتىلغان ئىدى. مۇنداق مەجلىسلەردە پرېزىدىئومدا ئولتۇرمىسىمۇ، ئۆزىچىلا يولىيورۇق كۆرسىتىپ، باشقۇرۇپ كېتىدىغان كولخوز رەئىسى بۇگۇنكى مەجلىس

نىڭ كۈنتەرتىۋى بىلەن تونۇش ئۈچۈنمۇ بىرنەچچە قېتىم ياشلارنى سىلكىشتۈرۈپ، "ھىچ نەرسە بىلمىگەندىن كېيىن كولخوز ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ نىمە قىلىدۇ. ئەگەر مەن بولمىسام بۇ ئىگىلىكنىڭ كۈلى ئاللىقاچان كۆككە ئۇچاتتى" دەپ غالۋارتۇندى، لېكىن پارتكوم سېكرېتارى:

— يولداش باراتوۋ، كولخوز پراۋلېنىيىسىنىڭ يىغىندا ئەمەس، پارتكوم مەجلىسىدە ئولتۇرغىنىڭىزنى ئەستىن چىقار ماڭ، — دەپ ئەسكەرتكەندىن كېيىن جىم بولدى.

كولخوزچىلار ئېتىزلىقتا ئۇچراتسا خۇددى ئۆزلىرىنىڭ يېقىن ئاغىنىسىدەك ئوچۇق چىراي چاخچاق قىلىشىپ، كۆڭۈللۈك يۈرىدىغان پارتكوم سېكرېتارى مەجلىستە ئۆزىنى سالماقلىق تۇتۇشى ھەممىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى.

— يولداشلار، پارتىيە كومىتېتىغا يېزىدىكى كومسومول ـ ياشلاردىن كولخوزىمىزدا يەردىن توغرا پايدىلىنىلمايۋاتقانلىغى ۋە ئىگىلىك رەھبەرلىرى بىلەن مۇتەخەسىسلەرنىڭ كۆممە قوناق تېرىلغان يەرنى مەلۇماتقا كىرگۈزمەي يوشۇرغانلىغى توغرىسىدا سىگنال چۈشكەن ئىدى. بۇگۈن شۇ مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن پارتكومنىڭ كېڭەيتىلگەن مەجلىسىنى ئېچىۋاتىمىز.

پارتكوم سېكرېتارى يىغىلغانلارنى مەجلىسنىڭ كۈنتەرتىۋى بىلەن تونۇشتۇرۇپ، ئەھۋالنى خەۋەرلەپ بولار ـ بولماستىنلا، خۇددى ئالدىنئالا مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغان باش بوغالتىر رەئىسنى ماختاپ سۆزلەشكە باشلىدى.

— ئۇلار ئەرز يازغىچە ئىشلىرىنى تۈزۈۋالسۇن. يازغىنىنىڭ ھەممىسى يالغان، تۆھمەت. كولخوز رەئىسى ئىگىلىگىمىزنى رايون-

دىكى ئالدىنقى قاتارلىق ئىگىلىكلەر سىپىگە قوشۇش ئۈچۈن كېچە-كۈندۈز جان تىكىپ، سەكپارە بولۇۋاتسا، بۇلارنىڭ قىلىپ يۈرگەن قىلىغىنى قاراڭلار. ئەگەر ھەممىلا رەئىس بىزنىڭ باراتوۋدەك ئادىل ئىشلىسە، نۇر ئۈستىگە نۇر بولاتتىغۇ. كولخوزىمىزنى ئىلگىرى باستۇرماي، ئىناقلىغىمىزنى بۇزۇۋاتقانمۇ مانا مۇشۇنداق ئەرزخورلار. بۇگۈن بىز ئۇلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىپ، ئىككىنچى ئىگىلىكنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماس قىلىشىمىز لازىم. كولخوزنى قانداق باشقۇرۇشنى بۇلار ئۇگەتمىسمۇ، باراتوۋ ياخشى بىلىدۇ. يولداش پارتورگ مۇنداق ئۇششاق-چۈششەك مەسىلىنى پارتكوم مەجلىسىگە سېلىپ، ھەممىزنىڭ ۋاقتىنى ئېلىشتىن كۆرە، رەئىس بىلەنلا كېلىشىپ ھەل قىلۋېتىش لازىم ئىدى. ھە، تېخى كولخوزغا ماڭلاي تەرىنى سىڭدۈرمەي تۇرۇپ، ئىشنى بىرىنىڭ كەمچىلىگىنى ئىزدەپ، ئەرز يېزىشتىن باشلىغانلارنى كولخوزدىن قوغلۇۋېتىش كېرەك.

باش بوغالتىرنىڭ سۆزىدىن كېيىن مەجلىسكە قاتنىشۋاتقانلار ئۆزئارا گۇدۇڭشۇپ، پاراڭ قىلىشلىرى كۆپەيدى. بەزىلەر ۋېلاخۇننى قوللاپ سۆزلىمەكتە.

— قايسىلار ئىكەن ئۇ پاك ئادەمنى قارىلىغان. بوغالتىرنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى توغرا. راستلا يالغان ئەرز يېزىپ بىزنى قالايمىقانچىلىققا سالغان بولسا، ئۇنداقلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىپ قويۇش كېرەك.

— زادى كولخوز قايسى يەرگە تېرىلغان كۆممە قوناقنى يوشۇرۇپ، كىمنىڭ كۆزىنى بويايتۇ؟ رەئىس تېرىلغان كۆممە قوناقنى كەم كۆرسەتسە، ئۇنى ئۆزى يىغىشتۇرۇپ، بىر ياققا ئېپكەتمەيدىغاندۇ؟ ئاشلىق بولسا بەربىر مۇشۇ كولخوزىمىزدا قالىدىغۇ. ئۇلارنىڭ

كولخوزنىڭ هساپ-چوتىدا نىمە ئىشى بار؟

ئىلگىر-كېيىن چوڭلارنىڭ مۇنداق تالاش-تارتىش ھاسىل قىلىدىغان مەجلىسلىرىگە قاتناشمىغان ياشلار نىمە قىلارىنى بىلمەي، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. باشتا كولخوزچىلار قوللاپ، مۇھىم مەسىلىگە جۇرئەت قىلغان ئىكەنسىلەرغۇ، دەپ ماختار دىگەن ئويدىكى ياشلار، ئەمدى رەئىسنىڭ ئىگىلىك ئابرويىنى كۆتىرىش ئۈچۈن جان تىكىپ قىلىۋاتقان ياخشى ئىشنى بۇزغان ئوخشايمىز دەپ، خۇدۇكسىنىپ، ئۆزلىرىنى ئېغىر ئەھۋالدا قالغاندەك ھىس قىلىشتى.

— ئەرزىنى بىكار يېزىپتىمىزلا. ئادەملەردىن ئۇيات بولدى، — دەپ غۇلام ئاغىنىسىنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلىدى.

— سۇنى كۆرمەي ئۆتۈك يەشمەيلى، ئاداش. جانىنى ئالسا بۇلار ئالماس. ھەقىقەت ئۈچۈن تاياق يىسەك، تاريخىتا ئىسىمىز قالىدۇ. تالاي ئولتۇرۇشلاردىن قوغلىنىپ ھىچ نەرسە بولمىغان سۇلايمان ئاكاڭ بۇ يەردىن تىل ئاڭلاپ كەتكەنگە بىر يېرى خورايدىغۇ دەمسەن؟ ۋىلاخۇننىڭ تىلىغا ئانچىلا ئاھ ئۇرۇپ ئۆزەڭنى يوقاتمىغىن. ئاۋۇ كۈنى پارتورگ ئېيتقانلىرىڭلارنىڭ ھەممىسى توغرا دىدىغۇ. بىزگە شۇ كېرەك.

— مۇنۇلار پارتورگقىمۇ بوي بەرمەيدىغان ئوخشىمامدۇ.

ئۇلارنىڭ ئۆزئارا پىچىرلىشىپ قىلىۋاتقان پارىڭىنى سۆزگە چىققان ئەكۋەر بوۋاي بۆلۈۋەتتى.

— يولداشلار، بىزنىڭ باراتوۋ رەئىس بولۇپ سايلانماستىن ئىلگىرى كولخوزىمىز رايوندىكى قالاق ئىگىلىك ئىدى. ھازىر ھەممە جەھەتتىن تەرەققى ئېتىپ، ئابرويى ئۆستى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭدا

رەئىسىمىزنىڭ چوڭ ھەسسىسى بار. ئەگەر باراتوۋنىڭ ئورنىدا باشقا بىرسى بولسا، ئىگىلىگىمىزنىڭ كۈلىنى كۆكىكە ئۇچۇرۇۋېتەر ئىدى. مەن كولخوزنىڭ ئۇلىنى قۇرغان ئادەم. ئەمما مۇشۇ ۋاقىتقىچە باراتوۋغا ئوخشاش خەلقنىڭ غېمىنى يەپ، ئادىل ئەمگەك قىلىدىغان رەئىسنى كۆرگىنىمىز يوق. بۇ كىشى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ئۆستى. ئۇنىڭ ئىگىلىگىمىزنى چوڭ ئىگىلىككە ئايلاندۇرۇپ، ئابروي-يىنى كۆتەرگىچە قانچىلىك جاپا تارتقىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆر-دۈم. دائىم بىزگە ئوخشاش كولخوز ۋېتىرانلىرى بىلەن مەسلىھەت-لىشىپ، ئىش ئېلىپ باردۇ. رايون بويىچە ئەڭ تەجرىبىلىك رەئىس دەپ ئاتالغان ئادەمنىڭ ئۇستىدىن ئەرز يېزىپ، قارىلاشقا كىمنىڭ قولى بارسۇن؟ بۇ پەقەت ھاياتنىڭ ئاق-قارىسىنى كۆرمىگەن ئۇششاق بالىلارنىڭ ئوقتى. بالىلار بالىلىق قىلغاندۇ. شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ ئەرزىنى كۆپتۈرۈپ، بۇ مەسىلىنى يۇغارتىشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

ئەكۆەر بوۋاينىڭ سۆزىدىن كېيىن مەجلىستە ئولتۇرغانلار: "دۇرۇس ئېيتىدۇ. بۇلارنىڭ رەئىسنى قارىلايدىغان قانداق ھەققى بار؟ بەلكى ئۇنىڭ ھەممىسىگە مۇتەخەسىسلەر گۇناكاردۇ" دىيىشىپ، تېخىمۇ كۆپسەشكە باشلىۋىدى، مەجلىستە ئولتۇرغان غۇلام بىلەن سۇلايماننىڭ مۇرىلىرى تۆۋەنلەپ، چىرايلىرى قىزىرىپ كەتتى.

سۆزگە كولخوزدىكى خەلق نازارىتى كومىتېتىنىڭ رەئىسى چىققاندىلا، باياتىن شۇككىدە ئولتۇرغان ياشلارغا جان كىرگەندەك بولدى. ئۇلار دائىم يىغىنلاردا ھىچكىمنىڭ يۈز-خاتىرىسىنى قىلماي، ئاقنى ئاق، قارىنى قارا دەيدىغان مۇشۇ ئادەم قانداق سۆزلەيدىكەن

دىگەندەك قارىشىپ قېلىشتى.

ــ يولداشلار، بىز كولخوزىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان كەمچىلىكلەرنى كۆرۈپ، بىپەرۋا قارىغىنىمىز بىلەن ياشلار ئۈنۈگىغا چىدىمايدۇ. ھازىر قەلبى سۈتتەك ئاق ياشلار ھەچبىر قۇۋۇلۇق ـ شۇملۇقسىز، ھەقىقەتنى ئېيتىپ، ئادىل ياشاشقا ئىنتىلىدۇ. بىز يۈز بېرىۋاتقان كەمچىلىكلەرنى ئاشكارىلاۋاتقان ياشلارنى قوللاپ قۇۋۋەتلەشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنىڭ ھەق پاراڭلىرىنى ناھەق دېيىشىمىز توغرا ئەمەس. كولخوزنىڭ پىلاندىن تاشقىرى كۆمىمە قوناق تېرىپ، مەلۇماتقا كىرگۈزمەي، يوشۇرۇشقا چوڭلارنىڭ ئۇيىتى چىدىغان بىلەن ياشلارنىڭ چىدىمايدۇ. شۇڭلاشقا ياشلارنىڭ ھەق پارىڭىغا كوممۇنىستلارچە قاراپ، بۇ كەمچىلىكنى تۈزىتىشىمىز، چارىسىنى بەلگىلىشىمىز كېرەك. نىمىسىنى يوشۇرايلى. رەئىسىمىزنىڭ رايون باشلىقلىرىغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن بەزىدە مۇتەخەسسىسلەرنى ئاشۇنداق يالغان مەلۇمات بېرىشكىمۇ مەجبۇرلايدىغان ئادىتىمۇ بار.

مەجلىسكە قاتناشقانلار ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشىپ، ھاياجانلىنىپ كەتتى. بايانىن بېرى ۋېلاخۇن بىلەن ئەكۋەر بوۋاينىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ، مەيدىسىنى كەڭ كېرىپ ئولتۇرغان رەئىسمۇ پۇت ـ قولىنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆزىنى تۇزىدى. ئەتىمالىم، باشقىلار بىرىنىڭ مۇشۇنداق توپنى يېرىپ چىقىپ، سۆز تېشىشىلا كۈتۈپ تۇرسا كېرەك، ئەمدى پارتكوم مەجلىسىگە قاتناشقۇچىلار كولخوز رەئىسى بىلەن ئىگىلىكتىكى ئايرىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ كولخوزچىلارنىڭ كۆزىنى بويىپ، يوشۇرۇن ھالدا قىلغان ئىشلىرىنى بىر ـ بىرلەپ پاش قىلماقتا ئىدى.

ــ يۇقۇرىدا سۆزگە چىققان يولداشلار كولخوز رەئىسىنىڭ كۆپ

يىللىق ئەمگەكنى مەدھىيىلەش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ ۋە ئايىرىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئۆتكۈزگەن كەمچىلىكلىرىنىمۇ ئاتاپ ئۆتتى. ئەمما دائىم مۇشۇ كولخوزنىڭ كېلىچەك ئىگىلىرى دەپ ئاتىلىدىغان ياشلارنىڭ بىز بايقىمىغان كۆلەڭگە تەرەپلىرىنى بايقاپ، كولخوزدا يۈز بېرىۋاتقان كەمچىلىكلەرگە ئېچىنىپ، تەشۋىشلىنىشى پارتىيە كومىتېتىنى خوشال قىلىدۇ. ئەسلىدە بۇ كەمچىلىكلەرنى مۇشۇ يەردە ئولتۇرغان كومۇنىستلار كۆرۈپ، پاش قىلىشى كېرەك ئىدى. كۆپىنچە ئادەملەر: "سەن تەگمىسەڭ، مەن تەگمەيمەن" دەپ كەمچىلىكلەرنى كۆرسىمۇ، ئۇنى ئېيتىپ، باشلىقلار بىلەن يامان بولغىچە، كۆرمىگەنگە سالىدۇ. مانا كولخوزدا ھېچبىر مەلۇماتتا يوق تۆت يۈز گېكتاردىن ئوشۇق يەردە كۆممە قوناق تېرىلىپ، كۈتۈلۈپ بېقىلىۋاتىمۇ، بىرەر مۇتەخەسسىس تەشۋىشلىنەر ئەمەس. باشقا ئىگىلىكلەرنىڭ تېرىلغۇ مەيدانى يىلدىن-يىلغا كۆپىيىپ، دۆلەتكە ئاشلىق تاپشۇرۇش مەجبۇرىيىتى ئېشىۋاتسا، بىزنىڭ بەش-ئالتە يىلدىن بېرى بىر گېكتار يەردىن پالانچى سېنتنېردىن ھوسۇل ئالدى، دېگەن قۇرۇق ئاتىغى بولغىنى بىلەن ئوشۇق ئاقچىمىزمۇ يوق. يېتىشتۈرۈلۈۋاتقان مەھسۇلاتنىڭ تەننەرقى يىلدىن-يىلغا قىممەتلىمەكتە. بىز پەقەت ئۆزىمىزنىلا ئالداۋاتىمىزغۇ. بۇ پارتىيىۋى پىرىنسىپالىقمۇ؟ تۆت يۈز گېكتار يەردە كۆممە قوناق كۈتۈپ بېقىش ئۈچۈن قانچىلىك چىقىم سەرپ قىلىندى دېسەڭلەرچۇ؟! شۇنى ھىساپلاپ كۆردۈڭلارمۇ؟ پەقەت ئابروي-ئاتاق ئۈچۈنلا مۇشۇنداق جىنايەتكە بارغان بارمۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن كولخوز رەئىسى بىلەن جاۋاپكار مۇتەخەسسىسلەر پارتىيە ئالدىدا جاۋاپ بېرىشى لازىم.

بایاتىن بىرى كولخوز رەئىسىدىن ئەيمىنىپ، "قارشى سۆزلەپ قويسام، ئەتە دەشنەم يەپ قالمەنمىكىن" دەپ شۇك ئولتۇرغان كوممۇنىستلار پارتكوم سېكرېتارىنىڭ سۆزىدىن كېيىن ئۆزلىرىگە يېڭى كۈچ-غەيرەت، يار-يۆلەك تاپقاندەك بولۇشتى. كەڭ كابىنېتتىكى ئادەملەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا چۆكۈپ ئولتۇرغان غۇلام بىلەن سۇلايمانمۇ باشلىرىنى كۆتىرىپ، قەددىنى رۇسلىدى. ئۇ ئاغىنىسىنىڭ بېقىنىنى چىمدىپ قويدى. بايىاتىن ھەر نەرسىگە بىر چېپىلىپ سۆزلەۋاتقان رەئىس شۇك ئولتۇرغاچقا، باشتا ياشلارنى ھاقارەتلەگەن ۋېلاخۇن بىلەن ئەكۋەر بوۋايمۇ جىم بولۇشقان ئىدى. بىر چاغدا كولخوز رەئىسى سۆزگە چىقتى. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ۋاقىراپ سۆزلەشلىرىمۇ يوق.

— ئۆزەڭلەرگە مەلۇم، مەن مۇتەخەسىسلەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئىشىنىپ، شۇلار تەييارلىغان قەغەزگىلا قول قويۇۋېتىمەن. شۇڭلاشقا مۇنچىلىك يەرگە تېرىلغان ئاشلىقنىڭ رايونغا بېرىلگەن مەلۇماتىنى چىقىپ قالغىنىدىن بىخەۋەر ئىكەنمەن. ئەلۋەتتە، بۇ توغرا ئىش بولماپتۇ. بىز مۇتەخەسىسلەرگە ئىشىنىمىز دەپ، كۆپ كەمچىلىكلەرنى ئۆتىكۈزگەن. ئىكەنسىز، ئەمما ئەمدى ئۇلارنى قاتتىقراق تۇتمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ...

— كۆردۇڭمۇ، گۇنانى باشقىسىغا ئارتىپ، ئۆزى سۇدىن قۇرۇق چىقىپ كەتكىلىۋاتقىنىنى، بىزنىڭ رەئىس كولخوز باشقۇرۇشنى ئەمەس، قۇۋۇلۇق-شۇملۇقنىلا ئوقۇغان ئادەم-دە، — رەئىس ئورنىغا ئولتۇرۇشى بىلەن سۇلايماننىڭ كۆپچىلىككە ئاڭلىتىپلا ئېيتقان سۆزىنى ئاڭلىغان مەجلىستىكىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى.

— يولداشلار، كولخوز پارتىيە كومىتېتى بۇ مەسىلىنى مۇشۇنىڭ

بىلەنلا يېپىپ قويمايدۇ، ئۇنى تولۇق تەكشۈرۈپ، گۇناكار ئادەمـ
لەرنى ئېنىقلاش ئۈچۈن بىز بۇ مەسىلىنى رايونلۇق يېزا ئىگىلىگى
باشقارمىسى بىلەن خەلق نازارىتى كومىتېتىغا بېرىمىز.

پارتكوم سېكرېتارىنىڭ يەكۈنلۈك سۆزىنى ئاڭلىغاندا ماڭلىيىدىن
تەر تامچىلاپ ئېقىشقا باشلىغان كولخوز رەئىسى:

ــ كىچىك بالىلارنىڭ سۆزىنىمۇ شۇنداق چوڭ مەسىلىگە ئايلانـ
دۇرۇۋەتكەن بارمۇ، دەپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ قالدى.

23

ئىلگىرى بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ كوچىلىرىدىكى كېسۈپىتىلگەن يوغان قېرى سۆگەت كۆتەكلىرىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۇزاق پاراڭ سالىدىغان بوۋايلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالسا، ئۇزۇن بۇرۇتنى تېخىمۇ يۇقۇرى قايرىپ، ئاغزى بېسىلماي سۆزلەيدىغان ئەكۋەر بوۋاي ئاخىرقى ۋاقىتلاردا خۇددى گەپ-سۆزدىن قالغان ئادەمگە ئوخشاش، بۇرۇنقى زامانىنىڭ پاراڭلىرى چىققان يەردە سۆزگە ئارىلاشماي، ئۆزىنى چەتكە تارتىپ يۈرەتتى. بولۇپمۇ ئۇ كۆپ يىل چەتئەلدە ياشىغان سادىر بوۋاي بۇرھانبۇلاققا كەلگەندىن بېرى ئۆزىنى بىر تۈرلۈك ھىس قىلاتتى. نەزىر-چىراق، توي-تۆكۈنلەر-دە ئۆينىڭ تۆرىنى بەرمەستىن، خۇددى ئۇنى مۇشۇ ئولتۇرۇشتا سۆزلىگىلى سايلاپ قويغاندەك، ئاغزى بېسىلماي، قەيەردىن پاراڭ قىلساڭ، شۇ يەردىن چىقىدىغان ئەكۋەر بوۋاي ئەمدى سادىر بوۋاي بارغان نەزىر-چىراق، توي-تۆكۈنلەردىن "سالامەتلىگىم يوق" دەپ، كېتىپ قالىدىغان قىلىق چىقاردى. كەلسىمۇ ئاشۇ چاڭگا ساقاللىق ئادەمنىڭ قېشىدىن يىراقراق ئولتۇرۇشقا تىرىشىدۇ. نىمىشقىدۇ، مۇشۇ ساقاللىق بوۋاينى كۆرۈپ قالسا، ئۇنىڭ يۈرىگى بۆلەكچە قاتىتىق سوقۇپ، خۇدۇكسىنىپ، بىر نەرسىدىن چۆچۈگەندەك قىلاتتى.

بىر كۈنى ئەكۋەر بوۋاي يېزا كۇلۇبىغا يىغىلىپ، نۆۋەتتىكى

كونسپرتقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقان ياشلار قېشىغا كېلىپ، يەنە ئىلگىرىدىكىدەك ئۆزىنىڭ يىگىتلەرگە ياد بولۇپ كەتكەن پارىڭىنى باشلاشقا تەمشىلىۋىدى، سۇلايمان شېتىلە:

ــ ئەكۆەركا! يېزىمىزغا يېڭىدىن كەلگەن سادىر بوۋاي سىلىنى ياخشى تونۇيدىغان ئوخشايدۇ، ئاۋۇ كۈنى پاراڭدىن پاراڭ چىقىپ، سىلىنىڭ سۆزلىرى بولۇۋىدى، بىرەر سائەتتەك ئاغىزى بېسىلماي، پاراڭلىرىنى قىلدى، ــ دىۋىدى، بوۋاي ئاغىزىغا قۇم قۇيۇلغاندەك جىم بولۇپ قالدى.

ــ دېمىڭىز ئىچىڭىزگە چۈشۈپ كەتتىغۇ؟ بىرەر ئەيىۋىڭىز ئاشكارا بولۇپ قالدىمۇ نىمە؟ ئۇ: "بىزنىڭ زامانىمىزدا ئەكۆەرلەر ھىچقانداق ئاكتىپمۇ ئەمەس ئىدى" دەيدۇ قاراڭ.

دائىم سۆزىنى ئۆزىگە دەۋىتىپ، قاراپ ئولتۇرىدىغان سۇلايمانىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلىدىغان بوۋاي "ئۇ بىز كولخوز قۇرغاندا قېچىپ كېتىپ، ئەمدى كېلىۋاتسا، نىمە بىلىدىغۇ دەيسەن" دەي دىدىدە، ئېسىغا بىر ۋەقە چۈشۈپ كەتتىمۇ، جىم بولدى.

ئەكۆەر بوۋاي يېزا كۇلۇبىنىڭ ئالدىدا تۇرغان يىگىتلەر قېشىدىن چاپسان كېتىپ قالسىمۇ، تەشۋىشتە قالغان يۈرىگى تېخىمۇ قاتتىق سوقۇشقا باشلىدى. ئۇ شۇنچە يىلدىن بېرى ئىچىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان سىرى ئاردىدا قىرىق يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكەندە پاش بولىدۇ، دەپ ھەرگىز ئويلىمىغان. يېزىدىكى ئۆزى بىلەن تەڭ ياشىغان قېرىلار تۇگىگەندە، بىر كۈن بولسىمۇ، يۈرىگالدى بولماي، ئارامخۇدا ھايات كەچۈرىمەنغۇ دەپ ئويلىسا، مۇنۇ ۋەقە ئۇنى ئېسەڭگىرىتىپ قويدى...مۇنداق بولارنى كىم بىلىپتۇ. ئەگەر بىلگەن بولسا...

ئەكۆەر بوۋاي بۇنىڭدىن كۆپ يىل ئىلگىرى يۈز بەرگەن

ۋەقەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسە، ئۆزىنى قانداقتۇر كەچۈرۈپ بولمايدىغان ئەھۋالدا قالغاندەك ھىس قىلاتتى، ئۇ يولدا كېلىۋاتقاندا بۇرۇتنى تولغاپ قويۇپ، "شۇ قېتىم مېنى ئەجەپمۇ شەيتان ئېزىقتۇرغان ئىكەنغۇ" دەيتتى. بۇرھانبۇلاق يېزىسىدىكى ئۇۋراي قارىغا قوشۇلۇپ، ئىچكىرى قاچقاندا پاتەمخان بىلەن مۇشۇ سادىرنى ھىچكىمنىڭ كۆزىگە كۆرسەتمەي ئۇجۇقتۇرۇۋەتمىگىنىگە ياكى ئاشۇ قاراقچىلارغا قوشۇلۇپ، ئۇ قاتقا ئۆتۈپ، ئۆزىنىڭ قارىسىنى كۆرسەتمەي قويمىغىنىغا پۇشايمان يەيتتى. "ئىككى كېمىنىڭ قۇيرۇغىنى تۇتىمەن دەپ، سۇغا چۆكىكەن" مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپمۇ ئويلايتتى.

ئاشۇ قېتىم ئۇۋراي قارىغا قوشۇلۇپ چېگرىدىن ئۇ قاتقا ئۆتۈپ، بىر ئاز ۋاقىت يۈرگەندىن كېيىن، ئاتا-ئانامنى ئېلىپ كېلەي دەپ، يەنە قايتىپ چىققاندا، ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتتى دىگەن نۇراخۇن كومسومولنىڭ بۇرھانبۇلاقتىكى پاتەمگە ئۆيلەنگەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى بىر تۈرلۈك ھىس قىلىپ يۈردى. ئەكۋەر ئۇ قاتقا كەتكۈسى كەلمەي، ئىككى ئويدا يۈرگەندە، ئاتا-ئانىسىنىڭ: "ئالدى بىلەن سېنى ئۆيلىۋالايلى"، دىگەن سۆزى خوش يېقىپ، خېلى ۋاقىت قاش يېزىسىدا تۇرۇپ قالدى. ئۆزىمۇ بىر تەرەپتىن ئۇۋراي قارا بىلەن سادىرلار چېگرىنىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلارغا قوشۇلۇپ قىلغان جىنايەتلىرىمنى ھىچكىم بىلمەس، دەپ ئويلايتتى. پەقەت قاش يېزىسىدىن يەتتە-سەككىز چاقىرىم ئارىلىقتىكى بۇرھانبۇلاقتا نۇراخۇننىڭ ئايىلى پاتەمخاننىڭ ھايات ئىكەنلىگىنى ئاڭلاپ، سەل چۆچۈگەندەك قىلاتتى. ئۇ ئىشلىرىمنى رەتكە سېلىۋالغاندىن كېيىن ئەنە كېتىمەن، مانا كېتىمەن دەپ يۈرگەندە،

چېگرا يېپىلدى ـ ده، شۇنىڭ بىلەن يېپىق قازان يېپىق بويىچە قېلىۋەر ـ دى. پەقەت ئۇرۇش تۈگەپ، كولخوزلار بىر بىرى بىلەن قوشۇلـ غاندا، ئەكۆەر بوۋاي قاش يېزىسىدىن بۇرھانبۇلاققا كۆچۈپ بارغان يىلىنىڭ دەسلەپكى كۈنى سۇ تۈتۈپ يۈرگەن پاتەمخاننى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن چارەك ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىلگىرى ئۇنىڭ قوللىرىنى كەينىگە باغلاپ، ياغلىغىنى ئاغزىغا تىققان مەزگىل ئېسىگە چۈشۈپ، چۆچۈپ كەتتى. پاتەمخانمۇ بىر نەرسىنى بىلەمدۇ، ئەكۆەرگە تىكىلىپ قاريدى. بۇنى كۆرۈپ ئەكۆەرمۇ ئۆزىنى يوشۇـ ريدىغان يەر تاپالماي قالدى. كولخوزغا رەئىس بولغاندا، بۇ ئايال ھەممىنى پاش قىلىۋەتمىسە بولاتتىغۇ، دەپ بەك تەشۋىشلەنگەن ئىدى، لېكىن خۇداغا شۈكۈر نۇراخۇننىڭ ئايىلى ئۇ ھەقتە ئاغزىنى ئېچىپ سۆز قىلمىدى. ئەمما ئاخىرقى يىللىرى غۇلجىدىن سادىر بوۋاينىڭ چىقىشى ئۇنى تېخىمۇ ئەندىشىگە سېلىپ قويدى. "ئۇراي قارىنىڭ كەينىگە كىرىپ، بىر قېتىم قىلغان جىنايىتىم قارا يەرگە كۆمۈلگىچە پىشانەمگە داقاق بولىدىغان ئوخشايدۇ"، دەپ ئويلايىتتى ئەكۆەر بوۋاي. ئۇنىڭسىزمۇ تەشۋىشتە يۈرگەن بوۋاينى يېزا كۇلۇبى ئالدىدا سۇلايمانىنىڭ ئېيتقان سۆزى ھودۇقتۇرۇپ قويدى. ئۇ كۆپ ئويلانغاندىن كېيىن، زادى سادىر بوۋاينىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا پاتەمخاننىڭ قوللىرىنى باغلاپ، نۇراخۇننى ئۇرغىنىمنى يۇرتقا ئېيتمىغىنا، قېرىپ، بىر پۇتىمىز گۆرگە ساڭگىلىغاندا، بالا ـ چاقا، ئەل ـ يۇرتنىڭ ئالدىدا ئۇياتقا قېلىپ، سازايى بولۇپ يۈرمەي" دىمەكچى بولۇپ" ئاخىرقى يىللىرى شىنجاڭدىن ئادەملەر كۆچۈپ چىقىپ، ئۆز ئالدىغا ئالاھىدە بىر مەھەللە قىلىۋالغان كوچا تەرەپكە ماڭدى. ئۇ بارايمۇ، بارمايمۇ دىگەندەك بىر چامدام، ئىككى چامدام

خىيال سۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. كوچىدا ماڭسا دائىم ھەر بىر ھويلا ئالدىدا توختاپ، ئۆي ئىگىسى بىلەن پۈتكۈل مەھەللىگە ئاڭلانغۇدەك ئۈندە تېچىلىق سورۇشۇپ ئۆتىدىغان بوۋاي بۇۋىلار جىمجىت. ئۇ ئادەتتىكىدەك، ئۇزۇن مويلاۋىنى يۇقۇرى بۇراپ، تاشلىماي يۇرىدىغان ھاسا تايىغىنى توكۇلدىتىشنى ئۇنتۇپ قالغان ئىدى. بۇ تەرەپكە بۇرۇلمىسا بولغان ئىكەن. ئەمدى يېڭى مەھەللىنىڭ كوچىسىغا كىرىپ قالغاندىن كېيىن، كەينىگە قايتاي دىسە، ئۆتۈۋاتقان ئادەملەردىن ئۇيات، قايتماي دىسە، بايىقى ئويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى سادىر بوۋايغا قانداق پېتىنىپ ئېيتىشنى بىلمەي، خۇددى بىرسى بويىندىن باغلاپ سۆرىگەندەك كېلىۋاتاتتى. ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاۋاتقان سادىر بوۋاينىڭ ئۆيىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويدى. ئەكىۋەر بوۋايغا ئاشۇ ئۆيگە يېتىپ بارىسلا، خۇددى ئالەم دۇم كۆمۈرۈلۈپ، ھەممە نەرسە كومپەيكۇم بولۇپ، ئىلگىرى ئالدىدىن توغرا ئۆتمەي يۈرگەن ئادەملەر ئارا-گۈرجەكلىرىنى كۆتىرىپ چىقىپ، ئۇنى يېزىدىن قوغلىۋېتىدىغاندەكلا تۇراتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بوۋا، بۇ مەھەللىگە كېلىپ قېپسەنغۇ؟

چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن ئەكىۋەر بوۋاي چۆچۈپ كەتتى. ئۇ بېشىنى كۆتەرسە، ئالدىدا سادىر بوۋاينىڭ ئوغلى تۇرۇپتۇ.

— ھە، سەنمىدىڭ، بالام، داداڭ بارمۇ؟

— ئەتىگەنكى ئاپتوۇۇزدا شەھەرگە چۈشۈپ كېتىۋىدى، ئەتىلەتىن قايتىدىغۇ دەيمەن.

باياتىن چوڭ بىر ماجرانىڭ ئۆزىنى تەييارلاپ كېلىۋاتقان بوۋاينىڭ مۈرىلىرى تۆۋەنلەپ، ئۆزىنى لاسسىدە قويۇۋەتتى. ئۇنىڭ ماڭلىيىدىن بۇۋۇزىدە چىققان تەر تورلىشىپ باشلىغان كۆزلىرىنى يايماقتا.

ئەكۆەر هاسا تايىغىغا تايىنىپ، بىر پەس تۇرغاندىن كېيىن، يولنىڭ چېتىدىكى ئاق تاشقا ئولتۇردى. "خۇدايا شۈكرى، هىلىمۇ سادىر بوۋاينىڭ كېتىپ قالغىنى..." دەپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

24

غۇلام بىلەن زىياپەت ئاخىرقى كۈنلىرى ئۇچرىشالماسلا بولدى. مەكتەپتە ئونىنچى سىنىپنى بىللە تاماملاپ، بىرى ھەربى خىزمەتنى ئۆتەپ يېزىغا قايتقىچە، ئىككىنچىسى يېزا ئىگىلىگى تېخنىكومىنىڭ بوغالتىرلار تەييارلايدىغان بۆلۈمىدە ئوقۇپ كەلگەن ئىككى ياشنىڭ بىر بىرىگە بولغان مۇھەببىتى ھەققىدە يېزا ياشلىرى ئاللىقاچان خەۋەردار ئىدى. غۇلام بەزىدە كۆمىمە قوناق ئېرىقلىرىغا سۇنى تەكشى بۆلۈۋېتىپ، شىرىن خىيال سۈرگەندە، دەسلەپ مەكتەپنى تاماملىغان كېچىسى سىنىپ بويىچە ئۆسەكتە تاڭنىڭ ئېتىشىنى كۈتۈۋالغان كۆننى يېقىملىق ھىس-تۇيغۇ بىلەن ئەسكە ئالىدۇ. سىنىپداشلىرى مەجنۇنتاللارنى ئارىلاپ، ناخشا ئېيتىپ كەتكەندە، غۇلام بىلەن زىياپەت گۈلخان ياقىمىز دەپ، ئۇلاردىن بۆلۈنۈپ قالغان ئىدى.

— سىزنىڭ يۈرىدىغان يىگىتىگىز بارمۇ، زىياپەت، — شۇ قېتىم غۇلام مۇشۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق.

— ساراڭمۇ سەن، غۇلام؟ نەنىڭ يىگىتى بولسۇن!

— مەن سىزنى ياخشى كۆرىمەن!

— ھەي، سەن بۇگۈن بىر تۈرلۈكلىغۇ، ياكى ۋىنو ئىچىپ،

مەس بولۇپ قالمىغانسەن؟

ــ بۇ راست سۆزۈم. سىز ئوقۇشقا كەتسىڭىز، مەن كۈندە خەت يېزىپ تۇرىمەن.

ئۇلار سىنىپداشلىرىنىڭ كەيىنىدىن ماڭغاندا، غۇلام زىياپەتنىڭ قولىنى تۇتۇپ كېلىۋېتىپ، قىزنىڭ مەڭزىگە قانداق سۆيۈۋالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى. ئۇ قىزنى تىللاۋېتەمدىكىن دېۋىدى، لېكىن زىياپەت گەپ قىلماستىن، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ مېڭىۋەردى...

مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن، ياشلار خۇددى ئۇچۇرما بولۇپ، ئۇۋۇسىدىن ئۇچقان قۇشلارغا ئوخشاش، ھەرقايسى ھەر ياققا كېتىشتى. زىياپەت قىزلار بىلەن ئوقۇشقا چۈشكىلى ماڭغاندا، غۇلام كولخوزدا ئىشلەپ قالغان، ئەمدى قىز ئۇنتۇپ كېتەر دېگەن يىگىت زىياپەت تېخنىكومىغا چۈشكەن كۈنى، ئەڭ ئالدى بىلەن غۇلامغا خەت يېزىپ، مەكتەپنى تاماملىغان كېچىسى ئىزا تارتىپ ئېيتالمىغان سۆزلىرىنى ئوچۇق ئىزھار قىپتۇ. شۇ قېتىم يىگىت قىزنىڭ چىن دىلىدىن سۆيىدىغانلىغىنى بىلىپ، بېشى كۆككە يەتكەندەك خوشال بولغان ئىدى. كېيىن، كۈز كېلىشى بىلەن غۇلام ھەربى خىزمەت ئۆتەش ئۈچۈن يىراق شەرققە كېتىپ، ئىككىسى ئۈچ يىل داۋامىدا بىر بىرىنى كۆرمەي، ئۆزلىرىنىڭ ئىشقى ـ مۇھەببىتىنى خەت ئارقىلىق ئىزھار قىلىپ يۈردى ـ دە، پەقەت ئۆتكەن يىلى كۈزدە، يىگىت ھەربى خىزمەت ئۆتەپ قايتقاندىلا ئۇلار بەك سېغىنىپ ئۇچراشقان ئىدى.

مانا شۇنىڭدىن بېرى ئىككىسى يېزىدىكى "غېرىپ ـ سەنەم" لەردەك يۈرۈۋاتاتتى. ئاخشىمى كۇلۇپقا كىنو كۆرگىلى ياكى ناخشا تىڭشاپ، ساز چالغىلى كەلسىمۇ ئۇلار بىللە ئىدى. غۇلام ئىككى ـ

ئۇچ كۈنلا كەلمەي ئېتىزدا قونۇپ قالسا، زىياپەتنى ئايلاپ كۆرمەگەندەك بولۇپ كېتەتتى.

ئېتىزلىقتىن قايتىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە زىياپەتلەرنىڭ ئۆيىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى ئۆستەڭ بويىدا شاخلىرىنى كەڭ يېيىپ، قەد كۆتەرگەن سېدىگە يۆلىنىپ تۇرغان يىگىت قىز بىلەن ئۇچراشقاندا، دائىم ئېيتىدىغان پاراڭلىرىنى يەنە ئەسلەۋاتاتتى. "بۇگۈن توينى قايسى كۈنى قىلىدىغىنىمىزنى چوقۇم كېلىشىپ، ئەتە ئاپامغا ئەلچىلىرىڭنى كىرگۈزىۋەر" دەيمەن دەپ قىزغا ئېيتىدىغان سۆزلىرىنى ئېسىغا ئۈنچىدەك تىزىۋاتقان يىگىت ھەممە بۆلمىلىرىنىڭ چىرىغى يېنىقلىق ئۆيگە چاپسان-چاپسان قاراپ قوياتتى.

كۆممە قوناقنى سۇغىرىش باشلانغان بىر ھەپتىدىن بېرى زىياپەتنىڭ دۇگىلەك ئاق يۈزىگە دائىم چۈشۈپ تۇرىدىغان سېكىلىگى بىلەن ھەرقاچان كۆلگەندە سېدەپتەك كۆرۈنۈپ، سەل يۇمۇلىدىغان خۇما كۆزلىرىنى سېغىنسا كېرەك، ئۇنىڭ يۈرىگىمۇ ئالاينىتەنلا قاتتىق سوقۇپ، تاقىتى قالمايۋاتاتتى. نىمىشقىدۇ، ئەسلى مۇنچىلىك كۈتكۈزمەيدىغان زىياپەت كېچىكمەكتە. بالىخانىنىڭ ئىشىگى تاراقلاپ ئېچىلىشى بىلەن كەڭ ھويلىدىكى تامغا قىزنىڭ كۆلەڭگىسى چۈشەتتى-دە، ئاندىن سەبدە گۈللەر ئارىسىدىن زىياپەتنىڭ بوينىغا ئورىۋالغان قېپ-قىزىل ياغلىغى كۆرۈنەتتى. ئارىدا خېلى ۋاقىت ئۆتسىمۇ، يىگىتنىڭ كۆزى ئۇگىنىپ قالغان مۇشۇ بىر كۆرۈنۈش تەكرارلانماي، ھويلا-ئارامنى قانداقتۇر زېرىكىشلىك جىمجىتلىق باسقاندەك تۇراتتى.

مانا، ئىشىك ئېچىلىپ، زىياپەتنىڭ ئىنچىكە، زىلۋا بويى كۆرۈندى.

— كۆپ كۈتتىڭمۇ، دەيمەنا؟!

ـــ يولىڭىزغا قاراپ كۆزلىرىم تېشىلدىغۇ! ئاشۇنداقمۇ سېغىندۇ-رامسىز؟

ـــ بۇگۈن كىنوغا بارمايلىچۇ، غۇلام.

ـــ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئادەمنىڭ ئويىدىكى پاراڭىنلا قىلىدىغان بولدىڭىز. يۇرۇڭ، ئۆسەك تەرەپكە بېرىپ، سەيلە قىلىپ قايتايلى.

ئۇلار تار كوچا بىلەن مېڭىپ، يېزا چېتىگە چىقتى. ئەمدى غۇلام قىزنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ، ئىككىسى ئۆمۈرۋايەت ئاجراشمايدىغاندەك، يېقىن كېتىپ باراتتى. يىگىت قىزنى بەك سېغىنغانلىغىنى ئېيتماقتا. ئەمما بۇگۈن قىزنىڭ ئانچىلا خوشتى يوق. ئىككىسى ئۆسەك دەريا-سىنىڭ بويىغا بېرىپ ئولتۇرغاندا، زىياپەت تۇيۇقسىزلا:

ـــ ئۆزەمنى مۇشۇ دەريانىڭ تاشلۇېتەيمىكىن-تاڭ، غۇلام؟ ئەگەر ئۇنىڭ سۈيى مەن چۆكۈپ كەتكۈدەك كۆپ بولسا، تاشلۇېتەتتىم. دەريانىڭ چۆكۈپ، ئۇنىڭ تېگىدىكى بېلىقلار بىلەن ياشىغىم كېلىۋاتىدۇ.

ـــ ئۇ نىمە دىگىنىڭىز، زىياپەت؟ ئىككىيلەن يەر ئۈستىدىمۇ بەختلىك ياشايمىز.

ـــ ھەي تاڭەي، ئادەملەرنىڭ ھەممە تەرەپتىن تەل-تۆكۈس بولۇپ، بەختلىك ھايات كەچۈرىدىغىنى يوق ئوخشايدۇلا. بولۇپمۇ قىزلار كۆپ ۋاقىتتا ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەشتە ئاجىزلىق قىلىدىكەن.

ـــ ھازىرقى ئەركىن زاماندا ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ھەممە نەرسە قىزلارنىڭ خاھىشىغا باغلىق. ئۇلار كىمنى سۆيىمەن دىسە ئۆز ئەركى.

ـــ ئۇغۇ شۇنداققۇ، ئەمما بەزىدە قىزلار ئۆز مەيلى بىلەن ئەمەس، ئويلىمىغان، كۈتمىگەن يەردىن يىگىتلەرنىڭ ئىلكىگە

چۈشۈپ قېلىشىمۇ مۇمكىنغۇ. ئامالسىزلىقتىن ھاياتنىڭ رەھىمسىز قانۇنىغا باش ئېگىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

— بۇ سۆزلەرنى ماڭا نىمشقا ئېيتىسىز؟ مەن مۇشۇ كۈنگىچە سىزنى رەنجىتكىدەك ھېچ يامانلىق قىلمىدىمغۇ، زىياپەت؟

— ئومۇمەن ئېيتىۋاتىمەن. ھاياتتا ھەممە يىگىتلەر سىزگە ئوخشاش ئەمەس-تە.

ئىككىسى خېلى ۋاقىتقىچە، ئېيتىدىغان سۆز تاپالمايۋاتقان ئادەملەرگە ئوخشاش، گەپ قىلىشماي ئولتۇرۇشتى. ئەمدى ھەرقايسىسى ئۆز ئويلىرى بىلەن بەنت. غۇلام بىر تۇرۇپ، زىياپەتنىڭ ئېيتىۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسى راست ئەمەستۇ دەپمۇ ئويلايتتى. بېشىغا مۇشۇنداق ئوي كەلگەندە، يىگىتكە قىزنى باشقىلاردىن قىزغىنىش ئوتى كۈچەيدى. ئاپىسىنىڭ چاپسانراق ئۆيلىنىۋېلىش توغرىلىق ئېيتقان سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالدى.

— بىلەمسىز، زىياپەت. ئاپاملار بۇگۈن-ئەتە سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلەرگە ئەلچى كىرگۈزگىلىۋاتىدۇ!

— نىمە دەيسەن؟! — پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، دەريانىڭ قاراپ ئولتۇرغان قىز چۆچۈپ كەتتى. زىياپەت يىگىتنىڭ ئىككى قولىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — بۇ راست سۆزۇڭمۇ؟

— راست. ئۇلار ھازىر توينىڭ تەييارلىغىنا كىرىشتى.

دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك جىم بولغان قىز يىگىتنىڭ قوللىرىنى قويۇۋېتىپ، شۇككىدە ئولتۇرۇپ قالدى. غۇلام بۇ خەۋەرنى ئېيتقاندا قىزنىڭ يا خوشال، يا خاپا بولغىنىنى بىلەلمەي ھاڭ-تاڭ. ئاردىدا خېلى ۋاقىتقىچە سوزۇلغان جىمجىتلىقنى يەنە زىياپەت بۇزدى.

ــ غۇلام، مېنىڭ بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، بەختلىك بولمايسەن. مەن ساڭا پەقەت بەختسىزلىك ئېلىپ كېلىمەن. شۇڭلاشقا ئاپاڭنى بىزنىڭ ئۆيگە ئەۋەتىمە.

ــ ئۇ نىمە دىگىنىڭىز، زىياپەت؟ مېنىڭ بەختىم ــ پەقەت سىز. سىزدىن باشقا ھىچكىمنىڭ يوق.

ــ بىرئاز سەۋرى قىلايلۇق. ئىككىيلەنگە ھازىر ئائىلە قۇرۇشقا ئەتىگەن... ــ بايا قاتتىقراق پاراڭ قىلىپ، يىگىتنى رەنجىتىپ قويسام كېرەك دەپ ئويلىغان قىز، ئەمدى غۇلامنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، پاراڭ قىلدى. ئۇ ئويىدىكىنى يىگىتكە ئوچۇق ئېيتالماي بەك قىسىلاتتى. ــ ئالدى بىلەن سىرتتىن ئوقۇشقا چۈشۈۋالايلى... ئۆيلىنىش قېچىپ قۇتۇلالمايدىغاندۇ.

ــ مېنىڭ ئاپام ئالدىرىتىۋاتىدۇ، زىياپەت.

ــ بىلەمسەن، ئەسلىدە چىن قەلبىدىن سۆيگەن ئاشىق ـ مەشۇقـ لارنىڭ ھاياتى پاجىئەلىك ئاياقلاشقان ئىكەن، ئىككىيلەننىڭمۇ تەقدىرى شۇنداق تامام بولامدىكىن دەپ قورقىمەن.

ــ ئۇ باشقا زامان ئىدى. ھازىر پۈتۈنلەي باشقا زامان. سىز ئاخىرقى ۋاقىتلاردا مېنى قورقۇتۇپ، ئادەمنىڭ ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدىغان پاراڭلارنى ئېيتىدىغان بولدىڭىزغۇ.

زىياپەت يەنە كۆپ نەرسىلەرنى ئېيتاي دەپ تەمشىلىۋىدى، لېكىن ئۆزىنىڭ يۈرەك باغرىنىڭ زىدە بولۇۋاتقىنىنى ئاز دەپ، يىگىتنىڭ كۆڭلىنى بۇزماي دىدىمۇ، ئوشۇق پاراڭ قىلمىدى.

ئىككى ياش ئۆسەك دەريا سىنىڭ بويىدا ئۇزاق ئولتۇرۇپ قايتـ قاندا، تولۇن ئايمۇ ئەتراپنى كۈندۈزكىدەك يورۇتۇپ، نۇرىنى مول چاچماقتا ئىدى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كېلىۋاتقاندا، زىياپەت

يىگىتنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ، ئۇنىڭ قويۇق قوشما قاشلىرىغا ئۇزاق قارىدى.

— غۇلام، قارىسام قارىغۇم كېلىدۇ. چىرايىڭنى دائىم كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن ئەستە ساقلانغۇدەك قارىۋالاي دەيمەن. زادى مېنى كەچۈر، سەن بولساڭمۇ بەختلىك ياشا.

ئۇلار بۇرھانبۇلاقتىكى يالغۇز سېدىنىڭ قېشىغا كەلگەندە خوشلاشتى.

مۇشۇ قېتىمقى ئۇچرىشىشتا زىياپەتنىڭ ئېيتقان سۆزلىرى غۇلامنىڭ قەلبىدە بۆلەكچە بىر ھىس-تۇيغۇلار پەيدا قىلغان ئىدى. بولۇپمۇ ئىلگىرى ئۇچراشقاندا ئالايىتەنلا ئېچىلىپ، خۇش خۇي بولۇپ كېتىدىغان قىزنىڭ بۇگۈنكى ئېغىر-بېسىقلىغى، ئۆزىنى سۇغا تاشلۇۋېتىش، بەختسىزلىك، ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرى ھەققىدە ئېيتقان سۆزلىرى يىگىتنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. قىزنىڭ خۇددى بۇنىڭدىن كېيىن كۆرمەيدىغاندەك يىگىتنىڭ چىرايىغا ئالايىتەنلا سەپسېلىپ قاراشلىرىمۇ باشقىچە.

مۇشۇ ھەقتە ئويلاپ ياتقان غۇلام قايسى مەزگىلدە ئۇخلاپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق. ئۇ ئەتىسى ئېتىزغا تاڭ يېڭىدىن يورۇۋاتقاندا كېتىپ، بىر جۈمەدەك ئۆيىگە كەلمىگەچكە، زىياپەتلەرنىڭ كىگە ئەلچى كىرگۈزگەنلىگىدىنمۇ بىخەۋەر ئىدى.

25

"هاۋانىڭ تىنجىقلىغىغا قارىغاندا يەنە يامغۇر ياغامدىكىن؟" — دەپ ئەندىشە قىلىپ ھويلىدىكى يىيىپ قويغان كۆكۈم بىلەن قوراينى لەمپە ئاستىغا توشۇۋاتقان مومانىڭ ئويىنى ماشىنىنىڭ قاتتىق گۈكىرد-گەن ئۈنى بۆلۈۋەتتى. پاتەمخان ئۆتكەن كۈزدە غۇلام سامان ئىپ-كىلىپ بەرگەندىن كىيىن، مۇنداق يوغان ماشىنا كۆرمىگەن ئىدى. ئۇ بايىقى گۈكىرىگەن ماشىنىنىڭ تۇمشۇغىنى توپ-توغرا ئۆزىنىڭ غورۇسىغا تىرىگىنىنى بايقىغاندا، بەلكى بۇ شوپۇر بىرسىنىڭ ئۆيى بىلەن چاتاشتۇرۇۋالغان ئوخشايدۇ، دىگەن ئىدى، لېكىن تاختاي باسقان ماشىنا ئىشەنچلىك مېڭىپ، ھويلىنىڭ تۆرىدىكى كالا ئېغىلىنىڭ ئالدىدىلا توختىدى.

— موما، ساڭا تاختاي ئېپكەلدۇق، قەيەرگە چۈشۈرىمىز؟

پاتەمخان كابىنكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ۋاقىرىغان يىگىتنى بىردىن تونالمىدى. ئۇ كۆكۈم سالغان داسنى قويۇپ، ماشىنىغا يېقىنلاشقاندا كابىنكىسىدىن چىققان غۇلام بىلەن ئاۋۇ كۈنى كۆممە قۇناقلىقتا ئوڭدا-دۈمدە پاراڭ قىلىپ يۈرگەن ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمان شېتىلە ئىكەنلىگىنى تونۇدى.

— ھوي، بالىلىرىم، بۇ نىمە تاختاي؟

پاتەمخان يوغان ماشىنىغا تولدۇرۇپ باسقان تاختايىنى ئۆزىگە

ئېلىپ كەلگىننى ئاڭلىغاندا، ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھويلىسىغا مۇشۇ كۈنگىچە ھىچكىم مۇنچىلىك تاختاي ئېلىپ كەلگەن ئەمەس. شۇڭلاشقا موماي يىگىتلەرنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەي تۇراتتى.

— مۇنچىلىك تاختاينى ماڭا كىم ئەۋەتتى؟ زادى مەن ئۆي سېلىۋاتقان ئادەم بولمىسام، ئۇنىڭ كېرىگى نىمە؟

— سەنمۇ قىزىق-تە، موما. ئېپكېلىپ، ھويلاڭغا چۈشۈرۈۋاتقاندىن كېيىن، نەرقىنى سورىماي، پايدىلىنىۋەرمەمسەن.

سۇلايمان شېتىلنىڭ سۆزىنى غۇلام تولۇقلىدى.

— سېنىڭ ئوغلۇڭنىڭ ئۆتكەن ئايدا ئىشلەپ تاپقان ئاقچىسىغا كولخوزدىن مۇشۇ تاختاينى سېتىۋالدۇق.

— سەن تېخى بۇ تاختاينى بىزنى ئۆزلىرىنىڭ ئاقچىسىغا ئېلىپ كەلسە كېرەك دەپ ئويلاپسەن-دە، موما؟ ئۇ يېقىندىن خاتىرجەم بول. بىزنىڭ ئوشۇق ئاقچىمىز يوق. ۋېلاخۇنىغا ئوخشاش دۇنيا دىگەن ئىشكىتىنىمۇ، تۈڭلۈكتىنىمۇ كىرىۋاتسا، ئۇنىڭ يولى باشقا ئىدى. ئۇ چاغدىمۇ كۆزىمىز قىزىرىپ، ساڭا ھىچ نەرسە ئاشمايتتىغۇ دەيمەن.

يىگىتلەرنىڭ پارىڭى بايانىن ئىككى ئويدا تۇرغان مومانىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىپ بۆلەكچىلا ھاياجانلىققا بۆلىدى.

— چېچىڭلارنى تاتلىغۇدەك چولاڭلار يوق چاغدا، مېنىڭ ئۆيۈمنى ياسايمىز دەپ نىمانچىلا ئاۋارە بولۇسىلەركىن، — يىگىتلەر تاختاينى چۈشۈرۈپ، بىر چەتكە تىزغىچە پاتەمخان موماي نىمە قىلىشنى بىلمەي ھويلىدا سەكپارە بولماقتا ئىدى. — سىلەر تاختاينى چۈشۈرگىچە مەن تاماق ئېتەي، بالىلىرىم.

— ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپقاندەك پاراڭ قىلدىڭ-دە، موما.

سېنىڭ قولۇڭدىن تاماق ئىچمىگىنىمىزگىمۇ بىرتالاي ۋاقىت بوپتۇ.

پاتەمخان بىر قۇچاق قوراينى ئوچاققا ئېلىپ كېتىۋاتقاندا، كوچا تەرەپتىن تونۇشلا بىرىنىڭ دەسلەپ قاتتىق يۆتىلىپ، ئاندىن هاسا تاياقنى توكۇلدىتىپ ئۇرۇپ كېلىۋاتقان ئۈنى ئاڭلاندى. موماي ئۇنىڭ ئەكۇەر بوۋاي ئىكەنلىگىنى مېڭىشىدىلا تونۇدى.

بوۋاي ماشىنىدىن تاختاي چۈشۈرۈۋاتقان يىگىتلەرگە بىر پەس چەكچىيىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى.

ــ ئەينە، ئاۋۇ سېغىزغان يېتىپ كەلدى. يېزىدا بىرەر هويلىغا ماشىنا كىرسىلا، كەينىدىن ماراپ يۈرگەندەك كېلىدۇ ـ دە... ــ ماشىنىدىن يىگىتلەرگە تاختاي سۇنۇپ بېرىۋاتقان سۇلايمان بېشىنى دەس كۆتىرىپ، ئەكۇەر بوۋايغا قارىدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بوۋا.

ــ هە، سۇلايمانمۇ سەن! هاي، بۇ تاختايلارنى نەدىن ئالدىڭلار؟

ــ "باي كىيىم كىيسە، مۇبارەك بولسۇن، كەمبەغەل كىيىم كىيسە، نەدىن ئالدىڭ" دىگەندەكلا سوردىڭ ـ دە، بوۋا. ئەڭ بولمىغاندا، "ئىشىڭلار ئىلگىرى بولسۇن" دەپ دۇئا بەرسەڭچۇ. نەدىن ئالاتتۇق، كولخوزنىڭ قۇرۇلۇش بازىسىدىن ئالدۇق. پاتەمخان مومامنىڭ ئۆيىنى ياساپ بېرەيلى دەۋاتىمىز.

ئەكۇەر بوۋاي دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش تېڭىرقاپ تۇردى ـ دە، ئاندىن يىگىتلەرنىڭ رايىچە سۆزلىمىسە مۇنۇ سۇلايماننىڭ شاڭخوسىغا قالىدىغىنىنى سەزگەندەك، گېپىنى بىردىن تۈزۈۋالدى.

ــ جاهان ئىش قىلغان ئىكەنسىلەر، بالىلىرىم، پاتەمخانغا ئوخشاش يېتىم ـ يېسىرلارغا ياردەم قىلىش كېرەك. ئۇ دىگەن ئۆز زاماندا

سىدا بىز بىلەن بىللە بىلەك تۈرۈپ ئىشلىگەن ئايالىلاردىن-دە. هازىرقى كولخوز باشلىقلىرى قېرى كولخوزچىلارنىڭ هال-ئەهۋالىنى سوراپ، ياردەم قىلىشنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتتى. بالىلىرىم، بىزچۇ بۇ كولخوزغا بىلىگىمىزنىڭ كۈچى بار چاغدىلا كېرەك ئوخشايمىز. مانا، رەئىسنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئۆينىڭ بالىخانىسىنى ياسۋالدىغانغا قەغەز ئالغىنىمغا بىر يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتتى. قۇرۇلۇش بازىسىغا بارسام تاختاي يوق، بۇگۈن كەل، ئەتە كەل دەپ تېخىچىلا سۆرەپ يۈرىدۇ. مانا بار ئىكەنغۇ... پاتەمخانىنىڭ بۇ ئۆيىمىغۇ مىختا. قانچە قىلغان بىلەن سوقما تامدىن سېلىندى ئەمەسمۇ. قايتىدىن ياسىمىسىمۇ يالغۇز جانغا يېتىپ ئاشىدۇ.

— بوۋا، ئاستى-ئۈستى تاختايلىق ئۆيلەردە پاتەمخان موماممۇ ئولتۇرۇپ كۆرسۈن-دە! ياكى بوغالتىر كۈيوغلى يوق، باشلىقنىڭ يېقىنى ئەمەس ئادەملەر تاختايلىق ئۆيلەردە ئولتۇرماسلىغى كېرەكمۇ؟

سۇلايماننىڭ تىلىمىغۇ زەھەردەك ئاچچىق. ئەكۋەر بوۋاي ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ تۇرغىچە، بۇ هويلىدىن چاپسانراق چىقىپ كەتكىلى تەمشەلگەندە، قېشىغا پاتەمخان يېتىپ كەلدى.

— بىر ئوبدان كېلىپ قېپتىلىغۇ. ئۆيگە كىرسىلە. ماڭا كونا ئۆيۈمغۇ يېتەتتى. بۇ بالىلىرىم ئاۋارە بولمىسىمۇ بولاتتى.

ئەكۋەر بوۋاينى كوچىغا ئۇزىتىپ چىققان موماي، خۇددى يىگىتلەرنىڭ تاختاينى چۈشۈرگىنىگە خىجالەت بولۇپ، قىسىلغاندەك پاراڭ قىلدى.

— ئۇلار ياغاچنى كىمدىن ئېپتۇ؟ — دەپ بوۋاي بايا يىگىتلەردىن ئالالمىغان جاۋابىنى مومايدىن بىلمەكچى بولدى.

— مەن نەدىن بىلەي، هىچ نەرسىدىن هىچ نەرسە يوقلا،

ئاسماندىن چۈشكەندەك، ماشىنىغا بىسىپ، ھويلىغا ئېلىپ كىردىغۇ.

ــ سىلى كولخوزدىن ئۆي سالغىلى ياغاچ ـ تاش سورىمىغانمۇ؟

ــ ياقەي، تاختاي سوراش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا مۇشۇ رەئىسنىڭ چىرايىنى تۈزۈكرەك كۆرگەن بەندە ئەمەسمەن.

ــ مۇنۇ ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى ــ سۇلايمانىنىڭ قولىدىن ھەر بالا كۈتۈش مۈمكىن. ئۇ كولخوز قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىۋاتقان تاختايـ نى بىسىپ كېلىشتىنمۇ يانمايدۇ.

بايا بىر ماشىنا تاختاينى ھويلىغا ئېلىپ كىرگەن غۇلام بىلەن سۇلايماننىڭ: "ئۆيۈڭنى ياڭلىۋاشتىن ئېچىپ ياپىمىز" دىگەن سۆزـ لىرىنى ئاڭلىغاندا، خۇددى بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلى تىرىلىپ قالغاندەك خوشال بولغان مومانىڭ كۆڭلى ئەكۋەر بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، سۇ سەپكەندەك سوۋۇدى... مۇنۇ بوۋاي ئېيتقاندەك، ھەچكىمگە خەۋەر قىلمايلا، كولخوز قۇرۇـ لۇشىدىكى تاختاينى بىسىپ كەلمىگەندۇ دىگەن تەشۋىش مومانىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلماقتا.

ــ مېنى ئېيتتى دەپ قالارسىز. بۇلارغۇ تاختاينى چۈشۈرۈۋېتىپ كېتىۋېرىدۇ. بارلىق بالاغا يەنە سىز قالىسىز. كولخوزدا خەلققە بەرگۈدەك ئوشۇق ياغاچ نەدە بولسۇن؟ ھازىر كولخوز چارۋىچىلارـ نىڭ ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىدىغانغا ياغاچ تاپالماي قولىنى كەسكـ دەك قىلىۋاتىدۇ. سىلىگە نەدىن تاختاي بەرسۇن. ئۆزلىرى ئاران يۈرگەندە پەخەس بولسىلا.

پاتەمخان ئويلىنىپ كۆرسىمۇ، راست. ھەممە قۇرۇلۇشنى توخـ تىتىپ قويۇپ، بىر ماشىنا تاختاي ئەۋەتكۈدەك ئۇ كىم شۇنچە.

ــ ھەي، بالىلىرىم، بۇ تاختاينى ئېپكەلگىنىڭلەرنى رەئىس بىلەمـ

دۇ؟ ئاۋۇ ئەكۆەر بوۋاي يوق نەرسىلەرنى ئېيتىپ، مېنى تەشۋىشكە سېلىپ قويدىغۇ. يەنە سۆز كېلىپ يۇرمىسۇن، — بوۋايىنى ئۇزىتىپ هويلىغا كىرگەن موماي يىگىتلەرگە ئۆزىنىڭ تەشۋىشىنى ئىزهار قىلدى.

— ئۇ تەرەپلىرىدىن خاتىرجەم بول، موما. مەن سېنىڭ ئورنۇڭدا بولسام: "سەن ئالىتە ئېغىز ئۆي سالغاندا تېپىلغان كولخوزنىڭ ياغىچى مېنىڭ ئۆرۈلەي دەپ قالغان ئۆيۈمنى ئېچىپ، ياپقىلى تېپىلماي قېپتىمۇ" دەيتتىم.

هېۋىز پاشانىڭ ئوغلى كۆپ سۆزلىگىنى بىلەن، ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ ئېيتىدىكەن. بايا مۇشۇ سۆزلەر ئەجەپ پاتەمخانىنىڭ ئاغزىغا چۈشمەپتۇ.

— خاتىرجەم بول، موما، بىز بۇ تاختايىنى كولخوز رەئىسىنىڭ ئۆز قولىدىن يازدۇرۇپ ئالدۇق.

يىگىتلەر تاختاينى قانداق ئالدىراش چۈشۈرگەن بولسا، چاينىمۇ شۇنداق ئالدىراش ئىچىشتى ـ دە، مومايىنىڭ بىرەر تەخسە سەي قوراي دىگىنىگە قارىماستىن، ئۆيدىن كېتىپ قېلىشتى.

* * *

هەممە نەرسە بىردىن ئۆزگىرىپ كەتتى. بولۇپمۇ يېڭىدىن ئېچىلىشقا باشلىغان گۈللەرنىڭ قېشىغا ئاپپاق تاختايلار تىزىلغاندا، كوچىدىن يۇقۇرى ـ تۆۋەن ئۆتكەنلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە بىردىنلا جەلپ قىلاتتى.

— كۆممە قوناقنى بىرىنچى سۇدىن چىقىرىۋالغاندىن كېيىن، كېلىپ ئۆيۈڭنى قايتىدىن ئېچىپ ياپىمىز، دىيىشكەن يىگىتلەر كەتكەن كۈنى پاتەمخان كەچكىچىلا هويلىدىن كىرمىدى. يىگىتلەر بۇ

تاختاینی کولخوز باشلىقلىرىغا ئېيتماي ئېلىپ كېلىپ، ئۇياتتا قالمىسام بولاتتىغۇ دەپ موماي ئەندىشە قىلىۋىدى، لېكىن رەئىسنىڭ كاتىۋى بولۇپ ئىشلەيدىغان ئاق يۈزلۈك، ئالتۇن چىشى بار پەرىسدەم چۈشـ لۈك تاماققا كېتىپ بېرىپ، پاتەمخاننى كۆرۈپ سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپقاندەك بولدى.

ــ تۈنۈگۈن سالامەتخىنىدەمنىڭ ئوغلى كۆممە قوناق سۈيىنى تۇتۇۋاتقان ئىككى يىگىتنى رەئىسنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىپتۇ. رەئىس بىرئاز ۋاقىت كۈتۈپ تۇرۇۋىلار، هازىر قۇرۇلۇشقا تاختاي يېتىشمەيـ ۋاتىدۇ دىۋىدى، "قاچان بىزگە بىر ماشىنا تاختاي تېپىپ بەرسىڭىز، پەقەت شۇ چاغدا كۆممە قوناقنى سۇغارغىلى بارىمىز... سىزنىڭ قۇرۇلۇشىڭىز تامام بولغىچە پاتەمخان مومايىنىڭ ئۆيى ئۆرۈلۈپ، بېسىۋالىدۇ"، دەپ كابىنىتىتىن چىقماي ئولتۇرۇۋالدى. ئاخىرى رەئىس پرورابنى چاقىرىپ، قەيەردىن بولسىمۇ بىر ماشىنا تاختاي تېپىشنى بۇيرۇغاندىن كېيىنلا، ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

كاتىپ ئايالنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان كۈنى موماي كوچىدىن ئۆتكەنـ لەرگە ياشلارنىڭ كولخوز باشلىغىنى ئاۋاره قىلىپ، تاختاينى ئېلىپ چىققىنىنى ئاغزى بېسىلماي ئېيتىپ بەردى. ئۇ كۈنى ئۇ غورۇ قېشىدىكى تېگى چىرىپ قالغان بەندىگىدە ئولتۇرۇپ، كەچكىچە غۇلام بىلەن سۇلايمانىنى ماختىدى...كوچىدىن ئۆتكەنلەرمۇ ئالدى بىلەن هويلىنىڭ يېرىمىغا دىگۈدەك تىزىلغان تاختايغا زوقلىنىپ قارايتتىـ دە، ئاندىن مومايدىن: "ئۆي ياساتقىلىۋاتامدىلا نىمە؟" ــ دەپ سورايتتى. پاتەمخان بولسا، "ئاۋۇ كىتابخانىچى سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ماڭا مۇشۇ ئۆي يېتىپ ئاشىدۇ، رەهمەت، ئاۋاره بولماڭلار، دىگىنىمـ

گه قارىماستىن، ئۇچ-تۆت كومسومولنى باشلاپ كېلىپ، ئۆيۈڭنى بۇزۇپ، ياڭلىۋاشتىن ياسايمىز دەپ، كولخوزدىكى ھىلىقى ئەڭ يوغان ماشىنىغا لىقشىتىپ باسقان تاختاينى ئېپكېلىپ چۈشۈرۈۋەتتى. شۇلارنىڭمۇ ھەممىتىگە مىڭ قاتلىق شۈكۈر. بولمىسا ھازىرقى زاماندا كىم بىلەن كىمنىڭ ئىشى"، دەپ خۇددى ئالدىنئالا يادلاۋالغاندەك، بىر سۆزنى كەينى-كەينىدىن تەكرارلايتتى.

بىرئاز ۋاقىت كوچىدىن ئادەم ئۆتمىسە تالادىكى بەندىگىدە ئولتۇرغان موماي زىرىكىپ قالغاندەك ھىس قىلاتتى. ئۇ مۇنداق چاغدا يەنە ئىسسىق سېزىمغا بېرىلىپ، كۆممە قوناق سۈيىنى تۇتۇۋاتقان بالىلارنى ئېسىگە ئالاتتى. "بىز دالدىدا ئولتۇرۇپ مۇنچىلىك ئىسسىپ كېتىپ بارىمىز. بىچارىلەر ئاپتاپتا كۆيۈپلا كەتتىمكىن. يا يېنىدا چاي قاينىتىپ، ئۇسسۇلۇق بەرگۈدەك ھىچكىم يوق، كىكىر-تەكلىرى قۇرۇپ، بىر يەرگە بارغاندۇ".

كۈن راسا قىزىغان چىغقى چۈش مەزگىلى ئۇچۇنمۇ كوچىدا ھىچكىم كۆرۈنمەيدۇ، ئۇ چاپسان-چاپسانلا يۇقۇرى-تۆۋەن قاراپ قوياتتى. بىر تۇرۇپ، "يىگىتلەر تاختاي چۈشۈرۈۋاتقاندا، ھويلىغا كىرگەن ئەكۋەر بوۋاي ئەندى كەلسىكەن. ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈننىڭ ھەممىسىدە شۇلا ماختىنامدۇ، زادى ئۇنىڭغا مەنمۇ ماختىنىپ قويسام" دېۋىدى، لېكىن ئىلگىرى كۆزگە چىققان سۆگەلدەك ھاسا تايىغىنى توكۇلدىتىپ، قۇرۇق يۆتىلىپ، مۇشۇ ئەتراپتىن كەتمەيدىغان بوۋاي، شەيتان ئېلىپ كەتكەندەك يوق. ھىلىقى قېرىغىنىغا قارىماستىن، قاشلىرىنى يىپ بىلەن يۇلۇپ، كۆچىدىن ھال تارتىپ ئۆتىدىغان دىگگىلقاش جەننەت بۇۋىنمۇ كۆرۈنمەيدۇ. "شەھەرگە كەتكەنمۇ نىمە، ئۇچ-تۆت كۈندىن بېرى ئايىغى تارتىلىپ قالدىغۇ" دەيتتى

موماي. مۇشۇنداق كۈنلىرى ئاياللار چايغا چاقىرىپ كەلمەيدىگەن. پاتەمخان موماي ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۆينىڭ ياسىلىۋاتقىنىنى ئېيتىپ بەرسە...

26

هاۋانىڭ ئىسسىشى بىكار ئەمەس ئىكەن. پاتەمخان مومايىنىڭ پۇت ـ قولى سىقىراپ ئاغرىغان كۈنىنىڭ ئەتىسى جۇڭغار تېغىنىڭ چوققىسىدا پەيدا بولغان بىر پارچە بۇلۇت بارغانسېرى يوغىناپ، كۈنىنىڭ كۆزىنى يېپىپ ئۈلگۈرە ـ ئۈلگۈرمەستىنلا، دەسلەپ تامچىلاپ، ئاندىن چىلەك بىلەن قۇيغاندەك يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. يازكەلگەندىن بېرى بۇرھانبۇلاقتا ھىچكىم مۇنداق قاتتىق يامغۇر ياققىنىنى بايقىمىغان ئىدى. دەرىزە تۈۋىدە ئولتۇرۇپ، ئۆگزىگە قويۇلغان كانايدىن شارقىراپ ئېقىۋاتقان يامغۇرنى كۆرگەندە، پاتەمخان ئاران تۇرغان ئۆيۈم ئۆرۈلۈپ كېتىدىغان بولدى، دەپ تەشۋىشلەندى. ھاۋا قاراڭغۇلىشىپ، بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا باغ تەرەپتىن يىغىلىپ چىققان سۇ ھويلىدىن ئېرىق ياساپ ئېقىشقا باشلىدى. ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چاقماقتا. ئۇنىڭغا يامغۇر مۇشۇ قېلىپىدا يەنە يېرىم سائەت ياغسا، ھويلىدىكى ھەممە نەرسىنى ئېقىتىپ كېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. كوچىدا ئېقىۋاتقان قاپ ـ قارا لاي سۇ بارغانسېرى كۆپىيىشكە باشلىغىنىنى كۆرگەن مومايى "بۇ يامغۇر ئەمەس، ئاپەتقۇ" دەپ ئويلىدى. ئالدى بىلەن ئېلېكتىر يوروغى كۆرۈندى، ئاندىن يېقىنلا يەردىن قاراسلىغان ئۇن ئاڭلاندى. دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك جىم بولۇپ قالغان مومايى قورۇق كىرىپ، تېرىسى بوشاپ كەتكەن بوينىنى سوزۇپ

تالاغا قارىۋىدى، ھىچ نەرسە كۆرۈنمىدى. ئۇ ئورنىدىن ئاۋايلاپ تۇردى. ئادەم قانچە قېرىغانسېرى جانىمۇ شۇنچە تاتلىق بولۇپ كېتەمدۇ نىمە، ئۇ بارغانسېرى بىر يېنىغا قىيسىيۋاتقاندەك تۇيۇلغان ئۆينىڭ تۆت تېمىغا تەكشى قاراپ چىقتى. ئىلگىرى لىملارغا ئانچە سەپسېلىپ قارىمىغان ئىكەن، ئەمما بۇگۈن بۆلەكچە يوغان سېلىنغان ئۆينىڭ ئۈستىدىكى يېرىم مېتىردەك توپىنى ئۇچ تال لىمنىڭ كۆتىرىپ تۇرغىنىغا ئەقلى ھەيران. موماي مۇشۇ ئۆي ياسالغاندىن بېرى قازاندىن چىقىۋاتقان ھوردا قارىداپ كەتكەن چەكزىلەر بىلەن چۇۋۇلۇپ، چىرىشقا باشلىغان بورىغا ئۇزاق سەپسېلىپ قارىغاندا، "غۇلامنىڭ ئېيتقىنىدەك، ئۆيۈمنى قايتىدىن ئېچىپ ياپتۇرمىسام، بىر كۈنى مېنى بېسىۋالىدىكەن" دەپ ئويلىدى.

يېقىنلا يەردە بىر نەرسىنىڭ تاراقلاپ، ئۆرۈلگەن ئۈنى ئاڭلاندى. موماي ياغاچلىرى چىرىپ كەتكەن لەمپە ئۆرۈلۈۋاتامدىكىن؟ — دەيتتى. دەسلەپ كۈچلۈك بوران چىقىپ، ئاندىن شارقىراپ يامغۇر ياققاچقا، تالادىكى گۈللەرنى سۇندۇرۇپ، يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىپتۇ. موماي ئاۋۇ كۈنى جىمجىت ياققان ئاق يېغىندىن ئەندىشە قىلىپ كېتىۋىدى، ئۇنىڭغا قارىغاندا مۇنۇ يامغۇر تېخىمۇ خەتەرلىك ئىكەن.

سۇپىنىڭ كىرۋىگىدە ئولتۇرغان پاتەمخان خۇددى كىچىك بالىلار تاش ئاتقاندەك دەرىزىگە بىر نەرسىنىڭ توكۇرلاپ چۈشۈۋاتقىنىنى ئاڭلىغاندا، نىمە ئىكەنلىگىنى زادى ئويلاپ تاپالماستىن، تېڭىرقاپ قالدى. ئۇ ئىشىكنى قىيا ئاچقاندا، چاناقلىرىغا ئولتۇرۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ، خېلى ۋاقىتقىچە ئۆرە تۇردى. تالاي قېتىم قوينىڭ قۇملىغىدەك مولدۇرنىڭ ياققىنىنى كۆرسىمۇ،

ئەمما بۇگۇنكىدەك يوغان مۆلدۈر ياققىنىنى ئوڭىدا تۇرماق، ھەتتا چۈشىدىمۇ كۆرمىگەن. بىر دەمنىڭ ئىچىدە قاپ-قارا يەر ئاقىرىپ كەتتى.

*　　*　　*

جۇڭغار تېغىنىڭ چوققىسىدا بىر پارچە قارا بۇلۇت پەيدا بولغان چاغدا، تىنجىقتا ئىسسىپ كەتكەن غۇلام يېڭى كالىتەك كۆينىگىنى تۇغان بېشىغا تاشلاپ قويۇپ، كۆممە قوناقنىڭ ئاياق سۈيىنى چىقىرىۋېتەي دەپ، ئېتىزدىن بىر چاقىرىمدەك يىراق كەتكەن ئىدى. يامغۇر تامچىلىغاندا، يىگىتنىڭ تېنى راھەتلىنىپ، نەپىسى كېڭىيىشكە باشلىدى. ئۇ ئۆتكۈنچى يامغۇر بولسا كېرەك دەپ، ئانچىلا ئېرەن قىلمىغان ئىدى، ئەمما يامغۇر بارغانسېرى ئىتتىكلىگەندە، ئۆزىنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالدى. ئېتىزنىڭ باش تەرىپىدىكى ئېتىزغا باراي دىسە، ئۇ يەرگە يەتكىچە بەرىبىر يامغۇرمۇ توختىمايدۇ. ھامان سۇ بولغاندىن كېيىن، ھاۋا ئېچىلىغىچە مۇشۇ يەردىلا تۇراي، ئىسسىق يامغۇرغا ھىچ نەرسە بولماسمەن دەپ ئويلىدى. بايا ئاشپەزنىڭ ئېرىق بويىدا مامكاپ تېرىپ يۈرگەن ئالتە ياشلىق بالىسى سۇغا چۆمۈلگەندە، قوشۇلۇپ چۆمۈلۈۋالاي دىۋىدى، لېكىن ۋاقىت بولمىغان. ئەندى مەيدىسىگە ئۇرۇپ يېغىۋاتقان يامغۇر خوشياقماقتا. ئەندىكىپ دەم ئېلىۋاتقان غۇلام قوللىرىنى كەڭ يېيىپ، يامغۇرغا قارشى ماڭدى. تىنجىقتا ئېزىلىپ كەتكەن يىگىت بىردىن سەگىدى.

ئۇ كەتمىنى كۆتىرىپ، ئېتىزنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ئېلىنغان ئېرىقتا بارغاندا، ئۆزىنىڭ كۆزىگە ئۆزى ئىشەنمەيۋاتقاندەك، تۇرۇپ قالدى. ئۆزى تەڭشەپ قويغان سۇ تۇغانىنى بۇزۇپ، ئېرىقتىن

تاشقىلاپ ئېقىۋېتىپتۇ. يەنە ئون بەش-يىگىرمە مىنۇتلا مۇشۇنداق ئاقسا، كۆممە قوناقنىڭ ئېرىقلىرىنى بۇزۇپ، ھەممىنى تەپ-تەكشى تۆزلىۋېتىشى مۇمكىن.

غۇلام ئىتتىك يېغىۋاتقان يامغۇردا غولى بىر يېنىغا ئېگىلىپ، يوپۇرماقلىرى ساڭگىلاشقا باشلىغان كۆممە قوناقنى كۆرگەندە، يۈرىگى قىسىلىپ، ئۆزىنى قورقۇنچلۇق سېزىم ئىگىلەشكە باشلىدى. "چاپسانراق سۇنى ئۆرۈۋېتىش كېرەك. پەقەت شۇ چاغدىلا كۆممە قوناقنى ساقلاپ قېلىش مۇمكىن".

ئۇ كەتمىنىنى مۇرىسىگە سېلىپ، ئالدىدىن كۆز ئاچقۇزماي، يالىڭاچ مەيدىسىگە ئۇرۇۋاتقان يامغۇرغا قارىماستىن، ئېچىق تەرەپكە يۈگۈردى. ئۆسۈپ قالغان كۆممە قوناق ئارىسىدىن يول ئېچىپ مېڭىشمۇ ئوڭاي ئەمەس ئىدى. يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ماڭلىيىغا، ئاندىن مەيدىسىگە قاتتىق بىر نەرسە تەگدى. غۇلام باشتا ئانچە ئېرەن قىلماي كېتىپ باراتتى، لېكىن يۈزىگە تېگىۋاتقان نەرسە كۆپەيگەندە، ئۆپچۆرىسىگە قارىدى. ئۇ ئالقىندىكى باشمالتاقتەك مۆلدۈرگە يە ئىشىنىشنى، يە ئىشەنمەسلىكنى بىلمەي، ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى. دەسلەپ غۇلامنىڭ يالىڭاچ تېنىگە بىر تاللاپ تەككەن مۆلدۈر ئاغرىتقاندەك قىلىۋىدى، كېيىن يىگىت ئۇنىڭ ئاغرىتقىنىنىمۇ سەزگىنى يوق.

غۇلام يېقىنلا يەردە چىقراپ يىغلىغان كىچىك بالىنىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغاندا نىمە قىلارنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالدى. "ئاشپەزنىڭ ئوغلى!" ئۇ چۆمۈلۈپ ئويناۋاتقان بالا ئېسىگە چۈشكەندە، دەرھال ئېرىق تەرەپكە يۈگۈردى. بايا كەڭ ئېتىزدا ئەركىن يايراپ يۈرگەن بالا نىمە قىلارنى بىلمەستىن ئېرىق بويىدا شۇمشەرەپ ئولتۇرغان

ئىكەن. غۇلام ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئاتتى.

ــ قورقما، ئۇكام، ــ ئۇ بالىنىڭ باش ـ كۆزىنى مۆلدۈردىن قاچۇ ـ رۇپ، ئۆز دۇمبىسىنى يامغۇرغا قارشى تۇتتى. قورقۇپ كەتكەن بالا ئەندىكىپ يىغلىماقتا، ــ ئوغۇل بالىمۇ شۇنداق چىدامسىز بولامدىكەن. يۇر، كۆممە قوناقنىڭ دالدىسىدا ئولتۇرىــمىز.

يېقىن ئاردا ئىككىسىگە دالدا بولغۇدەك هىــچ يەر يوق. يىگىت قوللىرى بىلەن بالىنىڭ يالىڭاچ تېنىنى يېپىپ، ئۇنى مۆلــدۈردىــن قاچۇرۇپ يۈرگەن بىر چاغدا، ئالدىــدىكى كۆمــمە قوناقلىقــقا كۆزى چۈشۈپ چۆچۈپ كەتــتى. مۆلــدۈر ئۇنىڭ كەڭ يېيىلىــپ ئۆســكەن يوپۇرماقلىرىنى ئۆتمە ـ تۆشۈك قىلىۋېتىپتۇ. كۆممە قوناقــچى ۋاقىرد ـ ۋەتكىلى ئاز قالدى. ئەمــدى بالىنى باغرىغا بېســپ، بىر ئورۇنــدا پىرقىراۋەردى. ئۆپچۆرىسىگە قارىۋىدى، يېقىن يەردىــكى ئېتىزدا سۇ تۇتۇۋاتقان يىگىتلەرنىڭ هىچقايىسىسى كۆزىــگە چېلىقمىــدى، مۇنداق يامغۇردا كىمنى تېپىش مۇمكىن؟ بەلكى ئۇلارمۇ غۇلامــغا ئوخــشاش نىمە قىلارىنى بىلمەي، ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا شودىيىپ تۇرىدىغاندۇ.

غۇلام مۆلدۈر ئۇرۇپ يوپۇرماقلىرىنى تېشىۋەتكەن كۆمــمە قوناق ـ نى خۇددى مەيــدىــسىنى يېپــىپ، ساقلــۋالىدىــغاندەك بىر دەم ئۇ تۇپــىنى، بىر دەم بۇ تۇپــىنى بالا بىلەن قوشۇپ قۇچاقــلايىتــتى. بايىقى ئېرىقلارنى بۇزۇپ ئاققان سۇنى بىر ئامال تېپىپ توختىتىۋا ـ لار ئىدى، ئەمما كۆممە قوناقنىڭ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ يېغىۋاتقان مۆلدۈرىنى قانداق توختاتسۇن؟! ئۇ ياز بويى پەپىلەپ ئۆســتۇرگەن كۆممە قوناق يوپۇرماقلىرىنىڭ، خۇددى ئادەم قولــى بىلەن ئۈزگەن ـ دەك، سۇنۇپ چۈشۈۋاتقىنىغا قاراپ قالدى. غۇلام بالىنى قۇچاقلاپ سۇ ئېقىپ، بوشاپ كەتكەن پاتقاققا تىزىغىچە پېتىپ يىقىلدى. يۈز ـ

كۆزى بىلەن پۇت-قولىنىڭ ھەممىسى قاپ-قارا پاتقاق. ئۇ ئورنىدىن ئەندىكىپ تۇردى-دە، بالىنى مۆلدۈردىن قاچۇرماقچى بولۇپ ئالغا يۈگۈردى. بۇ مەزگىلدە قىش كەلگەندەك ئالەم ئاپپاق بولۇپ كەتكەن. ئۇ مۆلدۈرنى يالاڭغىدەك دەسسەپ كېلىۋاتىدۇ. ئىلگىرىكى يوپۇرماقلىرىنى كەڭ يېيىپ ئۆسكەن كۆممە قوناقنىڭ ئورنىدا خۇددى قىشنىڭ كۈنى بىر ئوتار قوي يەپ ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن شودىيىپ قالغان قورايلارغا ئوخشاش چوخچارىغان كۆممە قوناق غوللىرى كۆرۈنەتتى. غۇلام يۈزىگە چاپلاشقان لاينى بىلىگي بىلەن ئېرتىۋېتىپ، ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، تېنى لاغلداپ تىترەپ، پۇتلىرىدا ماغدۇر قالمىغاندەك سەزدى ئۆزىنى. ئۇ ئەترايقا تەكشى قاراپ چىقتى. ئۇ لاي چاپلىشىپ كەتكەن چاچلىرىنى يۇلۇۋالدىغاندەك ئوچۇملاپ تارتىپ، پاتقاققا يەكتىز ئولتۇرۇپ، بالىنى باغرىغا تېخىمۇ چىڭ باستى. بېشىنى كۆتىرىپ قارىغاندا بۇنىڭدىن ئون بەش-يىگىرمە مىنۇت ئىلگىرىلا ياپ-يېشىل كۆكىرىپ تۇرغان ئېتىزدىكى ئاپپاق مۆلدۈرنىڭ ئوتتۇرىسىدا شودىيىپ تۇرغان كۆممە قوناق غوللىرىغا كۆزى چۈشكەندە، قولىنى قاتتىق چىشلەپ يىغلىۋېتىشكە ئازلا قالدى. مۆلدۈر توختىغاندىن كېيىن بالىنى قۇچاقلاپ يەنە قانچە ئولتۇرغىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق. كۆزىگە ئاق قار قاپلىغان ئايدالانىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىدە شودىيىپ تۇرغان كۆممە قوناق غوللىرىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئىككى قولىغا ئوچۇملاپ ئالغان مۆلدۈرگە قارىسىلا غەزىۋى ئۆرلەپ، ئۆزىنىڭ گۆشنى ئۆزى يىگۈدەك بولاتتى. ئەمدى يەرگە بىر غېرىچتەكلا ياققان مۆلدۈردە كۆينەكسىز ئولتۇرغان غۇلام كۆممە قوناقنى ئۇنتۇپ، مۇنۇ بالىنى ئامان-ئېسەن ساقلاپ قېلىشنىلا ئويلايتتى.

پۇتىغا كىيگەن ريزىنكە ئۆتۈگى بايا يۇگۇرگەندە بىر يەردە پاتىقاققا پېتىپ چۈشۈپ قالسا كېرەك. ئۇششاق چىمەلتەكلىرىنىڭ قېنى قېچىپ، تاتىرىپ كېتىپتۇ. چىشلىرى بىر بىرىگە تەگمەي، غالىلداپ تىترەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ مۆلدۈرىدە قېلىپ، تېنىنىڭ قىيا-چىيا بولۇپ كەتكىنى بىلەنمۇ ئىشى يوق. ئۇ ئەتىيازدىن بېرى ئېتىزدا قونۇپ-يېتىپ قىلغان ئەمگىگىنىڭ بارى-يوقى ئون بەش-يىگىرمە مىنۇت ئىچىدە يوق بولغىنىغا ئېچىناتتى. بۇنىڭدىن ئىككى كۈن ئىلگىرىلا دەسلەپكى سۇ كىرگەن يەرنىڭ كۆممە قوناقلىرى ئالايىتەنلا كۆرۈنۈپ قالغان. شۇلارنىڭ ھەممىسى قېنى ئەمدى؟! ئەتىيازدا كومسومول-ياشلار ئالدىدا بەرگەن ۋەدىلەر نىمە بولدى؟! "كۆممە قوناقنى دەپ، بالىدىنمۇ مەھرۇم بولمايلى" دەپ ئويلىغان يىگىت ئاشپەزنىڭ ئوغلىنى تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلىدى.

يىراقتىن بىرىنىڭ "غۇلام" دەپ ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. لېكىن ئۇ ئاۋازىمۇ قۇلاق سالماي ئاشۇ مۆلدۈر ئىچىدە مۇز بولۇپ قاتقاندەك بالىنى قۇچاقلىغان پېتى شۇمشىيىپ ئولتۇراتتى.

غۇلامنىڭ ئاغرىقخانىدا بېھوش ياتقىنىنى پاتەمخان مۆلدۈر ياققان كۈننىڭ ئەتىسى، دۇكانغا توخۇم ئۆتكۈزۈپ، قەغەزچاي ئېپكېلەي دەپ بارغاندا، بىراقلا ئاڭلىدى.

— سۇچىلار بىچارە بالىنى ئاشپەزنىڭ ئوغلىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان يېرىدىن تېپىۋېلىپ، ئاغرىقخانىغا ئېلىپ كەلگىنىگە بىر كۈن بولسىمۇ، ئۇ تېخىچە ھۇشىغا كەلمەپتۇ. پەقەت تۇرۇپ-تۇرۇپلا "كۆممە قوناقنى ساقلاڭلار، بالىنى ساقلاڭلار" دەپ جۆيلۈگۈدەك. مۆلدۈر كولخوزنىڭ بىرتالاي تىرىكچىلىگىگە زىيان يەتكۈزگەن ئوخشايدۇ. — توخۇم ساناۋاتقان سېتىقچىنىڭ سۆزى مومايغا بىرسى تېنىگە يېڭنە سانچىغاندەك تەسىر قىلدى.

— نىمە دەيدىغانسىز، بۇ شۇم خەۋەرنى نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟ — پاتەمخان سېتىقچىنىڭ ئاغزىغا ھاڭغىيىپ قاراپ قالدى. ئىلگىرى توخۇم ئېپكەلگەندە ھەر بىر تىيىننىڭ ھىساۋىنى ئېلىپ كېتىدىغان مومای، بۇ قېتىم نىمە ئېلىپ، نىمە قويغىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق. بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ، ھاۋا يەتمەيۋاتقاندەك ھىس قىلدى ئۆزىنى. ماگىزىندىن قايتقاندا، قانچە چاپسان ماڭغاندەك قىلسىمۇ، پۇتلىرى تىترەپ، يولى زادىلا ئاۋۇمايتتى. غۇلامنىڭ مۆلدۈرنىڭ ئارىسىدا قىپ-يالىڭاچ قالغىنى نىمىسى؟!

ئۇ كۈنى ياققان بىر تال مۆلدۈر مومايىنىڭ بېشىنى تېشىۋەتكەندەك قىلدى. شۇنچىلىك مۆلدۈرنىڭ ئارىسىدا قالسا، ئادەم تۇرماق، مالمۇ ئۆلۈپ كەتمەمدۇ... ئۇ قانداقمۇ چىدىغاندۇ. بىر كۈندىن بېرى كۆزىنى ئاچماي بىھۇش، ئۆۋەكتە ياتىدۇ، دەيدۇ. سالامەتخان نىمە بولۇپ كەتتىكىن؟ زادى بۇ دۇنىيادا كەلگۈلۈك بولسا، پەقەت بىر ئادەمنىڭ بېشىغىلا كېلەمدۇ نىمە!

مۇشۇنى ئويلاپ ماڭغان پاتەمخان ئۆيىگە بېرىشى بىلەنلا ماگىزىندىن ئالغان نەرسىلىرىنى تاشلاپ، سالامەتخاننىڭكىگە كەلدى.

غۇلامىلارنىڭ ئىشىگىگە قۇلۇپ سېلىقلىق ئىكەن: "بىچارە بالىسىنىڭ كەينىدىن سەكپارە بولۇپ يۈرىدىغاندۇ" دەپ ئويلىغان مومای سۇپىدا ئولتۇرۇپ بىر پەس دېمىنى ئالدى. پاتەمخان شۇنچە يىلدىن بېرى يالغۇز ياشاپ جىمجىتلىققا ئۈگىنىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما مۇنۇ سالامەتخانلارنىڭ ھويلىسى ئۇنىڭغا تېخىمۇ يىتىمسىرەپ قالغاندەك سېزىلدى. مال-ۋاران، توخۇ - تۇمان كۆرۈنمەيدۇ.

مومای سۇپىدا ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئالغاندىن كېيىن، يېزىنىڭ قىبلە تەرىپىگە جايلاشقان ئاغرىقخانىغا ماڭدى. ئىلگىرى بار-يوقى ئىككى كوچىدىن ئىبارەت بۇرھانبۇلاق يېزىسى ئاخىرقى يىللىرى كېڭىيىپ كەتسە كېرەك. مومای ئۇنى بۇگۈن بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ھىس قىلدى.

ئاغرىقخانا ئالدىدا بىرنەچچە ئادەم كۆرۈندى. پاتەمخان ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن سالامەتخاننى بىردىن تونۇدى. يېشى يېتىپ قالغان ئايالنىڭ چاچلىرى چۈۋۈلۈپ، چىرايى قارىداپ كېتىپتۇ. "بىچارە ئىككى كۈندىن بېرى بىر يۇتۇم چاي ئىچمەي، ئاغرىقخانا دەرىزىسىنى ئەگىپ يۈرسە كېرەك" دەپ ئويلىغان مومای سالامەتخان

بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

ــ سىلىمۇ يېتىپ كەلدىلىمۇ؟ ــ پاتەمخان ئۇنى ئارانلا چىققان سالامەتخاننى يىغلىۋېتەمدىكىن دىۋىدى، ئۇنىڭ بىر كۈندىن بېرى يىغلاپ، كۆز يېشى تۈگىدىمۇ، يىغلىمىدى.

ــ غەيرەت قىلىڭ. سىزنىڭ بەختىڭىزگە تېچ ـ ئامان ساقىيىپ قالار. دوختۇرلار نىمە دەيدۇ؟

ــ تېخىچىلا ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ، ھۇشىغا كەلمەيۋاتسا كېرەك. ھازىر ئوكۇل سېلىۋاتىدۇ. بۇ نىمە تارتقىلىقتۇر، پاتەمخىنىدە؟

ــ سەۋرى قىلىڭ، سالامەتخان. ياخشى كۈنلەرمۇ باردۇ، ــ دەپ پاتەمخان مومامي غۇلامنىڭ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى ياسىماقتا. بىر چاغدا ئۇلارنىڭ قېشىغا ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمان يېتىپ كەلدى.

ــ كۆرمەمسەن، مومام، بۇ كېلىشمەسلىكنى، قېرىشقاندەك ئۇ كۈنى مەنمۇ دەم ئالاي دەپ، ئۆيگە كېتىپ قالغان ئىدىم. سۇچىلار مۆلدۈر توختىغاندا، غۇلامنى تېپىۋاپتۇ.

ئەھۋالنى سۇلايماندىن تولۇق ئۇققان مومامنىڭ تەشۋىشى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئاغرىقخانىنىڭ ئالدىدا ئىشىكتىن ئاق خالات كىيىپ چىقىدىغان دوختۇرنىڭ ئاغزىغا تەلمۈرۈپ قاراپ ئولتۇرۇشتىن ئېغىر ئىش يوق. غۇلامنىڭ ئاغىنە ـ ئۆڭگىلىرى ئاغرىقخانا ئىچىدىن چىققان ھەر بىر ئادەمنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشۈپ باراتتى ـ دە، "قانداق، كۆزىنى ئاچتىمۇ؟" دەپ سورايتتى، لېكىن خالات يېپىنىپ چىققان ئادەمنىڭ ئاغزىدىن: "شۇنداقلا، بىر خىل ياتىدۇ" دىگەن خەۋەرنى ئاڭلىغاندا، ھەممىسى باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ، شۇك بولۇشاتتى.

پاتەمخاننىڭ كۆزى زىياپەتكە چۈشتى.

ــ زىياپەتمۇ كېپتۇ ـ دە، ــ دەپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى موماي.

ــ كېپتۇ دىگىنىڭ نىمىسى، ئەتىگەندىن بېرى مۇشۇنىڭ ئىچىدە "غۇلام ئاغرىغىچە مەن ئاغرىسام بولىمامدۇ. هايات مېنى بەختسىز قىلغىنىڭنى ئاز دەپ، بۇنىمۇ ئارمىنىغا يەتكۈزمەي ئېلىپ كېتەي دىدىڭمۇ" دەپ يىغلاپ، ئالەمنى ـ مالەم قىلدى دىمەمسەن، ــ سۇلايـ ماننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، پاتەمخان موماي هەيران بولدى. ــ بىراق هازىرقى قىزلاردا ئىنساپ قالمىدىغۇ، موما، مۇنۇ يەردە بىرى ئۈچۈن ياش تۆكۈۋاتسا، نېرىقى كوچىغا ئۆتكەندە هېچ نەرسە كۆرمىگەن ئادەمدەك باشقىسىنى قۇچاقلاپ كېتىۋېرىدۇ.

ــ بۇ نىمە دىگىنىڭ، بالام.

ئۇلار بىر بىرىگە مەنىلىك قاراشقىنى بىلەن ئوشۇق سۆز قىلىشـ مىدى.

موماي سالامەتخانىدىن تۇرسۇنلارنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزـ گەنلىگى هەققىدە سوراي دىگەن ئىدى، ئەمما بىر كۈندىن بېرى قويغان ـ تۇتقىنىنى بىلمەيۋاتقان ئايالنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلغۇسى كەلمىدى.

پاتەمخان سالامەتخاننىڭ قېشىدىن پەقەت پادا ـ كالا قايتقاندىلا ئۆيىگە كېلىۋىدى، لېكىن كالىسىنى سېغىپ بولغاندىن كېيىن، بىر كورا چاي ئېتىپ، يەنە ئاغرىقخانىغا يېتىپ كەلدى.

ــ ئەمدى سەن ئۆيۈڭگە بېرىپ دەم ئال. ساڭا غۇلامنىڭ ئەهۋالىنى ئۆزەم خەۋەرلەپ تۇرىمەن" ــ دەپ سۇلايمان مومانىنى يەرگە گۈگۈم چۈشۈپ قالغاندا ئۆيىگە ئېپىبېرىۋاتتى.

دائىم توخۇ بىلەن تەڭ تەكىگە باش قويىدىغان موماي بۇ كېچىسى

غۇلامنىڭ تېچ ـ ئامان ساقىيىشىنى تىلەپ، تاڭ ئاپپاق ئاتقىچە كىرپىك قاقمىدى، ئەتىسى ئەتىگەندە ئاغرىقخانا ئالدىغا كەلسە ھىچكىم يوق ئىدى، تاڭ ئاتماستىن بۇ يەردە پەيدا بولغان مومايىنى كۆرگەندە نۆۋەتچى ھەمشىرىمۇ ھەيران بولدى.

ــ كېچىچە ئۆيلىرىگە بارماي، مۇشۇ يەردە قونمىغاندىلا، موما؟

ــ ياق، قىزىم. قېرى ئادەملەر تولىمۇ ئەنسىز كېلىدىغۇ. تاڭ ئاتقىچە غۇلامنى ئويلاپ ئۇخلالماي، يېتىپ كەلدىم. ئۆزى قانداق بولۇپ قالدى. شۇنى ئېيتىڭا؟!

ــ يېرىم كېچىدىن كېيىن تېمپېراتۇرىسى تۆۋەنلەپ، كۆزىنى ئاچتى. ۋراچلارمۇ ئەمدى ساقىيىپ كېتىدۇ، دەيدۇ.

ــ كۆزىنى ئاچسا، جاھان ئىش بوپتۇ. ياراتقان ئىگەم ئامانچىلىغىنى بەرسۇن! ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگىچە كۆڭلۈم ئەمىن تاپمايدۇ.

ــ يېڭىلا ئۇخلىۋىدى. بىرئاز دەم ئېلىۋالسۇن. بىزگە دوختۇرلار قېشىغا ھىچكىمنى كىرگۈزمەڭلەر دىگەن، سىلى غۇلام ياتقان ئۆينىڭ دەرىزىسىگە بارسىلا.

ئۇ غۇلام ياتقان دەرىزىگە يېقىنلاشقاندا، تام تۈۋىدە بىر قىزنىڭ شۇمشەرەپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. پاتەمخان يېقىنراق كېلىپ سەپسىلىپ قارىغاندا، يالىڭاچ تىزىنى قۇچاقلاپ ئۇخلاۋاتقان زىياپەتنى تونۇدى. "بۇ قىزغا نىمە بولغاندۇ. بۇگۈن كېچە ئۆيىگىمۇ بارمىغان ئوخشايدۇ". مومای قىزنى ئوخۇتۇۋەتمەي دىگەندەك پۇتىنىڭ ئۇچىدا ھەسسەپ ئۇنىڭغا يېقىنلاشقاندا، زىياپەت چۆچۈپ ئوخاندى.

ــ تاڭ ئاتماي بۇ يەردە نىمە قىلىپ ئولتۇرىسىز، قىزىم؟

دىرىلدەپ تىترەۋاتقان زىياپەتنىڭ كالپۇكلىرى گۆگىرىپ، سۆزلەشكىمۇ چامى كەلمەي قالسا كېرەك، ئۇ ئەينەكتىن ئۆي ئىچىگە بىر قاراپ قويۇپ، دەرىزىدىن يىراقلاشتى.

— غۇلامنىڭ ئەھۋالىنى بىلەي دەپ كېلىۋىدىم، ئۇگدەك بېسىپ، ئۇخلاپ قېپتىمەن.

زىياپەت كېتىشىگىلا ئاغرىقخانا ھويلىسىغا سالامەتخان كىرىپ كەلدى.

— بىچارە قىز تاڭ ئاتقىچە ئاغرىقخانىنىڭ قېشىدىن كەتمەپتۇ، — دىدى مومايى. ئۇلار خېلى ۋاقىتقىچە گەپ-سۆز قىلىشماي زىيا-پەتنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇشتى، بۇنى كۆرۈپ ھەر ئىككىسىنىڭ قەلبى ئىسسىغاندەك بولدى.

ئۆينىڭ دەرىزىسى خېلىلا تۆۋەن ئىكەن. پاتەمخان مومايى بېشىنى سوزۇپ قارىغاندا، كارۋاتتا ياتقان يىگىتنىڭ سەل ئوچۇق يۈزى بىلەن پاخپايغان چېچىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرەلمىدى. قالغان يېرىنىڭ ھەممىسى ئاق پروستىنا بىلەن يېپىقلىق ئىكەن. مومايى يىگىتنىڭ يېرىمى ئوچۇق يۈزىگە قاراپ تۇردى-دە: "ئۇخلا، جېنىم بالام!"، دىدى.

دەرىزە يېنىغا سالامەتخانىمۇ يېقىنلاشتى. ئۇمۇ تاڭ ئاتقىچە تۇزۇك ئۇخلىمىسا كېرەك، قاپاقلىرى ئوتۇقۇپ قېپتۇ. ئەمما چىرايى ئۆتكەن كۈنكىگە قارىغاندا خېلىلا ياخشى.

— ھەمشىرە قىز يېڭىلا ئۇخلىدى دەيدۇ. قاراڭا، ئۇخلاۋاتقىنىنى، نەچچە كۈندىن بېرى تېنى قىزىپ، تۇزۇك ئۇخلىماستىن بەك قىينالغان ئىكەن-دە بىچارە بالا.

ئىككىسى پالاتىدا ياتقان غۇلامنىڭ ئۇيقۇسىغا زوقلانغاندەك

قارىشىپ، دەرىزە تۈۋىدە ئۈزاق تۇردى، پاتەمخان مومای مۇشۇ قېتىم "بۇ هاياتتا بىرى ئۈچۈن جېنىنى كۆيدۈرۈپ، ئۇنىڭ يولىدا سەكپارە بولۇپ يۈرگەنمۇ ياخشى ئىكەن. زادى تۆت تامغا قاراپ يالغۇز قېلىشتىن ساقلىسۇن" دەپ ئويلىدى.

28

زىيارەت يىگىتنىڭ ئاغرىقخانىغا كىرگىنىنى ئاڭلىغاندا نىمە قىلىشنى بىلمەي، ئەس ـ ھۇشىنى يوقىتىپ قويغان ئادەمدەك ئېسەنگىرەپ قالغان ئىدى. ئۆز ھاياتى بىتچىت بولۇپ، ئەمدى غۇلام بولسىمۇ بەختلىك ھايات كەچۈرسىدى دەپ، شۇنىڭ كېلىـ چىگىنى تىلەپ يۈرگەن قىزغا يىگىتنىڭ ھۇش ـ كاللىسىنى بىلمەي يېتىپ قېلىشى بەك ئېغىر تەگدى. "ئەگەر غۇلام شۇ ياتقان پېتىچە ھۇشىغا كەلمەي ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ بىلەن بىللىلا بۇ دۇنيادىن مەنمۇ مەڭگۈگە خوشلىشىمەن" دىگەن قارارغا كەلگەن قىزنىڭ ئىلـ گىرىكى كۈمۈشتەك جاراڭلاپ چىقىدىغان كۈلكىسى يوقاپ، غەم ـ قايغۇسى كۆپەيگەچكە، خىيال چاققان ئادەمگە ئوخشاشلا بولۇپ قالغان. ئۇ كۆپىنچە ئۆزىنى سۇغا تاشلاپ، ئوغا ئىچىپ، ئېتىلىپ ياكى ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان ئادەملەرنى يېنىپ ـ يېنىپ ئەسكە ئېلىپ، ياتسىمۇ، تۇرسىمۇ ئۆلۈم ھەقىدىلا ئويلايتتى. غۇلام ئاغرىپ قالغاندا، نەچچە كۈن ئاغرىقخانىنى ئەگىپ يۈرگەندىمۇ كۆز ئالدىـ دىن مۇردىغا ئوخشاش ئاق رەختكە ئورالغان ئادەملەر كەتمىدى، غۇلام تەكىدىن باش كۆتىرىپ، بىرئاز ساقىيىشىغا بۇ ئويدىن سەگىگەندەك قىلۋىدى، لېكىن بەرىبىر تولۇق قۇتۇلغىنى يوق.

كۈندىن ـ كۈنگە بويى ئېغىرلىشىپ، ئۆزىنى بىر تۈرلۈك ھىس

قىلىپ يۈرگەن قىز پەقەت ئاخىرقى ئايدىن بېرىلا ئۆزىنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىگىنى سېزىپ، تېخىمۇ چوڭقۇر قايغۇ ـ دەرتكە چۆمگەن ئىدى. ئۇ ۋېلاخۇن بىلەن ئالمۇتىغا كېتىپ بارغاندا ئۆزىنى غاردىن تاشلاپ ئۆلۈۋالمىغىنىغا مىڭ بىر پۇشايمان يەيتتى. ئەمدى مۇشۇنداق جىم ـ جىت يۈرىۋەرسە، ئاز كۈندە ھەممىنىڭ ئاشكارا بولۇپ، پۈتكۈل يۇرت ئالدىدا باش كۆتەرگۈسىز ئۇياتتا قالىدىغىنىنى ئويلاپ قورقىدۇ. غۇلام ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزگەندىن كېيىن بۇ ئىشنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە مۇرەككەپلىشىۋاتقىنىنى سەزگەن قىزنىڭ تەشۋىش ـ ئەندىشىسى بارغانسېرى كۈچەيمەكتە.

قىزنىڭ ھامىلدار بولۇپ قالغىنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ۋېلا ـ خۇنمۇ بۇنىڭ بىر بالاسى چىقمىسا دەپ، يۈرىگا لدى بولۇپ يۈرەتتى.

ــ ئۆزىڭىزنىڭ ئېغىر ئاياق ئىكەنلىگىڭىزنى تۇيدۇرماي، ئەلچى كىرگۈزۈۋاتقاندىن كېيىن چاپسانراق غۇلامغا تېگىۋالمامسىز، ــ دەپ ۋېلاخۇن بىرنەچچە قېتىم سايە قىلغاندا، زىياپەت: "مەن سىزنىڭ ئۆلۈگىڭىزنى پاك يىگىتكە ئارتقىچە، ئۆزەملا ئۆلۈۋالمايمەنمۇ" ــ دەپ سىلكىۋەتكەن ئىدى.

بوغالتىرنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئويلىغان زىياپەت: "ئۆزەمنى ئاز دەپ، بىر ئۆلۈمدىن ئامان قالغان غۇلامنىڭ كۆڭلىگە ئازاپ بېرىپ، تەقدىرىگە پالىتا چاپماي" دەپ ئاشۇ سۆيگەن يىگىتنىڭ كېلىچەك بەختىنى تىلەپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىن بولۇپ بېرىشتىن چەتكە تارتاتتى. ئۇنىڭدىن كۆرە، ھىچكىمگە كۆرۈنمەي، بۇ دۇنيادىن يوق بولۇشنى ھەممىدىن ئەلا كۆرۈپ، شۇنىڭ ھەر خىل يولىنى ئىزدەيتتى. قوسغى يوغىنىغانسېرى ھايات بىلەن خوشلىشىش قەرەلى پېقىنلىشىۋاتقان ئادەمدەك قىزنىڭ تەشۋىشى كۈچەيمەكتە. ئەمدى

كۆزىنى يۇمۇپ، ئۇخلاپ قالغان ئادەمدەك جىمجىت ئۆلسەم ھەمە غەم ـ قايغۇدىن قۇتۇلاتتىم، دەپ جېنى قينالماي ئۆلىدىغان يېنىك ئۆلۈمنىلا تىلەيتتى. زىياپەتكە ئېسىلىپ ئۆلۈۋېلىشتىن يېنىك ئۆلۈم يوقتەك كۆرۈنەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ كېيىنكى كۈنلىرى يىپ، ئاغامچىلارنى كۆتىرىپ قەيەرگە ئېسىلىۋېلىشنى پەملىگەندەك، كالا ئېغىلى بىلەن باغدىكى ئالما پۇتاقلىرىنى كۆزلەپ يۈرىدىغان بولدى.

بۇ قىزنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىگىنى ئەل ـ يۇرت بىلىپ سۆز ـ چۆچەك كۆپەيگىچە تۇرمۇشقا چىقىپ كەتسىدى دەپ، ئۇنى ھەر بىر قەدەمدە ئالدىراتقان بوغالىتىر ۋېلاخۇن غۇلامنىڭ ئەلچى كىرگۈزگەنلىگىنى ئاڭلىغاندا، ئەمدى ھەقىقەتەن بۇ بالادىن ساق ـ سالامەت قۇتۇلىدىغان ئوخشايمەن، دەپ كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈۋېدى، لېكىن زىياپەتنىڭ "بۇ تۇرقۇمدا ئۇنداق پاك يىگىتكە تۇرمۇشقا چىققىچە ئۆلۈۋالمايمەنمۇ" دىگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا، ئۇنىڭدىن چاپسانراق قۇتۇلۇشنىڭ باشقا ئامالىنى تېپىشنىڭ پىلانىنى تۈزۈشكە كىرىشتى. ئۇ بوغالىتىرىيىدىمۇ قىزنىڭ كەينىدىن چىقماي، ئۇنى باشقا بىرى بىلەن قېچىپ كېتىشكە كۆندۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى.

ئېغىر غەمدىن قۇتۇلالماي يۈرگەن زىياپەت كىنوغا بارسام سەگىپ قالىمەنمىكىن دىگەن ئوي بىلەن بىر كۈنى يەرگە قاراڭغۇ چۈشكەندە، كوچىغا چىقتى، ئۇ پاتەمخان مومايىنىڭ ئىشىگىدىن ئۆتۈشىگە، كەينىدىن ماراپ يۈرگەندەكلا، ۋېلاخۇننىڭ قىزىل ماشىنىسى ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

ـــ قېنى، چىرايلىق قىز، ماشىنىغا ئولتۇرۇڭ. بىرەر سائەت سەيلە قىلىپ قايتايلى، ـــ زىياپەت ماشىنىدىن چۈشۈپ، ئالدىغا توغرا

تۇرغان بوغالتىرنىڭ ئاغزىدىن ھاراق پۇراۋاتقىنىنى بايقىغاندا ئۆزىنى چەتكە تارتتى.

— مەن كېچىدە ھىچ ياققا بارمايمەن.

— ياق، مەن يۇرۇڭ دىگەندىن كېيىن بارسىز. سىزگە خالى يەردە ئېيتىدىغان سۆزۈم بار.

— ھەرقانداق سۆزىڭىز بولسا مۇشۇ يەردە ئېيتىۋېرىڭ.

قىز ماشىنىدا ئولتۇرغان ھىلىقى يېزىدىكىلەر دائىم ھاراق ئىچىپ، كۆرۈنگىنى بىلەن ئۇرۇش-جاڭجال چىقىرىپ يۇرگەچكە "ئوسمان باخشى" دەپ ئاتايدىغان يىگىتنى كۆرۈپ قالدى.

— مەن سىزگە بىر لايىق تاپتىم. بۇگۈن شۇنىڭ بىلەن نىكاھىڭىزنى قىلىۋېتەيلى دەيمىز.

بوغالتىرنىڭ سۆزىدىن ئۆزىنى زورلاپ ئېلىپ قېچىپ، مۇشۇ ئوسمانغا نىكا قىلماقچى ئىكەنلىگىنى سەزگەن زىياپەت كەيىنگە داجىۋېدى، ۋېلاخۇن ئۇنى قولىدىن مەھكەم تۇتۇپ، ماشىنا ئىچىگە تارتتى.

— نىزىرقىغۇدەك نىمىڭىز قالدى. ئۇنىڭدىن زامانىنىڭ تېچىدا تۇرمۇشقا چىقىۋالسىڭىزچۇ.

— ئاپا! — ۋېلاخۇن قىزنى ماشىنىغا سۆرەۋاتقاندا، زىياپەت ئۇنىنىڭ بىرىچە ۋاقىرىۋەتتى، بوغالتىر ئۇنىڭ ئاغزىنى باسماقچى بولۇپ تەمشىلىۋىدى، قارشى ھويلىدىن چىققان پاتەمخان مومانىنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ، توختاپ قالدى.

— قايسىڭلار بۇ؟ كېچىلەپ سىلەرگە نىمە كۆرۈندى؟! ۋېلاخۇنىنىڭ ماشىنىسىمۇ نىمە بۇ؟

مومای ماشىنىنى تونۇپ قالغاچقا، ۋېلاخۇن قىزنى قويۇۋېتىپ،

دەرهال رولغا ئولتۇرۇپ كەتتى. كوچىغا چىققان موماي قورقۇپ كەتكەن كاسسىر قىزنى كۆردى.

ــ زىياپەتمۇسىز؟

ــ مۇنۇلار ئالدىمنى تورىۋىلىپ كىنوغا ئەۋەتمەيۋاتىدۇ.

ئەندىكىپ دەم ئىلىۋاتقان قىز مومايدىن خىجالەت بولۇپ، نىمە دەرىنى بىلمەي هودۇقۇپ قالدى. ئىلگىرى ماشىندا بىللە مېڭىپ يۈرگەن ئىككىسىنىڭ كېچىلەپ كوچىدا تارتىشۋاتقىنىغا مومايمۇ هەيران بولدى.

* * *

زىياپەت كىنوغىمۇ كىرمەي، توپ ـ توغرا ئۆيگىلا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئايسىز قاراڭغۇ كېچىدە ئىشىك ئالدىدىكى بەندىگىدە ئولتۇرۇپ، ئۇزاق خىيال سۈردى. نومۇسى تۆكۈلۈپ، ئېغىرئاياق ئىكەنلىگى يۈرت ئالدىدا بۇگۈن ـ ئەتە ئاشكارا بولغىلىۋاتقاندا ۋىلاخۇننىڭ ئۇنى ئوسمان بىلەن قاچۇرۇۋېتىپ، بارلىق بالا ـ قازانى بېشىدىن ساقىت قىلىۋېتىش ئۈچۈن قىلغان هەركىتىنى ئويلىسا يۈرەك ـ باغرى تېخىمۇ تىت ـ تىت بولاتتى.

قاراڭغۇ كېچىدە تەنها ئولتۇرغان قىزنىڭ بېشىغا كەلمىگەن ئوي قالمىغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ غەم ـ قايغۇسىز ئۆتكەن بالىلىق چاغلىرىنى كىنەپ ئەسكە ئالغاندا، شىرىن همس ـ تۇيغۇلارغا بۆلۈنەتتى. مەكتەپنى تاماملىغان يىللىرى غۇلام بىلەن ئۆسەكتە قول تۇتۇشۇپ ئۆتكۈزگەن كۈنلەر قانداق گۈزەل! ئەمدى ئۇلارنىڭ هەممىسىنى قىز چۈشىدە كۆرگەندەكلا ئەسلەيدۇ.

قىزنىڭ ئېسىگە ئۆزىنىڭ تۇرمۇشقا چىقماي تۇرۇپ هامىلدار بولۇپ قالغىنى چۈشكەندە، بايىقى تاتلىق ئويلىرى بىتچىت بولدى ـ دە،

تېنى شۇركۇنۇپ، ئۇنى باش-ئايىغى يوق سۇرلۇك خىيال چىرىدە ۋالدى. بۇ غەم-قايغۇدىن زادى قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەستەك، ئۇ بارغانسېرى ئېغىر قارا بۇلۇتقا ئوخشاش بېسىپ كېلىۋاتقاندەك سېزەتتى. قانچە ئويلىغانسېرى بېشىغىمۇ خەتەرلىك ئويلار كېلىدۇ؛ چاپسان-چاپسانلا ئۆلۈپ كەتكەنلەرنى ئەسلەيدۇ.

ئۇنىڭغا مۇشۇنداق جىمجىت ئولتۇرغان پېتىچە، ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇپ، ئۇخلاپ قالغاندەكلا ئۇ دۇنياغا كەتكەن ھەممىدىن ئەلادەك كۆرۈنەتتى. نىمشقىدۇ، كۆڭلى ئاۋۇ كۈنى بىرنەچچە قېتىم قولىغا ئېلىپ، ياڭلىۋاشتىن ئورنىغا قويغان كىر يايغۇچ ئاق يىپقىلا تارتىپ تۇراتتى. زىياپەت يېمىنى بىرنەچچە قېتىم بوينىغا يېقىن ئېپكەلگەندە تېنى شۇركۇنۇپ، ئېسىلىۋېلىشقا جۇرئەت قىلالمىغان بۇگۈن ئۇنىڭغا ئېسىلىۋېلىشتىن باشقا يېنىك ئۆلۈم يوقتەك بىلىندى. كۆزىگە ئاشۇ يىپتىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىگەن قىزغا بۇ دۇنيانىڭ قىزىغى تۇگەپ، پەقەت ئاشۇ يىمىنى بوينىغا سالغاندىلا كۆڭلى ئەمىن تاپىدىغاندەك ئىدى.

ئۇ مۇشۇ پەيتتە بىر كۈن ئىلگىرىلا ئاغرىقخانىدىن چىققان غۇلامنى ئېسىگە ئالدى. "مېنىڭ ئۆلۈمۈمنى ئاڭلىسا، ئۇ نىمە ئويلاپ قالىدىكىن". ئاران ساقايغان يىگىتنىڭ دەردىگە دەرت قوشۇپ بەرمىسەم بولاتتىغۇ دىگەن ئويغىمۇ كەلگەن قىز غۇلامغا خەت يېزىپ قالدۇرماقچى بولۇپ، ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. ھەممىسى ئۇخلاپ قالغان ئىكەن. پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ سارايغا كىرىپ، بىر ۋاراق قەغەز بىلەن قەلەم ئېلىپ ئولتۇردى. غۇلام ئېسىغا چۈشكەندە يىغا يامشىپ، قولى تىترەپ خەتنى تولىمۇ قىينىلىپ ئاران يازدى.

خەتنى پىنجىگىنىڭ يانچۇغىغا سېلىشى بىلەنلا يەنە ئۆپكىدەپ

يىغلاشقا باشلىغان قىز، ئاغىزىنى ئالقىنى بىلەن مەھكەم بېسىپ، ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۇخلاۋاتقان ئانىسىغا قاراپ تۇردى-دە، ئاندىن خۇددى بىرى قولىدىن تارتىپ سۆرىگەندەك ئېغىلىنىڭ تېمىغا قىسىلىپ تۇرۇپ قويغان ئىنچىكە ئاق يىپنى ئېلىپ، باغدىكى يوغان ئالمىنىڭ قېشىغا ماڭدى. پۇت-قولى بەزگەك ئادەمدەك تىترىمەكتە.

قىز ئىككى قاتلىغان يىپنى ئالما شېخىغا كىرمەك سېلىپ باغلىغاندىن كېيىنلا ئويلىغان ئويىدىن قايتىپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش، بىر پەس يىغىسىنى بېسىپ، ئوچۇق ئاسمانغا قارىدى. پارقىراپ كۆرۈنگەن يۇلتۇزلارنىڭ بىرى كۆچتى. "ئەتىمالىم، ئاشۇ مېنىڭ يۇلتۇزۇم بولسا كېرەك" دەپ پىچىرلىغان قىز تېخىمۇ ئۆپكىدەپ يىغلاپ، سىرتماق سېلىپ قويغان ئاق يىپتىن كەينىگە داجىدى. بايىاتىن بېرى ئۆزىنى باشلاپ كېلىۋاتقان ئاق يىپ ئۇنىڭغا بۆلەكچە سۈرلۈك كۆرۈنۈپ كەتتى. قىز ئۆيىدە ئۇخلاۋاتقان ئانىسى بىلەن سىڭىللىرىنى، تېخى يېقىندىلا ئاغرىقخانىدىن چىققان غۇلامنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋىدى، مۇنۇ ھايات بۆلەكچە گۈزەلدەك بىلىندى. ئەمما ئۇنىڭ قولى كۈندىن-كۈنگە يوغىنىۋاتقان قوسىغىغا تەككەندە، تېنى شۇركۈنۈپ، خۇددى قىشنىڭ قىرىق گىرادۇس سوغىدا تۇرغاندەك ئىلگىرىكىدىنمۇ بەتتەر غالىلداپ تىترەشكە باشلىدى. ئۇ ئالما تۈۋىدىكى ياغاچ يەشىككە چىقىپ، سىرتماقتىن بوينىنى قاچۇرۇپ تۇردى-دە، ئاندىن ئىككى قاتلاپ باغلىغان يىپقا بېشىنى يېقىنلاتقاندا كۆزىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان يېشىنى توختىتالماي يەنە يىغلىۋەتتى. قىز بېشىنى سىرتماقتىن ياندۇرۇپ چىقىرىۋالاي دىگەندە، پۇتىنىڭ ئاستىدىكى ياغاچ يەشىكىنىڭ قانداقچە ئۆرۈلۈپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى...

29

ـ ۋاي شەرمەندە، موما! ۋاي يۈزۈمەي!

توراپ قويغان تىكەنگىمۇ قارىماستىن، سۈڭگۈچتىن كىرىپ كېلىۋاتقان خوشنىسى ئاغچىنى كۆرگەندە، پاتەمخان موماي بىر بالا بولغان ئوخشايدۇ دەپ ئەنسىرەشكە باشلىدى. ئۇ بىر نەرسىنىڭ باش ـ ئايىغىغا يەتمەي قار ـ يامغۇرىنى ياغدۇرۇۋېتىپ كېتىدىغان ئاغچا يەنە بىر ئويدۇرما تاپمىغاندۇ دەپمۇ ئويلىدى.

ـ بىزنىڭ ھىلىقى تۇرسۇن تاغىمىزنىڭ كاسسىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان قىزى ئېسىلىپ ئۆلۈۋاپتۇ.

بېغدا پىياز ئوتاۋاتقان پاتەمخان ئورنىدىن تۇرماستىن ئولتۇرۇپلا قالدى. ئوتىغۇچ تۇتقان قولى دىرىلدەپ تىترىمەكتە. بىرى ھويلىغا ئالدىراش كىرىپ كەلسىلا يۈرىگى ئەنسىرەپ، تۇتقان ـ قويغىنىنى بىلمەي قالىدىغان موماي خوشنىسىنىڭ ئەمدى نىمە دەۋاتقىنىمۇ قۇلۇغىغا كىرىپ چىقمايتتى.

ـ قارىسىلا، ئالمىنىڭ ئىنچىكە شېخىغا كىر يايىدىغان يېپىنى باغلاپلا ئېسىلىۋاپتۇ.

خوشنىسى كاسسىر زىياپەتنىڭ ئۆلۈۋالغىنىنى بىرنەچچە قېتىم ئېيتقاندىن كېيىنلا پاتەمخان قوللىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ، يۈزىنى سىلاپ ئورنىدىن تۇردى.

— بەلكى خاتا ئاڭلاپ قالغانسىز، ئاغچا؟

— ۋىيەي، ئۇ نىمە دىگەنلىرى، موما؟ ھازىر ئۆيىگە سۇنايلىتىپ ياتقۇزۇپ قويغان يىرىدىن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن... قارىمىساممۇ بولغان، بويۇمىدىن ئاجراپ كەتمىسە بولاتتىغۇ. — سىرتماق بويۇنغا چۈشسىلا بولدى دىگىنى راست ئوخشايدۇ. كىر يايدىغان ئاق يىپقىمۇ ئادەم ئېسىلىپ ئۆلۈۋالىدىكەن... يېشى يىگىرمە ئىككىدىن ئەمدىلا ئاشقان قىزنىڭ جېنىغا نىمە جاپا كەلدىكىن، ئادەملەر كولخوزچىلارنىڭ ئاقچىسىنى يوقىتىپ قويۇپ ئېسىلۋالدىمىكىن دىيىشىدۇ... كولخوز باشلىقلىرى رايوندىن ساقچى چاقىرىمغىچە ھىچكىم ھىچ نەرسىگە تەككۈچى بولمىسۇن دەپتۇ. بىچارە ئانىسىنىڭ يىغىسىنى دىمەمدىلا تېخى. "ئون گۈلۈڭنىڭ بىرى ئېچىلماي سولغان قىزىم" دەپ يىغلىغان يىغىسىنى ئاڭلىسا ئادەمنىڭ يۈرەك-باغرى سېرىلىپ كېتىدۇ... ئۇنى ئاز دەپ بۇنىڭدىن بىرئاز ۋاقىت ئىلگىرىلا سالامەتخىندەم ئەلچى كىرگۈزۈپتىكەن.

ئاغچا ئاغزى بېسىلماي سۆزلەۋاتقاندا، پاتەمخان مومامي توقسان ئوينى بېشىدىن كەچۈردى. "ياش قىزنىڭ ئېسىلۋالغۇدەك بېشىغا قانداق ئازاپ كەلگەندۇ؟ ئاقچىسىنى يوقىتىپ، ھىساپ-چوتتىن خاتالاشتىمىكىن؟... ئىلگىرى ئادەملەر ئۇرۇشتا قۇربان بولسا، ئەمدى ئۆزىنى ئۆزى ئېسىۋالىدىغان قىلىق چىقاردى..."

— غۇلام بىلەن ئالاقىسى بار دەيدۇ. ئۇ يىگىتنىڭ ئاغرىقخانىدىن چىققىنىغا ئىككى كۈن بولغان ئىكەن. ئادەملەرنىڭ كۆپچىلىگى شۇ يىگىتتىن گۇمان قىلىدۇ. لېكىن غۇلامنىڭ يىغىسىنى دىمەمدىلا. يىگىتلەرمۇ شۇنداق مىسكىن كېلىدىكەن.

غۇلامنىڭ گېپى چىققاندا، پاتەمخانىغا تۇيۇقسىز يەر تەۋرەپ

كەتكەندەك سېزىلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئاغرىقخانىدىن يېقىندىلا چىققان غۇلام ۋە ئاۋۇ كۈنى بوغالتىر زىياپەتنى ماشىنىسىغا سېلىپ ئۆتۈپ كەتكەن پەيت، ئاخشام قىزنى كۆرگىنى كېلىشكە باشلىدى. مومانىڭ تېنى شۇركۈنۈپ، كۆزلىرى تولاشتى.

*　　*　　*

ئۆلۈمنىڭ يىغىسى ئالايىتەنلا ئاچچىق ئاڭلىنىدىغۇ! ئۇنى ئاڭلىغاندا پاتەمخان مومانىڭ يۈرىگى جىغىلداپ، تېنىنى تىترەك باساتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئۆلۈم-يىتىم بولغاندىن كېيىن، بىر-ئىككى كۈن ئۆزىنى بىلمەي ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالاتتى. ھەر قېتىم ئۆلۈمگە بېرىپ قايتقاندا، بۇنىڭدىن كېيىن ھېچ يەرگە بارماي، زادى ئادەملەر مېنى كەلمىدى، دەپ خاپا بولماس دەيدۇ-دە، بىر يۇرتتا بىللە ئۆسكەنلەرنىڭ بېشىغا قايغۇ-دەرت چۈشكەندە ئۆيىدە ئولتۇرۇپمۇ ھەرگىز چىدىيالمايدۇ. بۇگۈنمۇ بۇ خەۋەرنى خوشنىسىدىن ئاڭلىشى بىلەنلا تۇرسۇنلارنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردى.

تۇرسۇنلارنىڭ ھويلىسى قىيامەت-قايىم. يىغا-زار بولۇۋاتقان يەردە مومامۇ كىمنى كۆرۈپ، كىمنى كۆرمىگىنىمۇ سەزگىنى يوق. ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرگەندە، ئاق ياغلىق تېڭىپ ئولتۇرغان ئايال-لارنىڭ بەش-ئالتىسىنى قۇچاقلاپ كۆرۈشكىچە چىدىغاندەك قىلىۋد-دى، لېكىن زىياپەتنىڭ ئاپىسى بىلەن قۇچاقلاشقاندا، كۆڭلى بۇزۇ-لۇپ، كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى. مۇنداق چاغدا ئۇنىڭسىزمۇ كۆڭلى يېرىم ئادەملەر ئۆزىنى قانداق تۇتۇپ تۇرالىسۇن.

— سەۋرى قىلىڭ، يىغلاۋەرگەن بىلەن بەربىر ئورنىغا كەلمەيد-دىكەن. ئەگەر ياراتقان ئىگەم ئۆلگەنلەرنى يىغلىغانغا قايتۇرۇپ بەرسە، بۇ چاقىرىقچە كۆپ ئادەمنى قايتۇرۇۋالاتتۇق. قانداق

قىلىمىز، تەقدىر شۇنداق ئىكەن. ئۇنىڭدىن كۆرە قالغانلارنىڭ ئامانلىغىنى تىلەڭ.

ــ پاتەمخىنىدەم راست ئېيتىدۇ. سەۋرى قىلىڭ، ئايىم بۇۋۋى. ــ تۆردە ئولتۇرغان مومانىڭ سۆزىنى باشقىلارمۇ قوللاپ قۇۋۋەتلەشكە باشلىدى.

ــ ... ماڭا قىزىمنىڭ تويىدا كۈلۈشكە نېسىپ بولمىغان ئىكەن، قېرىنداشلىرىم، ئەمدى ئۆلۈمىدە بولسىمۇ يىغلىۋالاي. ئېچىلماي تۇرۇپ، ئۆلۈۋالغۇدەك بېشىڭغا قانداقمۇ دەرت ـ ئەلەملەر كەلگەندۇ، قىزىم؟!

ئاننىڭ يىغىسى توختار ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇنى كۆزلىرى ياشقا تولغان ئايالىلارنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ بۇزۇپ، يۇرەك ـ باغرىنى ئەزمەكتە.

تۆردە ئولتۇرغان سالاپەتلىك موماي دۇئا ئوقۇش ئۈچۈن قولىنى كۆتەرگەندە، يىغلاۋاتقانلار بىردىن جىم بولۇشتى. دۇئا ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىنلا، ئۆيگە يېڭى كىرگەن ئايالار بىر بىرى بىلەن تېچ ـ لىق سورۇشۇپ، پاراڭلىشىشقا باشلىدى.

ــ قارىمامدىلا، پاتەمخىنىدە، ئاخشام كىنوغا بارىمەن دەپ ساپ ـ ساقلا چىقىپ كەتكەن قىزنى بۇگۈن ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۈنايلىتىپ ياتقۇزۇپ قويدۇق، ــ يەنە ئولتۇرغانلارنىڭ يۇرەك ـ باغرىنى ئېزىپ، زىيانەتنىڭ ئانىسىنىڭ ھەيۋەتلىك يىغىسى ئاڭلاندى.

ــ ئۆلۈم دىگەن ياش ـ قېرىغا باقمايدىكەن، ئايىم بۇۋۋى، ياشقا قاراپ ئالسا، بىزنى ئالمايتتىمۇ، پىشانىگە يازغان رىسقىسى شۇنداق، قالغانلارنىڭ ئامانلىغىنى تىلەيلى.

تۆردە ئولتۇرغان قۇشناچىنىڭ سۆزىنى باشقا ئايالارمۇ قۇۋۋەتلىمەكتە.

ئاننى بەزلەپ، توختىتاي دىگەندە، يەنە ئۇچ-تۆت ئايال ئۆيگە يىغلىشىپ كىرىشىگە زىياپەتنىڭ تۇققانلىرى ياڭلىۋاشتىن چۇقۇرۇشۇپ كېتىشتى. بۇ ئايىم بۇۋىنىڭ يىراقتىن كەلگەن تۇققانلىرى بولۇشى كېرەك، ئۇلار ئاق ياغلىق تاڭغان ئاياللارنىڭ ھەممىسنى قۇچاقلاپ كۆرۈشتى.

— ساقچى كىرىپ كېلىۋاتىدۇ، — دىگەن سۆز ئاڭلانغاندا، باياتىن بىرىنى توختاتسا، بىرى يىغلاپ، قىيا-چىيا بولۇۋاتقانلارنىڭ ھەمىسى جىمىقتى. شەھەردىن چىققان ساقچى بىلەن ئاق خالات كىيگەن دوختۇر ئۆلۈكنى ئېلىپ كېتىدىغانلىغنى ئېيتقاندا، زىياپەتنىڭ ئۇرۇق-تۇققانلىرى قىزنى ئاغرىقخانىغا ئېلىپ بارسا قوسىغىنى كېسىپ، قىيما-چىيما قىلىۋېتىدىغانلىغنى ئېيتىپ بەرمەي، پەقەت كولخوز باشلىقلىرىنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن ئۆيدىلا تەكشۈرۈپ كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنغان ئىدى.

— مانا ئەمدى قارا يەر بولدۇق! دوختۇرلار قىزنىڭ قوسىغىدا بەش ئايلىق بالىسى بار دەپ تېپىپتۇ! — بۇ خەۋەرنى پاتەمخان مومامي بىلەن يېقىن ئولتۇرغان تۆت-بەش ئايالغا دەسلەپ ھېۋىز پاشا ئېيتتى.

ئايال خەقنىڭ قوسىغىدا بالا ياتقان بىلەن سۆز ياتسۇنمۇ؟! ھېۋىز پاشانىڭ تاپقان پارىڭى بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئۆلۈم بولۇۋاتقان ئۆي تۇرماق، پۈتكۈل يېزىغا تارىدى.

— قايسى نائىنساپنىڭ ئىشكىن-تاڭ، جېنىم ھەدە، ئاشۇنداقلارنى ئېتىۋەتسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ، — پاتەمخان مومايىنىڭ قېشىدا ئولتۇرغان رابىگۈلنىڭ سۆزىنى ئاياللارمۇ قوللاپ سۆزلىمەكتە.

— سالامەتخاننىڭ ئوغلى ئەلچى كىرگۈزۈپ، ئالدىرىتىۋاتقۇدەك،

دەپ ئاڭلىۋېدۇق، بۇ ئاشۇ ھارىمىنىڭ ئوقىتى بولسا كېرەك. ئۆزۈ-مىغۇ، چېچىنى پاخپايتىپ، كېچىسى ياشلارنى چاپسان-چاپسانلا يى-غىۋالىدىغان قىلىق چىقىرىۋىدى. ئۇنىڭ ھەممىسى بىكار ئەمەس ئىكەن. ئاتىسى باشقۇرمىغان بالا بولغاندىن كېيىن شۇدە...

بايا رابىگۈلنىڭ گېپىگە ئانچىلا ئەھمىيەت بەرمىگەن پاتەمخان دۇتارچى جەننەت بۇۋىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ئويلىنىپ قالدى.

* * *

مۇنداق چاغدا ئادەملەر بىر سۆزگە ئىككىنى قوشۇپ تېرىقتەك نەرسىنى تۆگىدەك قىلىۋېتىدۇ. ئۆلۈمگە كەلگەنلەر غۇلامغا ئوچۇق پاراڭ قىلالمىسىمۇ يامان كۆز بىلەن قاراپ، خۇددى ئۇنى يەۋېتىدىغان-دەك قىلىشىپ يۈرەتتى.

— مەن بۇ ھارىمىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى ئىچمىسەم ئوسمان ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن. — شەھەردىن چىققان ساقچى بىلەن دوختۇر كەتكەندىن كېيىن، ھويلىدا توپلىشىپ تۇرغان ئادەملەر ئوسمان باخشىنىڭ غۇلامغا پالتا كۆتىرىپ يۈگۈرگىنىنى كۆرگەندە، ۋاقىرىشىپ كەتتى. يېشى قىرىققا تاقاپ قالغىنى بىلەن تېخىچىلا ئۆيلەنمەي، ھاراق ئىچىپ، دائىم جاڭجال چىقىرىپ يۈرگەن ئوسمانىنى ئادەملەر سېنىڭ راست دىگەندە، ئاشۇنداق قىزىپ كېتىدىغان ئادىتى بار ئىدى. ئۇنىڭ قېشىدا تۇرغان ۋېلاخۇن قۇلىغىغا بىر گەپ قىلىۋىدى، ئوسمان تېخىمۇ كۆكەپ غۇلامغا دىۋەيلەشكە باشلىدى.

باشتا ئۆز قايغۇ-دەردى بىلەن بولۇپ، ئادەملەرنىڭ مىش-مىش پارىڭىغا ئانچە ئەھمىيەت بەرمىگەن غۇلام پەقەت ئوسمان پالتا كۆتىرىپ يۈگۈرگەندىلا ئۇلارنىڭ زىياپەتنىڭ ئۆلۈمنى ئۆزىدىن كۆرۈ-ۋاتقىنىنى سېزىپ، تېخىمۇ خىجالەتچىلىكتە قالغان ئىدى. ئۇ نىمە

قىلارىنى بىلمەي هودۇقۇپ تۇرغاندا، ماجراغا سۇلايمان ئارىلاشتى.

ــ ئادەم ئۇيات دەپ گەپ قىلماي تۇرسا، نىمانچە گۇكىرەيسەن؟ هامان بىر ئۆلۈم ئىكەنغۇ، بىرى چىققىنا، مەن سېنىڭ كۇچۇڭنى كۆرەي! سەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ، ئېغىرئاياق بولۇپ قالغان قىزنىڭ ئۆلۈگىنى بىزگە ئارتماقچىمۇ؟ ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ پاراڭ قىل! تېخى غۇلام پاك كۆڭلى بىلەن ئائىلە قۇرماقچى بولۇپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇ قىزنىڭ مۇشۇنداقلىغىنى بىلسەكقۇ ئەلچى كىرگۈزمەك تۇگۇل، ئۆز قولىمىز بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتەتتۇق، زادى بۇ باخشىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلارا...

سۇلايمان ئادەملەر قويۇپ بەرمەيۋاتقان ئوسمانىنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ سۆرىگەندە، ياش يىگىتلەر ئۇنى ئاران چەتكە ئېلىپ كەتتى. باياتىن گۇكىرەپ، هويلىنى بېشىغا كىيىۋاتقان ئوسمانمۇ سۇ سەپكەندەك بېسىلغان ئىدى.

ــ بارىدىغان يېرىگە بېرىپ، داۋا قىلىدىغان ئادىمىگە داۋا قىلسۇن، كەتتۇق، ئاداش، ــ سۇلايمان نىمە قىلارىنى بىلمەي ياغاچتەك قېتىپ قالغان غۇلامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، كوچىغا باشلاپ ماڭدى. ــ بۇلارنىڭ سېسىق پارىڭىنى ئاڭلاپ، مۇشۇ يەردە تۇرغىچە، كەتتۇق. غۇلامنىڭ ئۆلۈم بولغان ئۆيىدىن كەتكۈسى يوق ئىدى، ئەمما ئاغىنىسى ئۇنى قولىدىن تۇتۇپ، سۆرەپ دىگۈدەكلا ئېلىپ چىقتى.

ياشلار يېزىدىن چىقىپ، شەماخۇننىڭ ئېتىزى تەرەپكە ئۆتىدىغان چوڭ يولغا يەتكىچە بىر بىرىگە پاراڭ قىلىشماستىن جىمجىت مېڭىشتى. ئەتىگەندە زىياپەتنىڭ ئېسىلۋالغانلىغىنى ئاڭلىشى بىلەن ئۆزدىنىڭ سەللىمازا ساقىيىپ كەتمىگىنىگە قارىماستىن، غۇلام قىزنىڭ خۇددى تىرىك ئادەمگە ئوخشاش سۇنايلىنىپ ياتقىنىنى كۆرگەندە،

ئۇنىڭ سەل كۆكىرىپ قالغان لەۋلىرىگە يۈزىنى يېقىپ، يىغلىغۇسى كەلگەن ئىدى. ئەمما شەھەردىن چىققان دوختۇرلارنىڭ ئۇ قىزنى ھامىلدار دىگەن سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، نىمە قىلارىنى بىلمەي ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. ئەمدى ئۇ ئادەملەرنىڭ كۆزىگە قانداق قارىشىنى بىلمەيتتى. ھازىر ئەڭ يېقىن كۆرىدىغان ئاغىنىسى سۇلايمانغىمۇ پاراڭ قىلماستىن، جىم كېلىۋاتىدۇ. شۇنچە يىل قول تۇتۇشۇپ، يۈرگەن قىزنىڭ بۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغىنىغا ئۆزىنىڭمۇ ئىشەنگۈسى يوق. ئادەملەر نىمە دىگەن بىلەنمۇ قەلبىدە بىر يېرى ئېچىشىپ كۆيگەندەك قىلىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسىگە مېنىڭ ھىچقانداق ئالاقەم يوق دەپ ئۆزىنىڭ پاكلىغىنى ئېيتاي دەيتتى، ئەمما يىغا-زار ئۈستىدە قانداق ئېيتىسۇن؟!

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى جىمجىتلىقنى يەنە سۇلايمان بۇزدى.

— بۇنىڭ ھەممىسى قانداق بولدىكىن-تاڭ، ئاداش؟

— راستىنى ئېيتسام، مەنمۇ ھەيران قالدىم، سۇلايمان. ماڭا ئىشەن، قىزغا تەككىنىم يوق. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا زىياپەتتىنىڭ ماڭا بىر نەرسىنى ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالماي يۈرگىنىنى سەزگەن ئىدىم. ئۆزىمۇ ئاپامنىڭ ئەلچى كىرگۈزۈشىگە قارشى بولغان...

— شۇ چاغدا بۇ كىمنىڭ ئىشى؟ باشتا كاسسىدىكى ئاقچىسىنى يوقتىپ قويۇپ، قورققىنىدىن ئېسىلۋالغاندۇ دىيىشكەن ئىدى، لېكىن ھىساپ-چوتىنىڭ ھەممىسى توغرا ئىكەن. سەن ئۆزەڭنى يوقاتما، بۇ قىلمىشتا سېنىڭ پاك ئىكەنلىگىڭگە مەن ئىشىنىمەنغۇ. ئۆزەڭنى مەھكەم تۇت. بىز بەرىبىر ئۇ ئادەمنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى تاپىمىز، مەن بىرسىدىن گۇمانلىنىمەن، لېكىن قول بىلەن تۇتۇۋالغۇدەك دەلىلىڭ بولمىغاندىن كېيىن كىمنى ئەيىپلەش مۇمكىن؟ ئەڭ

بولمىغاندا بىرەر پارچە خەت يېزىپ قالدۇرسىچۇ. ــ سۇلايمان ئاغىنىسىگە ئاۋۇ كۈنى كېچىسى ۋېلاخۇن ئېتىز شىپىگىغا كەلگەندە، زىيارەتنى يولدا قالدۇرۇپ قويۇپ، كېيىن ئېلىپ كەتكىنىنى ئېيتاي دىدى ــ دە، يىگىت كۆڭلىگە تېخىمۇ ئازاپ سالماي دىدىمۇ، ئېيتمىدى.

ــ ئالدى بىلەن كۆممە قوناقنىڭ سۈيىنى تەڭشەپ قويۇپ قايتايلى، سەنمۇ تېخى ئاغرىقخانىدىن چىققاندىن بېرى ئېتىزغا بارمىدىڭغۇ. ئاگرونوملار مۆلدۈر ئۇرغان ئېتىزلارنى چاپسان ــ چاپسان سۇغارساڭلار بۇ يىل كۆممە قوناقتىن ياخشى ھوسۇل ئالمىساڭلارمۇ، سىلوس ئېلىشىڭلار مۇمكىن، دەيدۇ.

غۇلام سۇلايماننىڭ ئېيتقان سۆزلىرىگە قۇلاق سالغىنى يوق. ئۇ نەگە كېتىپ بارغىنىنى ئۇنتۇغان ئادەمدەك، بېشى گاڭگىراپ قالغان ئىدى. پەقەت ئېرىق بويىدا يۈز ــ كۆزىنى يۇغاندىن كېيىن، ئۆزىنى سەل سەگىگەندەك ھىس قىلدى. ئۇ سۈزۈك سۇنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ، سۇلايماننىڭ ئېيتقان سۆزلىرىدىن كېيىن، ئۇيىنى بىر يەرگە جەملەپ، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى. "بۇ قايسىنىڭ ئىشىدۇ، شۇ چاغدا زىياپەت نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مېنى ئالداپ يۈرگەنمىكىنە، ئىككىيلەن ئىچقويۇن ــ تاشقويۇن بولۇپ كەتكەن ئىدۇق، لېكىن بۇ ھەقتە گەپ قىلمىغىنىنى قارا. ھەتتا قايسى يىگىتلەرنىڭ مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىپ، ئۆزلىرىگە تۇرمۇشقا چىقىش توغرىسىدا دىگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىدىغان. بۇنىڭدىن ئالتە ئاي ئىلگىرى، يىل بېشىدا كولخوزچىلارنىڭ بىر ئايلىق ئاقچىسىنىڭ قەغىزىنى يوقىتىپ، سوتلىنىپ كېتىشكە ئاز قالغاندا، بوغالتىرنىڭ بۇ ئىشنى ھىچكىمگە ئېيتماي، ئۆزى تۈزەپ بەرمەكچى بولغانلىغىنى قىز غۇلامغا دىگەن ئىدى. ئۇ چاغدا زىياپەت تولىمۇ قورقۇپ كەتكەن، "ۋېلاخۇنكام

بولمسا، سوتلىنىپ كېتىشىم مۇمكىن"، دەپ باش بوغالتىردىن بەك مىننەتدار ئىكەنلىگىنى ئېيتقان. ئۇ ئىشلار بېسىلىپ، ئاردىدا بىرەر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئاشۇ باش بوغالتىردىن قورقىدىغانلىغىنى، مۇمكىن قەدەر چاپسانراق بوغالتىرىيىدىن باشقا يەرگە ئىشقا كېتىشى كېرەكلىگىنىمۇ يوشۇرمىغان.

غۇلام يېزا ياشلىرىنىڭ باش بوغالتىر توغرىلىق تارقىتىپ يۈرگەن سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالغاندا، بېشىغا ھەر خىل ئوي كېلىشكە باشلىدى، لېكىن ئۇ بۇ ئويىنى يېنىدىكى يېقىن ئاغىنىسىغىمۇ ئېيتالمايتتى. ھەچبىر سەۋەپسىز ئۇنى قانداق قارىلالىسۇن.

ئۇ ئۆلۈپ كەتكەن زىياپەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسە چۆچۈيدۇ. "ئەگەر ئېسىلۋالمىغان بولسا، ئەل-يۇرتنىڭ ئالدىدا قارا يەر بولۇپ، ئېغىرئاياق قىزغا ئۆيلىنەتتىمكىن؟ بەلكى ئۇ ھەچكىمگە بىلدۈرمەي ماڭا تېگىۋالاي دىگەندۇ؟"، دەپمۇ ئويلىدى. ئاخىرقى ئۇچرىشىشتا قىزنىڭ: "سەن مېنىڭ بىلەن بەختلىك بولالمايسەن، بۇ ئويۇڭدىن قايت. مەن ساڭا خاپىچىلىقتىن باشقا ھەچ نەرسە ھەدىيە قىلالمايمەن. ھازىرچە ئەلچى كىرگۈزمەي تۇر"، دىگەن سۆزلىرىنى ئەسلەسە، بېشىغا يەنە باشقا ئوي كېلىدۇ. ئۇ چاغدا يىگىت بۇنىڭ ھەممىسىگە ئانچىلا ئەھمىيەت بەرمىگەن ئىكەن. پەقەت مۇنۇ سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن غۇلام قىزنىڭ ئېيتقان ھەر بىر سۆزىنى ئۆزىچە تەھلىل قىلماقتا. "شۇ كۈنلىرى بۇ سۆزلەرنىڭ تېگى-تەكتىگە يېتىپ، نىمىشقا ئەھمىيەت بەرمىدىمكىن؟ زىياپەت جىم يۈرسە، پۈتۈنلەي باشقىچە ئويلاپتىمەن. نە كاشكى، نىمىشقا ئۇنداق پاراڭ قىلىسەن دىسەم بولمامدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى زىياپەتنىڭ كۆڭۈل خاھىشى بىلەن بولسا،

ئېسىلىۋالاتتىمۇ؟"

ــ زادى ئاخىرقى يىللىرى ئادەملەرنىڭ ئېسىلىپ ئۆلۈۋالىدىغىنى كۆپەيىپ كەتتىغۇ، ــ سۇلايمانــنىڭ سۆزى غۇلامــنىڭ ئويــنى بۆلۈۋەتتى. ــ ئۇلارنىڭ كەينىدە ھىچبىر بىلــپ بولمايدىــغان ســىرلىق تېپىشماقلار كېلىۋاتقان. بەزىلىرىغۇ ناھەقتىن ـ ناھەق ئۆلۈپ كېتىدىكەن. ئۆلگەنلەر جىم ياتقىنى بىلەن تىرىكلەرگە تىچلىق يوق ئوخشايدۇ. ئەمدى بۇ تېپىشماقنى يېشىپ كۆر.

ئۇلار ئېرىق بويىدا كۆممە قوناقلىقــقا باردىــغان ماشىنا كۈتۈپ كۆپ ئولتۇردى. يازنىڭ كۆيۈك ئاپتىۋى ئىككىسىنىڭ ماڭلايلىرىــنى قىزىتتى. يېزا تەرەپتىن كېلىۋاتقان ماشىنا كۆرۈندى.

ــ يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى زىياپەتنىڭ نامىزىغا كېتىــپ بارسا، سىلەر ئېتىزغا مېڭىپسىلەرغۇ؟ غۇلام، ئادەملەر سېنى ئىزدىشىپ يۈرىدۇ. زىــياپەتــنىڭ پىنــجىگــنى ئاخــتۇرسا، ساڭا يازغان بىر پارچە خەت چىقىپتۇ.

ــ نىمە دەيسەنۇي؟ ــ سۇلايــمان شوپۇرنىڭ پارىڭىــغا ھەيران ئىدى.

ــ راست ئېيتىمەن. ئىشەنمىسەڭلەر، يۈرۈڭلار يېزىغا.

ــ زىياپەت خېتىدە نىمە توغرىسىدا يېزىپتۇ؟

ــ خەتنى ئۆزەم كۆرمىدىم، ئەمما خەقلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۆزىــنىڭ ئېغىرئاياق بويى غۇلامغا تېگىشكە ئۇيىتى چىدىمىغانلىغىنى ئېيتىپ، كەچۈرۈم سوراپ كېرەك. باش بوغالتىرنىڭ كولخوز ئاقچىــسىنى يەگەن تالاي سىرىنى پاش قىپتۇ.

ــ كىمدىن ئېغىربوي بولغىنىنى يېزىپتىمۇ؟

ــ ياق.

شوپۇرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، بايا ئاپتاپتا ئېزىلىشكە باشلىغان سۇلايمان قىزىپ كەتتى.

ــ مەن بۇ ئىشنىڭ ئاق-قارىسىغا يەتمىسەم، سۇلايمان ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن.

ئۇلار كۆممە قوناقلىققىمۇ بارماي يېزىغا قايتىشتى. باياتىن بېرى ئۆزىنى نەگە قويارىنى بىلمەي، توقسان تۈرلۈك ئويدا قالغان غۇلام ئەمدى ئۆزىنى بۆلەكچە ھىس قىلماقتا. ئۇ يېزىغا بارغان بىلەنمۇ بۇ ۋەقەلەردىن كېيىن يۇرتىنىڭ كۆزىگە قانداق كۆرۈنۈشنى بىلمەي، ئۆزىدىن ئۆزى خىجالەت بولاتتى.

ــ سەن ئۆيۈڭدە ئولتۇرۇپ تۇر، مەن ھازىر ئاشۇ خەتنى تېپىپ، ئالدى بىلەن بايىقى ئوسمان باخشىغا ئىككى ئېغىز پاراڭ قىلىۋېتىپ كېلەي، ــ سۇلايمان ئاغىنىسىنى ئۆيىدە قالدۇرۇپ، ئاشۇ ماشىنا بىلەنلا كەتتى.

سۇلايمان كۆپ كېچىكمىدى. ئۇ غۇلامنىڭ قولىغا چاقماق دەپتەرىنىڭ ئىككى بېتىگە تولۇق يازغان خەتنى تۇتقۇزغاندىلا يىگىت بۇ زىياپەتنىڭ قولى ئىكەنلىگىنى بىردىن تونۇدى. قىزمۇ بۇ مەكتۇپنى بەك قىينىلىپ يازسا كېرەك، قەلەم توختاپ قالغان يەرلەردە سىيا لوق چۈشۈپ، ئۇيۇپ قېپتۇ. غۇلام قىزنىڭ ئاخىرقى مەكتۇبىنى ئالدىراش ئوقۇماقتا:

"... سەن مېنى كەچۈر، غۇلام. مەن يوروق دۇنيا بىلەن خوشلىشىش ئالدىدا ساڭا بۇ خەتنى يازماي كېتەي دىگەن ئىدىم، لېكىن چىدىمىدىم. راستىنى ئېيتسام، ئۆزەم بىلەن سېنىڭ ھاياتىڭنىمۇ بىتچىت قىلغۇم كەلمىدى... مۇمكىن بولسا مېنى كەچۈر. مەن سېنىڭ ئۆمۈرلۈك، سادىق يولدىشىڭ بولارمەن دەپ يۈرەتتىم. ئەمما ھاياتتا

قىز بالا ئۆز تەقدىرىنى بەلگىلەشتە كۆپ يەردە ئاجىزلىق قىلدىكەن. نومۇسى تۆكۈلۈپ، بولىدىغان ئىش بولغاندىن كېيىن، دەۋا قىلىپ، ۋاڭ-چۇڭ چىقارغان بىلەنمۇ، ھەرگىز ئورنىغا كەلمەيدىكەن. پەقەت قىزنىڭ سازايى بولغىنى قالىدىغان ئوخشايدۇ. ئىش تۈگىگەندىن كېيىن ئەيىپكارنى قانچە ئەيىپلىگىنىڭ بىلەنمۇ، ئۆتكەننى ئورنىغا كەلتۈرەلمەيسەنكەن... مەن ئۆز گۇناھىمنى ئۆزەملا تارتىپ ئۆلەي دەپ يۈرگەندە، سەن تۇيۇقسىز ئۆيۈمگە ئەلچى كىرگۈزۈپ قويدۇڭ. ئۆيلىنىشنى كېيىنگە قالدۇرۇش ھەققىدە قانچە يالۋۇرۇپ سورىساممۇ ئۇنىمىدىڭ. مەن ئۆزەمنىڭ ئەھۋالىنى ساڭا ئېيتىشقا ئاجىزلىق قىلدىم. قارىسام، ھەممىلا نەرسە يېقىنلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنچە يىل ئىككىيلەن بىر بىرىمىزگە سادىق بولۇپ، پاك يۈرۈپ، ئاخىرى مەن ۋەدىگە خىيانەت قىلدىم. ئۆزەمنىڭ مەيلى ئەمەس، غۇلام، مېنىڭ نومۇسۇم تۆكۈلدى. سېنىڭ ئۆيۈڭگە قانداقمۇ ئېغىرىبوي باراتتىم؟ ئۆزەمنىڭ شەرمەندە بولغىنىنى ئاز دەپ، سېنىمۇ قارا يەر قىلغۇم كەلمىدى. ئەسلىدە، پىشانەمگە بۇ دۇنيادا سېنىڭ بىلەن قول تۇتۇشۇپ ياشاش يېزىلمىسا كېرەك. بارلىق قايغۇ-دەرتنى مەن قارا تەلەي ئېلىپ كېتەي، سەن بولساڭمۇ بۇ دۇنيادا بەختلىك ياشا. ساڭا جېكىيدىغىنىم بوغالتىر ۋېلاخۇندىن ساق بولۇڭلار! ئۇ كولخوزنىڭ ئاقچىسىنى ھەر تەرەپكە چېچىپ يۈرىدۇ، مېنى ئالمۇتىغا ستۇدېنتلار ئاقچىسىنى ئېپىبېرىپ بېرىمىز دەپ بارغىنى بىلەن، ئۇنى ئىنستىتۇت ۋەكىلى ئىككىسى بۆلۈشۈۋالدى. ئەكۋەر بوۋاينىڭ نامىغىمۇ كولخوز ھىساۋىغا ئۆي سالغۇزۇپ، ئاقچىسىنى تەڭ بۆلۈشتى. تالاي ھىساپچىلارنى قورقۇتۇپ، ئاقچا يەپ يۈرىدۇ...خوش غۇلام! سېنىڭدىن سورايدىغىنىم: كەچۈر مېنى؟!".

زىياپەت خەتنى يىغلاپ ئولتۇرۇپ يازسا كېرەك، ئۇنىڭ كۆز يېشى تامغان يەرلەر سۈگىشىپ، ئوقۇغۇسىز بولۇپ كېتىپتۇ. غۇلام بۇ خەتنى ئىككى قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، خېلى ۋاقىتچە زۇۋانى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە

ئوخشاش قىمىر قىلماي ئولتۇردى.

*　　*　　*

جىنازا چىقىدىغان ئۆينىڭ هويلىسىدا دەسسىگۈدەك يەر يوق. يىغا بىرئاز پەسىيەي دىگەندە، يەنە بىر ئادەم كىرىپ كېلەتتى-دە، شۇنىڭ بىلەن يىغا-زارە ياڭلىۋاشتىن كۈچىيەتتى. ياش ئۆلۈم ئۈچۈنمۇ، بۇرھانبۇلاقنىڭ ئوغۇل-قىزلىرىنىڭ بىرى قالماي كەلگەن. زىياپەتنىڭ ئانىسىنىڭ قېشىدا ئۇزاق ئولتۇرۇپ ئۆيگە بىرىپ كېلەي دەپ قايتقىلى چىققان پاتەمخان موماي هويلىدىكى ئادەملەرنى كۆرگەندە، قاياقتىن ئۆتۈپ كېتەرىنى بىلمەي، بېشى قېيىپ كەتتى. ئۇ توپلىشىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىدىن توغرا كېسىپ ئۆتۈشكە ئېهتىيات قىلىپ، تام ياقىلاپ ماڭغاندا بىرىنىڭ:

— هەممىگە غۇلام ئەيىپلىك. كۆردۈڭلارمۇ، قىزنىڭ نومۇسىغا تېگىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ قېچىپ يۈرگىنىنى. ئۇ قىز مەجبۇرلانغاندىن كېيىن ئەلچى كىرگۈزگەن بولۇشى كېرەك. بولمىسا هىساپ-چوت ئىشلىرىنىڭ هەممىسى جايىدا، — دەپ سۆزلەۋاتقىنىنى ئاڭلىدى. قۇلاقتا تونۇش ئۈن! پاتەمخان بېشىنى دەس كۆتىرىپ قارىۋىدى، توپلىشىپ تۇرغان ياشلارنىڭ ئارىسىدا كالتا يەڭلىك كۆينەكنىڭ تۈگمىلىرىنى ئېچىۋېتىپ سۆزلەۋاتقان ۋېلاخۇنغا كۆزى چۈشتى. ئەتىمالىم، ئۇ مومانىڭ بايقىمىسا كېرەك.

— باشقا يىگىت بولسا، قىزنىڭ نومۇسىغا تەككەندىن كېيىن چاپسانراق ئۆيلىنىۋالمامدۇ. هە بۇزە ئەنە-مانا دەپ، تا زىياپەت ئۆلۈۋالغىچە قۇيرۇق تۇتقۇزماي يۈرگەن. ئۇنى ئەتىلا سوتلىتىۋېتىش كېرەك.

باشتا ئەركىشىلەردىن ئېهتىيات قىلىپ، تام ياقىلاپ ئۆتۈۋاتقان

موماي بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا، ھەچكىمگەمۇ قارىماستىن توپ-توغرا دەرۋازا ئالدىدا توپلىشىپ تۇرغان يىگىتلەرگە قارشى ماڭدى. ئۇ ئۆزى بىلەن سالاملاشقان ياشلارغىمۇ جاۋاپ قايتۇرماستىن ۋېلا-خۇننىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى-دە، ئاندىن توپنى يېرىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئاق پاختىسى چىقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى تېخىمۇ پارقىراپ كەتكەن ۋېلاخۇن نىمە قىلارىنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالدى. ئۇنىڭغا پاتەمخان موماي ئىلگىرى-كېيىن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، مۇنداق قارىمىغان ئىدى. شاراقلاپ سۆزلەۋاتقان بوغالتىر جىم بولدى.

— ئۆيۈڭگە قايتىڭما، موما، ماشىنىغا ئولتۇر، ئېپىبىرىۋېتەي. — موماي ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالغىنى يوق. ئەتىگەندىن بېرى يىغا-زارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭسىزمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يۇرد-گى ئاغزىغا تىقىلىپ تۇرغان موماي ھەچنىمە دىمەستىنلا كوچىغا چىقىپ كەتتى. پاتەمخاننىڭ كەيىندىن مېڭىپ، توختىغان ۋېلاخۇن ئەمدى نىمە قىلىشنى بىلمەي، شودىيىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈرىگى بىر نەرسىنى سەزگەندەك قاتتىق سوقماقتا. پارقىرىغان كۆزلىرىگە تور باغلانغاندەك ھىچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. يولنىڭ چېتىدە كېتىپ بارغان مومايغا يېتىپ-يېتىپ قارايتتى. مۇشۇ قېتىم ۋېلاخۇنغا پاتەمخان موماي ئېغىز ئېچىپ، پاراڭ قىلمىسىمۇ، ئۇنى پۈتكۈل جامائەت ئالدىدا بارلىق ئەپتى-بەشىرىسىنى چۈۋۈپ، پاش قىلىۋەتكەندەك سېزىلدى. ئەسلىدە ئادەمنىڭ ئىچىدىكىنى تاپ دىگەندەك، جىم تۇرۇۋالغىن-دىن كۆرە، كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ۋاقىراپ تىللىغىنى ياخشى ئىكەن.

شۇڭ تۇرغان ۋېلاخۇن ئاغىنىلىرىغا گەپ-سۆز قىلماستىنلا، ماشى-نىسىنى ئوت ئالدۇرۇپ، مومايىنىڭ كەيىندىن ھەيدەپ ماڭدى. موماي ساپ ھاۋاغا چىققاندا، سەگىپ قالارمەن دىگەن ئىدى، ئەمما ۋېلاخۇن-

نىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ ئەسكى بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېيتقان سۆزلىرى قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلىماقتا. موماي ئاشۇ بوغالتىرنىڭ سۆزلىرىنى ئويلىغاندا، بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرىلا ئۇنىڭ زىياپەتىنى قىزىل ماشىنىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ، كۆممە قوناقلىققا ئېلىپ كىرىپ كەتكىنىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. "شۇنچە ئادەمنىڭ كۆز يېشى تۇتار بىر كۈنى..." دەيتتى ئۇ.

پاتەمخان مومانىڭ ئويىنى كەينىدىن كېلىۋاتقان ماشىنا ئۈنى بۆلۈۋەتتى.

ــ موما، ماشىنىغا ئولتۇرۇۋال. ــ پاتەمخان كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىسا، ۋېلاخۇننىڭ ماشىنىسى يانداش كېلىپ قالغان ئىكەن. بوغالتىرنىڭ ئۈنى بۇ قېتىم نىمىشقىدۇ، يىغا ئارىلاشقاندەك بەكمۇ ئىنچىكە چىقتى. موماي ئۇنىڭغا جاۋاپ قايتۇرماستىن، ئىلگىرىلەپ مېڭىۋەردى. پەقەت ۋېلاخۇن ماشىنىسىدىن چۈشۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندىلا "ياق، پىيادە ماڭىمەن" دىدى. مومايىنىڭ سۆزى بوغالتىرغا ئېغىر تەكسە كېرەك، ئۇ پاتەمخان چوڭ كوچىدىن ئايلىنىپ كەتكىچىلا، ئورنىدىن قوزغالماي تۇردى.

"خۇدايىم، ئىككى پۇتۇمدىن ئايرىمىسۇن. يەتمىش يىل پىيادە مېڭىپ ھېچنىمە بولمۇىدىم، ئۇنىڭ ماشىنىسىغا چۈشمىگەنگە ئۆلۈپ قالماسمەن. ئاۋۇ چاغدا، ئېتىزغا كېتىپ بارغىنىمنى كۆرۈپ تۇرۇپ، توختىماي كېتىۋىدى، ئەمدى ئولتۇرۇۋال دەپ، مېھرىۋانلىق قىلىۋاتقىنىنى قارا"، موماي ئۆزىچە غودۇڭشىپ قويىاتتى.

پاتەمخان سەزگەندەكلا چاپسان كېپتۇ؛ بىرئاز ۋاقىت كېچىكىكەن بولسا، ھويلىغا يىغىلغان موزاي ـ توپاقلار يازىچە قىلىغان تىرىكچىلىگىنى بىر سائەتتىڭ ئىچىدە يوقىتىۋېتەتتىكەن. ئۇ موزاينى باغلاپ،

كالىسىنى سېغىپ، ئىشلىرىنى تۈزىگىچىلا يەرگە گۈگۈم چۈشۈپ كەتتى. "كەچ بولسىمۇ، ئايىم بۇۋىلەرنىڭ ئۆيىگە تاماق ئېپىباراي، ئۇلارنىڭ يىغلاپ، قوساقلىرى ئېچىپ كەتكەندۇ"، دەپ ئوچاققا ئوت يېقىشىغا ھىچ نەرسىدىن ھىچ نەرسە يوق ۋېلاخۇن كىرىپ كەلدى. خۇددى كۆلەڭگىگە ئوخشاش يېنىدىن قالمايۋاتقان بوغالىترنى كۆرگەندە، مومانىڭ تېنىنى تىترەك باستى.

ئۇ ئوچاققا كىرىپ كېتىدىغاندەك ئىككى پۇكلىنىپ، تاپسىدىكى پاخالنىڭ ئىچىگە تېخىمۇ چۆكمەكتە. سۆز قىلىشقا تىلى كەلمەيدۇ. بىر نەرسىدىن ئەيمىنىپ، تەشۋىشلىنىدۇ... چىرايى تامدەك تاتىرىپ، ئۆمىسلا كىرىپ كەلگەن ۋېلاخۇننىڭ قاپىغىدىن ھەر بالا كېلىشى مۇمكىن...

ــ مومام، مېنىڭ نىمە ئۈچۈن كەلگىنىمنى ئۆزەڭگىمۇ بىلىسەن. ئادەم قىڭغىر بېسىپ قويۇپ، كېيىن قىلغان ئىشىغا پۇشايمان يەيدىكەن. ــ ۋېلاخۇن ئىلگىرى مۇنداق سۆزلىمەيدىغان، بۇگۈن ھودۇقۇپ، دەيدىغان سۆزىنى تاپالماستىن دۇدۇقلىماقتا، ــ مەن قانچە قىلغان بىلەن سېنىڭ قولۇڭدا ئۆستۈمغۇ. قانچىلىك جاپا تارتقىنىمنى بىر ئۆزەڭ بىلىسەن. ئەمدى ئادەم سىياقىدا ياشاي دىگەندە...

پاتەمخان مومای ئىچىدە: "ۋېلاخۇن ئۆتكەن كۈنىنى ئۇنۇتۇپ كەتكەن چېغى دىسەم، ھەممىسى ئېسىدە ئىكەن"، دەپ ئويلىدى.

ــ مېنى دىمىسەڭمۇ، تۆت بالام بىلەن ئۆزەڭگە ئوخشاش ئانام ئۈچۈن بىر قېتىم بالا ـ قازادىن ساقلاپ قالغىن، ــ مومای شۇنچە يالۋۇرۇۋاتقان بوغالتىرنىڭ تۈرى بۇزۇلۇۋاتقانلىغىنى بايقىغاندا چاپسانراق قۇتۇلۇشنى تىلىمەكتە. ــ سەن زىياپەت ئىككىيلەنىڭ ئاۋۇ كۈنى كۆممە قوناقلىقتا، ئاخشام ئىشىگىڭنىڭ ئالدىدا ئۇچراش-

قىنىمىزنى ھىچكىمگە ئېيتمىساڭ. نارەسىدە بالىلىرىمنىڭ نامىدىن يالۋۇرۇپ سورايمەن.

ئىككى مۇرىسى تېخىمۇ تۆۋەنلەۋاتقان مومای ئوچاق تۈۋىدە شۇك ئولتۇراتتى. ئۇ ۋېلاخۇننىڭ ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىگىمۇ قۇلاق سالمىدى. بىر چاغدا كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى موماينىڭ ئالدىغا يىقىلدى-دە، ئۇنىڭ كالىچىغا باش قويۇپ يىغلىۋەتتى. ئىلگىرى قىزىل ماشىنىدا ھەتتا سالاملىشىشقا ئېرىنىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋېلاخۇننىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويۇپ يىغلاۋاتقىنىغا پاتەمخان ھەيران.

— ئۆلگىچە قۇلۇڭ بولاي، جېنىم موما! مۇشۇ قېتىم مېنى ساقلاپ قالساڭ، ھىچكىمگە خار قىلماستىن، ئالقىنىمغا سېلىپ باقاتتىم سېنى. ئۆيلىرىڭنى ئۆزەم ياستىپ بېرىمەن، — ۋېلاخۇن كۆپ يالۋۇرۇپ كەتكەندە، پاتەمخان نىمە قىلارىنى بىلمەي مەڭدەپ قالدى. ئۇ پەقەت بوغالتىرنىڭ چاپسانراق ئۆيدىن چىقىپ كېتىشىنلا تىلەيتتى.

قانچە يالۋۇرغان بىلەن موماينىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆز چىقمايدىغانلىغىنى سەزدىمۇ، ۋېلاخۇن بىر چاغدا پاتەمخاننىڭ پۇتىدىن بېشىنى كۆتىرىپ، ئورنىدىن تۇردى.

— سەن سالامەتخاننىڭ ئوغلىغا يالاڭنى ياپىدىغىنىڭنى قوي. — شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى يالۋۇرسىمۇ، تېخىچە موماينىڭ ئاغزىدىن ھىچ نەرسە ئاڭلالمايۋاتقان ۋېلاخۇنغا شۇ سۆز-ئارمىنىغا يەتكۈزگەندەك قىلدى.

— ماقۇل، موما، بۇنىڭدىن كېيىن سېنىڭ دىگىنىڭدىن چىقمايمەن. — بوغالتىر كۆز يېشىنى ئالدىراپ ئېرتتى-دە، مومايغا كەينىنى كۆرسەتمەي ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

موماي خېلى ۋاقىتقىچە ئوچاقنىڭ ئالدىدا قىمىر قىلماي ئولتۇردى. ئۇ يا جامائەتچىلىككە ئېيتىپ، ۋېلاخۇننىڭ ئەپتى-بەشىرىسىنى چۈۋۈشنى، يا بۇ ھەقتە ھىچكىمگە گەپ قىلماستىن، يېپىق قازاننى يېپىق بويىچە قالدۇرۇشنى بىلمەي، ئىككى ئوينىڭ ئوتتۇرىسىدا گۈلەڭگۈچ ئوچماقتا. ۋېلاخۇن نارەسىدە بالىلىرىنى تىلىغا ئېلىپ يىغلىغاندا، ئۇنىڭسىزمۇ ئۆزى مىسكىن مومايىنىڭ كۆڭلى بوشاپ كەتتى.

"ئەگەر بۇ بالا-قازانىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئارتىپ، سولىتىۋەتسە، ئۇ تۇرمىگە چۈشۈپ، جىمجىت ياتقان بىلەن يەنە كەلگۈلۈك بىچارە رابىگۈلگە كېلىدۇ-دە. ئۇلار مېنى قارغاپ، بىر يەرگە بارار. قېرىلىق يېتىپ، بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا، ئۇلارنىڭ كۆز يېشىغا قالماي. ئەمدى باشنى تاشقا ئۇرۇپ، قانچە ۋاقىراشقان بىلەنمۇ، ئۆلگەننى تىرىلدۈرۈۋالغىلى بولماس. ئۆزىمۇ پەندىيەت يېگەندۇ".

ۋېلاخۇننى كۆرەر كۆزى يوق مومايى، ئۇنىڭ كىچىك بالىلىرى بىلەن ئەتىدىن-كەچكىچە پايپىتەك بولۇپ، ئۆينىڭ ئىشىنى قىلىمەن دەپ، قورايدەك قۇرۇپ كەتكەن شەمشىنۇرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ: "بۇ دۇنيادا يالغۇزچىلىقنى مېنىڭ تارتىپ ئۆتكۈنۈملا يېتەر، زادى شۇلارنىڭ بالىلىرى يىتىمچىلىكنىڭ دەردىنى تارتمىسۇنچۇ"، دىگەن قارارغا كەلسىمۇ، تەشۋىش ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئارام بەرمەيتتى. "ۋېلاخۇن ماڭا يالغان ۋەدە بېرىپ قويۇپ، ئاشۇ ياش يىگىتنىڭ يولىغا پۇتلىكاشاك بولۇپ يۈرمىسىدى" دەپمۇ ئويلايتتى.

شۇنچە يىلدىن بېرى يالغۇز تۇرۇپ قورقمىغان مومايى، مۇشۇ

كېچىسى هەر نەرسىدىن بىر چۆچۈپ تۈزۈك ئۇخلالمىدى. مومايىنىڭ قورقىقىنىنى ئاز دىگەندەك شەپەرەڭنىڭ يېنىپ-يېنىپ دەرىزىگە ئۆزىنى ئۇرۇپ چۆچۈتكىنىچۇ تېخى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىردە ئايىم بۇۋىلەرنىڭ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇنايلىنىپ ياتقان زىياپەت، بىردە بايىلا كىرىپ چىقىپ كەتكەن ۋېلاخۇنىنىڭ سۈرلۈك قىياپىتى كېلەتتى.

30

زىياپەتـنىڭ نامـزىنى چۈشۈرىـدىغان كـۈنى بۇرھانـبۇلاقنىڭ خەلقى تەۋرىنىپ كەتتى. مۇرىدىنى ئېلىپ چىقىدىغان ۋاقىت يېقىنلاشقانـ سېرى ئادەمـلەر بىلەن ماشىنـلارمۇ كۆپەيـمەكتە. ئۇلار زىياپەتـ لەرنىڭ كوچىـسىغا پاتمىغانلىقـتىن، مۇردا چىققـلىۋاتقان ئۆيـدىن ئىككى ـ ئۈچ كوچا نېرى توختىتىلغان. خۇددى مۇشۇنداق مۇسىبەتلىك ئىشلارنى تۇراقـلىق باشـقۇرۇش ئۈچۈن سايـلاپ قويغانـدەك، ھەر نەرسىـگە بىر چېپىـلىـپ يـۈرگەن ئەكـۆەر بوۋايـنىڭ بوم ئاۋازى بۆلەكچىلا ئاڭلىـنىدۇ. ئۇ قېنىغا سىڭـگەن ئادىـتى بويىـچە، ئۇزۇن مويلاۋىـنى چاپسان ـ چاپسان تولغاپ قويۇپ، ھاسا تايىغىنى توكۇلـ دىتىپ، يىغلىغان بوۋايلار بىلەن بىر جايدا تۈزۈك ئولتۇرالمايتتى.

ـــ ئەكۆەرنىڭ ياش چاغلىرىدىكى ئادىتى زادىلا قالماپتۇ ـ دە، ـــ دەپ قويـدى ئۇنىڭ ھەركىتىـدىن كۆز ئالـماي ئولـتۇرغان سادىر بوۋاي.

ـــ ۋا بەللى، قالامـدىغان ـــ تىخـى ئۇنىڭدىنـمۇ ئېشىـپ كېتىپ بارىدۇ دىسىلە، ـــ دىدى يېنىدا ئولتۇرغان بوۋاي.

ئۇلارنىڭ گېپىـنى يەنە ئەكـۆەر بوۋايـنىڭ ۋاقـىرىـغان ئۈنى بۆلۈۋەتتى.

ـــ ھەي، يەرلىك پۈتۈپ قېپتىـمۇ، مەسـىم ئىمامـنى ئېپكەلـگىلى

چاپسان بىرىنى ئەۋەتىگلەر. جىدەللىشىگلەر، ياز كۈنلىرى ئۆلۈكنى ئۆيدە ئۇزاق تۇتۇپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. ئۇنىڭسىزمۇ ئىككى كۈندىن بىرى ئادەملەر ئىشقا چىقماستىن مۇشۇ يەردە يۈرۈۋاتىدۇ.

— تۇرسۇن، ناماز چۈشۈرگەن موللىغا بىرىدىغان ئاقچاڭ قېنى، زادى ئاقچاڭنى ئايىما، بۇ قىزىڭنىڭ تويى، ھەممىسىنلا ماڭا تۇتىقۇز، — دەپ ئەكۋەر بوۋاي ئۆي ئىگىسىنىڭ ئۆلۈمگە ئاتىغان ھەممە ئاقچىسىنى ئۆزىنىڭ قولىغا ئالدى. — بولدى ئەمدى، سەن بۇ ئىشلاردىن غەم قىلما، موللىلارنى ئۆزەم رازى قىلىمەن.

ئەكۋەرنىڭ ھەركىتىنى يىراقتىن بايقاپ ئولتۇرغان بوۋايلار ھەس-ھەس بولۇشۇپ، يەنە ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشقا باشلىدى.

— ئۇنىڭ كۈنى مانا مۇشۇنداق، سادىركا. مۇسىبەت بولغان يەردە، ئۆلۈمنى ئۇزىتىش باھاسىنى كۆتىرىپ، موللىلارنىڭ كىكىرتىگىنى يوغانلىتىۋەتكەنىمۇ مۇشۇ ئادەم، قاراپ تۇرۇڭ، ھازىر بەرگەن پۇلنىڭ يېرىمىنى ئۆزىنىڭ يانچۇغىغا سالىدۇ. نىمىشقا تويمايدىغان ئادەمكىن-تاڭ. بالىلىرى ئىشلەۋاتقان، كۈيوغلى كولخوزدا بوغالتىر، ئايىلى ئۆرۈم يىغىپ، تويدىن كەلمەيدۇ.

— ئەكۋەر ئىلگىرىمۇ مۇشۇنداقلا ئىدى، — سادىر بوۋاي بۇ يۇرتقا يېڭىدىن كېلىپ، تېخى ئادەملەر بىلەن دىگەندەك ئىچەكىشىپ كەتمىگەنلىگى ئۈچۈن قىسلىدىمۇ، ئوشۇق سۆز قىلمىدى.

ھويلىدىكىلەرنىڭ ئارىسىدا ئەكۋەر بوۋاي ئاغزى بىسىلماي سۆزلەۋاتسا، ئۆيدە دۇتارچى جەننەت بۇۋىدىن ھىچكىمگە سۆز ئاشمايتتى. ئۇنىڭ ئۆينى بېشىغا كىيىپ قىلىغان پارىڭى ئاق ياغلىق تېڭىپ ئولتۇرغان ئاياللارنىڭ چىشىغا مۇشت ئۇرغاندەك تېگەتتى.

— قېنى، ۋاقتىمۇ يېقىنلىشىپ قالدى، قىزنىڭ يۇغۇچىغا كىملەر

كېرىدۇ؟ ــ دىگەن سۆز ئاڭلانغاندىلا بايىقى جەننەت بۇۋىنىڭ ئۈنى بېسىلغان.

ــ باش سۈيىگە جەننەت بۇۋۋى كىرسۇن، ــ دىدى ئاياللارنىڭ بىرى.

ــ ۋىيەي، ئۇ نىمە دىگىنىڭلار، مەن مۇشۇ ۋاقىتقىچە بىرىنىڭ يۇغۇچىغا كىرگەن بەندە ئەمەس، ــ باياتىن تۆرنىڭ يېرىمىنى دىگىدەكلا ئېلىپ، كېرىلىپ ئولتۇرغان جەننەت بۇۋۋى پۇت ـ قولىنى يىغىشتۇرۇپ، تېچ بولغان ئىدى.

ــ كىرمىسىڭىز، كىرىپ ئۇگىنىڭ، جەننەت بۇۋۋى، سىزنىڭمۇ يېشىڭىز خېلى يەرگە بېرىپ قالدى، ئەمدى ئۆلۈم ـ يىتىملارغا ئارىلاشمىسىڭىز بولماس، بۇ هاياتنىڭ ئويۇن ـ تاماشىسىلا ئەمەس، مۇشۇنداق مۇسىبەتلىك كۈنلىرىمۇ بار، هىچقايسىمىزغا بۇ دۇنيا باقى ئەمەس، ــ دۇتارچى باياتىن كاپىلداپ سۆزلەۋاتقاندا، خاپا بولۇپ ئولتۇرغان قۇشناچ هەممە ئاڭلىسۇن دىگەندەك، جەننەت بۇۋۋىگە دارتىپ سۆزلىمەكتە.

ــ جېنىم هەدە، بۇگۈن ئۆزەمنىڭ تاۋىم بولماي ئولتۇرىمەن، بولمىسا يۇغۇچقا كىرمەمدىغان، زىياپەت دىگەن ئۆزىمىزنىڭ قىزىغۇ.

ئاياللارنىڭ بەزىلىرى ئۆزلىرىنى كۆرسەتمەسكە تىرىشىپ، چىرايلىرىنى يوشۇرۇشقا باشلىدى.

ــ بىز ئۆلۈمدىن قاچقىنىمىز بىلەن هەممىمىزنىڭ بارىدىغان يېرى شۇ. ئۆلگەنلەرنى ئۇزاتمىساق، بىزنى كىم ئۇزىتىدۇ. هەممە نەرسىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى چۈشەرسەكمۇ، ئۆلۈمنىڭ قەدرىنى چۈشەرمەيلى. ئەڭ بولمىغاندا، ئۆلگەن ئادەمنى يۇيۇپ ـ تاراپ، ئۇ دۇنياغا چىرايلىق ئۇزىتايلى. ــ پاتەمخان مومانىڭ قېشىدا ئولتۇرغان قۇش ـ

ناچ بۇ قېتىم ئۆلۈمنى قەدىرلەش توغرىلىق كۆپ نەسىھەت قىلدى. ـــ ياش ئاياللارنىمۇ يۇغۇچقا كۆپرەك ئارىلاشتۇرايلى.

ـــ قۇشناچ راست ئېيتىدۇ. ئەينە ھېتاخۇن قاغا ئىلگىرى ئۆمرى ئۆلۈم ـ يېتىمغا ئارىلاشمايدىغان، دادىسى ۋاپات بولغاندا يەرلىككە بىرمۇ ئادەم چىقماي تۇرۇۋاپتۇ. كېيىن يۇرت قېرىنداشلىرى ياشلارنى جېمىلەپ، ئاران يەرلىك كولىتىپ، ئۆلۈكنى ئۇزاتقاندا، ھېتاخۇن قاغا يۇرت ئالدىدا ئۆلۈم ـ يېتىمگە ئارىلاشماي يۈرگىنى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىغان ئىكەن. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئۇ پالانچى ئۆلۈپ قېپتۇ، دىسە دۇنياسى كۆيۈۋاتسىمۇ، كەتمەن ـ گۈرجىگىنى كۆتىرىپ، زەرەتكالىققا ماڭىدىغان بوپتۇ.

مومانىڭ سۆزى تەسىر قىلدىمۇ، چېچىغا ئاق كىرىپ قالغان ئىككى ئايال ئۆز ئىختىيارى بىلەن زىياپەتنىڭ يۇغۇچىغا كىرىشكە تىلەك بىلدۈردى.

ـــ يەنە بىرىگە رابىگۈل كىرسىمۇ بولىدىغۇ، ـــ دىدى تۆردە ئولتۇرغان پاتەمخان مومای.

ـــ ۋاي، جېنىم ھەدە، كىرسەمغۇ خۇيما ياخشى بولاتتى. ئىككى كۈندىن بېرى بىلىم يەل چىرماپ، ئۆزەمنى كۆتىرەلمەيلا قالدىم. مۇشۇ يەرگە ئايىم بۇۋىنىڭ مۇسىبەتلىك ئىشى ئۈچۈنلا كەلدىم، بولمىسا ئورۇن تۇتۇپلا ياتقان...

ـــ ئۇنداق بولسا باش سۈيىگە مەن كىرەي، ـــ دىدى پاتەمخان. دائىم ئۆلۈم بولغان يەردە يۇغۇچىغا كىرىپ يۈرگەن پاتەمخاننى ئاخىرقى يىللىرى ئاياللار، ئەمدى قېرىغاندا كۈچ ئېلىشالمايدىلا دەپ، ئۆلۈكنى يۇيۇشقا تولا ـ تېرىم كىرگۈزمەيتتى.

ـــ سىلى قىينىلىپ قالامدىلىمىكىن، مەن كىرەي، ـــ دەپ تۆۋەن

رەكتە ئولتۇرغان ئايال ئورنىدىن تۇرۇۋىدى، لېكىن پاتەمخان موماي ئۇنىمىدى.

ــ ئۆزەم كىندىك ئانا بولغان قىز ئىدى. ئۇ دۇنياغا ئۆز قولۇم بىلەن ئۇزىتىۋېتەي.

پاتەمخىنىدەمنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، زىياپەتنىڭ ئانىسى يەنە ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى.

ــ ئۆزەڭنىڭ كىندىك ئاناڭ ئۇزىتىدىغان بولدى، قىزىم. نىمىشقىمۇ تۇقىقاندىمەن، پاتەمخىنىدە. بۇ قوزامنى راست كۆردۈمۇ، يالغانمۇ...

ئاياللار ھەر تەرەپتىن زىياپەتنىڭ ئانىسىنى جېمىلىمەكتە. پاتەمخان يەر ئاستىدىن كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا رابىگۈلگە قاراپ قويۇپ، چوڭقۇر نەپەس ئالاتتى. جەننەت بۇۋۋى ئەسلىدىن شۇنداق ئىدى، لېكىن "ئىلگىرى ھەرقانداق يەردىن قايتمايدىغان رابىگۈلنىڭ ھال-تارتىپ، يۇغۇچقا كىرمەس بولۇپ قالغىنىنى قانداق قىلاي" دەپ، موماي كۆپ نەرسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۇيلاپ كۆرسە، ئەستىن چىقىپ كەتكەن ۋەقەلەرمۇ كۆپ ئىكەن.

پاتەمخاننىڭ يېشى يەتمىشكە كېلىپ قالغىنى بىلەن خېلى-خېلى ئاياللاردىن تىمەن. سۆڭىگى كىچىك موماي يىلدىن-يىلغا مۇكچىيىپ، تېرىسى ئۇستىخىنىغا چاپلىشىپ، ساڭگىلاشقا باشلىسىمۇ، تا مۇشۇ كۈنگىچە قاتتىقراق ئاغرىق تارتىپ ياتمىغان ئىدى. ئۇ ئورنىدىن يېنىك تۇرۇپ ماڭغاندا ئاياللارنىڭ بىرى:

ــ پاتەمخىنىدەم ياشاي تېخى، ــ دەپ مومانىنى چاخچاق ئارىلاش ماختاپ قويدى.

موماي خۇددى ئۇخلاۋاتقاندەك ياتقان قىزنى يېشىندۇرگەندە،

ئۇنىڭ پومپاراپ قالغان قوسىغىغا قولى تېگىۋىدى، تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى.

ــ دوختۇرلار قانچە ئايلىق بالىسى بار دەپتۇ؟ ــ ئاياق تەرىپىدە تۇرغان ئايال بۇنى كۆرۈپ، بۆلەكچىلا ھەيران قالدى. پاتەمخان ئۆلۈكنى يۇيۇپ بولغىچە ئوشۇق پاراڭ قىلىغىنى يوق. تۇنۇگۈن ئالدىنى توراپ، يالۋۇرغان بوغالتىرغا ئىچىدە لەنەت ئوقۇپ، ئۆزىچە بىر نەرسىلەرنى پىچىرلاپ قويۇاتتى.

پاتەمخان كۆپىنچە يېشىغا يېتىپ قالغان ئاياللارنىڭ يۇغۇچىغا كىرىپ يۇرگەچكە، ياش قىزنىڭ ئۆلۈگىگە بىرئاز ۋاقىتقىچە ئانچىلا ئەپلىشەلمەي، ئاۋارە بولدى. قوسىغى ناغرىدەك بولۇپ كەتكەن قىزنى ئۇ ياق ـ بۇ ياققا قوزغاشمۇ ئېغىر ئىدى. باش سۈيىگە تۇرغان مومايىنى بىر دەمنىڭ ئىچىدە قارا تەرگە چۇشۇپ كەتتى. قالغان ئىككى ئايال ئۆلۈك يۇغىلى ئاز كىرگەن ئوخشايدۇ، پاتەمخان ئۇلارغا چاپسان ـ چاپسانلا قانداق يۇيۇش كېرەك ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ ئۇگەتمەكتە.

ــ قانداقراق، پاتەمخىنىدە، دوختۇرلارنىڭ ئېيتقىنى راستمۇ، ۋاي شەرمەندىيەي، ــ دەپ مومايى يۇغۇچىتىن چىققاندا، ئۇنىڭ قېشىغا ھەممىدىن بۇرۇن دۇتارچى جەننەت بۇۋۇى يېتىپ كەلدى. ئادەملەر قىيامەت ـ قايىم بولۇۋاتسا تاماشا كۆرگەندەك قىلىۋاتقان دۇتارچىنىڭ قىلىغى پاتەمخانغا ياقماي قالدى. ئۇ خۇددى ھەممىسى ئاڭلىسۇن دىگەندەك:

ــ ھەرقايسىمىز ئۆزىمىزنى بىلىپ، توۋا قىلايلى، جەننەت بۇۋۇى. قانچە قىلغان بىلەن ئالدىلىرىمىزدا بالا ـ چاقىلىرىمىز بار. بۇ قىز نومۇسقا چىدىماي ئۆلۈۋالغىنى بىلەن قىلغۇلۇقنى قىلىپ قويۇپ، ھىچ نەرسە بىلمىگەندەك يۇرگەنلەرنىمۇ بىلىمزاي، ــ دەپ قويدى.

مومایینك سۆزی باشقا ئایاللارغمۇ خوشیاقسا كېرەك، ئۇلار پاتەمخانغا خویما یاخشی قىلدىكىز دىگەندەك كۆزلىرىنى چىملدىتىپ، مەنىلىك جىلۋىيىشتى. جەننەت بۇۋۇی مومایینك گەپنی ئۆزىگە دارتىپ دەۋاتقىنىنى سەزدىمۇ، سورىغان سوئالىغا خىجالەت بولغاندەك، ئوشۇق پاراك قىلماستىن نېرى كېتىپ قالدی.

مۇردىنی ئېپچىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا پاتەمخان كىتاپخانىچی سالامەتخان بىلەن بىللە قايتتی.

— ئۆزىمىزنىك قايغۇ-هەسرىتىمىز ئازدەك بۇ كېلىشمەسلىكلەرنی قارىسىلا، هەدە، ئىككی كۈندىن بېری غۇلامغا قاراپلا یوق بولۇپ كېتىمەن. ئەلى-یۇرتنىك ئارىسىدا بىزنىڭمۇ بېشىمىزنی كۆتىرىپ یۈرگۈسىز قىلىۋەتتىغۇ. هىلىمۇ خەت یېزىپ قالدۇرۇپ كەتكىنىنی ئېیتمامدىلا، بولمىسا غۇلامنی سوتتىن-سوتقا سۆرەپ، بىر یەرگە ئېپبارا تتىكەن.

پاتەمخان زىیاپەتنىك ئېسىلۋېلىش ئالدىدا یازغان خېتىدىن بىخەۋەر ئىدی. شۇڭلاشقىمۇ سالامەتخانىنىك سۆزىنی ئاڭلىغاندا تېڭىرقاپ قالدی-دە، ئاندىن ئېنىقلاپ بىلمەكچی بولۇپ سوریدی.

— نىمە قىلغان خەت ئۇ؟

— ۋىیەي، سىلی ئاڭلىمىدىلىمۇ؟ قىز ئېسىلۋېلىش ئالدىدا غۇلامغا خەت یېزىپ، یانچۇغىغا سېلىپ قویغان ئىكەن. "سېنىك ئابرویىڭنی تۆكۈپ، ئۆیۈڭگە مۇشۇ تۇرقۇمدا بارغىچە ئېسىلۋالاي دىدىم" دىسە كېرەك.

— بالا كىمنىك ئىكەنلىگىنی یازماپتىمۇ؟

— یاق. ئەمما بوغالتىر ۋېلاخۇنىنىك كۆز بویاپ یىگەن ئاقچىلىرىنىك هەممىسىنی یېزىپتۇ.

موماي باشقا هىچ نەرسە سورىمىدى.

ــ هىلىمۇ خۇدايىم ئوڭلاپ ئاشۇ خەتنىڭ تىپىلىپ قالغىنىنى دىمەمدىلا. بولمىسا ئاۋۇ بوغالتىر ۋىلاخۇن بالامنى ساقچىلارنىڭ ئالدىغا سىلىپ ھەيدىتىۋەتكىلى ئازلا قىلىۋىدى.

ئىككىسى جىمجىت مېڭىشتى. پاتەمخان موماي ۋىلاخۇن توغرىلىق ئېيتاي دىدى ـ دە، لېكىن ئېسىغا بىر نەرسە چۈشتىمۇ، ئوشۇق پاراڭ قىلمىدى.

ــ ۋاقىتلىرى بولغاندا كېلىپ تۇرسىلارا، ھەدە. غۇلام ئېتىزغا كەتكەندە مۇڭىيىپلا قالىدىكەن كىشى. ئەمدى مېنىڭ يېقىن ئارىدا كېلىن ئېپكىرىدىغىنىم يوق ئوخشايدۇ.

پاتەمخان سالامەتخاننىڭ كۆڭلىنى ياسىغۇدەك سۆزلەرنى ئېيتىپ، ئۆيىگە كەلگىچە جىمىلىدى.

زىياپەتنى يەرلىۋېتىپ، ئۆيىگە قايتقىچە ئۆرە يۇرگەن موماي، كالىسىنىمۇ ساغماي، تەكىگە باش قويۇۋىدى، شۇ ياتقان پېتى تا كۈن ئاغامچا بويى كۆتىرىلگىچە ئورنىدىن قوزغالمىدى. تاختىراۋاندا قوسىغى ناغرىدەك كۆيۈپ، سۈنايلىپ ياتقان قىزنىڭ ئىككى مۈرىسىگە چۈشكەن تۇم قارا چېچى كۆز ئالدىدىن زادىلا كەتمىدى. يىغا ـ زارنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرۇپ، كۆڭلىنى بۇزغىنىنى ئاز دىگەندەك، يۇغۇچىغا كىرگىنىچۇ. موماي "ئاغرىپ قالدىم، تاۋىم يوق" دەپ، ئۆلۈكنى يۇيۇشقا قاتناشمىغان رابىگۈلنى ئەسلىدى. ئادەملەرمۇ چاپ ـ سانلا ئۆزگىرىپ كېتىدىكەن. مۇشۇنىڭ ھەممىسى بارلىقنىڭ ئاقىۋىتى ئوخشايدۇ. بولمىسا رابىگۈل نىمىلەرنى كۆرمىگەن...

پاتەمخان بىر پەس تېڭىرقاپ ياتتى ـ دە، ئاندىن چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى. ئىلگىرى ئۇنىڭ رابىگۈلدىن قىلچىلىك رەنجىشى يوق

ئىدى. پاتەمخاننى ئۇچىرىتىپ قالغان يەردە "جېنىم ھەدە" دەپ قېرىنداشنى كۆرگەندەك قىلىپ كېتىدىغان. ئالقىنى ئوچۇق، مېھمان-دوست ئايال. لېكىن ئۇنىڭ زىياپەت قىزنىڭ ئۆلۈمىدە يۇغۇچقا كىرمىگىنىلا كۆڭلىنىڭ بىر يېرىگە داغ چۈشۈرگەندەك بولاتتى.

31

ئىلگىرى بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ كوچىسىدىن يۇقۇرى-تۆۋەن ماڭسا ھاسا تايىغىنى توكۇلدىتىپ، ئۆزىنىڭ كېلىۋاتقىنىدىن خەۋەر بەرگەندەك يۆتىلىپ-قاقىرىپ كېتىدىغان ئەكۋەر بوۋاينىڭ مېڭىشىمۇ خېلى بېسىلغان. ئۇ كولخوز ئىدارىسىگە كەلسىمۇ ئىلگىرىكىدەك قارا شىلەپىسىنى ئىگىز كۆتىرىۋېتىپ، ئۇزۇن بۇرۇتىنى تولغاپ، پىشايۋاندىكى بەندىگىدە ئولتۇرۇپ، بۇ يەرگە كەلگەن-كەتكەنلەرنىڭ مەقسەت-مۇددىئاسىنى سوراشتۇرۇش ئادىتىنى تاشلىغان. ئەمدى ئۇ كەلگەن پېتى ھېچكىمگە يولۇقماي توپ-توغرا كۈيوغلى ۋېلاخۇننىڭ كابىنېتىغا كىرىپ كېتەتتى-دە، ئۇ يەردە ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن چىقىپ ئۆيىگە قايتاتتى. بولۇپمۇ ئۇ زىياپەت ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغاندا، يېزىپ قالدۇرغان خەتنى كومسومول-ياشلار كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋغا ئېپكېلىپ بەرگەندىن كېيىن كۆڭلى بىئارام بولۇپ، ئۆيىدىمۇ پۇت-قولىنى سوزۇپ ئارامخۇدا ئولتۇرالماس بولدى.

— ھازىر بۇ ئىشنى رايونلۇق پروكۇراتۇرا تەكشۈرۈۋاتىدۇ، مەسىلە يامىنىغا ئايلانسا، ھەر ئىككىمىزنىلا ئوراپ كېتىشى مۇمكىن، شۇڭلاشقا كولخوزدىكى ئوشۇق مالنى تونۇش-بىلىشلەرگە تارقىتىپ، كولخوز ھىساۋىغا سالغۇزغان ئۆيىنىڭ يېرىم ئاقچىسىنى كاسىسىغا تۆلىۋەتسىلە.

ۋېلاخۇننىڭ بۇ سۆزلىرى ئۇنىڭسىزمۇ چۆچۈپ، يۈرىگا لدى بولۇپ يۈرگەن ئەكۆەر بوۋاينىڭ ئەندىشىسىگە ئەندىشە قوشقان ئىدى. كولخوز ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىكى ئېرىقنى ياقلاپ قاتار ئۆسكەن ئاق تېرەكنىڭ سايىسىدا خىيال سۈرۈپ كېلىۋاتقان ئەكۆەر بوۋاي تۇيۇقسىز ئۇچراشقان سادىرنى كۆرگەندە چۆچۈپ كەتتى. قورققانغا قوش كۆرۈندۇ، دىگەن راست ئىكەن. كۆپتىن بېرى يۈزمۇ-يۈز ئۇچراشماي يۈرگەن سادىر بوۋاي خۇددى بىر نەرسە دەيدىغاندەكلا قىلىپ تۇراتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، قاياقتىن كېلىۋاتىدىلا؟ كۆرۈنمەس بولۇپ كەتتىلىغۇ؟ — سادىر بوۋاينىڭ سۆزى ئۇنىڭ ئىچىدە بىر يېرىنى چىمدىۋالغاندەك بولدى.

— كولخوز ئىدارىسىگە بېرىپ كېلىۋاتىمەن، ئاخىرقى كۈنلىرى ئۆزەمنىڭ تاۋى بولماي يۈرىدۇ، — ئىلگىرى كوچىدا بىرىنى ئۇچرىتىپ قالسا، يېرىم سائەت پاراڭ سالىدىغان ئەكۆەر بوۋاي بۇ قېتىم دۇدۇقلاپ ئارانلا جاۋاپ قايتۇردى-دە، ئاندىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش جىم بولدى.

— ھەي، ئاۋۇ تۇرسۇنىڭ ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان قىزى بوغالتىر بىلەن سىلىنىڭ ئۈستىدىن خەت قالدۇرۇپ كېتىپتۇ، دىگەن پاراڭ بارغۇ؟

تۇيۇقسىز ئېيتىلغان سۆز ئەكۆەر بوۋايغا ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىلغاندەك تەسىر قىلىسىمۇ، لېكىن ئۇ سىر بەرمەسكە تىرىشىپ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

— ھە، كىچىك بالىلار ئويىغا كەلگەننى دەيدۇ-دە. ئۆزلىرىنىڭ ئەھۋاللىرى قانداق؟ يوقلاپ كېلەي دىسەم زادى قولۇم تەگمەي

يۇرىدۇ. قانچە قىلغان بىلەن، ياشلىق ۋاقتىمىزنى بىللە ئۆتكۈزدۇق ئەمەسمۇ.

ــ ھە، راست ئېيتىدىلا، ئەمما مېنى ئىبراھىم قارا بىلەن ئۇرۇپ يۈرۈپ ئۇ قاتقا كىرگۈزۈۋېتىپ ئۆزلىرى ئاز كۈندە قايتىپ كېلىمەن دەپ كەتكەنلىرىنى ئۇنتۇمىغاندىلا؟

ئەكۆەر بوۋايىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ئۇ بىرنەچچە يىل ئىلگىرىلا غۇلجىدىن چىققان سادىرنىڭ بۇنىڭدىن شۇنچە يىل ئىلگىرى ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەتكەندۇ دىسە ئۇنتۇماپتۇ. كاسسىر قىز ئۆلگەندىن بېرى ئېغىر غەمدىن قۇتۇلالماي يۈرگەن بوۋاي سادىرنى ئۇچراتقاندا يەنە قوشۇمچە قايغۇ ـ ھەسرەت تېپىۋالدى. "بۇ ئۆتكەنـ نىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ، بالا تېرىمسا بولاتتىغۇ. زادى ئاشۇ يىللىرى ئىۋراي قارىنىڭ كەينىگە كىرىپ قىلغان ئىشىم خۇددى كۆلەڭگىدەك ئۆلگىچىلا يېنىمدىن كەتمەس بولدى" دەپ ئويلىغان بوۋاي سادىرغا يالۋۇرۇپ، ئۇ ۋەقەنى يېنىپ قوزغىماسلىغىنى سوراقچى بولدى.

ــ ئۇ كۈنلەرنى قويسىلارا. باللىقتا ئادەم بىر خاتالىشىدىكەن. مېنىڭدىن ئۆتكەن خاتالىقلارنى كەچۈرۈۋەتسىلە، بىر پۇتىمىز گۆرگە ساڭگىلىغاندا، بىر بىرىمىزنىڭ كاۋىگىنى ئېچىپ نىمە قىلايلى. مەنمۇ سىلىنىڭ ئالدىلىرىغا بېرىپ، بىر پاراڭلىشاي دەپ يۈرەتتىم. بالا ـ چاقا، يۇرتنىڭ ئالدىدا ئابرويىمىزنى تۆكمىسىلە، زادى ئاز ئۆمرىمىز قالغاندا بۇ دۇنيادىن چىرايلىق ئۆتۈپ كېتەيلى.

ــ مەن ئاغزىمنى يۇمغان بىلەن باشقىلار ئادەمنىڭ ئاغزىنى تاتلىغاندا سۆزنى سۆز تېشىدىكەن ئەمەسمۇ. مۇشۇ كۈنگىچە كۆزى تىرىك پاتەمخان يولدىشىنى چولاق تامنىڭ قېشىدا چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلىۋەتكەنلىكلىرىنى تېخىچە ئۇنتۇماپتۇ ـ دە.

ـــ شۇنداقمۇ؟

ـــ هه، شۇنداق، بۇنىڭدىن ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئىلگىرى قانچە قىلغان بىلەن ياش چېغىمىزدا بىر مەھەللىدە بىللە ئۆستۈققۇ. ھال ـ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ چىقاي دەپ يوقلاپ كىرگەن ئىدىم. ئەمما بىز ئۇ قاتقا قاچقاندا، چولاق تامنىڭ قېشىدا نۇراخۇنۇنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىنى باغلاپ ئۇرغانلىرىنى ئەسلەپ، سىلىگە بەك غەزەپلەندى.

ـــ ئۇ شۇ چاغدا مېنىڭ ئۇرغۇنۇمنى بىلەمدىكەن؟ ـــ كۆزلىرى چانىغىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان بوۋاي ھاسا تايىغىغا تايىنىپ سادىرغا تېخىمۇ يېقىنلاشتى.

ـــ ئېنىق بىلمىگىنى بىلەن گۇمان قىلىپ يۈرگەن ئىكەن. ئەمما مېنىڭدىن ھەممىنى تەپسىلى سوراپ بىلۋالدى. راستىنى ئېيتسام، ھەقىقى بولغان ئىشنى ئېيتماي يوشۇرۇپ قالالمىدىم.

ـــ بىكار قىپتىلا، ـــ ئەكۋەر بوۋاي خېلى ۋاقىتقىچە پاراڭ قىلماي، قاققان قوزۇقتەك ئۆرە تۇرۇپ قالدى.

بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى كۆپ پاراڭ قىلىشمىدى، ئۆز ئۆيى بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان ئەكۋەر بوۋاي سادىرنىڭ باشقا ئېيتقان سۆزلىرىنى زېھىن قويۇپمۇ تىڭشاپ كەتمىدى، ئۇ خوشلىشىپ، ئۆيىگە قايتقاندا، ئەمدى نىمە قىلىشنى بىلمەي ئېغىر غەمدە قالغان ئىدى. "پاتەمخان مۇماي بۇ ۋەقەنى غۇلام بىلەن سۇلايمان شېتىلىگە ئوخشاشلارغا ئېيتىپ قويسىلا، ئۇلار ئەتە پۈتكۈل يېزىغا يېيىۋېتىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا مېنى ھۆرمەتلەپ يۈرگەن كولخوز رەئىسى بىلەن يۇرتنىڭ كۆزىگە قانداقمۇ قارارمەن؟ كاسسىر قىزنىڭ خېتىدىن كېيىنكى بالادىن قۇتۇلالمايۋاتقاندا، بۇ كېلىشمەسلىكنى قارا... پاتەمخان مۇمايىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى

ئالاي" دەپ ئويلىغان ئەكۇەر بوۋاي، ئىلگىرىكى ئويلىرىنىڭ ھەممىسىدىن كېچىپ، كۈيوغلىنىڭ جېكىگەن ئىشلىرىنىمۇ ئۇنتۇدى-دە، توپ-توغرا پاتەمخان مومانىڭ ئۆيى تەرەپكە ماڭدى.

*　　*　　*

ھويلىسىدا تىزەك يېقىۋاتقان مومامي چىرايى ئۆمىسلا كىرىپ كەلگەن ئەكۇەرنى كۆرگەندە ھودۇقۇپ قالدى. بۇ بوۋاي ئۆمرى ئۇنىڭ ھويلىسىغا مۇنداق كىرمىگەن.

— قانداق ئەھۋاللىرى، پاتەمخان؟ سالامەتلىكلىرى ياخشىمۇ؟ ئوقەت-تىرىكچىلىك دەپ، سىلىنىڭ ھال-ئەھۋاللىرىدىنمۇ خەۋەر ئالماس بولۇپ كەتتۇق.

— سىلەر سورىمىغان بىلەن، خۇداغا شۈكۈر، ياشلار سوراپ تۇرىدۇ. ھازىرقى قېرىلاردىن كۆرە ياشلار ئىنساپلىقراق ئىكەن. — بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان كاسسىر قىزنىڭ خېتى مۇناسىۋىتى بىلەن يېقىندىلا ئۆيىگە كېلىپ كەتكەن سادىر بوۋاينىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن ئەكۇەرنى كۆرەر كۆزى يوق پاتەمخانمۇ بوۋايغا نەشتىرىنى سانچىپ سۆزلىدى. مومانىڭ رەنجىشىنى بايقىغان ئەكۇەر بوۋاي نىمە دىيىشنى بىلمەي، كىكىرتىگىگە ئۇستىخان تۈرۈپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى.

— ئادەم ياش چاغلىرىدا پايلىماي بەزى ئىشلارغا ئارىلىشىپ قويىدىكەن، پاتەم. بىر چاغدا مەن ئۇراي قارىنىڭ كەينىگە كىرىپ، نۇراخۇن ئىككىلەرنىڭ كۆڭۈلگە ئازار سالغان ئىدىم. راستىنى ئېيتسام، ئۇ سىلەر ئىكەنلىگىلەرنى بىلمەپتىمەن. شۇنىڭدىن بېرى بىرنەچچە قېتىم سىزدىن كەچۈرۈم سوراي دەپ تەمشەلسەممۇ،

زادی قۇدرىتىم يەتمىدى، سىز بىلەن بىز بىر يۇرتتا ياشاۋاتقان ئادەملەر، بىر بىرىمىزنى بۇگۈن كۆرمىسەك ئەتە كۆرىمىز. زادى مېنىڭدىن ئۆتكەن گۈنا ئۈچۈن كەچۈرۈڭ. يېشىمىز بىر يەرگە بېرىپ قالدى، بۇگۈن ئۆلۈمىزمۇ، ئەتە ئۆلۈمىزمۇ، بۇنى بىر ئالىلانىڭ ئۆزى بىلىدۇ. ئەمما ئۇ دۇنياغا مۇشۇنداق گۈنالارنى بىللە ئېلىپ كەتمەيلى دەيمەن. ئۆتكەن ئىشلار توغرىلىق ھىچكىمگە گەپ قىلمىسىڭىز. كونا خاماننى سورۇپ نىمە قىلىمىز...

پاتەمخان بوۋايغا كۆپ سۆز قىلمىدى.

ــ ھىلىمۇ كىرگەنلىرىگە رەھىمەت. قالغىنىنى ئۆز ئىنساۋىڭىز بىلسۇن.

ئۇزاق سۆزلىگەن ئەكۋەر بوۋاي چىقىپ كەتكەندە، پاتەمخان ئاخىرقى كۈنلىرى نىمە بولۇۋاتقىنىنى ئوي تارازىسىدىن ئۆتكۈزگەندەك ئويلىنىپ قالدى. ئۆتكەن قېتىم كولخوزدا يالغۇز مەن دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ يۈرگەن باش بوغالتىر ۋېلاخۇن يالۋۇرۇپ كىردى، بۇگۈن ئۇنىڭ قىينىئاتىسى ئەكۋەر بوۋاي كىرىپتۇ. ئۇلار ئىلگىرى مومانىڭ ئالدىغا يالۋۇرۇپ كىرىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا تۈزۈكرەك تېچلىق سوراشمايدىغان. شۇ چاغدا بۇلارنى يالغۇز مومانىڭ ئالدىغا باش ئېگىپ كىرىشكە مەجبۇر قىلۋاتقان قانداق قۇدرەت؟ پاتەمخان مومای ئەكۋەر بوۋاي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بىر كۈن كەچكىچە مۇشۇ ھەقتە ئويلىدى.

32

ئاغرىقخاندا خىلى كۆن يېتىپ چىققان غۇلام ئىلگىرىكىدەكلا چىرايى پۇچۇلماي، ئېغىر-بېسىق يۈرگەندەك قىلغىنى بىلەن ئىچىدىن ھەسرەت چېكىۋاتقان ئانىسىنىڭ ئاھ ئۇرۇپ، بىر يەرگە بېرىپ قالغىنىنى سەزگەن ئىدى. ئۇ ئانىسىغا قايغۇ-دەرت تېپىپ بەرگىنىگە قىسىلاتتى. پەقەت كۆزگە كۆرۈنمەي، ئېتىزغا چىقىپ كەتسەم ئاپام ئارام ئېلىپ قالار دەپ ئويلىغان غۇلام تېخى دىگەندەك ساقايماستىنلا كۆممە قوناقلىققا كەتتى. ئەتىگەنلىگى شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا يېقىنلاشقانسېرى يۈرىگى بۆلەكچە قاتتىق سوقتى. مۆلدۈر ياققان كۈنى يوپۇرماقلىرى سۇنۇپ، شودىيىپ، قۇرۇق غولى قالغان كۆممە قوناقنىڭ ياڭلىۋاشتىن يېتىلىپ قالغىنىغا خوشال.

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئۆز ئوي-خىيالى بىلەن بولۇپ، ئىشتىن چەتلەپ قالغان يىگىت كۆممە قوناقلىققا كىرگەندە، تېخى يىگىلا سۇغىرىلغان يەرنىڭ نەم ھاۋاسى دىمىغىغا ئۇردى. ئۇ ئەتراپىغا بۆلەكچە تەشىلىقتا قارىماقتا. ئانا يەرنىڭ قەدىر-قىممىتىمۇ مۇشۇنداق جۇدالىقتىن كېيىن، ئادەمنىڭ كۆڭلى يېرىم چاغدا بۆلەكچە بىلىنىدىكەن. غۇلام ياڭلىۋاشتىن ئۆسۈپ قالغان كۆممە قوناققا قارىسا زوقى كېلىدۇ. ئۇ ئېتىزدىكى ئېرىقچىلارغا تارقىتىپ قويغان سۇنىڭ قايسى يەرگە كىرىپ، قايسى يەرگە كىرمىگەنلىگىنى بىلىش ئۈچۈن

كۆممە قوناقلىقنى ئارىلاپ كېلىۋاتقاندا، ئاگرونوم كەلدى.

ــ بۇ ئېتىزنىڭ كۆممە تۈنىغى باشقا ئۇچاستىكىلارنىڭكىگە قارىغاندا كەچ تېرىلىپ مۆلدۈر ياققاندا تېخى ياش ئۇچۇنلا، قايتىدىن ئۆسۈپ يېتىلىۋاتىدۇ. ئۇ قەرەلدىن خېلىلا كەچ پىشىدۇ، پەقەت ئەتىگەن سوغاق چۈشۈپ، ئۈششۈك مېڭىپ كەتمىسىلا بولاتتى، ــ دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويدى كولخوز ئاگرونومى، ــ بۇ ئېتىز باشقا ئۇچاستىكىلارغا قارىغاندا ھوسۇلىنىمۇ كەم بېرىشى مۇمكىن. كۆممە قوناقنى ساقلاپ قالىمەن دىسەڭ، ئۇنى سۇغىرىشنى چاپسانلات. سۇ بىلەن ئىسسىق ھاۋالا يېتىشسە ئون بەش ـ يىگىرمە كۈننىڭ ئىچىدە كۆممە قوناق يېتىلىپ كېتىدۇ.

ئاگرونومنىڭ سۆزى ئۇنىڭ روھىنى كۆتىرىپ قويدى.

مۆلدۈر ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋەتكەن يويۇرماقلار خۇددى كۈزنىڭ غازاڭلىرىغا ئوخشاش سارغىيىپ، بۇ يەردە قانداق دەھشەتلىك ھادىسە يۈز بەرگەنلىگىنى خەۋەرلىگەندەك، ئېرىقچىلارنىڭ ئىچىدە ياتاتتى. كۆممە قوناقلىقتىكى قۇرىغان يوپۇرماقلارغا قاراپ ئېچىنغان غۇلام سۇلايماننىڭ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، خوشال بولۇپ كەتتى.

ــ سېنىڭ يوقىڭنى بىلدۈرمىدۇق، ئاداش. سەن ساقىيىپ چىققىچە كۆممە قوناق غولىنىڭ تۈۋىگە ئوت قالاپ بولسىمۇ پىشۇرۇۋ-ۋالايلى دىۋىدۇق، لېكىن كەچۈرىسەن، ئۈلگۈرەلمىدۇق، ــ دەپ غۇلام ئاغرىقخاندا ياتقان يېرىم ئايدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بېرى ئۆزىنىڭ زۇبىنوسىغا قوشۇمچە مۇشۇ ئېتىزنىڭ كۆممە قونىغىنى كۈتۈپ ـ باققان سۇلايمان يىراقتىنلا سۆزلەپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ زىيا-پەت ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغاندىن كېيىن خىيال چېقىپ قالغاندەك شۇكلا بولۇپ كەتكەن ئاغىنىسىنى يالغۇز قالدۇرغۇسى كەلمەيتتى، غۇلام

ساقىيىپ، ئىشقا چىققاندىن بېرى ئۇمۇ خوشال. ريزىنىكە ئۆتۈگى بىلەن پاتىقاق چاچرىتىپ كەلگەن سۇلايمان ئاغىزى بېسىلماي سۆزلىمەكتە:

ــ ئاغىنە، سەن كەلگىچە مۇشۇ ئېتىزدا ئەرۋاھلارنىڭ روھىنى خوش قىلىپ، ئىككى يىگىت ئۇچۇنلا ئەمەس، ئۇچ يىگىت ئۇچۇن ئىشلەپ يۈردۇم. مەن ساڭا ئېيتسام، مۇشۇ كۆممە قوناق ئۆلگەنلەر ئۇچۇن ئىشلەيمىز دەپ تىرىشاچقا، ئامان قالسا كېرەك. ئەگەر تىرىكلەر ئۇچۇن تېرىغان بولساڭ، ئاللىقاچان يەر بىلەن يەكسان بولۇپ كېتەتتى.

ــ سۇلايمان توغرا ئېيتىدۇ، غۇلام، سەن ئاغرىقخانىغا چۈشكەندىن بېرى بۇ يىگىت ئۇچ ئادەمنىڭ ئىشىنى قىلىمەن دەپ، ئېچىق بېشىدا قونۇپ ـ يېتىپ ئىشلىدى. بۇ ئېتىزنىڭ كۆممە قونىغىنى كۆممە قوناق قىلغان مۇشۇ يىگىت، ــ دىدى ئاگرونوم.

ــ ھە، ئاگرونوم دىگەندەك بىزنىڭ ماختىشىمىزلا كەم. مەن ساڭا راستىنى ئېيتسام، غۇلام ئاغىنە، بۇ باشلىق دىگەن ئادەمنى ئاشۇنداق ماختاپ ئاسمانغا چىقىرىۋېتىپ، بەزىدە ئەرزىمەس نەرسىگە يامانلاپ، قارا يەرگە كىرگۈزۈۋېتىدىكەن. ئاۋۇ كۈنى ھىلىقى ئېچىق بېشىغا تۆكۈپ قويغان مىشكاپتىكى ئوغۇتنى سۇ بىلەن ئېقىتماپسەن دەپ، ھاقارەتلەپ كەتكىنىنى دىمەمسەن، نە كاشكى دەردىمنى تىكشىغۇدەك سەن بولساڭچۇ قېشىمدا، ــ سۇلايمان يەنە گەپنى ئويۇن ـ كۈلكىگە بۇرىدى.

ــ مېنىڭ ئېتىزدا يوقلۇغۇمنى بىلدۈرمەي يۈرگىنىڭگە رەھمەت، ئاداش. مەن سېنىڭدىن چەكسىز مىننەتدار!

ــ ئاداش، ئاگرونومنىڭ كۆزىچە ئېيتىپ قويماي، سۇنى مۇشۇ

بىر-ئىككى كۈندىكىدەكلا قىسىدىغان بولسا، بۇ يەردىن كۆممە قوناق تۇرماق، شەيتانمۇ ئالالمايمىز.

— سىلەرنىڭ زۇبىنوينىڭلاردىلا ئەمەس، ئومۇمەن، كولخوز بويىچە سۇ يېتىشمەيۋاتىدۇ. ھازىر بىر تامچا سۇ قان بىلەن تەڭ بولۇۋاتقان مەزگىل ئەمەسمۇ، ھىلىمۇ بۇ تەرەپتىكى مۆلدۈر ئۇرۇپ كەتكەن كۆممە قونىغى چاپسان ئۆسۈپ يېتىلىۋالسۇن دەپ، سۇنى كۆپرەك قويۇپ بېرىۋاتىمىز.

ئاگرونوم ئۇزاق تۇرماستىن ئېتىز ئارىلاپ كەتكەندە، ئېتىزدا سۇلايمان بىلەن غۇلام ئىككىلىسىلا قالغان ئىدى.

— كۆممە قوناقنى مۆلدۈر ئۇرۇۋەتكەن كۈندىن باشلاپ كولخوز باشلىقلىرى كۈنىگە بەش-ئالتە قېتىمدىن كېلىپ، ئەھۋالنى بىلىپ تۇرىدىغان بولدى، — ئاگرونومنىڭ كەينىدىن ئۇلارنىڭ غەمخورلۇغنى مەمنۇن بولۇپ ئېيتقان سۇلايمان بۇ يەردە كۆپ تۇرماستىن، سۇنى تەڭشىلەپ قويۇپ دەپ كېتىپ قالدى.

غۇلام ئېتىزنى بەك سېغىنغان ئىكەن. ئاگرونوم بىلەن سۇلايمان كەتكەندىن كېيىن، كەتمىننى مۇرىسىگە سېلىپ، ئېتىزنى باشتىن ئاخىر-غىچە ئارىلاپ چىقتى. ئۇ تۆۋەن تەرەپتىكى كىچىك ئېتىزغا ئالايىتەن تېرىلغان كۆممە قوناقنى كۆرگەندە، ھاياجانلىنىپ كەتتى. بىرەر يۈز مېتىرلا نېرىدىكى كىچىك ئېتىزغا مۆلدۈر تەگمىگەچكە، كۆممە قونىغى غۇلامنىڭ بويى بىلەن تەڭ ئۆسۈپ، پۈپۈك چىقىرىشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭغا قارىسا ئادەمنىڭ زوقى كېلەتتى. بىرىگادىر مۇشۇنداق يەردە كۆممە قوناق ئۆستۈرۈشكە بولامدۇ، دەيدا تېخى دەپ، ئۇ ئەتىيازدا كومسومول-ياشلار مۇشۇ ئېتىزغا كۆممە قوناق تېرىش تەشەببۇسنى كۆتەرگەندە، بىرىگادىرنىڭ: "سالقىن يەردە

كۆممە قوناق ئۆسمەيدۇ" دەپ قارشى بولغىنىنى ئەسلىدى. "ئەگەر بۇ ناچار يەر بولسا، ئۆز زامانىسىدا پاتەمخىنىدەمنىڭ ئوغلى شەماخۇن مۇشۇ ئېتىزنى تاللاپ ئالماس ئىدى" دەپ ئويلىدى.

پاتەمخان مومايىنىڭ ئىسمىنى ئېسىگە ئالغاندا غۇلام تالاي ۋاقتتىن بېرى ئۇنىڭ ھال-ئەھۋالىنى سوراپ بارالمايۋاتقىنى، "ئۆيۈڭنى ياساپ بېرىمىز" دەپ، ھويلىسىغا تاختاي چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئۆزلىرى يوقاپ كەتكىنى يادىغا كەلدى. "ئۇيات بولدى-دە، يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ. ئاز كۈندە يامغۇر-يېشىنلىق كۈز كەلسە، مومايىنىڭ ئۆيىدىن ئەتىيازدىكىگە ئوخشاش تامچا ئۆتىدىغان بولدى" — دەپ، ئويىنى چاپسانراق ئاغىنىلىرىگە ئېيتماقچى بولدى.

بۇگۈن ھاۋا سالقىنداپ قېلىۋىدى، سۇمۇ تارتىلىشقا باشلىدى. ئۇنى بايقىغان غۇلامنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇپ بىر دەم تۇغان بېشىغا، بىر دەم ئېتىزغا مېڭىۋىدى، ئاغرىقخاندا كۆپ ياتقانلىقتىنمۇ پۇت-قولى تىترەپ، چاپسانلا ھېرىپ قالدى. "سالقىن چۈشكەندە سۇدىن ياخشىراق پايدىلىنالمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى غۇلام. ئەمما سالامەتخان "يەنە ئۆزى ئاران يۈرگەندە، بېشىغا يامان ئويلار كىرىپ، خېيىم-خەتەرگە ئۇچراپ قالمىسۇن، كۆز-قىرىڭلارنى سېلىپ يۈرۈڭلەر" دەپ يىگىتلەرگە كۆپ جېكىگەچكە، خىيال چېقىپ قالغاندەك، شۇپ-شۇكلا بولۇپ كەتكەن غۇلامنى ئاغىنىلىرى ئېتىزدا كېچىسى قونۇپ-يېتىپ سۇ تۇتۇشقا رۇخسەت قىلمىدى.

— ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرسا، تېخىمۇ خىيال چېقىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە بىز بىلەن ئېتىزغا چىقىنى ياخشى، — دەپ ئۆزى

باشلاپ كەلگەن سۇلايمانمۇ ئۇنىڭ ھەر بىر قەدىمىنى نازارەت قىلىپ يۈرىدۇ.

ئۇلارنىڭ دىگىنىمۇ راست. غۇلام كۆمىمە قوناقلىقتا يالغۇز قالسىلا، كۆز ئالدىغا ئالمىغا ئېسىقلىق تۇرغان زىياپەت كېلىپ، نىمىشقىدۇ، ئاشۇ قىز كەينىدىن چاقىرغاندەكلا قىلىپ تۇراتتى.

33

سالامەتخان يېقىندىلا ئاغرىقخانىدىن چىقىقان ئوغلىغا بىرەر مالنى سويۇپ، ئۇنىڭ شورپىسىنى ئىچكۈزسەم، ماغدۇرىغا كىرىپ تۈزۈلەر دېۋىدى، لېكىن غۇلام ئانىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسىنى تىڭشىغىنى يوق.

ــ ئۆز جېنىغا ئۆزى ئېچىنمايدىغان بالىلارمۇ بولىدىكەن، ــ دەپ سالامەتخان بىر قېتىم پاتەمخان مومايغا بىلەن ئۇچراشقاندا دەردىنى ئېيتتى، ــ يە ئاغرىقىنىڭ ئاقۋىتىمۇ، يە زىياپەتنىڭ ئۆلۈمى تەسىر قىلدىمۇ، زادى بىلەلمىدىم، بالام ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ پاراڭ قىلماس-تىن، ئىشتىن كەلگەندە، ئۆيدە شۇككىدىلا ئولتۇرىدۇ ـ دە، ئاندىن ئاغىنىلىرىغا قوشۇلۇپ چىقىپ كېتىدۇ. ئاغرىقخاندا شۇنچە يېتىپ چىقىقان بالا ئەڭ بولمىغاندا تۈزۈكرەك تاماق يېيىسە كىمنىڭ دەردى.

پاتەمخان مومايغا خېلى كۈنگىچە ماڭسىمۇ، ئولتۇرسىمۇ، سالا-مەتخاننىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئەسلەپ، غۇلامنىڭ ۋايىمىنى قىلىپ يۈردى.

ــ كۈلۈپقا بېرىپ، ياشلار بىلەن ئارىلاشقاندىن بېرى كۆڭلۈم كۆتىرىلىپ قالدى، ــ دىدى بىر كۈنى سالامەتخان. بۇنى ئاڭلاپ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تەشۋىشتە قالغان پاتەمخان مومانىڭ كۆڭلىمۇ

ئورنىغا چۈشكەندەك بولدى.

ئاردىدا بىرەر ئايدەك ۋاقىت ئۆتتى. ئەمدى غۇلاممۇ ئىشتىن كېلىشگە يۈيۈنۈپ، تارانغاندىن كېيىن، كەچكى تامىغىنى ئىچەتتى-دە، ئاندىن ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە يېزا كۈلۈبىغا كېتەتتى. بولۇپمۇ سالامەتخان ئوغلىنىڭ سەللىمازا ساقىيىپ، ئېغىر قايغۇدىن چاپسان قۇتۇلۇپ كېتىشىگە سۈلايمان كۆپ يارداەم قىلدى دەيتتى. ئۇ ئىشتىن قايتقاندىن كېيىن كۆپ كېچىكمەيلا يېتىپ كېلەتتى-دە:

— كۈرۈك توخۇدەك ئۆيدە ئولتۇرامسەن، يۈر، كىنوغا بېرىپ، سەيلە قىلىپ قايتايلى، — دەپ غۇلامنى باشلاپ كېتەتتى.

ياز كۈنلىرى بولغان بىلەنمۇ تاقىقا يېقىن يېزا كەچقۇرۇنلۇغى سالقىن تارتىپ، ئۆسەك تەرەپتىن ئۇرىدىغان شامال ئادەمنى مۇزلىتاتتى. مۇشۇنداق سالقىن كېچىلىرى باراڭدا ئولتۇرىدىغان سالامەتخان ئوغلى ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ، تالا-تۈزدە ئۇزاق يۈرۈپ قالسا، ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى قىلىپ ئۇخلالمايتتى. بۇ ئايالالا ئەمەس، زىيانىتىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن يېزىدىكى بويىغا يېتىپ قالغان ئوغۇل-قىزلىرى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسىلا بالىلىرى كېچىسى ئۆيىگە ۋاقىتدا قايتماي، ئۇزاق كېچىكسىلا، ئۇلارنىڭ ۋايىمىنى قىلىپ، يولىغا تاقەتسىز تەلمۈرۈپ ئولتۇرىدىغان بولۇۋالدى.

بۈگۈنمۇ بالىسىنىڭ قايتىشىنى كۈتۈپ، دىم-دام بولۇپ ياتقان ئانا كېچىسى غورۇ تاراقلاپ، بىرىنىڭ كىرىپ كېلىۋاتقىنىنى ئاڭلىغاندا، بېشىنى تەكىدىن كۆتىرىپ، تېڭىرقاپ تىڭشىدى. ئوغلىنىڭ مېڭىشى. "خۇدايا شۈكرى، تېچ-ئارام قايتىپتۇ" دەپ پەقەت شۇ چاغدىلا چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىنغان سالامەتخاننىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپقاندەك

بولدی.

ــ كېچىسى يالاڭ يۈرۈپ، يەنە ئاغرىپ قالمىغىن. مۇشۇ ۋاقىتقىچە نەدىمۇ يۈرىدىغانسەن، بالام؟

ــ كومسومول ـ ياشلارنىڭ يىغىنىنى ئۆتكۈزدۇق، ئاپا. ئەتىدىن باشلاپ يېزىمىزنىڭ كوچىسىغا شېغىل تۆكۈپ، ئاسفالىتلايمىز. چوڭ كوچىغا تروتۇئار① ياسايمىز. ئەمدى يېزىمىزنىڭ كوچىسىدىن ماشىنا ئۆتىسە، كەينىدىن تاغدەك چاڭ ـ توپا كۆتىرىلىپ، ھويلىلاردىكى گۈللەرگە توزىمايدۇ. يامغۇر ـ يېشىندىمۇ پۇتىمىزغا بەش پاتمان پاتقاقنى چاپلۇۋېلىپ يۈرمەيمىز. ئەتىدىن ـ كەچكىچە توپا ـ چاڭغا مىلەنمەي، بىزمۇ شەھەرلىكلەرگە ئوخشاش مەدەنىيەتلىك ھايات كەچۈرەيلۇق ـ تە... ئىش ـ ئىش دەپ ئۆلۈپ كېتىمىزمۇ.

سالامەتخان بالىسىنىڭ كەچكىچە ئېتىزدا ئىشلىگىنىنى ئاز دەپ، كېچىلەپ كۈلۈپتا يىغىن قىلىپ، دەم ئالماي يۈرگىنىگە ئىچى ئاغرىدىسىمۇ، ئۇنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا، رازى بولۇپ قالدى.

ــ نىيىتىڭگە رەھمەت، بالام. ــ بالىسىنىڭ مۇشتۇمدەك جېنى بىلەن پۈتكۈل يېزا خەلقىنىڭ غېمىنى يەپ يۈرگىنىگە ئانىسىنىڭ زوقى كېلەتتى. ئۇ بويى بارغانسېرى شودىيىپ، ئىگىزلەپ كېتىپ بارغان ئوغلىنىڭ ساقىيىپ، مۇشۇ دەرىجىگە يەتكىنىگە خوشال. ئۇنىڭ كېچىلىرى كۈلۈپتا بېرىپ، ياشلار بىلەن يىغىن ئۆتكۈزۈپ قايتىشى سالامەتخانىنىڭ ياشلىق چاغلىرىنىمۇ ئېسىگە سالىدۇ. ھاياتنى كېيىن ئەسلىگۈدەك ۋەقەلەرگە باي ئۆتكۈزگەنىمىغۇ ياخشى ئىكەن. سالامەتخان ئۇچۇن زامانىسىدا بەك ئېغىر سىزىلىگەن دەقىقىلەرنىڭ

---

① تروتۇئار ــ پىيادىلار يولى. ــ تەھرىرىدىن.

هەممىسى ئەمدى بىر كۈنى ئۆتكەندەك، بىر بىرىگە سۈگىشىپ كېتىپتۇ. سالامەتخان شەماخۇن هايات چاغدا مۇشۇ ياشلارغا ئوخشاش ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىنى قىزىقىپ ئەسلەيدۇ. شەماخۇننىڭمۇ غۇلام قوراملىق پەيتى ئىدى. ئىككىسىنىڭ ياشىغان مەزگىلى باشقا بولغىنى بىلەن ئوي-مەقسەت، ئارمانلىرىنىڭ، هەتتا مىجەز-خۇلقىنىڭ ئوخشاشلىغى سالامەتخاننى قىزىقتۇراتتى. ئانا بالىسىغا پەقەت بىرلا نەرسە — ئۆمرى ئوخشىمىسا ئىكەن دەپ تىلەيدۇ.

ئۇ يېشىنىپ ياتقىلىۋاتقاندا، ئوغلىغا قاراپ، پاتەمخان مومايغا ئوخشاش، "ئۇرۇش بولمىسا، بەلكى بۇ شەماخۇننىڭ ئوغلى بولار ئىدى" دەپ شىرىن خىياللارغا بېرىلدى.

— كۆممە قونىغىڭ قانداقراق بولۇپ قالدى، بالام؟ — ئوغلىنىڭ ئۇرۇش قۇربانى شەماخۇننىڭ ئېتىزىدا ئاشۇ يىگىت ئۈچۈن ئىشلەۋاتقىنىنى ئەسلەپ، ئۇ يەردىكى ئەهۋالنى بىلمەكچى بولدى ئانا. سالامەتخانمۇ كۆممە قوناقنى مۆلدۈر ئۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، شەماخۇننىڭ ئېتىزىنىڭ ئاشلىغى ئۈچۈن ئوغلىدىن كەم ۋايىم قىلمايتتى. ئۆزى ئۆلۈپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئۆچۈرمەي يۈرگەن بالىسىغا مۇشۇ ئىشنى يېرىم يولدا توختىتىپ قويماسلىغى ئۈچۈن جان-تېنى بىلەن يارىدەم قىلىشقا تەييار ئىدى. بولۇپمۇ، ئاشۇ ئېتىزدا باشقىسى ئەمەس، ئۆزىنىڭ بالىسى شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلەپ يۈرگىنى ئانىغا چوڭ خوشاللىق. ئۇ ئوغلىغا نەچچە يىلدىن بېرى تېشىغا چىقىرالماي يۈرگەن سىرلىرىنى ئېيتىپ، ياش چېغىدا ئاشۇ ئېتىزدا ئىشلىگەن شەماخۇننى ياخشى كۆرگەنلىگىنى، پەقەت ئۇرۇش ئاقىۋىتىدىن باش قوشالمىغىنىنى، ئەمدى غۇلامنىڭ ئۇ يەرگە كۆممە قوناق تېرىپ، ئانىسى ئۈچۈن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئادەمنى

قايتىدىن تىكلەپ چوڭ ئىش قىلغانلىغىنى ئېيتاي دەيدۇ ـ دە، لېكىن مۇرادىل ئېسىغا چۈشكەندە، بۇ ئويىدىن قايتىدۇ. ئوغلۇمدا "ئاپام مېنىڭ داداملىنى ياخشى كۆرمەيدىكەن"، دىگەن پىكىر تۇغۇلۇپ قالمىسۇن دەپ بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچماسقا تىرىشاتتى.

سالامەتخانىنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشكەندەك قىلىۋىدى، بۇگۈن يەنە شەماخۇنىنى ئويلاپ، تاڭنى ئۇيقۇسىز ئاتقۇزۇۋەتتى. بالىسى ئىككىسى ئىسمىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كۈرىشۋاتقان ئادەمنىڭ قەدرىنى پەقەت ئۆزىلا بىلەتتى. غۇلام ئۇرۇشتا قازا بولغان يۇرتدىشى شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلەيمەن دەپ، ئانىسىغا قانچىلىك روھىي بايلىق بېغىشلىغىنىدىن تامامەن بىخەۋەر ئىدى، ئەلۋەتتە.

34

كۈن ساغۇچ نۇرىنى مول چېچىپ، يېزىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى ئىگىز دۆڭ كەينىگە يوشۇرۇنغان مەزگىلدە، تاغ تەرەپتىن بىر خىل چىقىدىغان شامالمۇ توختاپ، ئالەمنى جىمجىتلىق باسقان. بۇرھان بۇلاق يېزىسى بۆلەكچە جانلىنىپ، ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئىلگىرىكىگە قارىغاندا كۈچەيمەكتە، يېزىغا تۆۋەن تەرەپتىكى ئىنچىكە ئەگرى يول بىلەن قايتقان پادا-كالا كەينىدىن تاغدەك كۆتىرىلگەن چاڭ-توپا ئۇلارنى ئەگىشىپ كېلىپ ياپ-يېشىل سۇۋادان تېرەكلەر بىلەن تاللارنىڭ يوپۇرماقلىرىغا قونۇپ، بىر ئوبدان سۈپۈرۈلۈپ، سۇ چېچىلغان هويلىلارنى پاسكىنا قىلىۋەتتى.

— ئاغىنە، بىز كوچىلارنى تۈزەپ، تەكشىلەپ، ئاسفالىتلىغىنىمىز بىلەن مۇنۇ كالىلار پاسكىنىچىلىقنى ياغدۇرۇپ، هەممىنى بىتچىت قىلىۋېتىدىغۇ، — دىدى سۇلايمان ئاغىنىسىگە ئىككى يۈزدىن ئوشۇق كالا ئۆتكەندە، ئۇلارنىڭ كەينىدىن توزىغان توپىنىڭ كوچىنى قانچىلىك پاسكىنا قىلىۋەتكەنىنى كۆرىستىپ.

— مېنىڭچە، پادىنى كوچىدىن توپۇرلىتىپ هەيدىمەي، يېزىنىڭ چېتىگە يىغىپ ئادەملەرنىڭ كالىسىنى بىر-بىرلەپ ئېلىپ كەتكىنى ياخشىغۇ دەيمەن.

— بۇ ئېيتقىنىڭ توغرا ئىكەن، ئاداش. ئاخشاملىققا بولىدىغان

يىغىندا مۇشۇ مەسىلىنى يېزا ئاقساقاللىرىنىڭ ئالدىغا قويۇش كېرەك.

ئېتىزدىن بىللە قايتىپ كېلىۋاتقان ئىككى ياشنىڭ سۆزىنى كولخوز خامىنى تەرەپتىكى ئادەملەرنىڭ ۋاڭ-چۇڭى بۆلۈۋەتتى. بايىقى پادىچى ھەيدەپ كېلىۋاتقان كاللار بۇ قېتىم ئاشۇ خامانغا كېتىپ بارماقتا.

— خامانىڭ ئالدىغا ئادەملەر ئولىشىپ كېتىپتىغۇ. بىر نەرسە بولمىغاندۇ، يۈرگىنە، يولۇقۇپ قايتايلى. — سۇچىلارنى توشۇيدىغان ماشىنىدىن يېزىغا كىرگەن يەردە چۈشۈپ قالغان ئىككى ياش خامان تەرەپكە بۇرالغاندا، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن پاتەمخان مومای چىقتى. مۇكچىيىپ قالغان مومانىڭ مېڭىشىمۇ ئېغىرلاشقان.

— تولىمۇ ئالدىراپ مېڭىپسەنغۇ، موما؟ — يېقىنراق كەلگەن يىگىتلەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، بېشىنى دەس كۆتەرگەن مومای غۇلام بىلەن سۇلايمانىڭ كەيىنىدىن قوغلاپ كەلگەنلىگىنى كۆردى.

— كولخوز يالغۇز تايىنچامنى گۆشكە ئۆتكۈزىمىز دەپ، خامانغا سولىۋەپتۇ. كالام قېرىپ قالدى ئەمەسمۇ، كۈزىچە ئورنىنى بېسىپ قالار دېۋىدىم...

— يەنە كولخوزچىلارنىڭ موزاي-توپاقلىرىنى گۆشكە ئۆتكۈز-گىلى يىغىشتۇرۇۋېتىپتۇ-دە...

كولخوز باشلىقلىرى يېڭىلا ئوتلاقتىن قايتقان پادىنى خامانغا سولىۋېلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىكى موزاي-توپاقلارنى ئايرىپ، قايسىسى كىمنىڭ مېلى ئىكەنلىگىنى ئېنىقلاۋاتقان ئىكەن، خامانىنىڭ ئۆپچۆ-رىسى ئوپۇر-توپۇر. مال يىققۇچى ھەچكىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغان-دەك: "ماڭا نىمە دەيسىلەر. مېنى نىمە قىل دىسە، شۇنى قىلىدىغان ئادەم. ئەنە، كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى تۇرىدۇ، ئېيتىدىغان

سۆزۈڭلەر بولسا، شۇنىڭغا ئېيتىڭلار"، دەپ تىزىمغا ئېلىنغان ماللارنى بىر-بىرلەپ تارازىغا تارتقاندىن كېيىن، مەخسۇس ماشىنىغا باسقۇزۇۋاتاتتى. بەزىلەر "ھازىر يايلاقمۇ تارىيىپ كەتتى، ھامان ئوشۇق مال بولغاندىن كېيىن ئۆتكۈزۈۋېتەيلى" دىيىشىپ، توپاقلىرىنى ئۆزلىرى يېتىلەپ كەلمەكتە، بىرلىرى بولسا قىزىل ماشىنىسىنى خامانىنىڭ چېتىگە توختىتىپ قويۇپ، ئىككى قولىنى بېلىگە تايىنىپ تۇرغان كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى ۋېلاخۇن بىلەن بىر نەرسە توغرىسىدا تالاشماقتا.

— مۇنۇ تېخىچىلا گېدەرەپ يۈرەمدۇ نىمە؟ — زادى ئۇنىڭ دەككىسىنى يەيدىغان ۋاقىت يەتمىدىمۇ، — باش بوغالتىرنى كۆرگەندە غۇلامنىڭ غەزەپ-نەپرىتى تېخىمۇ ئۆرلەشكە باشلىدى.

— ئىشى تەكشۈرۈلۈۋاتقان ئوخشايدۇ. ئاڭلىشىم بويىچە ئالمۇتىدىكى ئىنىستىتۇتقا ئورگاننىڭ ئادەملىرىنى ئەۋەتسە كېرەك، — دىدى سۇلايمان.

ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ، شۇنچە يەردىن ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن پاتەمخان مومای مەيدىسىنى كېرىپ تۇرغان ۋېلاخۇننى كۆرگەندە، "بىكار كېپتىمەن" دىگەندەك، كەينىگە سەل داجىپ، ئۆزىنى ئادەملەرنىڭ دالدىسىغا ئالدى، ئۇ دېمىنى باسقاندىن كېيىنلا ئانچە ياخشى تونۇمايدىغان مال يىققۇچىنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— بالام، تايىنچامنى ئالمىساڭ نىمە بولىدۇ؟ يالغۇز كالامدىن باشقا مېلىممۇ يوق. قىشتا كالىنى ئۆتكۈزۈپ، تايىنچامنى سىيىر قىلىۋالايمىكىن دىگەن. كالامنىڭ سۈتىمۇ سۈيۇقلاپ، ئۆزىمۇ قېرىپ قالدى، — دىدى. باياتىن مېلىنى قوراغا سولاۋاتقانلارنىڭ ھەرقايسىسىدىن مۇشۇنداق گەپ ئاڭلاپ، كىكىرتەك بىلەن تەڭ تويغان

مال يىققۇچى:

ــ ماڭا دىگىچە، سۆزلىرىنى ئاۋۇ بوغالىترغا دىسلە، ــ دەپ ۋاقىرىدى، ــ بىر مومايىنىڭ يالغۇز بېشىغا ئىككى مال تۇتۇشنى كىم قويۇپتۇ، دەپ، سىلىنىڭ تايىنچىلىرىنى گۆشكە ئۆتكۈزۈشكە بوغالتىر-نىڭ شەخسەن ئۆزى بۇيرۇق قىلدى.

پاتەمخان دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمدەك كۆزلىرى تورلىشىپ، ئورنىدىن قوزغالماي خېلى ۋاقىت ئۆرە تۇرۇپ قالدى. ئۆزىنى ئوڭشاپ، چوڭقۇر نەپەس ئالغاندىن كېيىنلا بىر چامداپ، ئىككى چامداپ تامنىڭ چېتىدىكى تاشقا ئولتۇرغان ئىدى.

ــ بۇ نىمە قىلغىنىڭلار، سىلەر قىشچە كولخوز مېلىغا قارىماي ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ياز كەلگەندە كولخوزچىلارنىڭ مېلىنى يىغىدىغان ئادەت چىقىرىۋالدىڭلارمۇ. يا كولخوزنىڭ ئىسكىلاتلىرىغا تۇراقلىق گۆش ئېپىكېلىپ تۇرمايسىلەر. ئادەملەر سويۇپ يىگۈدەك بىردە-يېرىم مال تۇتىمىز دەپ مۇشۇ يېزىدا ياشاۋاتمىسا، نىمىگە تۇرىدىغۇ دەيسىلەر. بۇ قىلغىنىڭلار يېزا سوۋېتىنىڭ زاڭ-زاكونلىرىغىمۇ توغرا كەلمەيدۇ. ھازىر كولخوزچىلاردا تېگىشلىك مالدىن ئوشۇق مالمۇ يوق. ئالتە-يەتتە قارا مېلى بارلارنىڭكىگە تەگمەي، گەپ-سۆزى يوق، يىتىم-يېسىرلارنىڭ مېلىنى ئالىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدىڭلارغۇ.

سۇلايمانىنىڭ سۆزى ۋېلاخۇنىغا ئېغىر تەگسە كېرەك، ئۇ يېڭىلا ئېتىزدىن كەلگەن ئىككى ياشنى مەنىستىمگەندەك قاراپ قويدى-دە، ئاندىن:

ــ ھەي، كۆپ سۆزلىمەي، يولۇڭلارغا ماڭساڭلارچۇ، ــ دىدى. ــ بىز بۇ يەردە قوچاق ئويناۋاتقىنىمىز يوق. سەن ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ سۆزلە. بىز قاچان ئالتە-يەتتە مېلى بار ئادەملەرنىڭكىگە

تەگمەي، قايسى يىتىم-يېسىرنى قاخشىتىپتىمىز؟ ئالساق كولخوزچىلارنىڭ ئوشۇق مېلىنى نەق ئاقچىسىنى تۆلەپ ئېلىۋاتىمىز. ئۇنىڭغا سەن نىمە مۇنچە كۆپسەپ كەتتىڭ، بىلمىگەن نەرسىگە ئارىلاشقىچە ئويۇنىڭنى ئوينا.

— ئاۋۇ ئەكۋەر بوۋاينىڭ توپاقلىرىنى نىمىشقا ئالمايسىلەر؟ بىرىگادىرنىڭ قىينىئاتىسىنىڭ ئۈچ كالىسى بار، ئۇنىڭغا ھىچقايسىڭلارنىڭ چىشى پاتمايدۇ... — سۇلايمان يېزىدا كىمنىڭ قانچە مېلى بار ئىكەنلىگىنى سانىماقتا. ئۇنى ئاڭلىغاندا، چۆرىسى تام بىلەن قورشالغان يېپىق خامانغا كەلگەن كولخوزچىلارمۇ تۇشمۇ-تۇشتىن چوقۇرۇشۇپ كەتتى. ئەمدى بوغالتىر، بىرىگادىر، فېرما باشلىقلىرىنىڭ بەزىبىر يوشۇرغان ماللىرى بىر چەتتىن ئېنىقلىنىشقا باشلىدى.

— بۇ يەردە ۋېلاخۇننىڭ مېلىمۇ يېتىپ ئاشىدىغاندۇ؟

— ۋا، بۇ مېلىنى كولخوزچىلارنىڭ پادىسىغا قوشۇپ ئەخمەققۇ دەمسەن. ئۇنىڭ مېلى قويچىلارنىڭ قورالىرى بىلەن كولخوزنىڭ بوردىلىۋاتقان مېلىنىڭ ئارىسىدا بولمامدىغان، — سۇلايمانىنىڭ پاردىڭنى ئاڭلىغاندا ئادەملەر يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ھە، سىلەر ئاشۇنداق كۆپ مېلى بارلارنىڭكىنى يىغىشتۇرماستىن، ئاۋۇ پاتەمخان مومايغا ئوخشاش ھىچ يەرگە ئەرز قىلىپ بارالمايدىغانلارنىڭكىنى يىغىشتۇرىسىلەر. ئاشۇ مومايىنىڭ يالغۇز تايىنچىسىنى ئالغىچە ئۇيالساڭلار بولمامدۇ؟ — باش بوغالتىر غۇلامنىڭ سۆزىدىن كېيىنلا تام تۈۋىدىكى تاشتا تەتۈر قاراپ ئولتۇرغان مومانىنى كۆرسىمۇ، خۇددى ئۇنى بايقىمىغاندەك، قولىنى بىر سىلكىدى-دە، نېرىراق كېتىپ قالدى.

ــ كولخوزچىلار خۇسۇسىدىكى ماللىرىنى يەم-چۆپ بىلەن تەمىن قىلىپ، قوشۇمچە ئىگىلىگىنى تەرەققى ئەتكۈزۈشكە يارەملىشىشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنى قاخشىتىپ، موزاي-توپاقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتىسىلەر. ئادەملەر ئوشۇق ماللىرىنى ئۇلارنى مەجبۇرلىماڭلارمۇ، ئۆزلىرى تاپشۇرىدۇ.

ــ يىگىتلەر توغرا ئېيتىۋاتىدۇ. كولخوز ئاخىرقى ئىككى يىلدىن بېرى جامائەت مېلىنى ياخشى كۈتۈپ باقماستىن، ئازايتىۋېلىپ، پىلان ئورۇنلانماي قالسىلا، كولخوزچىلارنىڭ شەخسى ماللىرىغا يېپىشىدىغان ئادەت چىقاردى، ــ دىيىشىپ، باشقىلارمۇ ۋاڭ-چۇڭ كۆتىرىشكە باشلىدى.

بايانىن گىدىيىپ ئۆرە تۇرغان ۋېلاخۇن ئىككى سۇچى يىگىتكە قوللىرىنى شىلتىپ سۆزلىمەكتە:

ــ مۇشۇ يەردە تەتۇر تەشۋىقات تارقىتىپ، ھەممە ئىشنى بۇزۇۋاتقان ئىككىڭ، كولخوزدا دۆلەتكە گۆش تاپشۇرۇشنىڭ يېرىم يىللىق پىلانى ئورۇنلانماي قالسا، بۇ ھەركىتىڭلار ئۈچۈن پراۋلېنىيە ئالدىدا جاۋاپ بېرىسىلەر.

ــ ھوي، ئۇكاموي، پىلان ئورۇنلانمىدى دەپ، مۇنۇ پاتەمخان مومايىنىڭ ئاخىرقى تايىنچىسىنى تارتىۋالغىچە، ئاشۇ پىلانىنى ئورۇنلىمىغان فېرما باشلىغىنىڭكىنى تارتىۋالساق بولمامدۇ، ــ دىدى تايىغىغا تايىنىپ تۇرغان بىر ئادەم، ــ يىگىتلەر توغرا ئېيتىدۇ، سىلەر كولخوزنىڭ تۇرماق، كولخوزچىلارنىڭ ماللىرىنىمۇ يەم-چۆپ بىلەن تەمىن قىلىشىڭلار كېرەك...

ــ ۋېلاخۇن ئاكا، سەن بىزگە كىگىز قالپاق كىيگۈزۈپ، يالغان پوپۇزا قىلدىغىنىڭنى قوي، ھازىر پارتىيىمىز بىلەن ھۆكۈمىتىمىز

كولخوزچىلارنىڭ شەخسى مىلىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن كۆپلىگەن چارىلەر كۈرۈۋاتسا، ھەسىلەرزە، تېخىچە خەلقنى قورقۇتۇپ، مال يىغىدىغان ئادەتتىكىلارنى تاشلىمايۋاتىسىلەر. ئەگەر ئۇلارنىڭ قولىدا ئوشۇق مال بولسا، ھەچقايسى ئالدىكىلارغا گۆش سوراپ بارمايدۇ. ھەتتا شەھەرنىمۇ گۆش بىلەن تەمىن قىلىشى مۇمكىن. كولخوز-چىنىڭ مىلى ــ كولخوز مىلى. ئىلگىرى كولخوزچىلارغا مال تۇتقۇز-ماي گۆشمۇ ئازىيىپ كەتتى.

بۇلارنىڭ پارىكىنى تىكشاپ ئولتۇرغان موماي، كەچكىچە ئېتىزدا ئىشلەپ قايتقان ياشلارنى تۈگمىمەس بالاغا تۇتۇپ بەرگەن ئوخشايمەن، دەپ ئۆزىچە خىجالەت بولماقتا. تايىنچامنى ئالسىمۇ ئالسۇن، لېكىن ۋاڭ ــ چۇڭ چىقارمىسىكەن، دەپ تىلىگەن موماي غۇلامنىڭ كاستۇمىنىڭ پېشىدىن ئاستا تارتىپ، "قويساڭ، بالام، ئاشۇلار بىلەن ئېيتىشىپ نىمە قىلىسەن، ئالسا ئېلىۋەرسۇن، ئۆزەمىمۇ ئاقچىدىن قىسلىپ تۇراتتىم، توقال سىيرنىڭ ئامانلىغىنى بەرسە، كېلەرگە يەنە بىر موزاي تۇغار" دەپ پىچىرلىدى.

ياشلارغا بىر نەرسە ئېيتقۇسىزلا، ئۇلار قىزىقىانلىغىغا ئېلىپ، تۈگمىدەك نەرسىنى تۆگمىدەك قىلىۋېتىدۇ. مومانىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قالغان سۇلايمان ھەممە ئاڭلىسۇن دىگەندەك ئۈنلۈك سۆزلىدى:

ــ نىمە دىگىنىڭ، موما؟ ۋېلاخۇنكامنىڭ تۆت توپىغى كولخوزنىڭ مال بوداش پونكىتىدا تەييار يەمىنى يەپ بېقىلىۋاتقاندا، سېنىڭ بىر تايىنچاڭ كەڭ دالاغا پاتماي قېپتىمۇ؟ يا سېنىڭ ئۇلارغا ئوخشاش مال سويۇپ، قىشتا سوقۇم يەيدىغان قوسىغىڭ يوقمىكەن. سېنىڭ يالغۇز ئوغلۇڭ مۇشۇنداقلار ھارام ئوي بىلەن ياشاپ، سېنى قاخ-شاتسۇن دەپ، ئۇرۇشتا جېنىنى قۇربان قىلدىما؟! بالاڭ مەيدىسىنى

ئوققا توتوپ، نېمىس فاشىستلىرىنى توختاتمىغان بولسىچو، مۇنۇ ۋېلا-خۇنغا ئوخشاشلار قوسىغىنى كېرىپ، يېزىدىكى قىزلارنىڭ ئار-نومۇسىغا تېگىپ، نوچىلىق قىلىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا باش كۆتىرىپ يۈرەلمەيتتى. ساڭا ئوخشاش ئانىلارغا بىر تايىنچا ئەمەس، كولخوزنىڭ بارلىق مېلىنى ئالدىڭغا سېلىپ بەرسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

— سەن ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ سۆزلە، مەن قايسى قىزنىڭ ئار-نومۇسىغا تېگىپتىمەن. — سۇلايماننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ۋېلاخۇن يىگىتلەرنىڭ ئالدىغا ھۆرپۈيۈپ يېتىپ كەلدى.

— بىزنى بىلمەيدىغۇ دەمسەن، زىياپەتنىڭ ئۆلۈمىگە سەن گۇناكار. ھەممىسى سېنىڭ ئىشىڭ... — سۇلايمان بۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

ۋېلاخۇن ئاغزىغا سۆز چۈشمەي، دۇدۇقلاشقا باشلىدى.

— قېنى، غۇلام، مومامنىڭ تايىنچىسىنى ھەيدە، كەتتۇق.

— مالىڭمۇ كېرىگى يوق، بىر-بىرىڭلەرنى رەنجىتىمەي ياشاڭلارا، بالىلىرىم. بىز دىگەن ياشايدىغىنىمىزنى ياشاپ، كۆردىدىغىنىمىزنى كۆرۈپ بولغان ئادەملەر.

"شۇنچە يەردىن تايىنچىنى دەپ كېلىپ، كۆڭلۈمگە دەرت تېپىۋالغاندىن كېيىن ئۆزەمگە ئاز. پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا ئىككى مال تۇتۇپ ماڭا نىمە جاپا؟ يا تالا-تۇزگە چىقىپ، ئۇلارغا يەم-چۆپ يىغالمىسام. ۋېلاخۇننىڭ تايىنچامنى كولخوزغا ئۆتكۈزۈۋېتىپ دىگىنى بىر ھىساپتا توغرىدۇ. ئۇلار قانچە قىلغان بىلەن ئوقۇغان ئادەم، بىزگە قارىغاندا ئىشنىڭ ئاق-قارىسىنى ياخشىراق بىلىدۇ" دەپمۇ ئويلىدى موماي. ئۇ ماغدۇرى قالمىغان ئادەمگە ئوخشاش، ئۇزاق ئۆرە تۇرالماي، يەنە بايىقى تاشقا ئولتۇردى.

موماي غۇلام بىلەن سۇلايمان بوغالتىر بىلەن ئۇرۇشۇپ قالمىسا دەپ شۇلارنىڭ ئەندىشىنى قىلماقتا. ئۇ كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قىزىل ماشىننىڭ قېشىدىكى ۋېلاخۇنغا قاراپ قويۇاتتى. بۇ يىگىت زىياپەت ئۆلگەندە پۇتىغا يىقىلىپ يىغلىغان كۈنىگە قارىغاندا پۇتۇنلەي ئۆز-گىرىپ كەتكەندەك سېزىلدى. پاتەمخان ئۇ چاغدا ۋېلاخۇننىڭ چىرايىنى كۆرۈپ، ھاكاۋۇرلۇغىنى تاشلار دىگىنى بىكار ئىكەن، كونىلارنىڭ "تاسما يىگەن ئىشىت ئۆلگىچە خۇيىنى قويماس"، — دىگەن سۆزلىرى مۇشۇنداقلارغا قارىتا ئېيتىلسا كېرەك. ۋېلاخۇن قىل كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كەتكىچىلا، لولىلىق قىلىپ، ۋاقتىلىق ئۆزگىرىپتۇ. ئادەملەرنىڭ بولار-بولماس سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ساپ-ساق بېشىغا ئاغرىق تېپىۋالمەن دەپ قورققان پاتەمخان بىسمىللا دەپ ئورنىدىن تۇردى-دە، ھىچكىمگە كۆرۈنمەستىن، قورانىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، ئۆيگە كەتتى. يولدا تاينچىسىنى ئەمەس، يەنە بايىقى ۋېلاخۇن توغرىلىق ئويلىدى.

موماي كەچتە ساققان سۈتىنى ئۆرلىتىشكە ئېرىنىپ، خام قايماق ئۈيىتىاي دىگەن ئويدا جاۋۇرغا قۇيۇشىغا، دەسلەپ غورۇ تاراقلاپ ئېچىلدى-دە، ئاندىن قوڭۇر تاينىچىنىڭ مۆرىگەن تونۇش ئۈنى ئاڭلاندى.

— موما، تاينچاڭنى باغلىۋال. خاتىرجەم بول، ئارامخۇدا ئۆستۈر. ئاز كۈندە كولخوزچىلارنىڭ ساغمايدىغان ماللىرىنى يايلاققا ھەيدىگەندە، سېنىڭ تاينچاڭنىمۇ قوشۇپ چىقىرىۋېتىدىغان بولدۇق، — غۇلامنىڭ كىرىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، موماي خوشال بولدى. ئۇ يىگىتلەرگە نىمە دەپ رەھمەت ئېيتىشنى بىلمەي ھودۇقماقتا.

35

ـــ ئاغىنە، سەن تېخى ئۇخلاۋاتىسەنغۇ. ئالەمنى توپان سۈيى باسسا ئاستىدا بىغەم يېتىپ، پولو يەيدىغانلاردىن ئىكەنسەن ـ دە.

تاڭ ئاتماستىن يېتىپ كەلگەن سۈلايمان ئۇنىڭسىزمۇ يۈرىگالدى بولۇپ يۈرگەن غۇلام بىلەن، ئۇنىڭ ئانىسىنى چۆچۈتۈۋەتتى.

ـــ نىمە بولدى شۇنچە. زادى يۈرت ئامانمۇ؟

ـــ يۈرت ئامان بولـغـنى بىلەن كولخوز مېـلى ئامان ئەمەس، ئاغىنە. تۈنۈگۈن ۋېلاخۇنكامنىڭ كولخوزچىلارنىڭ شەخسى مالىلـرىنى يىغىشتۇرغىنى بىكار ئەمەس ئىكەن.

ـــ نىمە بولدى؟

ـــ نىمە بولاتتى. ئىشنىڭ يوغىنى ئەمدى چىقىۋاتـدۇ. كولخوز مېلىنىڭ بىرتالىيى قىشـتا ياققان قاردا قىرىـلىپ قالـغان ئەمەسـمۇ. مانا شۇ مالنى كولخوز باشلىقلىرى ئۆز مەزگىلىدە رايكوم بىيۇروسىدا تىل ئاڭلاپ قالمىز دەپ، ئۆلگەن مال ھىساۋىدا ئىگىلىكـنىڭ تىزدىـمىدىن چىقارماي، ئەتىيازدا مالچىـلارنىڭ شەخـسى مېلـىنى ئورنىغا قويۇپ، تولۇقلىۋالمىز دەپ ئويلىغان ئىكەن. ئەتىيازدا ئوشۇق مېلى يوق مالچىلار ھىچ نەرسە تـۆلىمـسە، ۋېـلاخۇنـكام بىرنەچـچە ئاي ئۆلگەن مال ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئايلىق ئەمگەك ھەققىنى بەرمەپتۇ. بۇ خەۋەرنى كولخوزنىڭ چارۋىچىلىقتىكى كومۇنىستلىرى بىلەن خەلق

نازارىتى كومىتېتنىڭ ئەزالىرى رايونىغا خەۋەرلىسە كېرەك. شۇڭلاشقا رايوندىن ئىگىلىكىنىڭ مېلىنى ساناش ئۈچۈن مەخسۇس كومىسسىيە تەيىنلىنىپتۇ، بۇنى سەزگەن ۋېلاخۇن رەئىسكە: "سىز خاتىرجەم بولۇڭ، ئىشنى ئۆزەم جۆندەيمەن" دەپ ھۆددىگە ئېلىپتۇدەك. ئەتىمالىم، ئۇ مۇشۇ خىزمىتى بىلەن رەئىسنىڭ ئالدىدا ئاۋۇ كۈنى زىيانېتىنىڭ خېتىدا يېزىلغان قىلمىشلىرىنى ئاقلىماقچى بولغان ئوخشايدۇ. تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن ئۇنىڭ كولخوزچىلارنىڭ ماللىرىنى ئالدىراش يىغىشتۇرۇشى بىكار ئەمەس ئىكەن.

— بۇ خەۋەرنى سەن نەدىن ئاڭلىدىڭ؟

— ئەتىگەندە كولخوز كومسومول كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى چاقىرتىپتۇ. بارسام "بۇ ئىشنى غۇلام ئىككىلارغا تاپشۇرىمەن. قانداق قىلىپ بولمىسۇن ۋېلاخۇننىڭ رايوندىن چىققان كومىسسىيىنىڭ كۆزىنى بويىشىغا يول قويماسلىغىمىز كېرەك" دەيدۇ.

سۇلايماننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، غۇلام خېلى ۋاقىتقىچە نىمە دىيىشنى بىلمەي، جىم تۇرۇپ قالدى.

— چاپسانراق بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشىمىز كېرەك. كۆرمەمسەن، بىزنىڭ تەلىيىمىزگە پارتورگ ماناپوۋنىڭ ئالمۇتىغا سېمىنارغا① كېتىپ قالغىنى. ئۇ بولسىغۇ مۇنداق قۇۋلۇق-شۇملۇققا يول قويغۇزماس ئىدى. ئەمدى قالغان ئاكتىپلارنىڭ كۆپچىلىگى ئۆزىنىڭ چۈننىنى قورۇپ يۈرگەن قورقۇنچاقلار. ئۇلارغا ئېيتقان بىلەن ئىشنى بۇزۇۋېلىشىمىز مۇمكىن. بىز چاپسانراق رايوندىن چىققان كومىسسىيە ئەزالىرىغا يولۇقۇپ، ئۇلارنى ئەھۋالدىن خەۋەردار

① سېمىنار — بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى. — تەھرىرىدىن.

قىلىشىمىز كېرەك. ئاڭلىشىمچە ۋېلاخۇنكام رايوندىن چىققان كومىسىسىيىنى ھېچ يەرگە چۈشۈرمەي، توپ-توغرا يېراقتىكى ئوتارلارنىڭ① بىرىگە ئېلىپ كېتىپتۇ، ھازىر ماڭساق راسا بىسبارماق يەۋاتقانلىقى ئۈستىگە چۈشىمىز. كومسومول كومىتېتى سېكرېتارىنىڭ ئېيتىشىچە، تۇنۇگۈن ئۇلارنى كېلىدۇ دەپ، ئىككىنچى فېرمىدا مال سويۇپ، چوڭ تەييارلىق كۆرۈلگەن ئوخشايدۇ. قېنى، مېنىڭ موتسىكلىتىمغا ئولتۇر، چاپسانراق بېرىپ، كومىسسىيە ئەزالىرىغا بۇلارنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاشكارىلايىمىز. بىزنى فېرمىدىكى مالچىلارمۇ قوللايدۇ.

ئۇلار سۈلايمانىنىڭ ئىككى چاقلىق موتسىكلىتىغا مىنگىشىپ، يېزىدىن چىققاندا، كۈن ئۈپۈقتىن يېڭىلا كۆتىرىلگەن ئىدى. ياز كېلىشىگە كولخوز ماللىرى ئۆسەك دەرياسىنىڭ بويى بىلەن تاغ تەرەپكە يۇقۇرىلاپ كۆچكەچكە، يىگىتلەرمۇ يېراقتىكى مال قورالىرىغا ئېپىباردىغان قارا يولدا ئۆرلەپ كېلىۋاتاتتى.

— موتسىكلىتىڭنى توختاتقىنا، ئاداش، تاللىقىنىڭ ئىچىدە بىرى كاللىلارنى ھەيدەپ كېلىۋاتىدىغۇ، — دىدى غۇلام، ئۇلار كولخوزنىڭ مال بورداش پونكتىغا يېقىنلىشىپ قالغاندا.

— قېنى؟ — سۈلايمان ئۆسەك بويىدىكى تاللىقتا ئاتلىق كېلىۋاتقان ئەكۋەر بوۋاينى تونۇپ قالدى. ئۇ يەتتە-سەككىز تايىنچىنى ھەيدىۋەپتۇ.

— ھەي، بۇ ئەكۋەركامغۇ. ئۇ تاڭ سەھەردە تايىنچىلارنى نەگە ھەيدەپ ماڭغاندۇ؟

---

① ئوتار — قوي پادىسى. — تەھرىرىدىن.

ئۇلار تايىنچىلارنى ئۆلەر-تىرىلىشىگە قارىماي قوغلاپ كېلىۋاتقان بوۋاينىڭ ئۆزلىرىگە يېقىنلىشىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشتى.

— ئەكۆەركام بەك ئالدىراشقۇ.

— قولىغا چۈشتى دىگەن مۇشۇ، ئاداش. بۇ ۋېلاخۇنكام ئىككىسىنىڭ مال بورداش پونكىتىدا بېقىۋاتقان تايىنچىلىرى بولۇشى كېرەك. بۇگۈن ساناق ماڭىدىغىنىنى ئاڭلاپ، باشقا يەرگە يوشۇرغىلى ئېلىپ قاچقان ئوخشايدۇ. ۋېلاخۇنكام تۈنۈگۈن كولخوزچىلارنى قاخشىتىپ كېتىۋىدى، بۇگۈن بىز ئۇلارنى قاخشىتىدىغان پەيت كېپىتۇ. كىشىگە قىلغان كىشىدە قالمايدۇ، دىگەن مۇشۇ، غۇلام.

يىگىتلەر ئېغىزلىرىدىن كۆۋۈك چاچراتىپ كېلىۋاتقان تايىنچىلارنىڭ ئالدىغا ماڭدى. ئۇلارنى كۆرگەندە نىمە قىلارنى بىلمەي، هودۇقۇپ قالغان ئەكۆەر بوۋاي تايىنچىلارنىڭ ئالدىنى توراپ، باشقا ياققا قايرىماقچى بولۇۋىدى، لېكىن ئۇلگۈرەلمىدى.

— بوۋا، ئادەملەر بىر كالىسىنى باقىدىغان يەر تاپالمايۋاتسا، سەن مۇنچىلىك مالنى نەدىمۇ باققانسەن؟ يېڭىراقتىلا كولخوز رەئىسى بىزنى چاقىرىۋېلىپ، "ئەكۆەركام فېرمىدىكى تايىنچىلارنى هەيدەپ كەلگىلى كەتكەن، سىلەر چاپسانراق بېرىپ مېنىڭ نامىمدىن "مال سانى يەتمەيۋاتىدۇ، ساناق ئۆتۈپ كەتكىچە تايىنچىلارنى مال بورداش پونكىتىدىن چىقارمىسۇن" دەڭلەر دەپ بىزنى ئەۋەتتى.

بوۋاي ياشلارنىڭ سۆزىگە يا ئىشىنىشنى، يا ئىشەنمەسلىكنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. تۈنۈگۈن يېرىم كېچىدە ئۆيىگە كىرگەن كۈيوغلى: "ئەتە رايوندىن مال سانىغىلى كومىسسىيە چىقىدۇ. چاپسانراق تايىنچىلارنى پونكىتتىن ئېلىپ كەتسىلە دىۋىدى، ياشلار بولسا پۈتۈنلەي باشقىچە پاراڭ قىلىۋاتىدۇ. رەئىسىمىغۇ قايسى

فېرمىدا ۋېلاخۇن بىلەن ئەكۆەر بوۋاينىڭ مالىلىرى بېقىلىۋاتقىنىنى ياخشى بىلەتتى. "بەلكى ياشلارنىڭ ئېيتىۋاتقىنى راستۇر"، ئەمما سۇلايمانغا قارىسا ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. "بۇ بالىدىن ھەرنىمە كۈتۈشكە بولىدۇ" دەپ ئويلىغان ئەكۆەر بوۋاي سۆز تالىشىپ، ۋاقىراشقان بىلەن ھېچ نەرسە چىقىرالمايدىغىنىنى سەزگەندىن كېيىن يىگىتلەرگە يالۋۇرۇشقا باشلىدى.

— بالىلىرىم، مېنى كەينىمگە قايتۇرۇپ نىمە قىلاتىڭلار. ئۇنىڭدىن كۆرە تاپالمىدۇق دىسەڭلەرچۇ. زادى بوۋاڭلارنى ئاشۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشتۇرماڭلارا.

— يالغۇز جېنىڭغا كولخوز مېلىنىڭ ئارىسىدا شۇنچە مال باققاندا قېرى بولماي، ئەمدى قېرىپ قالدىڭما. مۇنچىلىك مالنى جېنىڭغا جاپا قىلىپ، نىمە قىينىلىسەن. ئۇنىڭدىن كولخوز مېلىغا قوشۇۋەتسەڭ بولىمامدۇ. سەن دىگەن مۇشۇ كولخوزنى قۇرغان ئادەم. بەربىر كولخوز مېلى — سېنىڭ مېلىڭ ئەمەسمۇ. — سۇلايمانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان بوۋاي دۇمبىسىدىن ئۆمچۈك مېڭىپ ئۆتكەندەك شۇركۈنۈپ كەتتى.

— بالىلىرىم، بۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى تايىنچىدىن باشقىسى ۋېلاخۇننىڭ مېلى، — ئەكۆەر بوۋاي باش بوغالتىرنىڭ ئىسمىنى ئېيتسام، ياشلار ئۇنىڭدىن چۆچۈپ، مالغا تەگمەس دىگەن ئىدى، ئەمما سۇلايمان بۇنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى...

— باياتىن شۇنداق دىمەمسەن، بوۋا. سەن ئاۋارە بولما، بىز ئۇنىڭ مېلىنى كېرەك يەرگە ئۆزىمىزلا يەتكۈزۈپ بېرىمىز. قېنى، ئېتىڭدىن چۈشۈپ، دەم ئالغىن.

— ئۇ دىگىنىڭغۇ راست، بالام. ئادەم قېرىغاندا ئات مىنمەكمۇ

قىيىن ئىكەن.

بوۋاي يەرگە چۈشۈپ يوغان تاشقا ئولتۇرغاندا سۈلايمان ئاغىنىڭ سىنىڭ قۇلىغىغا بىرنىمە دەپ پىچىرلىۋىدى، غۇلام دەرھال ئاتقا مىندى.

— ھەي بالام، نىمە قىلىۋاتىسەن؟

— بوۋا، سەن دېمىگىنى ئالغاندىن كېيىن باردىغان يېرىگىگە موتسىكلىتتا يەتكۈزىمەن. غۇلام تايىنچىلارنى ھەيدەپ كېتىۋەرسۇن.

ياشلارنىڭ ئويىنى ئەندىلا چۈشەنگەن بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ ئۈلگۈرگىچە غۇلام كەينىگە قايتۇرۇپ ھەيدىگەن تايىنچىلارنى خېلى يەرگە ئېلىپ كەتكەن ئىدى.

— بۇ نىمە قىلغىنىڭلار، بالىلىرىم! ۋېلاخۇنىنىڭ ئالدىدا قارا يەر بولدۇمغۇ.

— ھىچ ۋەقەسى يوق، بوۋا. ۋېلاخۇنكامنىڭ مۇنچىلىك مېلىنى كولخوز مېلىغا قوشساق ساۋاپ ئىش قىلىمىز. بۇ ئېتى ۋېلاخۇنكامنىڭ بولغىنى بىلەن، مال بورداش پونكىتىدا بېقىلىۋاتقاندىن كېيىن، كولخوز مېلىغا ھىساپ. قېنى، ئۇنىڭدىن موتسىكلىتقا ئولتۇر، مەن سېنى ھازىرلا دىگەن يېرىگىگە ئېلىپ بارىمەن.

ياشلارغا رەنجىپ، خېلى ۋاقىتچە گەپ قىلمىغان ئەكۋەر بوۋاي ئېتىدىن ئايرىلغاندا، سۈلايماننىڭ موتسىكلىتىغا ئولتۇرمىسا، دالىدا يالغۇز قالىمەن دەپ ئويلىدىمۇ، بىر چاغدا يىگىتنىڭ كەينىگە مىنگەشتى. ئۇ ئىچىدە ئاخىرقى ۋاقىتلاردا كۈيوغلى ئىككىسىگە ئارامخۇدا ياشاشقا يول قويمايۋاتقان ياشلارنى تىللاپ، "بىزنىڭ ئەركىن ياشايدىغان قەرەلىمىز تۈگىگەن ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى.

سۈلايماننىڭ موتسىكلىتى بىر قىرىدىن ئېشىشقا ئۇلارغا يەنە بىر

توپ كالىنى ھەيدەپ كېلىۋاتقان پادىچى يولۇقتى. رايوندىن تەكشۈرۈش چىققاندا، مالىلارنى بىر ئوتاردىن ئىككىنچى ئوتارغا ھەيدىگۈچىلەر كۆپىيىپ كەتكىنىگە ھەيران بولغان سۈلايمان، "بۇمۇ بىرەر ئاكتىپنىك مېلى ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى.

— بۇ مالنى نەگە ھەيدەپ ماڭدىڭ؟ — دەپ سوردى ئۇ ئۆزىگە تونۇش پادىچىدىن.

— رايوندىن مال سانىنى تەكشۈرىدىغان كومىسسىيە چىققان ئىكەن، باش بوغالتىر بىر فېرمىدىكى مالنى ساناپ بولغاندا، ئۇ يەردىكى ئون بەش كالىنى ساناقچىلار يېتىپ كەلگىچە ئىككىنچى فېرمىدا قىشتا ئۆلۈپ كەتكەن كەم مالنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن يوشۇرۇن قوشقۇزۇۋاتىدۇ.

— مالنى كەينىگە قايتۇرغىن. ۋېلاخۇنكام دىگىنىنى قىلىدىغان كىم شۇنچە. ئۇ ھارام ئوي بىلەن ئۆمۈرى مۇشۇنداق پاسكىنا ئىشلارنى قىلىپ ياشاۋاتقىنىنى بىلمەمسەن. سېنىڭ بىلەن بىز ھەممە نەرسىگە ئادىل قاراپ يېڭىچە ھايات كەچۈرۈشىمىز كېرەكقۇ. نېمىشقا "ھۆكۈمەتنىڭ كۆزىنى بويىاپ، قىلىۋاتقان ئىشىمىز خاتا"، دىمەيسەن. زادى ۋېلاخۇنكامغا ئوخشاش ھارام ئويدا ياشاۋاتقانلار نىمە دىسە، شۇنىڭغا ئەگىشىپ مېڭىۋېرىمىزمۇ. فېرمىدىكى زوئو-تېخنىكىلار بىلەن پادىچىلار نىمىگە قاراپ يۈرىدۇ.

— ئۇلارمۇ باشتا نارازى بولۇۋىدى، كېيىن ۋېلاخۇنكام "باشلىق شۇنداق دەپ چېكىدى"، دىگەندىلا قايىل بولۇشتى. قانچە قىلغان بىلەن باشلىق دىگەن باشلىق-تە، ئەمما مەنمۇ ساڭا ئوخشاش ئويلىۋىدىم. ئاۋۇ كۈنى دىسە بىرتالاي قىشتا ئۆلگەن مالىلارنى ئۆلمىدى دەپ، بۇ ئىشنى قىلىۋاتىمىز، ئۇ ماللار كىمنىڭ قوسىغىغا

كىرىپ كەتكىنىنى بىر ئاللانىڭ ئۆزى بىلىدۇ.

ــ ئەمدى ئەقلىگگە كېلىۋاتىسەن جۇمۇ، ئاداش. ــ سۇلايمان فېرمىدىكى تەڭتۇشىنىڭ سۆزىگە رازى بولۇپ قالدى. ــ زادى مۇشۇنداق قۇۋلۇق ـ شۇملۇق بىلەن ياشاش ئايرىم ئادەملەر بىلەنلا كەتسۇن. بىز يېڭىچە ياشاپ، يېڭىچە ھايات كەچۈرەيلى. قېنى، كاللىرىڭنى كەينىگە قايتۇرۇپ ھەيدە.

باياتىن بېرى ياشلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، نىمە قىلارنى بىلمەي، موتسىكلىتتا شۇك ئولتۇرغان ئەكۋەر بوۋاي، ئۆزىنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، خىجالەتچىلىكتە قالدى. "ھازىرقى ياشلار مەن ئويلىغاندەك ئەمەس ئىكەن" دەپ ئويلىدى.

رايوندىن چىققان كومىسسىيە ئەزالىرى قورادىكى مالنى سانىغىلىۋاتقاندا، ياشلار ئىلگىرى بۇ يەردىن ئوغرىلىقچە ئېلىپ چىقىپ كەتكەن مالىلارنى ھەيدەپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ چوڭ ياردىمى ئۈچۈن رايوندىن كەلگەن ئادەملەر بەك خوشال بولغىنى بىلەن، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ھىچقايسىسىغا ئىشەنمەي، بۇ يەردىكى ساناقنى ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان ۋېلاخۇنىنىڭ كۆزلىرى چۆچەكتەك بولۇپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ يەنە بىر قېتىم مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، شەرمەندە بولغىنىغا كۆزى يەتكەندە، ماڭلىيىدىن چىپىلداپ ئېقىشقا باشلىغان تەرىنى ئېرتمايلا ئولتۇرۇپ قالدى.

36

ئادەم قېرىغانسېرى كۆزى تورلىشىپ، ھەممە نەرسە ماناسىقان ئارىسىدا تۇرغاندەك كۆرۈندىكەن. بۇ پاتەمخان مومانىڭ كۆزىدىن ئايرىلىۋاتقىنىمىكىن. ئۇ ھويلىغا كىرىپ كەلگەن يىگىتلەر سۈپىدىكى باراڭغا يېقىنلىشىپ، سالام بەرگىچە تۈزۈك تونۇماپتۇ. ھازىرقى ياشلارمىغۇ باراڭدىكى قاپاقلاردەك بىر بىرىگە ئوخشايدۇ.

ــ قاپاق چۆمۈچلەر ئالامەت نۇرغۇن چۈشۈپتىغۇ، موما. ئۆيلەنگەندە سالامغا كەلسەك، ھەر بىرىمىزگە بىردىن قويۇپ بېرىسەنكەن- دە. مەن مۇشۇ باشتىلا قايسىسىنى ئالىدىغىنىمنى يېزىپ قويسام بولىدىكەن.

موماي ھەرە بىلەن پالىتا كۆتىرىۋالغان سۈلايمان شېتىلىنى ئۈندىن تونۇدى. بەزى يىگىتلەر مۈرىسىگە كەتمەن- گۈرجەكلەرنى ئارتىۋاپتۇ. پاتەمخان ئۇلار بىر ياققا ماڭسا كېرەك، كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بېرىپ، سالاملىشىپ چىققىلى كىرگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى.

ــ ئەكۆەر بوۋاينىڭ ئۈزۈم بارىگىدەك ئونىغا بەرگۈسىز بارىگىڭ بار- دە، موما.

ــ ئۈزۈم بارىگىنىڭ ئاستى سوغاق كېلىدۇ، بالام. ئۇ يەردە بىر دەملا ئولتۇرسام، پۇت- قولۇم تارتىشىپ، ئورنۇمدىن تۇرالماي

قالـمەن. شۇڭلاشـقا قازان بېشـىغا كۈن چۈشـمـسۇن دەپ، قاپاق چۆمۈچ بىلەن يۆگۈمەچ گۈلنى ئارىلاشتۇرۇپ تېـرىپ، ياسۇالـدىم. خويما چىرايـلىق كېـلىپ قېپسـلەرغۇ، قېـنى يۇقۇرى ئۆتۈپ، بىر چىنىدىن چاي ئىچىڭلار.

ــ ياق، موما، چاينى كېيىنرەك ئىچەرمىز. بىز سېنىڭ ئۆيۈڭنى بۇزۇپ، ياسىغىلى كەلدۇق. سەن چاپسانراق جابدۇقلىرىڭنى يىغىشـتۇرۇپ، قاياققا قويۇشـنى كۆرسـتىپ قويـغىن. بىز بىر تەرەپـتىن ئۆگزىنىڭ توپىسىنى چۈشۈرۈپ، ئىشقا كىرىشەيلى. ــ ئادەم كۈتمـگەن نەرسىنى تۇيۇقسىز ئاڭلىسىمۇ، بۆلەكچە تەسىر قىلىدۇ ئەمەسمۇ. غۇلامـنىڭ سۆزلىرىـنى ئاڭلىغانـدا، مومای هاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

ــ كېيىنرەك ئېچىپ، ياسامىسلەركىن ـ تاڭ، بالىلىرىم، ــ دىـدى ئىككى ئويـلۇق بولۇپ تۇرغان مومای. ئۇ مۇنۇ چاچلىـرى ئۆسۈپ كەتكەن بالىلار قىزىقچىلىقتا ئۆينى بۇزۇپ، هەممىنى ئايقىن ـ يايقىن تاشلۇۋېتىپ كەتسە، ئاق قار، كۆك مۇزلۇق قىش كەلگەنـدە، تالادا قالماي دەپ قورقاتتى.

ــ قېرىغاندا ئىسسىققىـنا ئۆيۈمدە ئولتۇرۇۋەرگىـنىم ياخشـىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە سـلەر بىر قۇر جۆنـدەپ، ئۆگزىـگە لاي سېـلىپ بەرسەڭلەر ياخشى ئىدى. زادى ئوتتۇز يىل چىدىغان تامـلار مېنىڭ بەش كۈنلۈك ئۆمرۈمگە چىدار.

مومايغا هازىر "بوپتۇ" دىسـلا، مۇنۇ كەتـمەن ـ گۈرجەكـلىرىنى كۆتىرىپ تۇرغان يىگىتلەر بىر دەمدىـلا ئۆيـنىڭ پاچاق ـ پاچىغىـنى چىقىرىۋېتىدىغاندەكلا تۇيۇلاتتى. ئۇ سالامەتخانىنىڭ ئوغـلى غۇلامـغا قارىغاندا، كۆز ئالدىغا ئەتىيازدىكى بىر هەپتە بويى هاۋا ئېچىلـماي

یاقـقان ئاق یېـغىن كەلـدى. بۇ يىگىتـلەرنى قايتۇرۇۋەتـسە، يەنە ئاشۇنداق يامغۇر يېـغىپ، يىلـدىن ـ يىلـغا ئولتۇرۇشۇۋاتـقان يوغان لىملار ئۆزىنى بېسىۋالغاندەك سېزىلدى.

ــ خاتىـرجەم بول، موما! بىز ئۆيـۈڭـنى بىر ھەپـتە ئىـچىدە ياساپ بېرىمىز. كۆممە قوناق سۈيىنى تۇتىدىغان يىگىتلەرنى بەلگىـلەپ، كولخوز ئىشـنى رەتـكە سېـلىپ قويۇپ كەلـدۇق، ــ دىـدى مومانىنىڭ ئويىنى چۈشەنگەن سۈلايمان.

ــ ياسايمىز دىسەڭلەر، ياساڭلار. مەن سىلەرگە ئۆيىنى بوشتىپ بېرەي.

پاتەمـخان موماي ئۆي ئىچىدىـكى جابدۇقـلارنى يىغىشتۇرۇشـقا ماڭغاندا، غۇلام كەتمەن ـ گۈرجەك كۆتەرگەن يىگىتلەرنى ئۆگزىـگە ئېلىپ چىقتى.

ــ قېنى، ئاغىنىلەر، بىز ئۆگزىنىڭ توپىسىنى چۈشۈرۈۋېتەيلى.

ئوتتۇز يىلدىن بىرى ھىچبىر قالايمىقـىنى يوق، جىمـجىت ھايات كەچۈرۈۋاتقان ھويلا بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئۆزگىرىپ كەتتى. ئەتراپـنىڭ ھەممىسـىنى چاڭ ـ توپا قاپلـىدى. ئەتىگەنـدە كەلـگەن بەش يىگىت چۈشكـىچە ئىككى ئېـغىز ئۆيـىنىڭ ئۆگزىسـىنىڭ توپىسـىنى چۈشۈرۈپ، چەڭزىلەرنى ئېلىشقا باشلىغاندا، بۇنىڭدىن بىرئاز ۋاقىت ئىلگىرىلا بىر ئوبدان تۇرغان ئۆي، كۆزىگە بۆلەكـچە سەت كۆرۈنۈشكە باشلىدى. جابدۇقلىرىنى لەمپە ئاستـىغا توشۇپ، سەرەمـجان قىلـۋالاي دەپ، پايپىـتەك بولغان موماي، توپا ـ چاڭ ئىچىدىـكى ئۆيىگە ئانچىلا سەپـسالـمىغان ئىكەن، ئۇ ئىشلىرىنى بېسىقـتۇرۇپ، بىر چەتكە چىقىپ ئولتۇرغاندا، شۇنـچە يىل تۇرغان ئۆيـىنىڭ كۆز ئالدىدا بۇزۇلۇپ، ئەتراپى ھاڭغىرقاي بولۇپ كەتكىنىنى بايقىغاندا،

يۇرەك ـ باغرى سېرىلىپ، ئەمدى ئۆزىنى باشپاناسىز قالغان ئادەمدەك ھىس قىلدى. ئۇنىڭغا مۇشۇ ئۆيدىن ئوغلىدىن كېيىن قەلبىنى ئىسىستىپ تۇرغان ئىسسىق چىقىپ كېتىپ بارغاندەك سېزىلەتتى. مومايى ئۇچۇن خۇددى قارا يەردە ياشاش قەرەلسى تامام بولۇپ، ئەمدى ئاشۇ ئۆيى بىلەن بىللە پۈتكۈل ھاياتى ۋەيران بولۇۋاتقاندەك ئىدى. دەسلەپ چەكزە، لىم، ئاندىن كېسەك، ياغاچ ۋە دەرىزىلەر ـ گىچە بۇزۇلۇۋاتقان ئۆيىنى كۆرگەندە: "مۇنۇ يىگىتلەر چاپىغىنى ئالىمىز دەپ، قارغۇ قىلمىسا بولاتتىغۇ" دەپ، ئۆيىنىڭ قايتىدىن تىكلىنىشىگە گۇمانلىنىۋاتقان مومانىڭ ئەندىشىسى كۈچەيمەكتە.

ــ موما، بۇ تاملارنى كىم سوقۇۋىدى؟ ــ سۇلايمانىڭ سۆزى مومانىڭ ئويىنى بۆلۈۋەتتى.

ــ ئوغلۇم شەماخۇن ئارمىيىگە ماڭىدىغان يىلنىڭ باھار ئايلىرىدا سوققان، ــ پاتەمخان ئوغلىنى تىلغا ئالغاندا ئۆزىنى مەغرۇر ھىس قىلدى.

ــ باشقىسىنى بىلمەيمەن، ئەمما ئوغلۇڭ ئالامەت ئۇستا تامچى بولغان ئىكەن. بۇ تاملار ئوتتۇز يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىلگىرى سوقۇلسىمۇ مۇزدەك تۇرۇپتا. يەنە شۇنداق ئوتتۇز يىل چىدىشى مۇمكىن. كۆردۈڭمۇ، سوقما تاشنى توپىغا قانداق پاتۇرۇپ ئۇرغان. ئىزلىرى چۆچەكتەك بولۇپ تۇرىدۇ. مۇنداق تاملارنى سوقۇش مەن ـ مەن دىگەن يىگىتلەرنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. توپا تاشتەك ئۇيۇپ كەتكەن. مانا كۈچ! ئۇنىڭ ئۈستىگە نىمە دىگەن ئىگىز سوقۇلغان تاملار. ئون تۆت ياغاچ كۆتىرىپتۇ.

ــ رەھمەتلىك ئوغلۇم بۇ ئۆيلەرنى بۇغدايىنىڭ يېرىنى ئوسا قىلىپ يۇرۇپ سوقۇۋىدى، كەچقۇرۇنلۇغى تامنى قۇرۇپ، يەرنى

ئوسا قىلىپ قوياتتى ـ ده، ئەتىگەنلىگى ئىشقا ماڭغىچە ئۆزى يالغۇز ئىككى ـ ئۈچ ياغاچ كۆتىرىۋېتەتتى. ئۇ كەتمەن بىلەن ئىگىز تامغا توپا تاشلىغاندا، قارىسا ئادەمنىڭ زوقى كېلەتتى. شۇ چاغلاردا خەقلەرنىڭ تىلى تېگىپ كەتسە كېرەك بالامغا.

ــ مۇشۇنچىلىك ئىگىز يەرگە قانداقمۇ كەتمەن بىلەن توپا تاشلىغاندۇ؟ ئۆزى يالغۇز سوقۇپ چىقتى دەمسەن؟ ئەسلىدە بۇرۇن ـ قىلار ئالامەت قاۋۇل بولغان جۇمۇ. قېرىلارنىڭ ئادەمنىڭ ئۇرۇغى كىچىكلەپ كېتىپ باردۇ دىگىنىمۇ راست ئوخشايدۇ، ئۇنداق كۈچ ـ قۇۋۋەت بىزدە نەدە بولسۇن؟

ــ هوي، سۇلايمان، سەن ئۆيلەنمەي تۇرۇپ مۇنداق دىسەڭ، كېيىن قانداق قىلىسەنۇي؟ ــ بۇزۇلغان تامنىڭ ئۈستىنى قىرىپ، جۆندەۋاتقان يىگىت چاخچاق قىلىشقا باشلىدى. سوققان تاملارغا زوقلىنىپ تۇرغان پاتەمخان مومای ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلىنى ماختىماقتا.

ــ هازىرقى تاملار تام بولامدۇ. بۇگۈن تۇرغۇزۇپ، بىر هەپتە ـ دىن كېيىن بىر كالا سۈركەلسە، ئۆرۈلۈۋاتقان. كېسەك دىگىنىنى خۇدا ساقلىسۇن، سۇ تەكسىلا مىچچىدە ئىۋىپ كېتىدىكەنغۇ، ــ مومای ئۇزاق سۆزلىدى.

ــ هەي، بالىلىرىم، تامنى تولا بۇزماڭلار. قانچە قىلغان بىلەن بالام سوققان ئەمەسمۇ، ــ دەپ قوياتتى يىگىتلەر تامنىڭ توپىسىنى كۆپىرەك چۈشۈرسە، ئۇنىڭغا جېنى سىقىراپ تۇرغان مومای.

ــ بىز ئۇنىڭ يامغۇر ئۆتۈپ بۇزۇلغان يەرلىرىنىڭ توپىسىنلا چۈشۈرۈۋاتىمىز. سەن دىمىسەڭمۇ بۇ تامغا قول تەككۈزگىمىز كەلمەي

تۇرىدۇ. مۇنچىلىك تام تۇرغۇزۇش ئاسان ئەمەس. پەقەت ئۇنىڭ سۇۋۇغىنى قىرىپ چۈشۈرۈپ، ياڭلىۋاشتىن سۇۋاپ، ئىشىك-دەرىزىلەرنى يۆتكەيمىز.

تەيىارنى بۇزماقتىن يېنىك ئۇقەت يوق. قاراڭغۇ چۈشكىچە ئىشلىگەن يىگىتلەر تاملارنى كاسەك ياغاچ سىلىنغان يېرىگىچە بۇزۇپ، كونىراپ چىرىشكە باشلىغان ئىشىك-دەرىزىلەرنى ئېلىۋەتكەندە، پاتەمخان مومانىڭ بىر ئوبدانلا ئۆيىنىڭ ئورنىدا چوخچاراپ، كۆرۈمسىز ئەسكى تاملارلا قالدى. ئەمدى ئۇنىڭدىن ياڭلىۋاشتىن ئۆي تۇرغۇزۇشقا بولىدىغىنىغا مومانىڭ ئويلىسا ئەقلى يەتمەيتتى.

يىگىتلەر بىر كۈنلۈك ئىشنى تاماملىغاندا، بۇزۇلغان يەر بۇزۇلغان يەردە، چېچىلغان نەرسە چېچىلغان يەردىلا قالدى. هويلىنىڭ ئىچى داڭگال-توپا بىلەن ئۆگزىدىن چۈشكەن چىرىك بورا، چەكزىلەرگە تولۇپ كەتكەن. هەرقاچان سۈپۈرگىسىنى قولىدىن چۈشۈرمەي هويلىغا بىر تال ئەخلەت چۈشۈپ قالسا، سۈپۈرۈپ تۇرىدىغان پاتەمخان موماي مۇنداق بىسەرەمجانلىقىنى كۆرگەندە، ئىچى پۇشۇپ، ئارامخۇدا يۈرەلىسۇنمۇ؟! ئۇ بۇ كۈنى خوشنىلارنىڭ "ئۆي ياسلىپ پۇتكىچە بىزنىڭكىدە قونۇپ تۇرسىلا" دىگىنىگە ئۇنىماستىن، لەمپىنىڭ ئاستىغا قويغان ياغاچ كارۋاتتا كۆز يۇمغاندەك قىلغىنى بولمىسا، تۈزۈك ئۇخلالمىدى. ئۇ تېنىغا سىڭگەن ئادىتى بويىچە تاڭنىڭ كەينى يېڭىدىن يوروۇۋاتقاندا سۈپۈرگىسىنى كۆتىرىپ، هويلىغا چىقىۋىدى، لېكىن هەممە نەرسە چېچىلىپ ياتقان هويلىنىڭ نەرىنى سۈپۈرۈشنى بىلمەيتتى. موماي چېچىلغان داڭگاللارنى بىر چەتكە يىغىشتۇرۇپ، ئۆزى ماڭىدىغان يولنى سۈپۈرۈۋاتقاندا، ماشىنا گۈكىرەپ، سىگنال بەرگەن ئۈنى ئاڭلاندى.

ـــ نىراق قاچ، موما، هازىرلا پاسكىنا بولىدىغان هويلىنىڭ نىمىسىنى سۈپۈرىسەن. ئۇنىڭدىن كۆرە ئاغزىمىزغا تېتىغۇدەك سەي قىلساڭچۇ، ـــ يەنە سۇلايمان شېتىلىنىڭ سېغىزخانىغا ئوخشاش شاراقلاپ سۆزلىگەن ئۈنى ئاڭلاندى. تۈنۈگۈن بۇزۇۋېتىپ كېتىپ قالغان يىگىتلەر بۈگۈن كەلمەي قالارمىكىن دەپ ۋايىم قىلىۋاتقان مومامي سۇلايماننىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغاندا، خوشال بولۇپ كەتتى. ئۇ يېرىم كېچىگىچە كۇلۇپتا كىنو كۆرۈپ، ئاندىن يېزا كوچىسىدا ناخشا ئېيتىپ، تاڭنى ئۇيقۇسىز ئاتقۇزىدىغان يىگىتلەر ئەتىسى كۈن چۈشـ كىچە ئۇخلايدىغاندۇ، دەپ ئويلايتتى. لېكىن ئۇلار تاڭ ئاتماستىن يېتىپ كېپتۇ.

ـــ كېسەك ئېلىپ كەلدۇق، موما، ـــ دىدى ئىشىكىگە توختىغان ماشىنىنى كەينىگە شوخشىتىپ هويلىغا كىرگۈزۈۋاتقان غۇلام، ـــ تۈنۈگۈن ئۆيىڭنى بۇزۇۋېتىپ كەتكەندە، بالىلار ياساپ بەرمىسە، نەدىمۇ ياشارمەن دەپ ئەندىشە قىلىپ ئۇخلىمىدىڭغۇ دەيمەن. قورقما، بۈگۈن ياساشقا كىرىشىمىز.

يىگىتلەرنىڭ ماشىنىغا باسقان كېسىگىنى كۆرگەندە، پاتەمخان مومانىڭ پىلدىرلاپ، ئۆچۈشكە باشلىغان ئۈمىدى قايتىدىن لاۋلدىـ غاندەك بولدى. ئۇ يىگىتلەرگە ئۆزىنىڭ مىننەتدارلىغىنى قانداق ئىزهار قىلىشنى بىلمەي، سەكپارە ئىدى.

ـــ سىلەر كېسىگىلارنى چۈشۈرگىچە مەن بىر تەخسە سەي قوراي.

تالادا ياتقان ئۈچۈنمۇ، كېچىچە پۇتىنى يەل چىرماپ قالغان مومامي، بايا سەل ئاقساقلاپ يۈرەتتى، ئەمدى هەممىسىنى ئۇنتۇپ، يېپ ـ يېنىك بولۇپ قالدى. قانداق قىلسا ئۆيىنى ياساۋاتقان

يىگىتلەرنىڭ كۆڭلىنى ئالدىغىنىنى بىلمەي يۈرگەن موماي بار نەرسىسىنىڭ ھەممىسىنى جوزىغا قويدى.

مۇنداق چاغدا ئۇ ھويلىغا كىرگەن خۇلۇم-خوشنىلاردىن ئۆزىنىڭ خوشاللىغىنى يوشۇرالىسۇنمۇ؟! ھەتتا بەزىلەرگە ماختىنىپ، بىرتالاي پاراڭ قىلىۋەتتى. خوشاللىق كۈنلەر ئاز بولغان مومايغا بۇنىڭ ھەممىسى بۆلەكچە تەسىر قىلدى.

چاي تەييارلاپ، ئۇلارنىڭ سورىغان نەرسىلىرىنى تېپىپ بېرىمەن دەپ ھاردۇق يېتىپ قالغان موماي، لەمپىدىكى جوزىغا تايىنىپ ئولتۇرۇپ، تامغا كېسەك تىزىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ ھەركىتىگە قىزىقىپ قارايتتى. بالىلار ئۆينىڭ بەركىتى ئىكەن. ئۇلارنى ئىشلىتىپ قويۇپ، تامىغىنى تەييارلاپ ئولتۇرغان قانداق ياخشى!

مومانىڭ ئېسىگە يەنە ئوغلى شەماخۇن چۈشتى. بۇ قېتىم ئانا ئۇنى ئەسلەپ، كۆڭلىنى بۇزغىنى يوق، ئاشۇنداق ئوغۇل تۇغۇپ، ئۆستۈرگىنىگە پەخىرلەندى.

"بالامنى ئۇرۇشتا ماتروس دىگەن بىرىنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلاپ ئۆلۈپتۇ دەيدۇ. ياشلارنىڭ ماڭا مۇنچىلىك كۆپ غەمخورلۇق قىلغىنىغا قارىغاندا، ئۇ خېلى چوڭ قەھرىمانلىق بولسا كېرەك" دەپ ئويلايتتى موماي.

ئىلگىرى موماي "مەنمۇ باشقا ئايالىلارغا ئوخشاش توققۇز ئاي قوساق كۆتىرىپ، ئوغۇل تۇغۇۋىدىمە" دەپ، كەلمەسكە كەتكەن شەماخۇننى ئەسكە ئالسا، مۇنۇ تۆت تامنىڭ ئىچىدە ياشاش قەرەلىي تۇگىگەندەك روھسىزلىنىپ كېتەتتى. مۇنداق چاغدا ئۆزىنى ئوغلى بىلەن يولدىشىدىن كېيىن ھىچكىمگە كېرەكسىز ئادەمدەك ھىس قىلىدىغان. ئەمما بۇگۈن ئىشلەۋاتقان يىگىتلەرگە قارىغاندا، ئىلگىر-

ىكى قورقۇنچلۇق سېزىمىنىڭ ھەممىسى كۆكىكە ئۇچۇپ، كۆڭلى تولۇپ قالغان ئىدى.

يىگىتلەر پاتەمخان مومانىڭ ئۆيىنى ياساۋاتقان ئىككى كۈندىن بېرى بۇرھانبۇلاقنىڭ بىكار، زېرىكىپ يۈرگەن قېرىلىرى بىلەن غەيۋەتنى ياخشى كۆردىغان ئاياللىرىنىڭ تەڭدىن ـ تولىسى ئىشگىدە قاتار ئۆسكەن ئاق تېرەكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورنىتىلغان تۈۋى چىرىك بەندىگىنىڭ چۆرىسىگە يىغىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلار ئىككى كۈندىن بېرى ئۆتكەن كۈنلەرنى بىرنەچچە قېتىم ئەسكە چۈشۈرۈپ، تالاي ۋەقەلەرنى قوزغىدى، بولۇپمۇ، تويدىن قايتقان ئاياللار كوچا بويلاپ كېلىۋاتقاندا، پاتەمخان مومانى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ خەيرىخاھلىغىنى ئېيتىشىپ، مومای بىلەن تەڭ خوشال ئىكەنلىگىنى ئىزھار قىلىشقاندا، پەقەت ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى دۇتارچى جەننەت بۇۋىنىڭ:

ــ ۋاي، پاتەمخىندە، بۇ ئۆيلەرنى كولخوز ياستىپ بېرىۋاتامدۇ، نىمە؟ ــ دەپ ئانچە خوشياقمىغاندەك سورىغان سوئالى يۈرىگىگە يىڭنە سانچىغاندەك تەسىر قىلدى. ئىلگىرى پاتەمخان ئۆيىنى ياساتـ ماي يۈرگەندە، ئۇنى بىچارىدەك كۆرۈپ، ئىچى ئاغرىپ پاراڭ قىلىدىغان جەننەت بۇۋىنىڭ بۇگۈنكى پارىڭىمۇ ئۆزگىچە. ــ سىلىنىڭ يالغۇز جانلىرىغا مۇنداق ئۆينىڭ كېرىگى نىمە؟ توي قىلاتتىلىمۇ شۇنچە!

ــ ھەي جەننەت بۇۋى، بۇ پارىڭىز نىمىسى؟! مەن سىلەرگە ئوخشاش كولخوزغا ئۆلۈگۈمنى ئارتىۋالغىنىم يوق. ئۆزەمنىڭ ئاقچىسىغا ياستۇاتىمەن. يە مېنىڭ سىلەرگە ئوخشاش تاختايلىق ئۆيلەردە ئولتۇرغۇدەك، بۇ يۇرتقا ئەمگىگىم سىڭمىدىمۇ، سىز قاش ـ

كىرپىكلىرىڭىزنى بوياپ، ھال تارتىپ يۇرگەندە، مەن تىزىمغىچە پاتىقاق كېچىپ سۇ توتۇتقان. مېنىڭ بىلەن سۇ توتقىلى كېلىپ، بىر كۈنگە چىدىماي كېتىپ قالغىنىڭىز ئېسىڭىزدە باردۇ؟ مېنىڭ ئاغزىمنى تولا ئاچماڭ، مەن سىزگە ئوخشاش ئۆرۈم يىغىپ، ئاۋۇ ئەكۆەرگە ئوخشاش كۈيوغۇلىنىڭ كۆكىنى سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقىنىم يوق...

گەپ ـ سۆزگە تولا ـ تېرىم ئارىلاشماي، شۇپشۇك ئولتۇرىدىغان مومانىڭ بىردىن ئۆزگەرگىنىگە ئاياللار ھەيران بولۇشتى. پاتەمخان بۇنى ئۆزىمۇ سەزسە كېرەك، باشقا ئاياللارغا كۆزىنى چىمچىقلىتىپ:

ــ راستە. مېنىڭ مۇشۇ يۇرتنى دەپ، ئاۋۇ دودىشاڭنىڭ ئاستىدا بېشى كېسىلگەن يوالدىشىم، قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ كېلىۋاتقاندا، جېنىنى قۇربان قىلغان ئوغلۇم، مۇنداق توقسان ئۆيگە تېتاتتى، ــ دەپ قويىدۇ.

ئەمدى بىرەر ئېغىز پاراڭ قىلسا، مۇنۇ ئايالىلارنىڭ ئارىسىدا كۆپ نەرسىسى ئاشكارا بولۇپ قالىدىغىنىدىن ئەيمەنگەن جەنىنەت بۇۋىمۇ بىردىنلا ئۆزگىرىپ، ئايالىلارنىڭ رايىچە پاراڭ قىلىشقا باشلىدى.

ــ ۋىيەي، جېنىم ھەدە، ئۇ دىگەنلىرى راستقۇ. ھۆكۈمەت سىلىگە ئۆي سېلىپ بەرمەي، كىمگە سېلىپ بەرسۇن. مەن ئاغزىم قىچىشقانلىقتىنلا سىلىگە چېقىشىپ دەۋاتىمەن...

ــ گەپ قىلمىسام، ئۇمۇ كېلىپ، بۇمۇ كېلىپ، ياغاچنى نەدىن ئالدىڭ، ئۆينى قانداق سېلىۋاتىسەن، دەپ سوتتا سوراغاندەك سوراۋېرىدۇ. ئاۋۇ كۈنى ئەكۆەر كېلىپ: "تاختاينى قانداق ئالدىڭىز"، دەيدۇ تېخى. ئۇلار شۇنچە يىلدىن بېرى كولخوزنى بالا ـ چاقا،

كۈيوغۇللىرى بىلەن يىسە گەپ يوق. ئەمدى دىسىدى، كىنكىرتىگى بىلەن تەڭ تويغۇزۇپ قوياتتىم، ئۇنىڭ كولخوزنى قانداق باشقۇرغىنىنىمۇ بىلىمىزاي...

ئاۋۇ كۈنىكى رابىگۈلنىڭ چىيىدىن كېيىن جەنىنەت بۇۋۇىگە چىشىنى بىلەپ يۈرگەن موماي مۇشۇ دىڭگىل قاش دۇتارچىغا دەيدىغىنىنى دەپ، ئىچىدىكى دەرت-ئەلەمنى بىرئاز بوشىتىۋالغاندەك بولدى. ئايالار "بۇ موماي ئىلگىرى مۇنداق ئەمەستىغۇ" دىگەندەك بىر بىرسىگە مەنالىق قاراشقىنىنى سەزگەندىلا جىم بولدى.

— ئىش قىلىپ، يېڭى ئۆيلەردە ئولتۇرغىلى بۇيىرۇسۇن. ئۆي چېيىغا خوتۇنلارنى ئۆزەم باشلاپ كېلىپ، دۇتار چېلىپ بېرىمەن. قورقمىسلا، سىلىدىن ئۆرۈم ئالمايمەن.

— خۇدايىم شۇ كۈنلەرگە يەتكۈزسە، ئۆزەممۇ ھەممىڭلارنى چاقىرىمەن.

پاتەمخان مومانىڭ بىر دەمدە كۆڭلى بوشاپ كەتتى. ئايالار كېتىپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ قىزىپ پاراڭ قىلغىنىغا خىجالەت بولغاندەك، سەل ئۇيىلىپ قالدى.

ئىلگىرى خوشنىلارنىڭ بالىلىرىدىن باشقا، تولا-تېرىم ئادەم كىرمەيدىغان ھويلىدا يۈرۈپ ئۈگىنىپ قالغان مومايغا مۇشۇ ۋاڭ-چۇڭنىڭ ھەممىسى بۆلەكچىلا سېزىلەتتى. ئۇ بىرىنچى كۈنى بۇ ۋاڭ-چۇڭغا ئۈگىنەلمەي يۈرگىنى بىلەن ئەمدى ئۈگىنىپ قالدى. يىگىتلەرگە تاماق تەييارلاپ يۈرگەن مومايىنىڭ كۆڭۈل خۇشتىمۇ باشقىچە. ئۇنىڭغا مۇشۇ يىگىتلەرگە قوشۇلۇپ ئۆزىنىڭ بالىسى ئىشلەۋاتقاندەكلا تۇيۇلاتتى.

يىگىتلەر ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ ئالدىغا يەنە بىر ئېغىز ئۆي سېلىپ،

تاملارنی قوپۇرۇپ، یېڭی ئىشىك-دەرىزىلەرنی قویغاندا، موماي خوشال بولۇپ كەتتی.

— سەن بىزنی سەل چاغلىما، موما، دىگەن ۋەدىمىزدە تۇرۇدۇق، — دىدی بىر ھەپتە ئىچىدە ئۇچ ئېغىز ئۆينىڭ پوللىرىنی قېقىپ، تاملىرىنی سۇۋاپ ئۇلگۇرگەن يىگىتلەر.

— قېنی بوسۇغىنی بىسمىللا دەپ ئاتلاپ كىر، — سۇلايمان موماينی يېڭی پۇتكەن ئۆيگە باشلاپ ماڭدی. ئىلگىرىكی قاراڭغۇ ئۆي بۆلەكچىلا يورۇق ئىدی.

— رەھمەت، بالىلىرىم، مەن سىلەردىن ئىككی دۇنيا رازی. ئويلىغان ئارمانلىرىڭلارغا يېتىڭلار. — پاتەمخان بۇنىڭدىن باشقا نىمە دىيىشنىمۇ بىلمەيتتی.

ئۇ يىگىتلەرنىڭ ۋاڭ-چۇڭىغا ئۇگىنىپ قالغان. شۇنچە كەڭ ئۆيلەرنی سالغان بىلەن، ئۇنىڭدا ئولتۇرغۇدەك ئادەم بولمىسىمۇ بىر قىسمىلا تۇرىدىكەن.

كومسومول-ياشلار پاتەمخان موماينىڭ ئۆيىنی پۇتتۇرۇپ كەتكەن كۈنىنىڭ ئەتىسی يامغۇر يېغىشقا باشلىدی. "ھاۋامۇ مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ ياسلىشىنی كۈتۈپ تۇرغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدی موماي. نەچچە كۈنگە سوزۇلغان ئاق يېغىن يەرنىڭ قات-قېتىغا سىڭىپ ياققىنی بىلەن پاتەمخان مومايغا ئانچىلا تەسىر قىلمىدی. لېكىن ئۇ قېتىغا سىڭگەن ئادىتی بويىچە چاپسان-چاپسانلا تورۇسقا قاراپ قويىدۇ. موماي ئۆزىنىڭ يېڭی ئۆيىدە ئولتۇرۇپ: "سالامەتخانلارنىڭ ئۆيىنىڭ تاملىری كونىراپ قالغان، قانداق قىلىۋاتىدىكىن" دەپ باشقىلارنىڭ غېمىنی يىمەكتە.

ئۆيدىن يامغۇر ئۆتمىگەن بىلەن موماينىڭ تېنی ئىسسىماستىن،

یەنە مۇشۇنداق چاغدا دەرھال جانغا ئەسقاتىدىغان كاڭلىق ئوچىغىنى كىنەپ ئەسلىدى. ياشلارنىڭ سۆزىگە كىرىپ، پۇشايمان يىگەن موماي، دۇمبىسىنى تېخى يېقىندىلا سۇۋۇغان تامغا يېقىپ ئولتۇرۇۋۇ-ۋىدى، ئۇنىڭدىن مۇز چىقىۋاتقاندەك بىلىندى. ئۆيىنى ئازادە، يوروق قىلىپ ياستىمەن دەپ ئۇنىڭ ئىسسىغىنى يوقىتىۋالمىغاندىمەن دەپ ئويلىدى موماي.

37

يېزا خەلقى: "يىگەنگە سەمىرسە رابىگۇلنىڭ كېلىنى ــ شەمشىنۇر سەمىرەر ئىدى. يولدىشى بىر كولخوزنىڭ باش بوغالىترى، يىمەك ـ ئىچمەك ئىشىكتىنمۇ، تۈگلۈكتىنمۇ كەرىۋاتقان" دەپ قوياتتى. ئەمما رابىگۇلنىڭ خۇددى نان تەگمىگەندەكلا ئىنچىكە، ئورۇق كېلىنى سەمىرىدىغانلىقىنى ئورنىغا دۆگلەك قارا كۆزلىرى چانىغىغا ئولتۇرۇشۇپ، قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ ئاق قۇشنىڭ بوينىدەك ئۇزۇن بوينىدىكى تومۇرلىرى ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. دائىم كۆزلىرى ياشاڭغىراپ يۇرىدىغان ئايالنىڭ قىز كۈنلىرىدىكى گۈزەللىگىدىن ھىچبىر بەلگە قالمىغان، يېزىغا ئاگرونوم بولۇپ كەلگەن دەسلەپكى يىلى چىرايىغا ھەيران قېلىشقان ياشلار ئۇنى ئىسمى يوقلا "ھىندى قىزى" دىيىشەتتى.

ئېچىلىپ كۈلۈپ، يايراپ يۈرمەيدىغان شەمشىنۇر كولخوز ئىشلىرىغا ئارىلاشمىسىمۇ، تاڭ يېڭىدىن يورۇغاندا ئورنىدىن تۇراتتى ـ دە، قېينىئانىسى بىلەن يولدىشى ئويغانغىچە جاھاننىڭ ئىشىنى قىلۋېتەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئادەملەر "كېلىن دىگەن رابىگۇلنىڭ كېلىنىدەك بولسا"، دەپ ئوغۇللىرىغا مۇشۇنداق قىزلارغا ئۆيلىنىشنى جېكىلەيتتى.

ئىلگىرى ۋېلاخۇن توغرىسىدا ھەر خىل ئەسكى گەپ ئاڭلىسىمۇ ئىچىگە سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتقان شەمشىنۇر يېزا ئايالىرىنىڭ زىياپەتىنىڭ

ئۆلۈمنى يولدىشىدىن كۆرۈپ چىقارغان پاراڭلىرىغا چىداپ تۇرالـ
مىدى. بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، بۇ دەرتلەر ۋېلاخۇن بىلەن ئون بەش
يىلدىن بېرى ئۆي ـ ئوتاق بولۇپ ياشاۋاتقان شەمشىنۇرنىڭ ئىلگىرىكى
دەرتلىرىدىنمۇ ئېشىپ چۈشكەن. باشقىلار گۇمانلانغان بىلەن يولـ
دىشىنىڭ خۇلقى ـ مىجەزىنى ياخشى بىلىدىغان ئايىلى كاسسىر قىزنىڭ
ئېغىر ئاياق بولۇپ قېلىشىنى ۋېلاخۇندىن گۇمان قىلاتتى. ئۇ
ئىلگىرىدىنلا مۇشۇنداق پاسكىنا ئىشلارغا ئارىلىشىپ يۈرگەن ۋېلاخۇن
بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى بەربىر قولغا چۈشۈپ، جازاسىنى
تارتىدىغۇ دەپ ئويلايتتى، ئاخىرى ئۇنىڭ دىگىنىدەك بولدى.

جىنايەتلىرى كەينى ـ كەينىدىن ئاشكارا بولۇشقا باشلىغاندا، ئۇ
ھاراققا ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆپ بېرىلىپ، ئۆيىدىمۇ ئاز قوندىغان قىلىق
چىقىرىۋالدى. شەمشىنۇر ئۆيگە كەلگەن بىلەنمۇ ھەر نەرسىگە بىر
چېپىلىپ، غوغا ـ جىدەل چىقىرىدىغان يولدىشىنىڭ كەلگىنىدىن
كەلمىگىنىنى خوش كۆرەتتى.

دادىسىغا يولدىشى بىلەن ياشاشقا تاقىتى قالمىغىنىنى ئېيتىپ،
كۆز يېشى قىلغاندا، ئەكۋەر بوۋاي قىزنى بىرنەچچە قېتىم سىلكىـ
ۋەتكەندىن كېيىنلا شەمشىنۇر قايغۇ ـ ھەسرەتنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ،
بىرئاز ۋاقىت چىدىدى.

ئەمما ۋېلاخۇن تۇزۇلۇشنىڭ ئورنىغا كۈندىن ـ كۈنگە بۇزۇلۇپ
كېتىپ بارغىنىنى بايقىغان شەمشىنۇر سەۋرى ـ تاقىتى تۈگىگەن كۈنى
تۆت بالىسىنى يېتىلەپ، بوغالتىرنىڭ ئۆيىدىن كېتىپ قالدى.

ـ "دوزاققا ئۈگەنگەن، بېيىشقا كۆنمەپتۇ" دىگەن مانا شۇدە.
كىيىمەن دىسە بار، يەيمەن دىسە بار. بەش قولى بىلەن ئاغزىنىڭ
ھەممىسى ئالتۇن، يەنە نىمە يېتىشمەي كېتىپ قالدىكىن ـ تاڭ...

ۋېلاخۇندەك ئەرنى ئالەمنى يۇز قېتىم چارلىسا تاپالماس، ــ دەپ جەننەت بۇۋى ئۆگەي قىزى يامانلاپ كەلگەن كۈنى شەمشىنۇرنى ھارغىچە تىللىدى. بۇ پاراڭ كۆپ ئۆتمەي نوۋەتتىكى بىر چايدا داۋام قىلدى:

ــ ئوقۇغان بىلەن كاللىسى ئىشلىمىسە بىكار. ئەتىلا ئېتىزغا چىقىپ، بەش كۈن ئاپتاپتا يۈرسە كارامىتى ئاشكارا بولار. شورى قاينىغۇسى كەلگەن ئادەم مۇشۇنداق قىلىدۇ...

ــ ۋېلاخۇن ھاراق ئىچىپ كەلگەندە ئۇرۇدىغان ئوخشايدىغۇ. خەقلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بوغالتىر تالاغا كۆپ قاراپ كەتسە كېرەك...

ــ ھازىر قايسى ئەركەك تالاغا قارىمايدۇ... تالاغا قارىسىمۇ بالا ـ چاقىسىنى تاشلاپ كەتكىنى يوقتۇ. بىر ئۆيىنى گۈلدۈرلىتىپ بېقىۋاتىدۇ، ــ دەپ جەننەت بۇۋى شەمشىنۇرنىڭ غەيۋىتى بولغان يەردە، ئۆگەي قىزىنى قوغدايدىغانلىقىنى ئورنىغا يامانلايتتى.

ــ بىر زامانلاردا ئۆيلىنەلمەي يۈرگەن ۋېلاخۇننىڭ قوسىغى تويغاندىن كېيىن، خوتۇن تاللاپ قالغىنىنى قانداق قىلاي؟ ــ دىدى بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ بۇۋەكچىلا سەرسان بولۇپ كەتكەن ئاغىچا.

ــ ياش يىگىت بولغاندىن كېيىن قولىدىن كېلىۋاتقاندا ئوينىۋالسۇن، ئۇنىڭغا نىمانچە ئاھ ئۇرۇپ كەتتىڭىز؟

شەمشىنۇرنىڭ تۇۋت بالىسىنى ئېلىپ كەتكىنىنى ئايالىلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆزىچە جورىماقتا. بەزىلەر تەيىار دۇنيا سەمىرتۇەتسە كېرەك دەپ، شەمشىنۇرنى ئەيىپلىسە، بەزىلەر ۋېلاخۇننى قارىلايتتى.

ئايالىلارنىڭ پارىڭىغا تولا ئارىلاشماي كېلىۋاتقان پاتەمخان مومايى، قورايدەك قۇرۇپ كەتكەن شەمشىنۇرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈر-

گەندە، "بىر ھىساپتىمغۇ توغرا بوپتۇ"، ــ دىدى. ــ "ھازىر ئاچ قالىدىغان زامان ئەمەس. ئادەمنىڭ كۆڭۈل ـ ئارامى بولمىسا، دۇنيا ـ نىڭ كېرىكى نىمە"

ــ ۋېلاخۇن ئايىلىنى يا توي، يا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئارىسىغا ئېپىبارماي، زىنداندا تۇتقاندەكلا تۇتىدىغان، خويما ياخشى بوپتۇ، ــ دەپ يەنە باشقىلارغا سۆز بەرمەي قىرچاڭغۇ ئاغىچا جاۋىلداپ سۆزلەشكە باشلىدى، ــ بولمىسا شەمشىنۇر ياش چاغلىرىدا نىمە دىگەن چىرايلىق قىز ئىدى. مېنىڭ ئۇنداق بىلىمىم بولسا، ۋېلاخۇندەكلەرنى تىرنىغىمغا سۈرمەيتتىم... ئۇنىڭ چېچىنىڭ ئۇزۇن ـ لىغىچۇ.

ــ ھازىر ئۇ چاچلارنىڭ ئۇجۇتى يوقەي، ھەممىسى رابىگۈلنىڭ ئوچىغىدا كۆيۈپ تۈگىدى.

يېزا خەلقى باشتا شەمشىنۇر تۆت ـ بەش كۈن تۇرۇپ، بەرىبىر قايتىپ كېلەر، ئۇرۇقچىدەك تۆت بالىسى بىلەن نەگە سىغاتتى، دەپ ئويلىغان ئىدى، ئۇ بىرەر ئايدەك ۋاقىتتىن بېرى جەننەت بۇۋۇى بىلەن ئەكۆەر بوۋاي تىللىسىمۇ بېشىنى پۈركەپ يېتىۋالدى.

باشتا ۋېلاخۇنمۇ مەيدىسىنى كېرىپ: "كۈچۈكلىرىنى كاڭشىتىپ، كەتسە كەتمەمدۇ، بۇ دۇنيادا ماڭا خوتۇن ئازمىدى. چىشىم قېرىشسا، ئەتىلا ياش قىزغا ئۆيلىنىۋالىمەن، ئاندىن كېيىن قاڭغىر ـ قاخشاپ قالىدۇ" دەپ گۈلدۈرلەپ، بىرئاز كۈن ئايىلىغا قارىماي، بوينىنى تولغاپ يۈرگىنى بىلەن، دائىم توي ـ تۆكۈنلەردە تۆردە ئولتۇرۇپ كېلىۋاتقان رابىگۈل يېزا خەلقىدىن بەك ئۇيالدى.

ئۇ ئايال بىرنەچچە قېتىم كېلىننى باشلاپ كېلەي دەپ، جەننەت بۇۋىنىڭ ئۆيىگە بېرىۋىدى، لېكىن شەمشىنۇر ئۇنىمىدى.

ـــ ئالدىغا بىرىپ نىمە قىلاتتىڭ، جېنىغا پاتقاندا ئۆزىلا يېتىپ كېلىدۇ، ئاشۇنداق يۈرۈپ، بۇرنىغا يېسۇن، ئاندىن ئۆزەم ئېلىپ كېلىمەن، ـــ دەپ ۋېلاخۇن ئانىسىنى باشقا ئەۋەتمىدى.

شەمشىنۇر ئۆيدە چاغدا بۇگۇن ئويلىنىمەن دىسە، بۇگۇن تېپىلىدىغاندەك كۆرۈنگەن قىز ـ جۇگانلار ۋېلاخۇننىڭ ئايىلى يامانلاپ كەتكەندە، ھەممىسىنى جىن ئېلىپ قاچتىمۇ، ئۇنىڭغا ئۆيلەنگۈدەك ھېچقايسىسى تېپىلمىدى. "كەتسە ئەتىلا بىرسىنى ئۆيگە ئېپكىرىۋالـ مەن"، ـــ دەپ بېشىنى تولغىغان ۋېلاخۇننىڭ گۈلدۈرلەپ سۆزلەيدىـ غىنى ئارىدا بىر ئاي ئوتكەندە سەل بېسىلغاندا، قېينىئاتىسىنىڭ كوچىسىدىن ھەر نەرسىنى بىر بانا قىلىپ چاپسان ـ چاپسان ئۆتىدىغان بولدى. ئۇ ئۆزىچە ھازىر ماشىنىنى توختىتىپ كىرىپ، ماڭ دىسەملىغۇ شەمشىنۇر كەينىمدىن ئەگىشىدۇ، دەپ يۈرەتتى.

بىر كۈنى ئەكۋەر بوۋايلارنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە بۇ ئويلىغانلىرىـ نىڭ ھەممىسى يوققا چىقتى.

ـــ سېنىڭ راست دىسە، شۇنچە كۈن دومساراپ يېتىۋالغىنىنى قارا. بالىلارنى قىينىلىپ كېتىدۇ دىمىسەم، كەلمەيلا قويامتىم. ھەممە نەرسەڭنى يىغىشتۇر، يۈر، كەتتۇق.

ۋېلاخۇن مۇشۇ ۋاقىتقىچە گېپىنى ئىككىنچى قېتىم تەكرارلاتقۇزـ مای، ئورۇنلاپ كەلگەن ئايىلى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ماڭىدىغۇ دىگەن ئىدى، لېكىن شەمشىنۇر:

ـــ ياق، ئەمدى سىزنىڭ بوسۇغىڭىزنى باسمايىمەن. شۇنچە يىل ئازاپلىغىنىڭىزمۇ يېتەر، ـــ دىدى شەمشىنۇر. ۋېلاخۇن ئۆز قۇلىغىغا ئۆزى ئىشەنمىگەندەك ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى، كولخوزدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەۋاتقاندىن بېرى، ئايىلىدىن مۇنداق سۆز

ئاڭلىمىغان ۋېلاخۇنغا بۇ بەكمۇ ئېغىر تەگدى. ئۇ بېشىنى دەس كۆتىرىپ، ئايىلىنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاردى. ۋېلاخۇنغا شەمشىنۇر-نىڭ چاناقلىرىغا ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى چاقناپ، قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ قالغان تېنىگە ئەت قوشۇلۇپ، چىرايى ئۆزگىرىپ قالغاندەك كۆرۈندى. لېكىن قەلبىدە ئايىلىغا بولغان ئىسسىق سېزىم ئويغانسىمۇ، ئۆزىنىڭ ئەر كۆكرەك، مەمەدانلىغىغا ئېلىپ، قېنىغا سىڭگەن ئادەتتى بويىچە توڭ-توڭ سۆزلىمەكتە.

— قايتىدىغان ئويۇڭ بولسا ياخشىلىقچە قايت. بولمىسا بۇ بوسۇغىنى مەنمۇ باسمايمەن، ئۇ چاغدا مۇشۇ يەردە تۆت بالاڭ بىلەن ئاچتىن ئۆلسەن. ھازىر خەق ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىنى ئاسرالمايۋاتقاندا، سېنىڭ كۈچۈكلىرىڭگە قارايدىغۇ دەمسەن.

— ماڭا دۇنيا ئەمەس، كۆڭۈل ئارامى كېرەك. ھازىر ئاچ-يالىڭاچ قالدىم دىگەن ئادەمنى ئۇچراتقىنىم يوق. بالىلىرىمنىڭ سالامەتلىگىنى بەرسە، ئەل قاتارى چوڭ بولۇپ قالار. راستىنى ئېيتسام، سىزنىڭ قولىڭىزغا بارغان ئون بەش يىلدىن بېرى بىر كۈن كۈلۈپ، يايراپ ياشىغىنىم يوق. ئەمدى مېنىڭ كۆڭلۈمگە ئازاپ سالماڭ، مەنمۇ باشقىلارغا ئوخشاش كولخوزدا ئىشلەپ، ئەل قاتارى ھايات كەچۈرەي.

— يەنە بىر ئايلا كەلمىسەم، مونۇ ئېيتقان سۆزلىرىڭگە مىڭ بىر پۇشايمان قىلسەن. سېنىڭ قېرىنداشلىرىڭمۇ بۇ ئۆيدە بەش-ئون كۈن تۇرغۇزار، ئاندىن نەگە بارىدىغىنىڭنى مەن بىر كۆرەي.

شەمشىنۇر بىر ياشتىن يېڭىلا ئاشقان ئوغلى دادىسىنىڭ پۇتىغا يامىشىپ ئۆرە تۇرۇۋاتقىنىنى بايقاپ قالدى. ۋېلاخۇن بۇنىڭغا پەرۋا قىلار ئەمەس، ئۇ پۇتىنى سىلكىپ، ئۆزىگە تەلپۈنۈپ كېلىۋاتقان

ئوغلىنى يىقىتىۋەتتى ـ دە، خۇددى ھىچ نەرسە كۆرمىگەنگە سېلىپ ئىشىك تەرەپكە ماڭدى.

ئانا يىغلىۋېتىشكە ئاز قالسىمۇ يولدىشى ئۆيدىن چىقىپ كەتكىچە ئۆزىنى توتتى.

يولدىشى ھاراق ئىچىپ كەلگەن كۈنلىرى بۇنىڭدىن قاتتىق پاراڭلارنى ئاڭلىغاندىمۇ ھىچ نەرسە دىمىگەن شەمشىنۇر پەقەت ئون يەش يىل ئۆي ـ ئوتاق بولۇپ، تۆت بالا تاپقان ۋېلاخۇن پوتىغا ياماشقان ئوغلىغا قىيا بېقىپ قارىمىغىنىغىلا ئېچىناتتى. كۆزىگە يىغا ياماشماقتا. ئۇ مىڭ بىر مۇشەققەتلەر بىلەن ئۆيلەرنى سېلىپ، ئەمدى يولدىشى كولخوزدا باش بوغالتىر بولغان ئاخىرقى ئوچ ـ تۆت يىلدىن بېرى تىرىكچىلىگى تۈزەلگەندە، مۇشۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغىنىغا ئېچىناتتى. شەمشىنۇر كۆڭلى نازۇك بولغانلىغى ئۈچۈنمۇ مۇشۇنداق پەيتلەردە كۆپرەك ئىككى كۆزىگە زورلايتتى، لېكىن بۇگۈن ئۆزىنى توتۇشقا تىرىشتىمۇ، يىغلىمىدى. "باي بولۇپ، ياخشى تۇرمۇشقا ئىنتىلغىچە ۋېلاخۇن ئاددى بوغالتىر بولۇپ ئىشلەپ، ئەل قاتارى ياشىغان بولسا مۇنداق كۈنلەرگە قالماسمىدۇقىكىن ـ تاڭ" دەيتتى ئۇ.

38

بۇ يىلقى كۆز ياخشى كەلدى. ئۆتكەن يىلى ئاۋغۇست ئايلىرد-
نىڭ ئاخىرىغا يېتەر-يەتمەيلا كۆممە قوناقنى ئۇششۇك ئۇرۇپ كەت-
كەچكە، كوممە قوناقچىلار تەبىئەتنىڭ يەنە شۇ ھادىسىسى تەكرارلان-
مىسا ئىدى دەپ يۈرەتتى، دىگەن بىلەن تەلىيى بار ئىكەن. غۇلامىنىڭمۇ
مۆلدۈر ئۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن دان ئالغىلى بولماس دەپ
يۈرگەن كۆممە قونىغى سوققا چېلىقماي پىششپ ئۇلگۈردى. كۆممە
قوناققا سۇ بىلەن كۈن نۇرى يېتىشسلا ئۆلىمەيدىكەن. مۆلدۈر
ئۇرغاندىن كېيىن شودىيىپ، غولى قالغان كۆممە قوناقنى پىشىدۇ
دەپ ئويلىمىغان. ئۇ ئاغرىقخانىدا يېتىپ قالغاندا كۆممە قوناقنى
كۈتۈپ-باققان ئاغىنىلىرىدىنمۇ چەكسىز مىننەتدار. ئۇلارنىڭ
ياردىمى بولمىسا، كۆممە قوناق ھوسۇل بەرمەس ئىدى، بەلكى.

ئىلگىرىكى ياپ-يېشىل مەيدان قىرنىڭ تۈلكىسىگە ئوخشاش
سېرىق رەڭگە كىرگەن. ياز بويى ئەمگەك ساداسى ياڭرىغان ئېتىزلار
كۆممە قوناق يىغىشتۇرۇشقا ئوخشاش مۇھىم پەيت ئالدىدا بىر پەس
جىم بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى. ئېتىزلارنىڭ سۇلىرىمۇ تارتىلىپ،
كومبايىن بىلەن يىغىشتۇرۇلىدىغان يەرلەرنىڭ توغرا ئېرىقلىرى
تۈزلىنىپ، ئاساسىي ئىش كولخوز مەركىزىدىكى كۆممە قوناق چۈشۈرد-
لىدىغان خامان بىلەن بۇ يىلقى ھوسۇل يىغىشتۇرۇلۇپ، توشۇلىدىغان

تېخنىكىلار تەييارلىق سېپىگە تۇرغۇزۇلۇۋاتقان ماشىنا، تراكتور ريمونت-
لاش ئىشخانىسىدا ئەۋج ئالغان. شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىن خېللا
يىراق يەردىكى كۆممە قوناقنى يىغىشتۇرۇش ئىشلىرى باشلىنىپ
كەتتى. ۋېلاخۇن بولسا ئاگرونومنىڭ مەسلىھەتى بويىچە، كەچ
قالغان كۆممە قوناقنىڭ تەكشى پىشىپ ئۈلگۈرۈشىگە يەنە بىرەر
ھەپتە ۋاقىت بار دەپ، ئۇنى يىغىشتۇرۇشقا ئانچىلا ئالدىرىماي
يۈرەتتى.

بار نەرسىنى يىغىشتۇرۇۋالماق ئوڭايغۇ، ئاداش، ھەممىدىن
يوقى يامان ئەمەسمۇ، — دەپ ئۇنىڭغا يانداش ئېتىزدا كۆممە قوناق
كۈتۈپ-باققان سۇلايمان شېتىلمۇ ئاگرونومنىڭ بىرئاز كۈن سەۋرى
قىلىپ تۇرۇڭلار، دىگىنىگە قارىماي بىرنەچچە قېتىم، "بىزنىڭ
كۆممە قوناقنى قاچان يىغىشتۇرىسىلەر" دەپ كولخوز باشلىقلىرىنىڭ
ئالدىغا بېرىپ قايتقان. ئۇ باشلىرىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان كۆممە
قوناققا زوقلىنىپ قارايتتى.

— بۇ يىل بۇ ئېتىزدىن دىگەندەك ھوسۇل ئالالمىساقمۇ،
مۆلدۈر ئۇرغان كۆممە قوناقنى يېتىلدۈرۈپ، پىشۇرگىنىمىزگە
شۈكۈر قىلايلى، ئاداش. ھەممىسىنىڭ ئېتىزلىرىنى ئارىلاپ چىقتىم،
ئۇنىڭ كەينى بولساقمۇ، ئۇنىڭ ئالدى ئوخشايمىز. مۆلدۈر
ئۇرمىسا راسا قىزىلدىن چىقاتتۇقەن.

شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى كۈتكەن كۈنمۇ كەلدى. بۇ ئۇچاستىكىغا
كۆممە قوناقنىڭ چاپسان پىشىدىغان، باھالىق سورتى تېرىلغاچقىمۇ
كولخوز باشلىقلىرى ئۇنى قول بىلەن يىغىشتۇرۇۋېلىش مەقسىدىدە،
شەھەردىن يارىدەمگە كەلگەن ستۇدېنتلارنى ئەۋەتكەن. ئۇلار تۆۋەنكى
ئۇچاستىكىلارنىڭ بالدۇر پىشقان كۆممە قوناقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ

بولغاندىن كېيىنلا، شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا كەلدى.

ستۇدېنتلار زۇبىنو يېتەكچىسى غۇلام بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن ئېتىز بېشىدىكى تاختايغا يېزىلغان يېزىقنى ئوقۇپ، ھەيران بولغاندەك تۇرۇشۇپ قالدى.

ــ نىمە، سىز ئۆزىڭىز ۋە ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۈچۈن ئىشلەۋاتامسىز؟ ــ دەپ سوراشتى ئۇلار.

ــ ھە، ئىلگىرى مۇشۇ ئۇچاستىكىدا بىزنىڭ يۇرتدىشىمىز، كومسومولىس شەماخۇن نۇراخۇنۇۋ ئاشلىق ئۆستۈرگەن ئىدى. ئۇ ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا ئالېكساندىر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلىغان. بۇ يىل كومسومول ـ ياشلار ئۇرۇشتا قۇربان بولغانلار ئۈچۈن ئىشلەش تەشەببۇسىنى كۆتەرگەندە، مەن مۇشۇ ئېتىزنى تاللىۋالدىم.

ــ ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۈچۈن ئىشلەپ تاپقان ئاقچىڭىزنى نىمە قىلىسىز؟ ــ دەپ سوردى كۆزەينەك تاقىغان پاكار بويلۇق ئاق سېرىق يىگىت.

ــ ئومۇمەن كولخوز بويىچە تاپقان ئاقچىنى تېچلىق فوندىغا ئەۋەتىمىز. ئەمدى بىرنەچچە ئاينىڭ ئاقچىسىنى يېزىمىزدا ياشايدىغان شەماخۇننىڭ ئاپىسىغا ئېيىبېرىپ بەردۇق، ــ دىدى ستۇدېنتلار كەلگەندىن بېرى ئۇلارنىڭ كەينىدىن قالماي يۈرگەن سۇلايمان.

ــ بۇ ياخشى تەشەببۇس ئىكەن. ئۇنى بىزمۇ قوللاپ قۇۋۋەتلەيمىز.

ــ ئەلۋەتتە، ــ دەپ سۆزگە يەنە كۆزەينەك تاقىغان ئاق ـ سېرىق يىگىت ئارىلاشتى، ــ قېنى، يىگىتلەر، بىزمۇ مۇشۇ ئېتىزدا ئىشلەپ، تاپقان ئەمگەك ھەققىمىزنى ئۇنىڭ ئانىسىغا ئېيىبېرىپ بەرمەي ـ

مىزمۇ.

ــ بۇ ياخشى ئىدىيە ئىكەن. ئۇنىڭغا ھەممىز قوشۇلىمىز.

ــ مۇشۇ ئېتىزدا ئىككى ئىسمىنىدا ئىشلەپ، تاپقان ئەمگەك ھەققىمىزنىڭ ھەممىسنى شەماخۇننىڭ ئاپىسىغا ئېيىرىپ بېرىمىز، ــ دىيىشىپ ستۇدېنتلا تۇشمۇ ـ تۇشتىن چۇقۇرۇشۇشقا باشلىدى. ستۇدېنتلارنىڭ ھەركىتى كۆممە قوناقچىلارنى ھاياجانلاندۇرۇۋەتتى.

ــ ئاغىنە، مۇنداق ئىشلەيدىغان بولسا، ئۇلارغا ئىش تېپىپ بېرەلمەيمىزكەن، ــ غۇلاممۇ ئۇز خوشاللىغىنى يوشۇرالمىدى. ئۇمۇ ستۇدېنتلار ئۆزلىرىنىڭ تەشەببۇسىنى قىزغىن قوللاپ قۇۋۋەتلىگىنىگە چەكسىز مىننەتدار.

ستۇدېنتلار شەماخۇننىڭ ئېتىزىدا يېرىم كۈن ئىشلە ـ ئىشلىمەيلا، كۆممە قوناقنى تاغ ـ تاغ قىلىپ دۆۋىلىۋەتتى. بۇ چاغدا كۈنمۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ يازدا بېرەلمەي قالغان ئىسسىغىنى قىش كەلگىچە بېرىۋېتەي دىگەندەك، ئىسسىماقتا ئىدى. لېكىن ياشلار ئىسسىققا پەرۋا قىلار ئەمەس. قاتار يوللارغا بىر ـ بىردىن چۈشۈپ، كۆممە قوناق ئۈزۈپ كېلىۋاتقان ياشلار بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ قېشىغا يېقىنلاشقاندا، ئۇنىڭ سايىسىدا ھاردۇق ئالغىلى كەلدى.

ــ ھەي، يىگىتلەر، مۇنۇ ئەسكەرتكۈچنى كۆردۈڭلارمۇ؟ بۇ يەردە بىرسىنى دەپنە قىلغان ئوخشايدۇ. ــ ئەتىگەندە شەماخۇننىڭ ئېتىزى توغرىلىق ئاڭلاپ، ھاياجانلانغان ستۇدېنتلار بۇنى كۆرگەندە، تېخىمۇ ھەيران بولۇشتى.

ــ بۇ ئەتراپنىڭ ھەممىسى تارىخىي جايلار ئوخشايدۇ. ئاۋۋۇ ئەسكى تاملارنى كۆردۈڭلارمۇ؟ زامانىسىدا ئۇنىڭدا ئادەملەر ياشىسا كېرەك.

ــ بۇ يەردە سوۋېت ھاكىمىيىتى يېڭى ئورنىتىلغان مەزگىلدە ئاق گۇۋاردىيىچىلەر ئەسىرگە چۈشكەن قىزىل ئەسكەرلەرنى چېگردىنىڭ ئۇ قېتىغا ھەيدەپ كېتىپ بېرىپ، مۇشۇ تامنىڭ قېشىدا باشلىرىنى كېسىپ، بوغۇزلاپ، ھايۋانلارچە ئۆلتۈرگەن ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىزنىڭ شەماخۇننىڭ دادىسىمۇ بار ئىدى.

ــ قايسى شەماخۇننىڭ، ئىلگىرى مۇشۇ يەرگە ئاشلىق تېرىغان شەماخۇننىڭما؟

ــ ھە، شۇ ھازىر سىلەر ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۈچۈن ئىشلەۋاتقان شەماخۇننىڭ. ئۇرۇشتىن ئىلگىرى بۇ ئېتىزدا شەماخۇن ئاشلىق ئۆستۈرگەن، ئاندىن كېيىن يىگىرمە يىلغا يېقىن ئۇنىڭ ئاپىسى ــ پاتەمخان ئىشلىدى. قىسقىسى، ئۇلار قېرىنداشلار قەۋرىسىنى يالغۇز قالدۇرمىغان. مۇنۇ قارىياغاچلارنىمۇ شەماخۇن تىكىكەن ئىكەن. ئەمدى بىزمۇ قېرىنداشلار قەۋرىسىنى تاشلىماي كېلىۋاتىمىز.

ستۇدېنتلار بۇ ۋەقەلەرنى قىزىقىپ تىڭشىماقتا. ئۇلارغا بۇنىڭ ھەممىسى بۆلەكچە تەسىرات قالدۇرغان ئىدى.

ــ شۇ مومانىنى كۆرۈپ قايتساق بولىدىكەن، ــ ياشلار قېرىنداشلار قەۋرىسىنىڭ چۆرىسىنى تازىلاپ، ئۇنىڭغا ئېتىز گۈللىرىدىن ئېپكېلىپ قويدى.

ــ ئۆزىمىزنىڭ قولىدا تۇرغان نەرسە. ئەتىلا يېزا كۇلۇبىدا ئۇچرىشىش ئۆتكۈزىمىز، ــ دىدى سۇلايمان.

ــ بۇ ياخشى ئىدىيە ئىكەن. ئۇنىڭغا ھەممىمىز قوشۇلىمىز. يىغىشتۇرۇپ بولغان كۈنى ئۇچرىشايلى. ئۇ چاغدا سىلەرنىڭ ئاشۇ يىگىت ئۈچۈن ئىشلەپ، ياز بويى قىلغان ئەمگىكىلارنىڭ يەكۈنى چىقىدۇ، ــ ستۇدېنتلارنىڭ پىكرى غۇلامغىمۇ يېقىپ كەتتى.

باشلار قەۋرىنى چۆرىدەپ، ئۇزاق تۇرۇشتى. ئۇلارغا جىمجىت قەۋرە ياڭلىۋاشتىن جانلىنىپ، ئىچىدىكى قىزىل گۈۋاردىيىچىلەر ئورۇنلىرىدىن بىر-بىرلەپ تۇرۇپ، سەپ تۈزۈپ، كېتىپ بارغاندەك تۇيۇلاتتى. شەماخۇننىڭ دادىسىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا قىلىنغىنى ھەققىدىكى ۋەقەنى ئاڭلىغاندا، ستۇدېنت قىزلارنىڭ تەنلىرى تىترەپ، قورقۇشقا باشلىدى.

— پاتەمخان مومای ئاشۇ چاغدا قانداقمۇ چىدىغاندۇ؟ — دېدى ئۇلارنىڭ بىرى.

— باشقا كەلسە، سىزمۇ چىدايتتىڭىز.

— ھەي، تاڭەي، مېنىڭ يۈرىگىم يېرىلىپ كېتەتتىغۇ دەيمەن.

— بىز ھازىر بۇ يەردە دەپنە قىلىنغان ئون توققۇز جەڭچىنىڭ ئىسىم-پەمىلىلىرىنى، ئۇلار قايسى يۇرتلاردىن ئىكەنلىگىنى ئېنىقلاۋاتىمىز. بۇ تاختىغا ھەممىسىنىڭ تىزىمى يېزىلىدۇ.

ستۇدېنتلار شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى قېرىنداشلار قەۋرىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، بۇ ۋادىغا بولغان قىزىقىشى تېخىمۇ ئاشتى. ئۇلار ئىلگىرىكى ئېتىزلارنىڭ كۆممە قونىغىنى يىغىشتۇرغاندا، مۇنچىلىك شىددەت بىلەن ئىشلىمىگەن.

شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى كۆپ ۋەقەلەردىن ۋاقىپ بولغان ستۇدېنتلار ئۆزئارا مۇسابىقىنى تېخىمۇ ئەۋج ئالدۇرۇپ، بۇ ئېتىزنىڭ كۆممە قونىغىنى ئۈچ كۈننىڭ ئىچىدىلا يىغىشتۇرۇپ ئۈلگۈردى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇنداق بەختلىك ھاياتى ئۈچۈن پاجىئەلىك قۇربان بولغان نۇراخۇننىڭ يولدىشى، شەماخۇننىڭ ئانىسى پاتەمخان بىلەن چاپسانراق ئۇچرىشىشقا ئالدىرايتتى:

ئېتىزنىڭ يىغىشتۇرۇلغان كۆممە قونىغى كولخوز مەركىزىدىكى

خاماندىمۇ چاپسان خللىنىپ، قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن، دەرھال كۆممە قوناق زاۋۇدىغا ئەۋەتىلگەچكە، بۇ ئېتىزدا يىل يەكۈنى ھەممىدىن بۇرۇن چىقىرىلىپمۇ بولغان. ھەر بىر گېكتار يەردىن ئەللىك سېنتنېردىن تازا ھوسۇل ئېلىنىپتۇ. بۇ كۆممە قوناقنىڭ باھالىق سورتى ئۈچۈن يامان كۆرسەتكۈچ ئەمەس ئىدى.

ــ ئەگەر مۆلدۈر ئۇرمىغان بولسا، بۇنىڭدىنمۇ ئېشىپ كېتەتتى!

ــ ئۇ چاغدا ئاز ھوسۇل ئالاتتۇققۇ دەيمەن. سەۋىۋى، كولخوزمۇ ئىلگىرىكىگە قارىغاندا مىنېرال ئوغۇت بىلەن سۇنى ئاز بېرەتتى. ئۇزىمىزمۇ كۆممە قوناقنىڭ كۆكىگە قاراپ، كۆكسىمىزنى كېرىپ كېتەتتۇقمىكىن، ــ دىدى غۇلامغا چاخچاق قىلىپ سۇلايمان،

* * *

مەدىنىيەت سارىيىغا كەلگەنلەرنىڭ كۆپچىلىگى يېزا ياشلىرى بىلەن ستۇدېنتلار ئىدى. بۇگۈن بۇ يەردە ئەمگەك ۋېتېرانلىرى بىلەن شەھەر ستۇدېنتلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولىدۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغاندا، ھەممىدىن بۇرۇن كۇلۇپقا يېتىپ كەلگەن ئەكۋەر بوۋاي، قېنىغا سىڭگەن ئادەتتى بويىچە، ئۇزۇن بۇرۇتىنى چاپسان ـ چاپسان كەينىگە تولغاپ، ئىرغايدىن ياسالغان ئىنچىگە تايىغىنى توكۇلدىتىپ، بىر دەم چوڭ زالنىڭ ئىچىگە كىرىپ، بىر دەم چىقىپ، ئۇنى ياخشى تونۇمايدىغان ستۇدېنتلارغا يىگىرمىنچى يىللىرى ئىچكى دۇشمەن بىلەن قانداق كۈرەشكەنلىگى ۋە ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى يىللىرى بۇ كولخوزدا رەئىس بولغانلىغىنى ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ يۈرەتتى.

ــ ئاتە پورۇڭنى، ئەكۋەر، يالغان ئېيتقاندا ئۇيىلايمۇ دىمەيسەنغۇ!

ئەكۋەر بوۋاي ئۆزىگە تونۇشلا ئۇننى ئاڭلىغاندا، كەينىگە قايرىـ

لىپ قارىۋىدى، يېنىدا ئىككى ئادەم بىلەن بىللە سادىر تۇرۇپتۇ. ئۇنى بۇ يەرگە كېلىدۇ دىگەن ئوي ئوخلىسا چۈشىگە كىرمىگەن بوۋاينىڭ ماڭلىيىدىن سوغاق تەر چىقىپ كەتتى.

— هوي، سىلىمۇ كېلىپ قېپتىلىغۇ؟

— هە، سىلەرنىڭ ئاتىدىغان پورۇڭلارنى تىڭشاي دىدىم. — سادىر بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، قالغانلارمۇ كۈلۈشۈپ كەتتى. خېلى ۋاقىت هودۇقۇپ جاۋاپ قايتۇرالماي تۇرغان ئەكۋەر گەپنىڭ چوڭى چىقىپ كەتمىسۇن دىدىمۇ ئۇ بوۋايلار بىلەن پاراڭ سېلىشقاندەك سۆزىنى يوپۇتۇپ تۇردى ـ دە، ئاندىن ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، باشقا تەرەپكە كېتىپ قالدى.

ئۇچرىشىش يىغىنى باشلىنىشقا بەش مىنۇت قالغاندىلا، غۇلام بىلەن سۇلايمان پاتەمخان مومايىنى زالغا ئېلىپ كىردى. كۆپ ئادەم يىغىلغان يورۇق زالغا كىرىپ كۆرمىگەن مومايىنىڭ كۆزىگە بۇ يەردىكىلەر ئىمىر ـ چىمىر كۆرۈنۈپ كەتتى.

— پاھ، ئۆمرى مەدىنىيەت سارىيىغا كەلمەيدىغان پاتەمخىندەممۇ كېپتۇغۇ، — بۇ مومايىنىڭ كەلگىنىگە هەممىدىن كۆرە دۇتارچى جەننەت بۇۋۇى هەيران بولدى، — قېرىغاندا نىمە باركىن، ئۇنىڭدىن كۆرە توخۇلىرىنىڭ تۇخۇمىنى ساناپ، ئۆيىدە ئولتۇرسا بولمامدۇ.

— ئۇرۇش يىللىرى تىزىغىچە يالىڭاياق سۇ كېچىپ ئاشلىق ئۆستۈرۈپ، كولخوزنىڭ هەقىقى جاپاسىنى تارتقان مانا مۇشۇنداق ئاياللار. هازىر كولخوز بۇلارنى ئۇنۇتۇپ كەتتى. بۇلارنى قانچە ماختاپ، هۆرمەتلىسىمۇ ئەرزىيدۇ ـ دە! — بىرىنىڭ ئۇنلۇك ئېيتقان سۆزى ئاڭلانغاندا جەننەت بۇۋۇى جىم بولدى.

— كۆرمەمسىلەر، ياشلار ئۇنىمىغىنىمغا قارىماستىن قولۇمدىن

يېتىلەپ كەلدى. بولمىسا قېرىغاندا ماڭا كۈلۈپتا نىمە بار.

يىگىتلەر موماينى سەھىندىكى ئۈستى قىزىل رەخ بىلەن يېپىلغان ئۈستەلنىڭ قېشىغىلا ئېپكېلىپ ئولتۇرغۇزدى. ئىلگىرى مۇنداق يىغىن پرېزىدىئومىدا سالاپەتلىك ئەكۇەر بوۋاي بىلەن جەنىنەت بۇۋىگە ئوخشاش مەيدىلىرىنى كەڭ كېرىپ ئولتۇرىدىغان ئادەملەرنى كۆرۈپ، كۆزى ئۈگىنىپ قالغان ياشلارغا بېشىغا ئاق ياغلىقنى ئارتىپ، ئۈستەلدىن بېشى ئارانلا چىقىپ، شۇمشەرەپ ئولتۇرغان موماي غەلىتىلا كۆرۈندى. پاتەمخان مومايغا زالدا قىزىقىپ قاراپ ئولتۇرغان سالامەتخانىنىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

ئۆزىنى بىرئاز توتۇۋالغاندىن كېيىنلا زالدىكى ئادەملەرنى بىر-بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقىۋاتقان موماي ئالدىنقى قاتارلارنىڭ بىرىدە ئولتۇرغان ئەكۇەرنى كۆرگەندە، ئۇزاق قاراپ تۇردى-دە، بىر چاغدا ھىچ نەرسىدىن ھىچ نەرسە يوقلا:

— ھەي، ئەكۇەر، سەن ياشلارغا ئاۋۇ يىللىرى باندىتلار بىلەن قانداق كۈرەش قىلغانلىغىڭنى ئېيتىپ بەرسەڭچۇ. — دەپ قالدى. بۇ سۆز بوۋايىنىڭ ئاجىز يېرىگە تەگسە كېرەك، ئۇ بىر نەرسە دەپ دىمىغىدا غۇدۇڭشىغىنى بىلەن ئىلگىرىكىگە ئوخشاش كۆپ سۆزلەپ كەتمىدى.

— بىز ئەكۇەر بوۋامنىڭ يالغان پارىڭىنى ئاڭلاپ زېرىكىپ كەتكەن، موما. — بۇنى دىگەن، ئەتىمالىم، سۇلايمان شېتىلە بولسا كېرەك. موماي بوۋايدىن كۆز ئالماي ئولتۇراتتى. ئۇنىڭغا ئىلگىرى مۇنبەرگە چىقىۋالسا، باشقىلارغا سۆز بەرمەيدىغان ئەكۇەر بارغانسېرى پاكالاپ، ئورۇندۇقتا چۆكۈپ كېتىپ بارغاندەك كۆرۈندى. مۇنداق پەيتلەردە ئىنچىكە قاشلىرىنى ئوينىتىپ، ھال تارتىپ ئولتۇرىدىغان

دۇتارچى جەننەت بۇۋىمۇ جىمجىت.

ۋېتىرانلار بىلەن ياشلارنىڭ ئۇچرىشىش يىغىنىنى ئاچقان كولخوز كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى بىرىنچى بولۇپ پاتەمخان مومانىنى تونۇشتۇرۇۋىدى، زالدا ئولتۇرغان ستۇدېنتلارنىڭ چالغان چاۋىگى خېلى ۋاقىتقىچە توختىمىدى. مۇشۇ كۈنگىچە بۇ يېزىدىكى ھېچبىر قېرى ئادەمگە مۇنداق چوڭ ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسىتىلمىگەن.

زالدىكى ياشلارغا قاراپ، "ياراتقان ئىگەم، بەندىسىگە قىلىدىغان ياخشىلىغى بولسا، قېرىغاندا قىلسۇن. ئىككى بىلەكتە كۈچ ـ قۇۋۋەت بار چېغىدا بىر نەرسە قىلىپ ھايات كەچۈرگەن بىلەن ئىككى پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا، يار ـ يۆلەكسىز تەنھا قالسام، ئۇنىڭدىن ئېغىر ئازاپ بولاتتىمۇ؟! نۇراخۇن بىلەن بالام مۇشۇنداق ھاياتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ كۈرەش قىلغان ئىكەنغۇ" ـــ دەپ ئويلىغان مومای سەھىنىدىكى قىزىل رەخ سېلىنغان ئۈستەلنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندا، ئۆزىنى ھەممىدىن بەختلىك ھىس قىلدى.

ئۇنىڭ ئويىنى مۇنبەرگە چىققان كۆزەينەكلىك ستۇدېنت يىگىتنىڭ سۆزى بۆلۈۋەتتى.

ـــ ھۆرمەتلىك پاتەمخان موما، بىز مۇشۇ كولخوزغا كېلىپ، سىزگە ئوخشاش ئانا بىلەن ئۇچراشقىنىمىزغا چەكسىز خوشال. سىزنىڭ يولدىشىڭىز ـــ قىزىل گۇۋاردىيىچى نۇراخۇن سابىروۋ بىلەن ئوغلىڭىز شەماخۇن نۇراخۇنوۋلارنىڭ ئىسمىنى بىزنىڭ كۇرسنىڭ ستۇدېنتلىرى بۇنىڭدىن كېيىن ئەستىن چىقارمايدۇ. ستۇدېنتلار يېزا كومسومولىلىرىنىڭ تەشەببۇسىنى قوللاپ، كۆممە قوناق يىغىش مەزگىلىدە سىزنىڭ ئوغلىڭىز ئۈچۈن ئىشلىدى. ئەمدى شۇ تاپقان ئاقچىمىزنى سىزگە تاپشۇرۇشقا رۇخسەت قىلىڭ، ـــ زالدىكىلەر تەۋرىنىپ كەتتى.

ستۇدېنتلار هەر تەرەپتىن كېلىپ قۇچاقلاپ سۆيۈشكە باشلىغاندا، مومايمۇ خۇددى كىچىك بالىلارغا ئوخشاش خوشال بولۇپ نىمە قىلارىنى بىلمەي قالدى.

ئۆزىنىڭ هاياجانلىغىنى سەل بېسىپ، ئولتۇرغانلارنى كۆزدىن كەچۈرگەن پاتەمخان مومای ئەكۆەر بوۋايغا يەنە ئۇزاق قارىدى. ئۇ ئىلگىرىكىدىنمۇ بەتتەر ئورۇندۇقتا چۆكۈپ كېتىپ باراتتى. ئوتتۇرىدىكى ئورۇندۇقلارنىڭ بىرىدە ئولتۇرغان سالامەتخان باشقىلارغا قارىغاندا ئىگىزلەپ، يۈز-كۆزى قىزىرىپ تىخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈندۇ.

— ئەمدىكى سۆز شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلىگەن مۇرادىلۇۋغا بېرىلىدۇ.

غۇلام مۇنبەرگە كۆتىرىلگەندە زالدىكىلەر يەنە جىم بولۇشتى. ئاستا نەپەس ئېلىپ ئولتۇرغان مومای بۇ يىگىتكە زوقلىنىپ قارىماقتا.

— قىممەتلىك يولداشلار، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى تامام بولغاندىن بېرى ئوتتۇز يىل ۋاقىت ئۆتتى. ئەمما هىچكىم ۋە هىچ نەرسە ئۇنتۇلۇغىنى يوق. بىز، ياشلار ئاتىلار ۋەسىيىتىگە دائىم سادىق... مەن بىر يىل بويى ئۆزەم ۋە ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يۇرتدىشىمىز شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلەپ، كۆممە قوناق ئۆستۈردۈم. مانا يىللىق يەكۈنمۇ چىقتى. بۇ ئېتىزدا ئىشلەپ تاپقان ئەمگەك هەققىمغە تەككەن قوشۇمچە ئاقچىنى بۇنىڭدىن كېيىن پاتەمخان مومامغا ئوخشاش ئانىلارنىڭ بالىسىدىن ئايرىلىپ، كۆز ياش تۆكمەسلىگى، ئۇرۇش بولماسلىغى ئۈچۈن تېچلىق فوندىغا قوشماقچىمەن. مۇشۇ يىلدىن باشلاپ شەماخۇن بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزنىڭ هۆرمەتلىك ئەزاسى بولۇپ قالىدۇ. پاتەمخان مومامنىمۇ ئۆز غەمخورلۇغىمىزغا ئالىمىز.

زالدا یەنە گۆلدۆرلىگەن چاۋاكلار ياڭرىدى. ياشلارغا ئۆز رەھمەتىنى قانداق ئىزهار قىلىشنى بىلمەي ئولتۇرغان موماي تېخىمۇ تەۋرىنىپ كەتتى. مۇنبەرگە مەكتەپ پىئونىر تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى چىقتى.

ــ بىز ئىلگىرى پاتەمخان مومامنىڭ يولدىشى قىزىل گۇۋاردىيە چىلەر سېپىدە بولۇپ، يارىكەنت ۋادىسىدا سوۋېت هاكىمىيىتىنى ئورنۇتۇش ئۈچۈن كۆرەشكىنىنى ئاڭلىمىغان ئىدۇق. كولخوز كومسومولىلىرىنىڭ تەشەببۇسى نەتىجىسىدە ئالېكساندر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلىغان يۇرتدىشىمىز شەماخۇن نۇراخۇنوۋنىڭ هاياتى بىلەنمۇ تونۇشتۇق. پىئونېرلار ئۆز دروژىنىسىنى① شەماخۇن نۇراخۇنوۋنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتاشقا تىلەك بىلدۈردى. قەدىرلىك پاتەمخان موما، بۇرهانبۇلاق ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ پىئونېرلىرى سىزنى هۆرمەتلىك پىئونېرغا قوبۇل قىلىدۇ.

كولخوز مەدەنىيەت سارىيىدا پىئونېرلار دۇمبىغى بىلەن سۈننىيەتنىڭ ئاۋازى ياڭرىدى. ئوقۇغۇچىلار پاتەمخان مومانىڭ بوينىغا قىزىل گالىستۇك قاداپ، گۈللەر تەقدىم قىلىشماقتا.

---

① دروژىنا ــ ئەترەت. ــ تەهرىرىدىن.

39

یەتمىش بەشىنچى يىلقى ئەتىياز يارکەنت ۋادىسىدا يامغۇر-يېشىنلىق باشلانغىنى بىلەن، كۈز قۇرغاق كەلگەنلىگى ئۈچۈن كولخوز خامىندا ئىش تېخى قىزغىن مېڭىۋاتاتتى. بۇ مەزگىلدە يېزا خەلقى مال-ۋارىنىغا ئوت-چۆپ تەيىيارلاپ، قىشلىق ئوتۇن-ياغىچىنى يىغىپ ئۈلگۈرگەن. ئەمدى ئادەملەر يېزىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى قوش تۈگمەندە بۇغدايلىرىنى تارتىپ، قالغان-قاتقان ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىشماقتا ئىدى. ھەر يىلى مۇشۇنداق پەيتتە يېزا يىگىتلىرىگە يالۋۇرۇپ، كۆڭلى بىئارام بولىدىغان پاتەمخان مومای بۇ يىل ھەمىدىن بۇرۇن ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىپ، قىشقا ئاللىقاچان تەيىيارلىنىپ ئۈلگۈرگەن. غۇلام بىلەن سۇلايمان ئىككىسى شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى كۆممە قوناقنى يىغىشتۇرۇپ بولغاندىلا، مۇشۇ يەردە ياز كۈنلىرى ئۆزلىرى چالغا بىلەن ئورۇپ، يىققان بىر ماشىنا چۆپنى مومانىڭ ئۆگزىسىگە دۇۋىلەپ بەرگەن ئىدى. ئىلگىرى بىر مىشكاپ ئۇن تارتقۇزۇۋالسا، بىر قىش يېتىدىغان مومايغا بۇ يىل يىگىتلەر تۈگمەندىن كېلىپ ئەگلەكتە تاسقىغان بەش مىشكاپ ئۇن ئېپكېلىپ بېرىۋىدى، ھەتتا نەگە قويارىنى بىلمەي قالدى.

"مۇنچۇالا ئۇننى نىمە قىلارمەن" دەپ كوچىدىكى بەندىگىدە ئولتۇرغان پاتەمخاننىڭ ئوينى يۇقۇرقى مەھەللىدىن ئوغلىنى ئەگەشتۈ-

رۇپ كېلىۋاتقان شەمشىنۇرنىڭ ئۈنى بۆلۈۋەتتى.

ــ ئەسسالام، موما، ئەھۋالىڭىز قانداق؟

ــ ھەي، شەمشىنۇرمىسىز. مەن تېخى تونۇماي قېپتىمەن. مېنىڭ ئەھۋالىمغۇ ياخشى. سىز تۆت بالا بىلەن قانداقمۇ قىلىۋاتىسىز؟

ــ يامان ئەمەس، رەئىس كۆممە قوناق خىللاشقا قارىشىپ تۇر، كېيىن ئۆز كەسپىڭگە لايىق ئىش تېپىپ بېرىمىز دەيدۇ، ھازىر خاماندا ئىشلەۋاتىمەن...

ــ ئاۋۇ ئۆگەي ئانىڭىز كۆرۈنگەن پاراڭنى قىلىپ، كۆڭلىڭىزنى ئاغرىتىپ يۈرگۈدەك دەپ ئاڭلايمەن. ئۇلار بىلەن بىر ئۆيدە تۇرماقمۇ قىيىندۇ سىزگە؟

ــ ھە، شۇنىڭ ئۈچۈن زادى ئۆزەم ئالايىتەن ئۆي تۇتاي دىگەن مەقسەتتە يۇقۇرقى مەھەللىدىكى مەرىيىمدەمنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى بوش دەپ ئاڭلاپ بارسام، بۇ يىل شەھەردىن چىققان ياش مۇئەللىم قىزلارنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ.

باياتىن بىرى يالغۇزسىراپ ئولتۇرغان موماي شەمشىنۇرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، خۇددى ئىزدىگەن نەرسىسىنى تاپقاندەك، خوشال بولۇپ كەتتى. ئۇ ئىلگىرى شەمشىنۇر ئۆگەي ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بىرئاز كۈن تۇرغاندىن كېيىن، بەرىبىر يولدىشى بىلەن يارىشىۋالىدۇ دەپ ئويلىغان. لېكىن بۇگۈن ئۆزى ئالايىتەن تۇرغىلى ئۆي ئىزدەپ يۈرگىنىنى ئاڭلىغاندا، ئۇنىڭ ۋېلاخۇندىن ئاجرىشىشقا قەتئى بەل باغلىغانلىغىغا تولۇق كۆزى يەتتى.

ــ بالىلارنى تەمتىرەتمەي، ئۆيىڭىزگە بېرىۋالسىڭىزمۇ بولغان. ــ پاتەمخانىنىڭ بۇ جۇگانغا ئىچى ئاغرىپ قالدى.

ــ ۋىيەي، ئۇ نىمە دىگەنلىرى، موما! ھىلىغۇ تۆت بالام ئىكەن،

ئون بالام بولسموُ، ۋېلاخوُننىڭ قولىغا قاراتماي باقمەن. ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئوُنىڭ تايىغىنى يەپ، بىرەر ئېغىز ياخشى پاراڭ ئاڭلىماي يوُرگىچە باللىرىمنى باغچىغا ئۆتكوُزوُۋېتىپ، ئېتىزدا ئىشلىگىنىم ئەلا ئەمەسموُ. ئوُلارنىڭ ئۆيىدە يوُروُپ شوُنچە يىل ئوقوُغىنىمنىموُ ئوُنتوُپ كەتتىم.

ــ ئوُ دىگىنىڭىزمىغوُ راست. مانا ياشلار بىر يازنىڭ ئىچىدە ئۆي سېلىپ، ھەممىنى دوُۋۇلەپ بەردى. ھازىر بارلىق نەرسەم يېتىدوُ. ئەمما ئوُچ ئېغىز ئۆيگە كىرىپ ـ چىقىپ يوُروُپ ئادەم زېرىكىپ قالـ دىكەن، قىزىم. باللارنى ھەر يەردە تەمتىرىتىپ ئاۋارە بولغىچە مېنىڭ ئۆيوُمدىلا توُرمامسىز. ئىككىمىز ئەتىسى ـ ئاخشىمى موُڭدىشىپ، گوُڭوُر ـ موُڭوُر ياشساق ياخشى ئەمەسموُ؟ مەن ئۆيدە بولغاندىن كېيىن، سىزموُ باللاردىن غەم قىلماي، كولخوزدا ئىشلەۋېرەتتىڭىز.

ئۆي ئىزدەپ، يېزىدىكىلەرنى بىر ـ بىرلەپ كۆز ئالدىغا كەلتوُروُپ چىققان شەمشىنوُر ئەجەپموُ يېقىندا مومايغا يىگىتلەر ياساپ بەرگەن ئوُچ ئېغىز ئۆيىنى ئېسىگە ئالماپتىغوُ... ئوُ شوُنچە ۋاقىتتىن بېرى سوُنتاختا بولوُپ ئىزدىگەن نەرسىسىنىڭ ئاياق ئاستىدىن تېپىلىپ قالغىنىغا خوشال بولدى. "قاياشنىڭ ھالىغا قاياش يېتىدوُ" دىگەن موُشوُ ئىكەن ـ دە دەپ ئويلىدى ئىچىدە.

ــ شوُنچىلىك غەمخورلوُق قىلغانلىرىغا رەھمەت، موما. ئوُنداق بولسا مەن ئەتە كۆچوُپ كېلەي.

ــ ئەتىگە سوزوُپ نىمە قىلاتتىڭىز، باللىرىڭىزنى ھازىرلا يېتىلەپ كېلىڭ. زادى بىرەر نەرسە ئېپكېلىمەن دەپ، ئاۋارە بولماڭ.

شوُنچە يىل ۋېلاخوُن بىلەن ئۆي ـ ئوُتاق بولوُپ، ئوُ ئۆيدىن بىر تال بىسات ئالماي، قوُروُق بويى بىلەن چىقىپ كەتكەن شەمشىنوُر

باللىرىنى يېتىلەپ كېلىشكە ئىزا تارتتىمۇ، بىرئاز ۋاقىت تىڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن:

— مېنىڭ باللىرىمدىن باشقا ئېپكەلگۈدەك ھىچ نەرسەم يوق، — دىدى.

— جان بولسا، جاھان دەيدۇ، قىزىم، ئاشۇ تۆت ئوغۇلدىن ئوشۇق دۇنيا بولامدۇ.

شەمشىنۇر تولىمۇ كېچىكمىدى، ئۇ تۆت بالىسى چۈۋالىشىپ كىرىپ كەلگەندە، پاتەمخان مومانىڭ دائىم جىمجىت تۇرىدىغان ئۆيى بىر-دىن جانلىنىپ كەتتى. باللارنى بىر چەتتىن سۆيۈپ چىققان مومای ئۇلارغا ماگىزىنىدىن ئېپكەلگەن بىلەن يەيدىغان ئادەم يوق ساندۇقتا خېلىدىن بىرى تۇرۇپ قالغان كەمپىتلەرنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىپ بەرمەكتە.

— ئاسماندىن چۈشتۈڭلارمۇ، باللىرىم، يەردىن چىقتىڭلارمۇ. خۇدايىم مومامۇلارغا قاراڭلار، دەپ سىلەرنى ئەۋەتتىغۇ دەيمەن. — مومای باللارغا نىمە بېرىپ، كۆڭلىنى قانداق ئېلىشنى بىلمەي پايپىتەك بولماقتا.

— يەڭلەر، باللىرىم. ئەمدى بۇ سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلار، قىسلىماڭ-لار، يايراپ كۈلۈپ يۈرۈڭلار.

دەسلەپ يېتىرقىغان باللار، مومای كەمپىت بېرىپ ئەركىلەتكەندە ئېچىلىپ، ئاپىسىنىڭ "تىپ ئولتۇرۇڭلار" دىگىنىگە قارىماستىن، ئۆيىنى بېشىغا كىيدى.

— "باللىق ئوي — بازار" دىگەن مۇشۇ. ئۆمرۈمدە ماڭا مۇنچىلىك كۆپ باللا ئارىسىدا ياشاش نىسىپ بولمىغان. زادى بۇنىڭدىن كېيىن مېنى يالغۇز قالدۇرماڭلار، باللىرىم.

بۇ كۈنى پاتەمخان قاياقتىن كەچ كىرىپ كەتكىنىنى سەزگىنى يوق. پادا-كالا كەلگەندە شەمشىنۇر كالىنى ئۆزى سېغىپ، تاماقنى ئۆزى ئەتكەچكە، مومايى بالىلاردىن نېرى كەتمىدى. ئاخشىمى پاتەمخان بىلەن شەمشىنۇر ئۇزاق پاراڭ سېلىپ ئولتۇرغاچقىمۇ بالىلار ھەر يەردە دۇم چۈشۈپلا ئۇخلاپ قالغان. ئۇلارغا ئورۇن سېلىپ، ياتقۇز-غىچە يەنە تالاي ۋاقىت ئۆتتى.

قانچە كەچ ياتقان بىلەن مۇنداق چاغدا مومايىنىڭ ئۇيقۇسى كەلسۇنمۇ. ئۇ ئۈستىگە يېپىپ قويغان يوتقاننى تېپىپ چۈشۈرۈۋەتكەن بالىلارغا چاپسان-چاپسان ھەۋىسى كېلىپ قارايتتى. بىر تۇرۇپ مومايى، "يەنە شەمشىنۇر مېنى تاشلاپ كەتمىسە بولاتتىغۇ" دەپ ئەندىشە قىلدۇ. ئەمدى ئۇلار كېتىپ قالسا، شۇنچە يىلدىن بېرى يالغۇز ياشىغاندا زېرىكمىگەن پاتەمخانىنى تۆت تام يەپ قويىدىغان-دەكلا سېزىلەتتى.

ئەتىسى پاتەمخان ئادەتتى بويىچە ئەتىگەن ئويغانغان ئىدى، ئەمما ئۇنىڭدىنمۇ ئەتىگەن تۇرغان شەمشىنۇر ھويلا-ئارامنى سۈپۈرۈپ، مومايىنىڭ تەرەت ئالدىغان چۆگۈنىگە ئىسسىق سۇ قۇيۇپ ئۈلگۈرگەن ئىكەن، دائىم ھەممىنى ئۆزى قىلىپ ئۈگەنگەن مومايغا بۇنىڭ بارلىغى بىر تۈرلۈكلا بىلىندى.

ئۇلار ئەتىگەنلىك چايغا ئولتۇرغاندا، پاتەمخان سارايغا كىرىپ كەتتى-دە، بىر چاغدا قولياغلىققا ئورالغان ئاقچىنى ئېلىپ چىقىپ، شەمشىنۇرنىڭ ئالدىغا قويدى.

— مۇنۇ ياشلارنىڭ ماڭا بەرگەن ئاقچىسى، يالغۇز بېشىمغا بالالىق دۇنيا كېرەكقۇ دەمسىز. مېنى رەنجىتمەي دىسىڭىز، مۇشۇ ئاقچىنى دۇكانغا ئېپىبېرىپ بالىلىرىڭىز بىلەن ئۆزىڭىزگە كىيىم-كېچەك ئېلىڭ.

سىزدىن سورايدىغان بىرلا تىلىگىم ــ يېنىپ ۋېلاخۇننىڭ قولىغا بارماڭ. ئۇ ياخشى ئادەم ئەمەس. ئۆزىڭىزمۇ دوست ـ دۇشمەننىڭ ئالدىدا چىرايلىق كىيىنىپ يۈرۈڭ. مەن دىگەن پىشىپ قالغان قوغۇن، بۇگۇن ئۆزۈلۈمەنمۇ، ئەتە ئۆزۈلۈمەنمۇ، ئاللانىڭ ئۆزى بىلىدۇ. بۇگۇندىن باشلاپ مۇشۇ ئۆيۈ، تىرىكچىلىكىنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ بولسۇن. بەرىبىر كەينىمدە مىراس قىلىپ قالدۇرغۇدەك بالا ـ چاقام، نەۋرە ـ چەۋرەمىمۇ يوق. ماڭا پەقەت مۇشۇ ئۆيىنىڭ چىرىغىنى ئۆچەرمەي، ھويلا ـ ئارامنى پاكىز تۇتۇپ ئولتۇرسىڭىزلا بولدى...

دەسلەپ جوزىدىكى ئاقچىنى ئالمىغان شەمشىنۇر مومانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئۇنى خاپا قىلماي دىدىمۇ، خېلى ئولتۇرغاندىن كېيىنلا بولاقتا قول سۇندى.

ــ رەھمەت، مومام! ــ تۇنۇگۇنلا كوچىدا بالىلارغا سوغاق چۈشكىچە ئىسسىقراق باشپانا تېپىۋالسام دەپ، ئېغىر ئويدا يۈرگەن شەمشىنۇر بۇگۇن كۈتمىگەن يەردىن مۇنچىلىك ياخشىلىقلارنىڭ يۈز بەرگىنىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ئۇ ئاقچىغا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن پاتەمـ خاننىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ھۆكىرەپ يىغلىۋەتتى.

ــ بۇ ياخشىلىقلىرىنى ئۆلۈپ كەتسەمۇ ئۇنتۇمايمەن، مومام. ئەمدى ۋېلاخۇننىڭ ئۆيىگە بارماق تۇگۇل، قارىسىنى كۆرگۈم كەلمەيدۇ. مېنىڭ ئاتامۇ، ئاناممۇ سىلى...

40

بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ چوڭ كوچىسىدا ئىككى ئادەم كېلىۋا-
تىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى ــ ۋېلاخۇن، ئىككىنچىسى ــ ئوسمان باخشى،
ئاخىرقى تەكشۈرەش يەكۈنى بويىچە ۋېلاخۇننى بوغالتىرلىقتىن
ئېلىۋەتكەندىن كېيىن، ئىككى بويتاق كېچە-كۈندۈز بىر-بىرىدىن
ئايرىلماس، چىگىچ دوست بولۇپ كەتكەن. ھېچ يەردە ئىشلىمىگەن-
لىكتىن، ئەتىدىن-كەچكىچە ئۆزلىرىنى ھاراققا زورلاپ يۈرگەن بۇ
ئىككىسى بۇگۈنمۇ غەرق مەس. ئۇلار كەچ كۈزنىڭ سىملىداپ
يېغىۋاتقان يامغۇرىدا چالۋاقشىپ، يېزا كۈلۈبى تەرەپكە كېتىپ
باراتتى.

ــ سېنىڭ ئۈستۈڭدىن چوقۇ قىلىپ، بوغالتىرلىقتىن چۈشۈرگۈز-
گەنمۇ ئاشۇ ئىككى چۆجە خوراز. ئەسلىدە زىياپەتنىڭ بېشىغا يەت-
كەنمۇ شۇلار. خەلق ھەرنىمە دىگەن بىلەن سېنىڭ يۈرىگىڭ تازا.
ئۇنىڭغا ھەرقانداق يەردە مەن كېپىللىق قىلالايمەن. زادى ماڭا
ئىشەن، ئاداش. ئەمما ئاشۇ ئىككىسىنىڭ دەككىسىنى راسا كېلىشتۈرۈپ
بەرمىسەك ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ كېتىپ باردۇ. ئۇلارنى ماڭا
قويۇپ بەرگىن.

ھاراق ئىچىۋالسا تېخىمۇ دۇدۇقلاپ سۆزلەيدىغان تىلى سەل
كەمتۈك ئوسمان باخشى چاپسان-چاپسانلا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

ئالقىنىنى ئۇۋۇلاپ قوياتتى. ۋېلاخۇننىڭ ئۆيىدە ھاراققا راسا تويغان ئوسمان باخشى بىرىنى ئۇچراتتىپ ئۇرۇش-جىدەل چىقارغۇسى كېلىپ تۇراتتى.

ئۇلار كۈندىكى ئادەتتى بويىچە شەمشىنۇر چىقىپ قالامدىكىن دەپ پاتەمخان مومانىڭ ئىشىگىنى ئەگىپ يۈردى، لېكىن كۈتكەن ئادەمنى ئۇچراتالماي يەنە يېزا كۈلۈبى تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— سېنىڭ بالا-چاقاڭدىن ئايرىغانىمۇ سۇلايمان بىلەن غۇلام. سەن ئۇلارنى ماڭا كۆرسىتىپلا قويغىن، ھەر ئىككىسىنىڭ بوينىنى چۈجىنىڭ بوينىنى ئۈزگەندەك ئۈزمىسەم ئوغۇل بالا بولماي كېتەي، — ئوسمان باخشى سۆزىنى تۈگىتە-تۈگەتمەيلا كۈلۈپقا كىنو كۆرگىلى كەلگەن غۇلام بىلەن سۇلايمان دۇنيادىن بېغەم، چىقىپ كەلدى.

— دىمىدىممۇ، ئاشۇلارنىڭ ئەجىلى راستىلا تۈگىگەن ئوخشايدۇ. ئۆزلىرىلا كېلىۋاتىدۇ. ئۇلاردىن سېنىڭ ئۈچۈن ئىنتىقام ئالىدىغان پەيت كەلدى، ئاداش، ھۇش-كاللاڭنى يىغ. — ئوسمان باخشىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا خۇددى توقۇنۇشقا يېقىنلاۋاتقان بۇقىلارغا ئوخشاش سەل كەينىگە داجىغان ۋېلاخۇننىڭ كۆزلىرىگە قان ئۇيۇشقا باشلىدى.

ئاخىرقى كۈنلىرى كۆپ تەكشۈرۈشلەرگە چۈشكەندىن كېيىن بوغالتىرىيىدىن قوغلىنىپ، بالا-چاقىسىدىن ئايرىلىپ، ئەمدى ئۇنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن ئۆچىنى كىمدىن ئېلىشنى بىلمەي ھاراققا بۇرۇق-تۇم بولۇپ يۈرگەن ۋېلاخۇنغا ياشلار بۆلەكچە نەپرەتلىك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ يەنە ئاق پاختىسى چىقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، كەينىگە داجىدى-دە، قولىنى يانچۇغىغا سېلىپ، بۇگۈن ئەتىگەن ئوسمان باخشىغا: "مەن بىرىنىڭ قېنىنى ئىچمىسەم ۋېلاخۇن ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن" دەپ ئەتەيلەپ يانچۇغىغا سالغان بەكىسىنى

چىك سقىملاپ تۇتتى. زىياپەت ئېسىلىۋالغاندىن بېرى ئۆزىمۇ بىر تۈرلۈكلا بولۇپ قالغان، ۋېلاخۇن ھاراققا ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆپ بېرىلىپ، كۆڭلى ئۇرۇش-جىدەلىنىلا تىلەپ تۇرىدىغان، بولۇپمۇ ئۇ ئوسمان باخشى كۈش-كۈشلەپ، يېنىپ-يېنىپ ئېيتىۋەرگەندىن كېيىن ئۆزىگە كەلگەن. بارلىق بالا-قازانى پەقەت غۇلام بىلەن سۇلايماندىنلا كۆرۈپ، ئەمدى قانداق قىلىپ بولمىسۇن ئاشۇلارغا ۋېلاخۇننىڭ كىم ئىكەنلىگىنى تونۇتۇپ قويۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى. بۇگۈن ئىزدىگەن ئادەملىرى ئالدىدىن چىقىقاندا، شۇ پەيتتىكى ۋاقىت-سائىتنى كەلسە كېرەك دەپ ئويلىدى.

ئۇلار غۇلام بىلەن سۇلايمانىنىڭ كۇلۇپىتىن يىراقلاپ، قاراڭغۇ يەرگە كېلىشىنى پايلاپ تۇراتتى. ھاۋا تۇمانلىشىپ ئەتىگەندىن سىمىلداپ يامغۇر يېغىۋاتقاچقا، يەرگە چاپسانلا قاراڭغۇ چۈشكەن. ۋېلاخۇن كۆرتكىلىرىنىڭ ياقىلىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ، شۇمشەرىشىپ كېلىۋاتقان ئىككى ياشقا تېشىلىپ قارىغاندا، ئىچىدە قانداقتۇر بىر قارام كۈچ ئۆزىنى ئۇلارغا قارشى ھەيدىگەندەك بولاتتى. پاراڭ سېلىشىپ كېلىۋاتقان يىگىتلەر يولنىڭ چېتىدە قارىيىپ كۆرۈنگەن ئىككى ئادەم ئالدىغا كېلىپ، توغرا تۇرغاندىلا ئۇلارنىڭ گېپىنى ئۆزۈلدى.

— ھە، قولىغا چۈشتۈڭلارمۇ، توشقان يۈرەكلەر. زىياپەتنىڭ بېشىغا يېتىپ، ئۇلۇگۈكلەرنى ۋېلاخۇنغا ئارتىپ قۇتۇلغان بىلەن بۇ قېتىم قولىمىزدىن ساق چىقمايسىلەر، — مەيدىسىنى كېرىپ ئالغا چىققان ئوسمان باخشى غۇلامنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى.

— ھوي، ئوسمان ئاكا، بۇ نىمە قىلغىنىڭ، ھالۋىنى ھېكىم، تاياقنى يىتىم يىيىش كېرەكمۇ، — دەپ سۇلايمان ئاغىنىسىغا

يېقىنلاشتى.

ــ مانا ساڭا تاياقنى كىمنىڭ يەيدىغانلىغىنى مەن بىر كۆرسەتەي، ــ سۇلايماننىڭ كەينىدىن كەلگەن ۋېلاخۇن ئۇنىڭ دۇمبىسىگە تۇيۇقسىز پىچاق ئۇرۇۋۇۋەتتى.

ــ غۇلام! ــ باشتا ئەندىكىپ، دەم ئالالماي تۇرۇپ قالغان سۇلايمان ئىككى پۈكلىنىپ يىقىلىشقا باشلىغاندىلا غۇلام ئۇنىڭ دۇمبىسىگە سانچىلغان پىچاقنى بايقاپ قالدى. ئۇ پىچاقنى سۇغۇرۇۋېلىپ، ئاغىنىسىنىڭ قېنىغا قاراپ تۇردى ـ دە:

ــ سەن قاي ۋاققىچە بىزنىڭ قېنىمىزنى ئىچسەن! ــ دەپ ۋېلاخۇننىڭ مەيدىسىگە پىچاق بىلەن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئۇرۇۋۇۋەتتى، ــ مە ساڭا، زىياپەتنى ئۆلتۈرگىنىڭنى ئاز دەپ، بىزنىمۇ ئۆلتۈرەي دىدىڭمۇ، مانا ساڭا ئۆلۈم كېرەك بولسا.

ئىلگىرى گۈكىرەپ سۆزلىگەن ئوسمان باخشى ئاغىنىسىگە يارەملىشىدىغانلىقى ئورنىغا قورقۇپ كەتكىنىدىن قاتتىق ۋاقىرىۋەتتى.

ــ خالايىق، ئادەم ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدى. يارەمگە كېلىڭلار، ۋېلاخۇننى ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان بولدى.

ئۆزىنىڭ نىمە قىلىۋاتقىنىنى بىلمەي قالغان غۇلام ئوسمان باخشى ۋاقىراپ كەتكەندىن كېيىنلا قولىدىكى قانغا مىلەنگەن پىچاقنى تاشلىۋەتتىدە، يەرگە يىقىلغان ئاغىنىسى سۇلايماننىڭ قېشىغا تىزلىنىپ، ئۇنى قۇچاقلىدى.

ــ سېنى ساقلاپ قالالمىغىنىم ئۈچۈن كەچۈر، سۇلايمان.

ۋاڭ ـ چۈڭنى ئاڭلىغاندا كۇلۇپقا كىنو كۆرگىلى كەلگەن ئادەملەرنىڭ ھەممىسى دۇكۇرەپ چىقتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى دەرھال دوختۇر چاقىرتىش ئۈچۈن ئالدىراۋاتسا، بەزىلىرى: "ئەسلىدە ۋېلاخۇنغا

21500006001

شۇ كېرەكتى" دېيىشەتتى.

ـــ بۇگۈن ـ ئەتە سوت بولۇپ، بارلىق ئەپتى ـ بەشرەسى چۇۋۇلۇ ـ ۋاتقان ئادەمگە بىكار تېگىپتۇ. ئەمدى غۇلامنىڭ بېشى ناھەقتىن ـ ناھەق سوتقا كېتىدىغان بولدى، ـــ دىدى بىرسى.

ـــ ۋىلاخۇنمۇ غۇلام ئۆيلەنگىلىۋاتقان قىزنى بۇزۇپ، ئاز غەم ـ قايغۇ ئېلىپ كەلدىغۇ دەمسەن. مەن بولسام ئۆلتۈرۈپلاۋېتەتتىم. بۇلار پىچاق سېلىۋاتسا، ئۇ تەككىنىم بىلەن سوتلىنىپ كېتىمەن دەپ، قاراپ تۇرۇشى كېرەكمۇ؟ سوتمۇ كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق ئىكەنـ لىگىنى كۆرەر.

ياردار بولغانلارنى ئاغرىقخانىغا، ھە ساق قالغان غۇلام بىلەن ئوسمان باخشىنى شەھەردىكى مىلتىسىيىگە ئېلىپ كەتكەن كۈنى بۇر ـ ھانبۇلاقتا تاڭ ئاتقىچە ياققان ئاق يامغۇر يەنە بىر جۈمە توختىمـ دى. بۇ قېتىم چۆرىسىگە شەمشىنۇرنىڭ تۆت بالىسىنى يىغىۋېلىپ، ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق ئۆيدە ئولتۇرغان پاتەمخان مومايغا ئاق يېغىن يەرنىڭ قات ـ قېتىغا ئۆتۈپ قانچە كۆپ ياققانسېرى يېزىدىكى ئەكۇەر بوۋاي بىلەن ۋىلاخۇنغا ئوخشاشلارنىڭ پاسكىنىچىلىغىنى پۈتۈنـ لەي يۇيۇپ يوقىتىپ، قانداقتۇر ياشلارغا بىغەم ياشايدىغان يېڭى ھايات، يېڭى تىرىكچىلىك ئېلىپ كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. ئىلگىرى ئاق يېغىن ياغسا، ئۆينىڭ ئەندىشىسىنى قىلىدىغان مومای دەرىزىگە قاراپ ئولتۇرۇپ "بەلكى يامغۇر توختىغاندا غۇلام ئاقلىنىپ، يېزىغا قايتار" دەپ ئويلايتتى.

北京图书馆藏